		పుట.
115. ముడుంబి—వేంకటరాచార్యుడు.	...	210.
116. అక్కెనపల్లి-నృసింహకవి	...	211.
117. పైడిపాటి- వేంకటనృసింహకవి.	...	213.
118. కోటికలపూడి— వేంకటకృష్ణకవి	...	214.
119. కాకెపర్తి—కృష్ణకవి	...	216.
120. కృష్ణయ్య.	...	217.
121. తిరిగొండ—వెంకయ్య.	...	218
122. పిండిప్రోలి—లక్ష్మణకవి.	...	221.
123. అల్లమరాజు—రామకృష్ణకవి.	...	225.
124. కాకెపర్తి—చిప్పపాత్రకవి.	...	227.
125. శిష్టు—కృష్ణమూర్తికవి.	...	229.
126. మంత్రిప్రెగడ—సూర్యప్రకాశకవి.	...	233.
127 ముక్కు— వేంకటనరసయ్య.	...	235.
128 వేల్పూరి- వేంకటేశ్వరకవి.	...	,,
129. తిరుమలకొండ్రపట్టణపు-చినతాతాచార్యుడు.		238.
130. మాడభూషి—నృసింహాచార్యుడు.	...	239.
131. కోటగిరిరాజు—నాగయ.	...	,,
132. కరాలపాటి—రంగయకవి.	...	240.
133. గామరాజు—లక్ష్మీనారాయణ	...	241.
134 త్యాగరాజ మొదలి.	...	
135. తిగిరాల—జగన్నాథకవి.	...	
136. నడకట్టి—రామకవి.	...	
భూషి—వేంకటాచార్యకవి.		

ఆంధ్రకవులచరిత్రము.

మూడవభాగము-ఆధునికకవులు.

హరిభట్టు.

ఈకవి మత్స్యపురాణమును వరాహపురాణమును తెనిఁగించెను. ఇతని నివాసస్థానము కంబముమెట్టు; ఇది బెజవాడకు నామడదూరములో నున్నది. ఇతఁడు తన వరాహపురాణమునందు కంబముమెట్టుగ్రామము నీప్రకారముగా వర్ణించియున్నాఁడు-

సీ. వరుణదిగ్వీధి నేపురమునఁ బ్రవహించెఁ బావనసలిలసంపన్న మన్న
దీపించె నేపురి గోపికామానసాస్పదవర్తి చెన్నగోపాలమూర్తి
భాసిల్లె నేవీటఁ బ్రహ్లాదభక్తివిత్రాణి కొండనృసింహశార్ఙ్గపాణి
యేపట్టణంబునఁ జూపట్టె హితపద్మహేళి పీకేశబాలేందుమౌళి
చతురచతురంగబలరత్నసౌధయూథ। సాలగోపురతోరణసకలవర్ణ
పూరవారాంగనాజనప్రముఖవస్తు। మేదురం బట్టికంబముమెట్టుపురము.

కవి వైదికబ్రాహ్మణుఁడు; భారద్వాజసగోత్రుఁడు; రామపండితుని పుత్రుఁడు. ఇతఁడు మొదట వరాహపురాణమును కోటిపాక యెఱ్ఱనామాత్యుని కంకితము చేసెను.

మ. ఘనతేజుం గోటిపాక యెఱ్ఱనికిఁ గౌశౌర్యగాంభీర్యస
త్త్వఃప్రభుత్వోక్తి ధనాఢ్యయోగ్యవినయస్త్యాగక్రియాశాంతులన్
సవితన్ సాత్యకి సింధుసీరి సురరాట్సూను సేనాని సైం
ధవవిచ్ఛేదను సోము సౌమ్యమున సంతానంబు సన్యాధిపున్.

ఇత్యాది పద్యములచేత గుణక్రమమునఁ గవి కృతినాయకుని నెంతగా నభివర్ణించినను,

క. శ్రీమహితస్తంభాచల। నామసముద్దామపట్టణస్థలగణక
గ్రామణికి బంధుహితకర। శ్రామణికిఁ గవీంద్రపంకజనభోమణికిన్.

అను షష్ఠ్యంతపద్యమువలన నతఁడాయూరి కరణమయినట్టు స్పష్టపడుచున్నది. ఇట్టి సాధుకగ్రామణి నిన్నుఁ బిలిపించి

మ. అమృతప్రాయవచోవిశేషరచనాహంభావసంభావనా
గ్రమణీమూర్తివి వేదశాస్త్రవివిధగ్రంథార్థనిర్ణీతి నే
కముఖబ్రహ్మవు యాజుషప్రకటశాఖాధర్మధుర్యుండవ
ర్యమతేజుండవు రామనార్యహరిభట్టా సత్కవిగ్రామణీ.

గీ. అష్టఘంటావధానవిశిష్టబిరుద । నీవు రచియింపఁ దలఁచిన నిరుపమార్థ
రమ్య మగు నీవరాహపురాణకావ్య । మంకితము చేయు నా పేర నభిమతముగ.

అని పలికినట్లు కవి వ్రాసికొనియున్నాఁడు. పయిపద్యమునందే గాక యాశ్వాసాంత గద్యమునందును "అష్టఘంటావధానపరమేశ్వర బిరుదవిఖ్యాత" యని కవి వ్రాసికొనెను గాని యీబిరుద మెవ్వరిచే నియ్యఁబడినదో తెలియఁబడదు. అయినను కవిత్వమాత్రము పయిపద్యమునందుఁ జెప్పఁబడిన రీతిగా నమృతప్రాయముగానే యున్నది. ఇతఁడు తా నాపస్తంబసూత్రుఁ డయినట్టును తిమ్మాంబపుత్రుఁ డయినట్టును మత్స్యపురాణములో నీక్రింది పద్యమునఁ జెప్పుకొన్నాఁడు—

శా. భారద్వాజసగోత్రసంభవుఁడ నాపస్తంబుఁడన్ రమ్యకాం
బారాజద్వరగర్భసంభవుఁడ రామక్ష్మాసురానేకజ
న్మారూఢాధికపుణ్యలబ్ధహరినామాంకాప్తసంస్తుత్యుఁడన్
శ్రీరామావరపాదపద్మయుగళీచింతాసమాయుక్తుఁడన్.

ఇతఁడు మొదట రచించిన వరాహపురాణమును నరాంకితము చేసి యటు చేయుట పాపకార్యమని తలఁచి తత్పాపపరిహారార్థముగా మత్స్యపురాణమును శ్రీరంగాంకితము చేసి యందీక్రిందిపద్యమును పొందుపఱిచెను—

సీ. ఆయురారోగ్యనిత్యైశ్వర్యములు గల్గి విభవంబుతో ధాత్రి వెలయుకొఱకు
ధనముకై నరాధముల సన్నుతిచేయఁ బొడమినపాపము పెడుటకొఱకు
హృదయంబు లక్ష్మీశపదపంకజములందు నిశ్చలవృత్తితో నిలుచుకొఱకు
లోకవాదులఁ బాసి రయమున వైకుంఠసదనంబునకు వేడ్కఁ జనెడుకొఱకుఁ
బరమవైష్ణవజను లెల్లఁ బ్రస్తుతింప । మత్కృతం బయి హరికథామాన్య మగుచు
నుత్తమం బగు విష్ణుధర్మోత్తరంబు । రంగనాథున కర్పింతు రమణ మెఱసి.

కవికాలమును నిర్ణయించుటకీ పుస్తకములు రెంటిలోను నాధారము లేశ మయినఁ గానరాలేదు. అక్కడక్కడఁ గొన్ని యల్పదోషము లున్నను మొత్తముమీఁద నిర్దుష్టమని చెప్పఁదగిన గ్రంథరచననుబట్టియు శైలినిబట్టియు చూడఁగా నీపుస్తకములు చిరకాలము క్రిందటనే రచియింపఁబడిన వయినట్టు తోఁచుచున్నది. "అష్టఘంటావధాన" యని రెండు పుస్తకములయందును గనఁబడుచున్నది. గంటమును తెలుఁగుశబ్దమునకుఁ

ప్రకృతియయి లేఖరియని యర్థమిచ్చెడు "ఘంట" శబ్దము సంస్కృతమున నున్నదేమో! అప్పటివి యీగ్రంథములనుండి లక్ష్యములను జేకొనకపోవుటచేత నీకవి యతనికిం దరువాతనున్నాఁడేమో యని యూహకలుగుచున్నది. కాఁబట్టి తగిన యాధారములు దొరకువఱకును మన మిప్పటి కీకవికాలము క్రీస్తుశకము ౧౬౬౦ వ సంవత్సర ప్రాంతమని భావింతము. తెలియని విషయముల నూహించి పెంచి వ్రాయుటకంటె కవికృత గ్రంథములనుండి కొన్ని పద్యముల నుదాహరించి యింతటితో విరమించుట యుక్తమని యెంచి యిట్లు చేయుచున్నాను.

వరాహపురాణము.

ఉ. మిక్కిలి శీతలాంబువులు మోఁకఁ గడు నుష్ణవారిచేఁ
బొక్కక శక్తి మీఱుభయముం గొనక యెంతో నింపొనర్చు ని
ల్కొక్కనియందు నొక్కెడ భయంబును నొండె నొనర్పక తద్వయంబు దా
నొక్క వెలింగి చూపు మునిచంద్రున కొవ్వగ లాదు రందఱున్. — ఆ. ౧.

మ. సమతాచంద్రునిఁగూర్చి సామము భుజాశౌర్యాధికుఁగూర్చి దా
నము దీవంగలయంగ నేరి మహీనాథాగ్రణిం గూర్చి భే
దము శక్తిం దగు హీనుఁగూర్చి కడిమిం దండంబుఁ గావింప యు
క్తము భూపాలు కార్యతంత్రపరికస్థాకార్యసిద్ధిం బ్రదాతన్. — ఆ. ౨.

శా. వేదాంగంబులు వేయుగాఁ దెలిసి దుర్వ్యాఖ్యానులౌ తైశ్వరా
ఖ్యానధ్యానవిముక్తులై తుది భవత్సిద్ధివ్యర్థులై కర్మముల్
మోహం బొప్పఁగఁ జేయు నేరక మహామోహాంధులై యుందు రం
తాదివ్యాప్తి హితాంసుస్మృతి సముద్రాంతర్నిమగ్నాత్ములై — ఆ. ౩.

ఉ. దేహవినాశమూల మగు తీవ్రవిపాకవృత్తి నైనయటి యూ
సాహువుఁ బెంచి మేలు నిలుపంబడు నందును గాని సోదకీ
స్నేహము చేయు గొప్ప దగు నెలెలిముండల వద్ది యూజగ
త్ర్యోత్రిహీనగర్భంబుఁ బ్రోచుచుటను నెన్ని నొత్తినఁ జూచి యుత్తరీఁ — ఆ. ౪.

చ. ఘనతరకర్మలోభిఁ దమకంబునఁ బెంపెసనంతయుల్క నె
మ్మనమునఁ బుట్టనేని విషమాగ్నికి స్వస్థ్యపాణము ఖ్యసా
ధనములు గూర్పనేల ప్రమదంబున దగ్గఱి కాసు వీసమి
మ్మనుటయె చాలు వాని నిమిషార్ధము నిల్వఁ దొలంగఁ జేయఁగన్. — ఆ. ౫.

మత్స్యపురాణము.

చ. చదివిరి వేదశాస్త్రములు సాంగపదస్వరవర్ణయూధికం
బొదవిన మార్గముల్ వివిధయోజ్యములై విలసిల్లు వానిలో

సెరిచిన కర్మకాండమున హింసయు జ్ఞానమునందుఁ గర్మమున్
వదలక పల్కుచుందురు ప్రవాహములన్విపరీతవృత్తులై. — ఆ. ౧.

చ. తిరిగిరిఁ గాననంబు లతితృష్ణఁ జలింపక తద్వనంబులన్
దొరకవు కందమూలములు తోయజనాభుని యాజ్ఞఁ గాక యి
ప్పురమున నన్నపూర్ణ ప్రభురాలయి విహరింపుచుండఁగాఁ
గలవరనే తదన్నములకాలమున న్నమమందిరంబునన్. — ఆ. ౨.

ఉ. విప్రులు నీచకర్మపరులై జనవారికి మంత్రతంత్రముల్
తప్పినఁ బ్రత్యవాయములు తారొకనివచ్చునెకాని దానికే
దప్పరమేశుఁ బొందమపరియత్నము నేనిట నీకు వేడుకం
జెప్పెద గుప్తమార్గమునఁ జేయుము తత్క్రియ భూసురోత్తమా — ఆ. ౩.

మ. రమణీబంధుజనాప్తుల న్విడిచి తద్రాజ్యంబు వర్జించి దు
ర్దమకామాదులఁ జెదరీక హృదయస్థైర్యంబున న్నించి నీ
వమితోద్యద్గుణకీర్తనామృతముచే నాహ్లాదయుక్తుండవై
విమలాంతఃకరణుండ వైనగతి నే వీక్షించితిం బుత్రకా. — ఆ. ౪.

మ. హరి సంగీతవినోదలోలుఁ డగుచో నత్యంతశీఘ్రంబునన్
వరగానంబుల నాత్మసద్గుణకథావర్ణంబులై నట్టిగీ
తరసంబుల్ రసనం జపింగొనుమగ్ర్యశ్రేణి కిష్టార్థముల్
పరిపూర్ణంబులుగా నొసంగును దయాపాంగుండై వేడ్కన్ — ఆ. ౫.

ఒప్పెపూడి-పెద్దయ్య

ఈకవి వాయుపురాణమును తెనిఁగించి, పురుషోత్తమపట్టణ నివాసుఁ డయిన దాసరి చిన్నగంగయ్య యను కమ్మచౌదరి కంకితము చేసెను. పురుషోత్తమపట్టణము కొండపల్లెకుఁ బ్రాగ్భాగమున నున్నట్టును, దానిని వీరపురుషోత్తమగజపతి తనపేరఁ గట్టించినట్టును గవి చెప్పియున్నాఁడు. వీరపురుషోత్తమగజపతి కొండవీటి కధిపతిగా నుండి క్రీస్తుశకము ౧౪౬౧ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౪౯౬ వ సంవత్సరము వఱకును రాజ్యపాలనము చేసెను. ఈతని తరువాత రాజ్యమునకు వచ్చిన యితని మనుమఁ డైనవీరభద్రగజపతిని ౧౫౧౫ వ సంవత్సరమునందు కృష్ణదేవరాయలు జయించి కొండవీటిని స్వాధీనము చేసికొనెను. దీనిబట్టి వాయుపురాణము కృష్ణదేవరాయలకాలమునకు ననంతరముననే రచియింపఁబడినట్లు తెలిసినదికాని యెప్పుడు చేయఁ

బడినదో తెలియదు. అప్పకవి యీపురాణమునుండి పద్యముల నుదాహరించియుండక పోవుట మొదలయిన కొన్ని హేతువులనుబట్టి హరిభట్టకవికాలమునవలెనే యీకవికాలమును ౧౬౬౦ వ సంవత్సరప్రాంతమని యూహింపఁదగియున్నది. ఈయిద్దఱుకవులును కవిత్రయమని ప్రసిద్ధిగన్న నన్నయతిక్కనశంభుదాసులనుదక్క నితరాంధ్రకవులను దమగ్రంథములయందుఁ జేర్కొనియుండలేదు. కవి కృతినాయకుఁ డయిన చినగంగయ్య కొలువునఁ గూర్చుండి తన్నుఁగూర్చియు సభికులనుఁగూర్చియుఁ బలికిన వాక్యముల నిట్లు చెప్పియున్నాఁడు—

సీ. అతులితశాస్త్రేతిహాసంబు లొకవంక నొకవంక దండగాయకగణంబు
తతచతుర్విధవేదతత్త్వజ్ఞు లొకవంక నొకవంక నిపుణశాబ్దికచయంబు
ప్రకటితప్రౌఢతార్కికబృంద మొకవంక నొకవంకఁ జతురవాక్సుకవినికర
మకలంకపౌరాణికకదంబ మొకవంక నొకవంక జ్యోతిషప్రకరవేత్త
లొక్కచో బంధుచయంబు లొక్కయెడ స
మగ్రసామంతనివహంబు మహిమఁ గొలువఁ
గొలువుకూటంబు నందుండి కలితవచన
గౌరవము మీఱ సభికులఁ గాంచి పలికె.

* * * *

చ. వినతసమస్తభూభుజుని వేంకటమంత్రికిఁ బేరమాంబకున్
దనయునిఁ బుణ్యవర్తనుని దానగుణాన్వితు నారసింహహృ
ద్వనరుహచంచరీకు ననివార్యవచోరచనావిశారదున్
నను బినయొడ్డెపూడిపురినాథునిఁ బెద్దకవీంద్రచంద్రునిన్.

తోటకము.—వినయంబునఁ గన్గొని వేడుక ని
ట్లను నీసుకవీంద్ర సురోచకథల్
వినినంత నభీష్టనవీ ఫలం
బనయంబును గల్గు జనావళికిన్.

* * * *

ఉ. పంకజగర్భదారకటిభాగవిభాసితభర్మమేఖలా
కింకిణికావిరావములఁ గేరు తదీయకరాగ్రవిస్ఫుర
త్కంకణనిక్వణంకనినదంబు నగుం బినయొడ్డెపూడిమా
వేంకటమంత్రిపెద్దన నవీనవిలాసవచోనిగుంభనల్.

ఈకవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; కాశ్యపగోత్రుఁడు; వేంకటమంత్రి పుత్రుఁడు; ఒడ్డె

పూడి గ్రామమునకు కరణము. ఇతఁడు వాయుపురాణములోని కొంతభాగమును మాత్రమే తెనిఁగించినట్టు కనఁబడుచున్నది. ఈతని కవిత్వమునం దక్కడక్కడఁ గొన్ని దోషము లున్నను మొత్తముమీఁద కవిత్వము రసవంతముగానేయున్నది. వాయు పురాణమునుండి కొన్ని పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను.—

మ. కరకోచ్చారితమై ఘనాఘనబృహద్గర్జారవోపేతమై
ఖరవిద్యుల్లతికాతతిప్రబలమై వాస్తోష్పతీష్వాసబం
ధురమై సర్వదిశావిభాగములు నస్తోకాంబుపూర్ణంబుగాఁ
గురిసెన్ వర్షము నీడజవ్రజము సంక్షోభింప భీమంబుగన్.— అ. ౧.

ఉ. పొంగిన వేడ్కఁ జేనతఁ డపూర్వముగా విహరించుచుండి యా
చెంగటఁ గాంచె దివ్యసరసీరుహశోభితమత్తభృంగసం
తుంగతరంగఁ దోయపరిలోపకీర్ణబలాకచక్రచ
క్రాంగ నభంగగంగ నికటాగతసంయమిసంగ నెంతయున్.— అ. ౨.

మ. కడుమార్గంబున నుండి మేను వడఁకంగాఁ బాదముల్ తొట్రిలన్
వడచేఁ జిక్కి హరీ యటంచును గృహద్వారంబుఁ జేరంగ నే
నిడఁగాఁ బంచితి నీరసాన్న మతఁడున్ హేయంబుగాఁ జూడకే
కుడిచెం దత్కలుషంబు చేయుకతనన్ ఘోరాటవీభూములన్.— అ. ౩

మ. మునిసంఘంబులు మ్రొక్కఁ దామరలు సమ్మోదంబున న్నిక్కఁ గో
కనికాయంబుల కింపు లెక్కఁ గుముదౌఘంబుల్ రుచుల్ డక్కఁ జో
ర్వనిగర్వంబులు దూలి జాలి బడి జీవంజీవముల్ క్రుక్కఁ దూ
ర్పున మార్తాండుఁడు గానిపించె భువనంబుల్ రంజిలం జేయుచున్.— అ. ౪

ఉ. ఇంద్రుఁడ నీవు దుఃఖపడ నేటికిఁ గ్లాని మాని చేయుని
స్తంద్రతపంబు మాన్పుటకు శక్యము గాదని నేల భీకతన్
రుంద్రమతిన్ స్మరింపుము నిరూఢిగ నే నిది చక్కఁ జేసెదన్
జంద్రముఖీవిలోకనసుసంగతిఁ జొక్కరె యెట్టివారలున్.— అ. ౫.



కాకమాని - మూర్తి.



ఈకవి కాకమానికులజుఁడైన బ్రాహ్మణుఁడు; కౌండిన్యగోత్రుఁడు; రామలింగ భట్టపుత్రుఁడు. ఇతఁడు పాంచాలీపరిణయము, రాజవాహనవిజయము, అను రెండు

ప్రబంధములను రచియించెను. రాజవాహనవిజయములోని యీక్రిందిపద్యమునబట్టి యీకవి యింటిపేరు పెన్నావారని తెలియవచ్చుచున్నది.—

సీ. గుణధన్యుఁ గౌండిన్యగోత్రు నాపస్తంబసూత్రుని వెలనాటి శుభచరిత్రుఁ
గాకమానీమహాగ్రామాబ్జమిత్రుఁ బెన్నాకలశాబ్ధిరాకశత్రు
సరసకవిత్వకవి సార్వభౌముని రామబుధసంభవునకుఁ బ్రబోధసుధికిఁ
బౌత్రునిఁ బినరామభట్టాగ్రజన్ముఁడై తనరు శ్రీరామలింగనకుఁ దిమ్మ
మాంబికకుఁ బుత్రు సూర్యనారాయణద్వ । యైకసహజన్ము నుభయభాషాకవిత్వ
తత్త్వనిధి నన్ను మూర్తిపద్యకవీంద్రు । హర్షమునఁ జూచి యిట్లని యానతిచ్చె.

ఇతఁడు తనగ్రంథములను నరాంకితములఁ జేయక రాజవాహనవిజయమును శ్రీవేంకటేశ్వరులకును, పాంచాలీపరిణయమును శ్రీరంగపతికిని, అర్పించినందునఁ గృతిపతులను బట్టి కవికాలమును నిర్ణయించుట కాధారము లేదు. ఇతఁడు కృతిస్తుతిలో నైనను పాంచాలీపరిణయమునందలిఁ బ్రాచీనాంధ్రకవులను బేర్కొనక తనముత్తాతయు తాతయు నైనగామపండితుని ప్రబోధపండితునిమాత్ర మీపద్యమునందు పేరులుపెట్టి స్తుతించి యున్నాఁడు.—

చ. ప్రబలమతి న్నుతింతుఁ బ్రతిభాకృతిభాషితభారతీశులన్
గబళితసర్వదిగ్యశులఁ గావ్యచమత్కృతికాళిదాసులన్
నిబిడయశోవిలాసులఁ దృణీకృతవాములఁ గాకమాని రా
మబుధవిధున్ బ్రబోధసుధి మత్ప్రపితామహునిన్ బితామహున్.

రాజవాహనవిజయమునందు వీరినిగాక యీపద్యమునందుఁ గవిత్రయమును గూడఁ జేర్చి యున్నాఁడు.—

ఉ. శ్రీరఘురామకావ్యకృతిశిష్టవిధిజ్ఞుఁ బరాశరాత్మజున్
భారవిఁ గాళిదాసు శివభద్రు మురారి మయూరు బిల్హణున్
జోరుని మల్హణాదిసురసూక్తికవీంద్రులఁ గొల్చి యొంచెదన్
భారతకర్తృతాచణుల నన్నయఁ దిక్కన నెఱ్ఱనార్యునిన్.

ఇతఁ డన్యకవుల నెవ్వరిని గొనియాడకపోయినను వసుచరిత్రకర్త యైనభట్టుమూర్తికిఁ దరువాతివాఁ డనుటకు సందేహము లేదు. వసుచరిత్రకర్త మూర్తి యన్నమాటవినఁ బడఁగానే మూర్తి నరసభూపాలీయకర్తగాని వసుచరిత్రకర్త కాఁ డనియు, ఉభయ గ్రంథకర్తలు భట్టువంశజులు నేకకాలపువారగుటచేఁ బూర్వకాలమునుండియుఁ బండితపామరసాధారణముగా వసుచరిత్రకారుఁడు భట్టుమూర్తి యన్న భ్రమ యంధపరంపరగా వచ్చుచున్నదనియు, కొందఱు చెప్పవత్తురు. ఒక్కకాలమునం దిద్దఱు

కవులుండి వారిలో నొక్కఁడు సుప్రసిద్ధుఁడును రెండవవాఁ డప్రసిద్ధుఁడునునయినప్పుడు సుప్రసిద్ధునిపేరడఁగిపోయి యప్రసిద్ధునిపేరు పైకివచ్చుట యెన్నఁడును సంభవింప నేరదుగాన, అధికప్రసిద్ధుఁ డయిన రామరాజభూషణునిపేరే గడుగంటి యాతని గ్రంథకర్తృత్వము భట్టుమూర్తిమీఁదఁ బడెననుట యుక్తియుక్తము కాదు. ఒకవేళ భ్రమకలిగెడుపక్షమున, నరసభూపాలీయకర్త రామరాజభూషణుఁడని కలుగవలెను. అప్రస్తుతమైన యీయంశము నటుండనిచ్చి కావ్యాంశమును వత్తము. అనేకు లీకవిని భట్టుమూర్తినిగా భ్రమించి యితని పాంచాలీపరిణయములోని యీక్రిందిపద్యమును

గీ. అల్లసానివాని యల్లిక బిగిసొంపు । ముక్కుతిమ్మనార్య ముద్దుబలుకుఁ
బాండురంగసుకవి పద్యంబు హొయలు । గాక మారిరాజు నీకె కలదు.

భట్టుమూర్తినిగూర్చి రామకృష్ణకవి పలికినట్లు చెప్పుచున్నారు. ఇది నామసామ్యమును బట్టి కలిగిన భ్రమగాని వేఱుకాదు. మఱియు నీపద్యమునుబట్టి యీకవి తెనాలి రామకృష్ణునికాలమునకుఁ దరువాతివాఁడనుట స్పష్టమగుచున్నది. పయిపద్యములో శ్రీరంగేశుఁడు తనకవిత్వమునుగూర్చి యట్లు పలికినట్లు చెప్పుకొనుటయే కాక రాజవాహన విజయములో సరస్వతిని ప్రార్థించునప్పుడుకూడ నిట్లు చెప్పియున్నాఁడు.—

ఉ. చోరు నలంక్రియావిహృతిసొంపు మయూరునిసౌరు మాఘునా
భారవికాంతిసంపదయు బాణగుణాఢ్యతరప్రయోగ మా
దారి మురారికోమలపదంబుప్రసాదముఁ గల్గునట్లుగా
భారతి యిచ్చెఁగాతఁ బ్రతిభారతి మత్కృతికిన్ మత్కృతిన్.

ఈతనికవిత్వమునం దీకవి పొగడుకొన్నంత యాధిక్యము లేకపోయినను, రసవంత మయి సలక్షణమయి యమకాది శబ్దార్థాలంకారయుక్తమయి కవితాగంగ యనర్గళ ధారగా ప్రవహించుచున్నది. గ్రంథములం దన్యదేశ్యపదములును వ్యాకరణలాక్షణిక సమ్మతములుకాని ప్రయోగములును కొన్ని యందందుఁ గానఁబడుచున్నవి. క్రీ. ౧౬౪౦ వ సంవత్సరప్రాంతముల యందుండి యుండెను. కాకమానిమూర్తి బహుళాశ్వ చరిత్రములోనివని కొన్నిపద్యములు రంగరాట్ఛందము నందును సర్వలక్షణసారసంగ్ర హమునందును ఉదాహరింపఁబడియున్నవికాని యితఁడు రచియించిన బహుళాశ్వ చరిత్రము నాకు లభింపలేదు. ఈమూర్తికవి రాజవాహనవిజయములో చంద్రగిరి హనుమంతుని స్తుతించియుండుటచేత నీతని వాసస్థానమైన కాకమానిగ్రామము చంద్రగిరిసమీపమున నుండియుండును. కవిత్వరీతిని దెలుపుట కీతని గ్రంథములనుండి కొన్నిపద్యముల నుదాహరించుచున్నాను.—

రాజవాహనవిజయము.

శా. ఘాటీఘోటఖురాగ్రనిర్దళితగోత్రాధూళికాగంధమూ
ర్ధాటోపాతిపరిస్ఫురత్కరినసర్వాశావధూటీకుచా
ఘాటచ్ఛాదకరాగశాటితసమాఖ్యావిక్రమప్రక్రమా
త్యాటీకాహితరాజహంసుఁ డగు నా హా రాజహంసుం డిలన్.— అ. ౧.

ఉ. మీసపు మొక్కనిక్కినను మిక్కిలితొల్కరివాన కుంతలా
లీనకపాలఫాలమణిలీలలకుం గ్రొన్ననుసాన విభ్రమ
శ్రీ సరసీరుహంబు మదసింధురసప్రసవంబు సూనబా
ణాసనతపఃఫలం బనుచు యౌవనమబ్బెఁ గుమారమౌళికిన్.— అ. ౨.

శా. ప్రావుం గోఁట యొకర్తు చేఁ గలితంపుంజందురాతిన్నెలం
బూవుందేనియ సోనవాఁ చొలుకు లోవైచు రొజ్జంగిపూ
పైవాటుల్ పలువాసనంపుఁ గవిమల్ పన్నిటి యున్నిటి ఒల్
ప్రోవం గట్టినపచ్చమెట్టికలపైఁ గోడ్రోడఁ గ్రీడింపఁగన్.— అ. ౩.

ఉ. తాలిమిమాలి తూలి చెలి దగ్గఱఁ దప్పడె వచ్చుతమ్మిపూ
వాలికతూపుఁ గ్రొంజెమటవానకుఁ గాఁడెనె మై నిద్దపుం
గోలమెఱుంగు యౌవనచకోరహితాగతరశ్మియోరయో
లోలమృగాక్షి నాపయిఁ జిఱుపుఁ జాలిచూపు బాపురే.— అ. ౪.

మ. కటకంబుల్ గలయుత్కటప్రపటుటంక ఘంటాపథప్రస్ఫుట
త్కటకంబుల్ క్రొత్తసింగఁ జక్కఁజన వాద్యధ్వానశక్తిన్ మహో
త్కటకంబుల్ ప్రతివాదవీరపథవోత్క్రాంతన్ దిశాభూమిభృ
త్కటకంబుల్ గన రాజు చేఁ గనియె దస్తంబిరాళింద మున్.— అ. ౫.

పాంచాలీపరిణయము.

ఉ. ఏముఁ గఠోరమార్గణము లివ్వలి కవ్వలి కగ్రిదూరముంగా
వేయుధరాస్థలిన్ సరిపినంటనె గాంగరుసుకంబు లేవఁగాఁ
జేయుమ నగ్గునూఁచములు చెట్టును జట్టును గొట్టి బిట్టుగా
నాయనలాయనప్రభవుఁ డాయన యౌవనగర్వసంపదన్.— అ. ౧.

ఉ. ఎంతటివన్నెఁ దెచ్చె గుణియేసి యిరెండు ద్విజన్మజాలికిన్
వింత యటంచు రాజుల గణింపక తిట్టుచు గేలిగొట్టుచున్
గంతులు వైచుచుం దలఁకఁగట్టించు గాగవైచి పట్టుచున్
గొంతులు గాఁచు గోయనుచుఁ గూఁతలు పెట్టిరి గ్రామ్యభూసురుల్.— అ. ౨.

ఉ. సుందరుఁ గాంచె ద్విగ్రమణముఖ్యుఁడు వారణవేషభూషణున్
మందరకంధరాకనకమంజిమమధ్యవితర్ద్యమందపూ
రందరనీలకందరధుకంధరసింధురవైరిపీఠవా
సేందుకళాకలాపు హృదయేశ్వరుతోడుత నెత్తమాడఁగన్ —ఆ. ౩.

శా. నీకేవచ్చు సువాలముల్ ధవళమింతీ యల్లో నేరెళ్లు గా
రీకళ్యాణము లంచు నింటికడ నేకీలి న్విజృంభింతువే
వాకీ విచ్చుట యంచు నిద్దఱు సతుల్ వ్యాకోపవాక్యంబులన్
గాకై ముద్దలపట్టుసుం గొడఁగి రాకల్యాణవేదిస్థలిన్.—ఆ. ౪

శా. ఆఁడుంగావుచు గింటనున్న సతి నొక్రా లౌటయే మేలు నూ
ఱేఁడు ల్పెంచిన గోఁతు లేమి సతమా యీవిద్యలు లోకదరిన్
గాఁడంబల్కిన దాళఁగావలసెఁ గా కాఁగానిత్తిట్లాడికల్
నేఁ డీతంత్రియుఁ దల్లివంగడము కానీ సంచుఁ బోనాయెఁ గా.—ఆ. ౫.

కామేశ్వరకవి.

ఇతఁడు సత్యభామాసాంత్వన మను నాలుగాశ్వాసముల శృంగారప్రబంధమును రచియించి, మధురనాయకుఁడైన ముద్దలగరన్నపాలున కంకితముచేసెను. ఈమధుర శ్రీకృష్ణుని జన్మస్థలమయిన మధురాపురముగాక పాండ్యమండలమునకు రాజధానియైన దక్షిణమధుర యైనట్లీక్రిందిపద్యమువలనఁ దెలిసికొనవచ్చును—

క. లక్షణలక్షితకమలా । వీక్షణపుంఖానుపుంఖవిభవోన్మేషా
నుక్షణతతవిశ్రుతియై । దక్షిణమధురాపురంబు దనరు ధరిత్రిన్

కృష్ణదేవరాయని యనంతరమునఁ దెలుఁగునాయకులు పాండ్యమండలమును చిరకాలము పాలించిరి. ఈకవి యాకాలమునందు మధురాపురమును బాలించుచున్న ముద్దళగరరాజు సభలోఁ గూర్చుండి తన్నుఁగూర్చి యిట్లుపలికినట్లీపద్యములలోఁ జెప్పినాఁడు—

శా. ఆరీతిన్ సభ ముద్దళగ్గరధరాధ్యక్షుండు కొల్వుండి తా
హేరాళంబుగ నయ్యెడ న్నడుచుసాహిత్యప్రసంగంబు గం
భీరప్రౌఢిమ వించు నన్బిలిచి నెమ్మిం బల్కె వీణాకన
ద్గౌరీపాణిసువర్ణకంకణరుణత్కారానుకారోక్తులన్.

చ. అనువుగ రుక్మిణీపరిణయంబును మున్ హవణించి యార్యులౌ
ననఁ దనరించినావు మఱి నప్రతిమంబుగ నవ్యకావ్య మిం

పున రచియించుమీ సాగనుపోఁడిమి మీఱఁగ సత్యభామసాం
త్వనము గప్పురంపుఁజలువం గెలువం దిరుకామపత్కవీ.

క. కాకులవలె నింటింటను । గాకవు లున్నారు హంసకైవడి భువిలో
శ్రీకామ నీకె తగురా । యేకడ నుడిపాలు నీరు నేర్పఱుపంగన్.

క. ఏభాష నైనఁ గృతిపతి । శోభనములు చెందు నీదుసూక్తులవలనన్
నీభాగ్య మసదృశము గా । రీభవకరుణావేశ శ్రీకామేశా.

ఈముద్దళగిరి తన సవతియన్న గాగయిన చొక్కనాథుఁడు స్త్రీలోలుఁడయి రాజ్య భారము తమ్మునిమీఁదఁబెట్టి తంజావూరిలోనున్న కాలములో యువరాజుగా రాజ్యము చేసెను. చొక్కనాథుఁడు క్రీస్తుశకము ౧౬౬౦ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౬౮౨ వ సంవత్సరము వఱకును రాజ్యము చేసెను. కవి యీముద్దళగిరినే రాజునుగా వర్ణించినను, అతని వర్ణనలోఁ గల యీ క్రింది పద్యమునుబట్టి యన్న యుండఁగానే యితఁడు రాజ్యభారము వహించినట్లు స్పష్ట మగుచున్నది.—

ఉ. అన్నయు దమ్ము లీరణి నన్నలు నొద్దికరై యశోరమల్
చెన్నువహింప రాముకృపచేఁ దనుఁ జెందినరాజ్యసంపద
భ్యున్నతభోగభాగ్యుఁడయి యుర్విని సర్వనృపాలకోటిలో
నెన్నిక కెక్కె ముద్దళగిరీంద్రుఁడు తాను మహోన్నతస్థితిన్.

ఈముద్దళగిరి ౧౬౭౩ వ సంవత్సరప్రాంతమునఁ దానే రాజ్యము నాక్రమించుకొని సంవత్సరకాలము స్వతంత్రముగాఁ దనపేరనే పాలనముచేసెనుగాని యింతలో చొక్కనాథుఁడు వచ్చి దేశము మరల స్వాధీనము చేసికొనెను. చొక్కనాథుఁడును, ముద్దళగిరియు, మఱియొక్కరును ౧౬౭౩ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౬౭౯ వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యముచేసి ప్రసిద్ధికెక్కిన తిరుమలనాయకుని కొమాళ్ళు. ఇందుఁ దెలుపఁబడినచరిత్రమునుబట్టి కవి యీగ్రంథము ౧౬౭౪ వ సంవత్సరప్రాంతమునందు రచించినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఇతఁడు రుక్మిణీపరిణయమును గూడ రచియించినట్లు చెప్పఁబడినదిగాని యాపుస్తకము నాకు లభింపలేదు. „దక్షిణసింహాసనాధ్యక్ష తిరుమలకృష్ణకాంతకరుణాకటాక్షలక్షిత స్వచ్ఛముక్తాగుళుచ్ఛసితచ్ఛత్ర చామరకళాచికా కనకాందోళికా విరాజోపచార" యని యాశ్వాసాంత గద్యమునఁ జెప్పుకొనియుండుటచేతఁ గవి తిరుమలనాయకునికాలమునందుసహితముండి ౧౬౫౦వ సంవత్సరప్రాంతమునుండి కవిత్వమునందుఁ బ్రసిద్ధిఁ గాంచియుండును. ఈగద్యమునందే యితఁడు „శ్రీకాళహస్తీశ్వరచరణారవింద మిళిందాయమాన జ్ఞానప్రసూనాంబికా కృపాలంబవిజృంభమాణ సారసారస్వత సుధాతరంగ" యని చెప్పుకొనుటచే నితఁడు

కాళహస్తినివాసుఁ డయి మధురనాయకులయాదరమువలన మధురసంస్థానమును జేరినట్టు కనఁబడుచున్నది. విజయవిలాసమువలెనే యిదియు శుద్ధ ద్రవిడదేశమునందుఁ జేయఁబడిన ప్రబంధము. ఇవిగాక యాదేశమునందుఁ జేయఁబడిన తెలుఁగుకావ్యము లింకను బెక్కులు గలవు. "వల్లకీవాదన ధురీణ వర్ణగీతాది గాంధర్వస్వరనవీనకల్పనా ప్రవీణ" యనియు గద్యమునందు కవి వ్రాసికొన్నాఁడు. అందుచేత నితఁడు సాహిత్యమునందుమాత్రమే కాక సంగీతమునందును బ్రవీణుఁడని విశదమగుచున్నది. ఈకవి యింటిపేరు లింగనమఖివారు; తండ్రిపేరు నాగనామాత్యుఁడు; తల్లిపేరు కామాక్ష్యంబ. ఈతనికవిత్వము ప్రౌఢమయినది. సత్యభామాసాంత్వనమునుండి కొన్ని పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను.—

ఉ. ఆపురమందుఁ గెంపుజిగియందపుఁగోట పయోధికన్యకున్
బ్రాపయి తమ్మిపోలికను భాసిలెఁ గొమ్మలు తేరు లట్లు చా
లై పరఁగెం దదంతరగళన్నవమౌక్తికలీల నబ్ధిపీ
చీప్రభుశీకరమ్ము లెగఁజిమ్ము హరిసేసలు చల్లుకైవడిన్.

ఉ. తావులవెంబడిం గదలి తారొక్కెడఁ దేఁటులుం దేఁటిబెండ్లలం
బోవక నాటెఁ బుష్పశరుఁ బుష్పడితోఁ దగెఁ బూవుసోఁన యా
పూవులసోఁకతో మిగులఁ బొల్చెను గల్పతరుప్రసూనమా
ధ్వీవిసరంబు నావెనక వీచెను జల్లనికమ్మతెమ్మెరల్.—ఆ. ౧.

ఉ. చూడక చూచినట్లు తమి సోలుచు సొక్కుచు మోహ మెంచి మా
టాడక యాడినట్లు కలయం గమియించి మనం గణించి యా
చేడియతో విలోకమయి చింతిలి కార్యము నెంచకుండుటల్
పాడియె తెల్పుమా యనితపాండవ కాళియమౌళితాండవా.—ఆ. 3.

శా. భాసిల్లెన్ని సోవరేఖశుభగంభావక్రియావీక్షణో
ల్లాసోదారముకుందచారకృతలీలాలాస్యసాహస్యభృం
గీసంగీతతరంగితాబ్జరుచిభంగీజాతరంగోల్లస
త్కాసారాబ్ధితరంగజాలము శరత్కాలం బకాలంబుగన్.—ఆ. ౪.

వెణుతురుబల్లి విశ్వనాథకవి.

ఇతఁడు శేషధర్మములను బద్యకావ్యమునుగా రచియించి పెద్దాపురసంస్థానాధీశ్వరుఁ డయిన వత్సవాయ తిమ్మనృపాలుని కంకితము చేసెను. ఇతఁ డాఱువేలనియోగి

బ్రాహ్మణుఁడు. ఈతని తండ్రి పేరు వేంకటామాత్యుఁడు. ఇతఁడు ౧౬౦౦వ సంవత్సర ప్రాంతములయం దుండినవాఁడు. ఈకృతిపతినిగూర్చియు కృతికర్తనుగూర్చియు నేమియు లక్షణకవిచరిత్రమునందుఁ గొంత తెలుపఁబడి యున్నది. ఇతనిది సలక్షణ మయిన మంచికవిత్వము. ఈతనిశేషధర్మములనుండి రెండుపద్యము లిందుఁ గైకొనఁబడు చున్నవి—

శా. మాయావిప్రుల కావ్యబంధు కడిగెన్ బాదాంబుజద్వంద్వముల్
చేయారం గుసుమాక్షతాదులను బూజించెం బాత్రము ల్వైచె న
ల్లాయాపాత్రములందు నన్నము లిడన్ నారంభుఁ డౌనంతలో
నాయింద్రుండు గృహస్థుఁబూని పలికెన్ సాక్షేపవాక్యంబుగన్.—అ. ౧.

ఉ. కాలినయొప్పగుండ్ల మఖగహ్వరభాగములందుఁ గ్రుక్కుచున్
సోలుపు లేర్పడ న్నెఱుఁగుసూనములు కన్నులఁ గ్రుచ్చుచుం దలల్
నేలనుఁ జేర్చి పాదములు నింగికి నెత్తుచుఁ బెక్కుజాడలన్
గాలభటు ల్వెతల్గుడుపఁగాఁ బడియుండుదు రంగమీఁదటన్.—అ. 3.



నూతనకవి - సూరన్న.



ఈకవి సకలజనాభిరామ మను నామాంతరముగల ధనాభిరామ మను మూఁడా శ్వాసముల పద్యకావ్యమును రచించెను. ఇతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబ సూత్రుఁడు; కాశ్యపగోత్రుఁడు; తిప్పయామాత్యపుత్రుఁడు. కవి తన్నుఁగూర్చి యిట్లు చెప్పుకొనుచున్నాఁడు.—

సీ. విస్తీర్ణవైభ వాపస్తంబసూత్రుండఁ గాశ్యపగోత్ర విఖ్యాతయశుఁడ
ఘనత ననంతసేనాని మల్లయామాత్యపౌత్రుఁడఁ దిప్పయప్రభుసుతుండఁ
భాగ్వతీశుభగర్భపాథోనిధానసంధానశశిత్తుండ మానధనుఁడ
సత్కావ్యపాఠీన సాహస్యసంలబ్ధవిస్తారమతి గలవిమలయశుఁడ
భద్రవైభవశ్రీవీరభద్రలబ్ధ । జనితచాతుర్యకావ్యలక్షణవిచిత్ర
విపులవాచాసమగ్రసంపిద్ధమతిని । సూరనామాత్యనామక సుకవివరుఁడ.

కవి తనగ్రంథమున వ్రాసికొన్న యీక్రిందిపద్యమునబట్టి తాను దిక్కనసోమయాజి సంతతివాఁడనని చెప్పుకోఁదలఁచినట్లు కనుపట్టుచున్నది—

చ. ఆనపుగ భారతాంబునిధి యుర్వ్యలికిం దగనెట్టి యందులో
ఘనకవితామృతంబు చవి గాంచిన తిక్కన సోమయాజిపా
వనతర మైనయట్టికులవర్ధనుఁడై మహి పేరుగల్గు నూ
తనకవి సూరనార్యుఁడను ధర్మగుణాంచితపాలనీయుఁడన్.

ఈకవి తనకావ్యమును దాక్షారామభీమేశ్వరుని కంకితము చేయుటచేత నితఁడు గోదావరిమండలములోనివాఁ డయినట్టు కనఁబడుచున్నాఁడు. ఈతఁ డేకాలపువాఁడో తెలియ రాలేదుగాని పూర్వకవులను మధ్యకవులనుమాత్రము స్తుతించి చిమ్మపూడి యమరేశ్వరుని

చ. అలఘుని శబ్దశాసనపదాంకితుఁ దిక్కనసోమయాజి ని
శ్చలమతి శంభుదాసు బుధసన్నుతు నాచనసోమనార్యుఁ జె
న్నలరిన చిమ్మపూడి యమరాధిపు భాస్కరు రంగనాథునిం
దలఁతు నపూర్వదివ్యకవితామహనీయసమగ్రచిత్తులన్.

అని కవిస్తుతిలోఁ జేర్కొనియుండుటచేతను, ఇంతమంది పూర్వకవులను జెప్పి మధ్యకవులలో నొక్కనిని జెప్పకపోవుటచేతను, ఇతఁడు మధ్యకవులలోఁ జేరినవాఁ డేమో యని సందేహము కలుగుచున్నది. అయినను స్వతంత్రము లైన యితరాధారములు లేక మధ్యకవులను జేర్కొనక పోయినంతమాత్రమున నితఁడు మధ్యకవి యని నిశ్చయించుటకు వలను పడదు. కాని యితఁ డిన్నూఱుసంవత్సరముల క్రిందటివాఁ డని యైనను జెప్పవచ్చునని తోఁచుచున్నది. ఈతఁడు రచియించిన ధనాభిరామము కథ కొంతవఱకు మనోహరముగా నున్నది. ఇంద్రసభామందిరమునందు మన్మథునకిని కుబేరునికిని రూప మెక్కువ యనియు ధన మెక్కువ యనియు వివాదము సంభవించి వారితగవు మాటలతో తెగనందున

చ. తరమిడి యిన్నిమాటలు వృథాపని లేదు సమస్తవైభవో
త్కర మగుదాక్షవాటిపురి గల్గు ధరాస్థలిలోనఁ బోయి నీ
నిరుపమరూపసంపదయు నేర్పుఁ జూపుము నేను వచ్చి యా
పురవరసీమఁ జూపెదను భూరిధనంబున నామహత్త్వమున్.

అని కుబేరుఁడు మన్మథునిఁ జూచి, మాటలతోఁ బ్రయోజనము లేదు. మన మిద్దఱమును భూమిమీఁద దాక్షారామములోఁ బుట్టుదము అక్కడ నీవు ముట్టమొదట నీసౌందర్యమును నేర్పునుజూపుము తరువాత నేను వచ్చి నాధనమహిమను జూపెదను. అప్పుడు మనయిద్దఱిలో నెవ్వరు బలవత్తరులో తేటపడి రూపమహిమ యెక్కువయినదియు ధనమహిమ యెక్కువైనదియు వెల్లడియగును' అని పలుకఁగా మన్మథుఁ డాతని

యాహ్వాన మంగీకరించి పూర్వకాలమునుండియు వేశ్యలచేఁ బ్రసిద్ధమయి నదాత్మపాటి కిఁ బోయి యందుఁ దన రూపవిశేషమును జూపఁగా నాట్యమునకయి భీమేశ్వర స్వామి యాలయమునకుఁ బోయిన సుగుణావతి యను నొక పణ్యయువతి యాతనిని గాంచి కామించి యింటికిఁబోయి యాతనిం దనయింటికిఁ దోడితెమ్మని తన చెలికత్తెను వేఁడుకొనఁగా నావయస్య

ఉ. అక్కట వానిపన్నె గలయట్టికులంబునఁ బుట్టి రూపుచే
నెక్కుడు భాగ్యసంపదల నెన్నికకెక్కినదాన వింతలో
నెక్కడివానికి న్వలచి తెయ్యనొ వానికులంబు విన్న వా
రొక్కట నవ్వరే విమవు ముత్పలలోచన నీకు ముక్కడన్.

ఉ. నిచ్చలు నిండి వల్లభులు నీకడ గానుగ లేక కానుకల్
తెచ్చి తమంతఁ గ్రందుకొని తేఁకువ మోసలఁ గాచుచుండఁగాఁ
జెచ్చెరవారలన్ ఘనము చేయక డాయక యూరకున్నచో
నొచ్చెనుకాదె నీకును బయోరుహలోచన యిప్పరంబునన్.

చ. కలికితలంబుమీఁ దఁగ వికారముతోడ మనోజకేళి ని
చ్చలుఁ దమకంబు పుట్టి విటసంఘము తెచ్చియొసంగునీమహో
జ్జ్వలమణిభూషణాదిఘనవస్తువు లొందుట కీర్తి గాక తా
వలచుట పంతమా ధరణి వారవధూమణికిం దలోదరీ.

అని యుపాయ ధనము నిచ్చెడు విటు లనేకు లుండఁగా ధన మియ్యఁజాలని క్రొత్త వానిని కేవలరూపసంపదను జూచి వలచుట వారకాంతకు ధర్మముకాదని బుద్ధి చెప్పియుఁ గార్యము గానక తుదకు మన్మథుని దానియింటికిఁ దెచ్చి యప్పగించెను. సుగుణవతియు మన్మథుఁడును గొంతకాల మీప్రకారముగా సుఖ మనుభవింపుచుండఁగా, కుబేరుఁడు యోగివేషము వచ్చి భీమేశ్వరస్వామియాలయమునఁ జేరి యచ్చటికి వచ్చెడు వేశ్యల కల్లను ధనమును చీరలును గొలఁగా నొసఁగసాఁగెను. అంత సుగుణవతి తల్లియు నొకనాఁ డచ్చటికిఁ బోయి యాతఁ డిచ్చిన కనకాంబరములను దెచ్చి కూఁతునకుఁ జూపి బోధించి మతివిచిత్ర రూపవంతుఁ డయినమారుని విడనాడి విత్తవంతుఁ డైనకుబేరునిఁ గూడుమని సుగుణవతి నొడఁబఱిచెను. అంతట మన్మథుఁ డోడిపోయి దేవాలయమునుచేరి భీమేశ్వరస్వామిని ప్రార్థింపఁగా నతఁడు సాక్షాత్కరించి, యొకప్పుడు ధనమును మఱియొకప్పుడు రూపమును విజయము నొందినను మొత్తముమీఁద ధనసౌందర్యములు రెండును సమానములే యని తెలియఁబలికి వారిరువురిని సమాధానపఱిచి వారి స్థానములకు వారిని బంపివేసెను. ఈపుస్తకము చిన్నదే యయినను, కవిత్వము

హృద్యముగానే యున్నది. శైలిని జూపుటకై ధనాభిరామమునుండి రెండుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను.—

చ. మదమునిగాఁ దలంతు రిల మానవు లెల్లను, సత్కవీశ్వరుల్
పదపడి కర్ణుఁ డీతఁడని ప్రస్తుతిచేయుదు రాత్మలోపలన్,
మదనపరాతివర్గములు మారుగఁ గవ్వడి యండ్రు, భూజనుల్
మని దినవాథుఁ డందురు, సమస్తము ద్రవ్యముఖంబు చూచినన్.— ఆ. ౧.

ఉ. కమనీయంబుగ నాడఁ బాడఁ జదువంగా నేర్చు కీరాని వా
ద్యములన్నైపుణి సొంపుమీఱఁగఁ గళాస్థానాంగతంత్రంబులన్
సుమనస్స్ఫూర్తియు నోజకేళి విటులం జొక్కింపఁగా నేర్చు వి
భ్రమ సౌందర్యముల న్వహించు సరిచెప్పన్ లేరు నాపుత్రికిన్.— ఆ. 3.



సముఖ వేంకట కృష్ణప్పనాయకుఁడు

ఈకవి యహల్యాసంక్రదన మనుమూడాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచించెను. ఇతఁడు శూద్రకులజుఁడు; సముఖమీనాక్షినాయకుని కుమారుఁడు. "శ్రీమత్పాండ్య మండలాధీశ్వర విజయరంగచొక్కనాథ మహీనాథ కరుణాకటాక్ష సంపాదిత గజ తురంగమాందోళికా చ్ఛత్రచామరవిజయ దోహళకాహళభూరిభేరీ బిరుదధ్వజప్రముఖ నిఖిలసంపత్పారంపరీసమేత' అని యాశ్వాసాంత గద్యమునందుఁ జెప్పుకొనుటచేత కవి మధురాధినాథుఁ డగువిజయరంగ చొక్కనాథుని కాలములో నున్నవాఁ డగుట స్పష్టము. ఈవిజయరంగ చొక్కనాథుఁడు క్రీస్తుశకము ౧౭౦౪ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౭౩౧ వ సంవత్సరమువఱకు పాండ్యమండలాధీశ్వరుఁడుగా నుండెను. కాఁబట్టి కవియు ౧౭౨౦ సంవత్సరప్రాంతములయందు యున్నవాఁడే. ఇతఁడు జైమిని భారతమును వచనకావ్యముగా రచించినట్టు యహల్యాసంక్రందనములోని యీక్రింది పద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది—

గీ. సముఖమీనాక్షినృపగర్భవిమలజలధి। చంద్ర వేంకటకృష్ణేంద్ర శౌర్యసాంద్ర
మునుపు జైమినిభారత మనఘ వచన। కావ్య మొనరించినట్టిసత్కవివికాంత.

ఈకాలమునందే మంచికవులచేత తెలుఁగున వచనకావ్యము లారంభింపఁబడినట్టు వినఁబడుచున్నవి కాని యావచనకావ్యము లిప్పుడు కానరావు. తారాశశాంకమును రచించిన శేషము వేంకటపతి యీకవికాలమునం దుండినవాఁడు. కవితాను "పురోహిత

భృత్యామాత్య సామాజిక బంధువర్గంబులు కొలువం గూరుచుండి యుభయభాషాకవితా విశేషుండై శేషము వేంకటపతికవీంద్రుం డాప్తసఖుండు గాఁ బిలిపించి నపు డతఁ డీక్రిందిపద్యమును జెప్పెనఁట—

చ. నల నాసత్య వసంతులం గెలుచుసౌందర్యంబు ధైర్యంబు దో
ర్బలముఁ ద్యాగమహిమానువృత్తి దమయున్ బ్రాభవత్వము న్విద్యయున్
వెలయన్ బాల్యమునందె నీవు మధురోర్వీనాథు మెప్పింపవా
ఒలిగా వేంకటకృష్ణనావరసుధీ భాషాఫణిగ్రామణీ.

అహల్యాసంక్రందనములోని రెండుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. బంటుతనంబు లాడుకొని పాఱిన రావణుచేతఁ బెట్టుకన్
గంటికి నీరు గ్రమ్మఁగ నిలంకను బట్టి పాఱెన నీదుతండ్రి నీ
యింటను లేదు పౌరుషము మిక్కిలి తప్పు బిరానములేల చేతివా
లంటను గోడెకాఁడ మిము గంటఁగ వెంటనె చంపఁగా నెఱదన్.—ఆ. 1.

ఉ. ఆతతి నాలతాంగిని మహోగ్రహదృష్టిని జూచి యోసి నీ
చేతిజలంబు లంట నినుఁ జెల్లునె యొంటిజంత వేఁగ లా
రాతిని గూడి తీవిపులు గాతిజామునఁ గావుమన్ బలా
రాతికి నేమనున్ మునిరాజముఖిన్ సుముఖిన్ శపింపఁగన్ —ఆ. 3

రేపనూరి — వేంకటపతి.

ఈకవి విష్ణుమాయావిలాసమను మూఁడాశ్వాసముల పద్యకావ్యమును రచియించి దానిని వేంకటగిరిసంస్థానప్రభువయిన శ్రీవెలుగోటి బంగారు యాచమనాయని కంకితము చేసెను. ఇతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; లింగనామాత్యుని పౌత్రుఁడు; గంగనమంత్రి పుత్రుఁడు; కాశ్యపగోత్రుఁడు. కృతిపతి తండ్రియైన కుమారయాచభూపాలుఁడు తనకు "తిక్కయ్య" యను బిరుదము నిచ్చినటు కవి యీపద్యమునఁ జెప్పికొన్నాఁడు—

మ. ఘను శ్రీనూపతిలింగపావభజనానందన్ గుమారేచభూ
జనపాలాగ్రణి తిక్కయాఖ్యయనుచుం జాలంగఁ బేరిచ్చి ప్రో
చినఁ బెంపొందినరేపనూరికులుఁడన్ శ్రీవేంకటాఖ్యుం గృపా
ఘనగంభీరశుభైకదృష్టి వెలయంగాఁ జూచి పల్కెం దగన్.

కృతినాయకుఁడైన బంగరుయాచమనాయఁడు ఔరంగజేబు ఢిల్లీచక్రవర్తిగానున్న కాలములో ౧౬౯౫ వ సంవత్సరమునందు వెల్లూరినబాబగు జుల్ఫఖారుచేఁ జంపఁబడినందున, ఈపుస్తకము ౧౬౯౦ వ సంవత్సరప్రాంతములయందు రచియింపఁబడినదని చెప్పవచ్చును. వేంకటగిరిసంస్థానప్రభువు లనేకులు తెలుఁగుభాషయందు దక్షిమానము గలవారయి కవులను బ్రోత్సాహపఱిచి తామనేక ప్రబంధములకుఁ గృతిపతు లయిరి వీరు పద్మనాయకవంశజు లయినవెలమలు. ఈసంస్థానమును స్థాపించిన మూలపురుషుఁడు బేతాళనాయఁ డనబిరుదనామము గల చెవిరెడ్డి యనెడు చేయూరి పోలిరెడ్డికుమారుఁడు. ఇతఁడు తననివాసస్థలమైన యనుమనగల్లుగ్రామమున రేవగ్గ యాచెఁడు (ఏచెఁడు) అను మాలవానిచేతఁ దనపొలమును దున్నించుచుండఁగా నాగటికఱ్ఱ కొకరాగిశాసనము తగిలెను. దానిని జదివిచూడఁగా నందు „నాగభైరవపొలము" అనెడి యాచోట తొమ్మిదిలక్షలధనము భూస్థాపితమయి యున్నదనియు, నరబలి యిచ్చినపక్షమున బలియిచ్చినవాని కాధనము దక్కు ననియు, వ్రాయఁబడియుండెను. అతఁ డప్పు డేమిచేయుటకును తోఁచనివాఁడయి యేచనితో నాలోచింపఁగా, వాఁడా స్థలమునందుఁ దనయిటిపేర నొక గ్రామముకట్టించి తనయింటిపేరును గోత్రముగాఁ బెట్టుకొని వంశమునందుఁ బుట్టినపురుషులు కెల్లను దనపేరుపెట్టుచు వివాహము చేయవలసి వచ్చినప్పుడెల్ల ముందుగాఁ దనకులజులలో నొక్కనికి వివాహముచేయుచు వచ్చుట కంగీకరించినపక్షమునఁ దాను బలియగుట కొప్పుకొనెద నని రెడ్డితోఁ జెప్పెను. చెవిరెడ్డియు వాఁడు కోరనియమముల కన్నిటికి నొప్పుకొని యప్పుడే వాని న్నాపొలమునకు బలిపెట్టి యానిక్షేపమును స్వాధీనము చేసికొనెను. తరువాత నతఁ డాక్షేత్రమున రేచెర్లయను గ్రామమును గట్టించి, ఆ గోత్రమును రేచర్ల వారని మార్చుకొని, ఆయూరువిడిచి పిల్లలమఱ్ఱి యను గ్రామముచేర యాచోటు నివాసముగాఁ జేసికొనెను. ఈ గ్రామమునందు నతఁ డొకనాఁడు రాత్రి చీఁకటిపడువఱకును పొలములోఁ బనిచేసి యింటికి వచ్చుచుండఁగా దారిలో నురుములతోను మెఱుపులతోను గొప్ప వాన వచ్చెను. ఆవానలో నతఁ డొక మఱ్ఱిచెట్టుక్రిందికిఁబోయి నిలువఁబడియుండఁగా, చెట్టుమీఁదినుండి యొకభూతము దిగివచ్చిన ట్లాతనిదృష్టికిఁ గనఁబడెనఁట! అతఁ డెంతమాత్రమును జడియక చేత ఖడ్గముధరించి యెదురుగా నడువఁగా, ఆతని ధైర్య సాహసములకు మెచ్చి యాబేతాళుఁడు చెవిరెడ్డియు నాతని సంతతివారును శౌర్య సామ్రాజ్యైశ్వర్యవంతు లగుదురనియు శత్రులతోడి యుద్ధములో నెల్ల దానువోవ్వడి వారికి జయము కలిగింతు ననియుఁ బలికిన ట్లాతనిచెవులకు వినఁబడెనఁట! బేతాళుఁ డాతనికిఁ బ్రత్యక్షమయి వరములిచ్చె నన్నవార్త దేశమునందంతటను వ్యాపించి యు

చిరకాలములోనే కాకతీయప్రభు వయిన గణపతిరాజు చెవిసోఁకఁగా, అతఁడా చెవిరెడ్డిని తనరాజధాని యైన యోరంగల్లునగరమునకు రప్పించి లక్షరూపాయలువచ్చు గ్రామము లిచ్చి తనవద్ద సేనాపతినిగా నియమించి "పిల్లలమఱ్ఱి బేతాళనాయఁడు" అన్నబిరుదునిచ్చి గౌరవించెను. ఇది ౧౨౫౦ వ సంవత్సరప్రాంత మయియుండును.

ఈతఁడు చేసినని యమములను ననుసరించి యీతనివంశమువారు నేటివఱకును యాచనామమునుగూడఁ దమపుత్రులనామమునకుఁ జేర్చుచు, తమయింట వివాహము జరుగుటకు ముందుగా నొకమాలవానికిఁ బెండ్లి చేయుచు, పూర్వ మర్యాదను జెల్లించుచున్నారు. చెవిరెడ్డియొక్క ద్వితీయపుత్రుఁ డయిన ప్రసాదాదిత్యనాయఁడు గణపతిరాజుయొక్క మరణానంతరమునం దాతనిభార్యయును బుత్రికయును సహాయుఁ డయియుండి రాజ్య మన్యాక్రాంతము కాకుండఁ గాపాడి కాకతిరాయ రాజ్యప్రతిష్ఠాపనాచార్యుఁడని బిరుదందెను. చెవిరెడ్డియింటిపేరు రావువారు. ఈరావువారు మొదట నోరుగల్లురాజ్యముననేయుండి పేరొందిరి, తరువాతఁ దమపౌరుషమువలన సస్యభూము లాక్రమించుకొని సంస్థానప్రభువులయిరి. ఈవంశమువారిలో నొకఁ డగు తిరుమలనాయఁడు కృష్ణదేవరాయలరాజ్యకాలములో వెలుగోటిరాజ్యమును సంపాదించి వెలుగోడుపట్టణము తన రాజధానిగాఁ జేసికొన్నందున, ఆతనివంశమువారిప్పటికిని యు వెలుగోటివా రనఁబడుచున్నారు. విష్ణుమయావిలాసకృతిపతియొక్క తాతయైన పెదయాచమనాయఁ డావలి కన్యాక్రాంతమయిన వేంకటగిరిపురము మరల స్వాధీనపఱచుకొని దానిని స్వరాజధానిని జేసికొనఁగా నాటినుండియుఁ దత్సంతతివారి కదియే రాజధానిగా నున్నది. చెవిరెడ్డివంశజులలో నొకఁడగు సర్వజ్ఞ సింగమనాయఁడు బమ్మెర పోతనామాత్యునివలన నుద్దండభోగినీదండకమును శ్రీనాథునివలనఁ గొన్నికృతులను బొందుటయేగాక తాను పండితుఁడయి సింగభూపాలీయ మను నలంకారశాస్త్రము మొదలగు సంస్కృతగ్రంథములను సహితము రచించెను. ఆతనివంశజులలో నొకఁ డగు రాయపనాయఁడు ౧౬౦౦ వ సంవత్సరప్రాంతములయందు భాగవతీపరిణయము కృతినందెను. ఈవెలుగోటివా రిప్పటికిని తెనుఁగుకవుల నాదరించుచున్నారు. కవిత్వకీర్తి తేటపడుటకయి విష్ణుమయావిలాసములోని రెండుపద్యముల నుదాహరించుచున్నాను—

చ. ఇటువలెనేమి యాపయుః మిట్టిదు మీ రఖిలేశ మాయలన్
బటువగు విష్ణుఁడంచు నెడుపల్కులు సిద్ధము సుందరీ! కిటూ
కుటిలశిరోజ యైన హరి గొబ్బునఁ జూచితి రేని మీకు నొ
క్కటఁ జపలత్వ మైతఱి గౌరవ మెట్లగునో తలంపుఁడీ.—ఆ. ౧.

చ. వనయువతీవసంతులవివాహమహోత్సవవేళ నెమ్మనిం
దనరు కుతూహలంబున లతాలలనల్ కరపల్లవంబులన్
ఘనముగ సేసవెట్టుటకుఁగా ధరియించినమౌక్తికంబులో
యన విలసిల్లె నెల్లెడ సుహామకుమారకకోరకావళుల్. — అ 3.



పైడిమఱ్ఱి - వేంకటపతి.



ఈకవి చంద్రాంగదచరిత్ర మనెడి యాఱాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచించి యున్నాఁడు. ఈగ్రంథకవిత్వము మిక్కిలి ప్రౌఢము నయి సరసమునయి పూర్వకవుల రచనను బోలి హృదయాహ్లాదకర మయినదిగా నున్నది. ఇతఁడు తనగ్రంథమును శ్రీరామాంకితము చేసియుండుటచేఁ గృతిపతినిబట్టి యీతనికాలనిర్ణయము చేయుట కాధారము కానఁబడలేదు. ఉన్నయాధారమంతయు కృతికర్త తనవంశవర్ణనము చేసికొన్న యీక్రిందిపద్య మయియున్నది—

సీ. సకలసత్కవిశ్లాఘ్యసుకవిత్వసామ్రాజ్యనిర్వాహకుఁడు పెద్దపర్వతన్న
వివిధభాషావార్యవిరచనాచాతుర్యసర్వంకషుఁడు బోడిపర్వతన్న
వరపద్యదాకార వాచాచమత్కారనిరుపమమతిశాలి తిరుమలన్న
యవధానకృతిగర్భకవితాచ్ఛపందర్భకీర్తిసంప్రజ్ఞుండు కేశవన్న
దనుజులన్నలు గాఁగను దనరుకృష్ణ। రాయభూషణకులరామరాజతనయ
కేశవాత్మజ పర్వతాఖ్యసుతుఁడ వేంక। టాద్రి నిదె కవ్య మేఁ జేస్తి నంకితముగ.

ఇందలి పేరులనుబట్టియు కవికాల మిది యని నిశ్చయించుట కాధారము దొరక లేదు. ఇందు కృష్ణరాయభూషణ యను పద ముండుటనుబట్టి కర్నల్ మెకంజీదొరగారు సంపాదించిన లిఖితపుస్తకములపట్టికలో కవి కృష్ణదేవరాయలకాలములోనివాఁ డని చెప్పఁబడి యున్నది. ఇటీవల బ్రౌన్‌దొరగారు నిర్ణయించుటవలనం దీకవి యాధునికుఁ డని వ్రాసియున్నారు. పయిపద్యములో నున్న కృష్ణరాయభూషణశబ్ద మొకటికి కృష్ణదేవరాయనియాస్థానమున కలంకారముగా నుండుటచేతనే వచ్చినను, ఈకవి కృష్ణరాయభూషణుని వంశజుఁ డగు రామరాజుకొడుకైన కేశవార్యునిపుత్రుఁ డగు పర్వతాఖ్యునిసుతుఁ డగు వేంకటపతి యగుటచేఁ గృష్ణదేవరాయని యనంతరమునఁ బెక్కుతరములు గడచినతరువాత నున్నవాఁ డగుట స్పష్టము. అప్పకవి యీచంద్రాంగదచరిత్రములోనిపద్యముల నుదాహరించి యుండకపోవుటచేత నీకవి ౧౬౫౦ వ సంవత్సర

మునకుఁ దరువాతివాఁ డనియు నూహింపఁ దగియున్నాఁడు. అందుచేత కవి ౧౭౦౦వ సంవత్సరప్రాంతముల యం దున్నవాఁ డని తోఁచుచున్నది. చంద్రాంగదచరిత్రము నుండి కొన్నిపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాము —

ఉ. అప్పచు లాడుచున్ నగవు లాడుచు బారలు సాఁచిసాఁచి మా
యప్పలు వచ్చి రంచు సకియల్ కనుదమ్ములు మోడ్చి పిల్వఁగా
నుప్పనఁ దప్పుతప్పటడుగుల్ నడలం గొమరుండు పైఁబడుం
దప్పక చూచు తల్లికిని దండ్రికి నచ్చట తీఱునట్లుగన్. — ఆ. ౨.

మ. హరిమోలం గదుపోటు బంటు నయి గర్వాలాపము ల్మన్న స
త్వరతం బల్కుటెఁ గొన్ని నోళ్లఁదల్ తథ్యంబు నేఁ డన్నియున్
బరగం బందకుఁ జెప్పుసాధనగతిన్ బాటిల్లె వ్యర్థంబులై
సురలోకంబున కేగు టెట్లు నవయుద్ధ ల్పన్నల న్నవ్వఁగన్. — ఆ. ౩.

సీ. భుజగలోకాధీశ భోగతల్పశయాన హరిరూపధర మహాపురుష యనుచు
నకులారసుకుటవర్తితపాదరాజీవ రామార్చనీయ శ్రీరంగ యనుచు
మారీచమదభంగ మహితపాంచజన్యాస్త్ర శరదనిద్రితనేత్ర శౌరి యనుచు
సముదగ్రవర్గావసరయోగనిద్రాణ కరిగాఁ వరద శ్రీకాంత యనుచుఁ
దలఁకు నులుకును నలుకు నుగ్గిలుచుఁ బలుకు । సఖులనయనస్వరశిరోజచరణకలన
పవనశంపిగ్రఘనహంస వసతులగు । భటులటప్రియసముదాయపటిమదోఁ । ప.ఆ.౪.

ఉ. ఓరిమృగాంక నాఁడడుకు నోడిన రాహువు కిన్క నంకమున్
ద్వేష విసంబు నీయెడలఁ గరంగ గొరలక్కొని నక్కొడు
ర్వ్యాగరిత్వదీయకిరణావళిపంబుల నొంచసాగెఁ బె
న్వేగముఁ [illegible] [illegible] నీదగు చేతఁగాఁ జూడ కమ్మెయిన్. — ఆ. ౫.

వెలగపూండి కృష్ణయ్య.

ఈకవి భానుమద్విజయ మనెడియైదాశ్వాసముల ప్రబంధము రచియించెను. మఱియు నితఁడు మాలతీమాధవీయమును, గౌరికాశాస్త్రము, చతుర్విధకందశతకము, అను పద్యకావ్యములను, వేదాంతసారసంగ్రహ మను వచనకావ్యమును, రచించినట్లు భానుమద్విజయములోని యీక్రింది పద్యములోఁ గవి చెప్పుకొనియున్నాఁడు—

సీ. మహిలోనమాలతీమాధవీయ మనంగ శృంగారకావ్య మొసంగఁజేసి
గౌరికాశాస్త్రంబు కమలోకహితముగా నెనయ నేకాశ్వాసమున రచించి

షట్చక్రములఁ గందపద్యపుశతకంబు నాల్గుయోగంబుల ననువుపఱచి
సమస్తవేదాంతసారసంగ్రహశాస్త్ర మమరంగ వచనకావ్యం బొనర్చి
చాటుకృతులను మఱికొన్ని సంఘటించి। మాతులాంకితమొనరించి మించిపుణ్య
శాలియనఁ గీర్తిఁ గైకొన్న సత్కవీంద్రు। మధురవాక్సాంద్రుఁ డక్కయామాత్యచంద్రు

పూర్వ మీతనివంశపువారు గాంగేయోపాఖ్యానము, సుమంతోదయము, ఆంధ్రకర్ణామృతము, వజ్రభుజోపాఖ్యానము, సేతుమాహాత్మ్యము, దత్తాత్రేయచరిత్రము, మర్యాదరామసచివచరిత్రము, మొదలగుగ్రంథములను రచియించియుండినట్టును కవి యీక్రింది పద్యములతోఁ జెప్పియున్నాఁడు—

క. భూనుతగాంగేయోపా। ఖ్యానసుమంతోదయాంధ్రకర్ణామృతముల్
మానితవజ్రభుజోపా। ఖ్యానము శుభహేతుసేతుమాహాత్మ్యంబున్.

క. దత్తాత్రేయచరిత్రన్। సత్తగు మర్యాదరామసచివచరిత్రన్
బిత్తరపుఁ గృతులు చేసిన। యుత్తమకవు లెల్ల మాకులోద్భవు లెందున్.

ఈకవి యాఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు, లోహితసగోత్రుఁడు; వెల్లపూడి నారసింహార్యపౌత్రుఁడు; నరహరిమంత్రి పుత్రుఁడు. ఈకవి పాండ్యమండలాధీశ్వరుఁ డైనవిజయరంగచొక్కభూపాలుని దండనాథుఁ డగుసాంబయామాత్యుని పుత్రుఁ డగుగోవిందయామాత్యునికి మేనమఱఁది యైన ట్లీక్రిందిపద్యమునఁ జెప్పుకొన్నాఁడు—

సీ. పాండ్యభూమండలాఖండలుం డైనవిజయరంగచొక్కభూజాని కప్త
మండనుం డగుసాంబదండనాథాగ్రణితనయులలో మేటిదండి యగుచు
సంగీతసాహిత్యసంస్కృతాంధ్రకవిత్వసరసజ్ఞుఁ డై మేనమఱఁది యగుచుఁ
గామ రొప్పుచుండెడుగోవిందయామాత్యుఁ డనుపమవిద్యాధికార్యసభను
నిండుకొలువుండె నపుడు నే దండఁ జేరి। సారసల్లాపముల మీఱి చతురమతిని
దక్షిణామూర్తికృపఁ బ్రత్యక్షమగుచుఁ। గృతిపతిత్వంబుఁ గోరుసంగతిని దెలుప.

ఇందుఁ జెప్పఁబడిన విజయరంగ చొక్కభూపాలుండు దక్షిణమధురాపురము రాజధానిగా పాండ్యమండలమును క్రీస్తుశకము ౧౭౦౪ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౭౩౧ వ సంవత్సరమువఱకును పాలించిన ట్లీవఱకే చెప్పఁబడెనుగదా? అందుచేత నీ కృష్ణకవియు నాకాలపువాఁడే యని వేఱుగఁ జెప్పనక్కఱలేక యే తెలిసికోవచ్చును. కవి సాంబదండనాథుని వర్ణించుచు

సీ. సరిబేసిసూర్యకోటిసాదులాఖాయుతో ఘటియించె నెవ్వాఁడు ఘనతమీఱఁ
శ్రీరంగజామాతృవేషవాల్యానందరావును నెవ్వాఁడు రహి నడంచె

. మయినూరినంజరాజయుగరి ప్రియవాక్యసంధికి నెన్నాఁడు శక్తి దాల్చె
* * * సదుపకారి శ్రీవళహస సాంబశౌరి.

అని యతఁ డార్కాటినవాబగు సాదతుల్లాఖాను మొదలగువారి నోర్చినట్లు చెప్పియున్నాఁడు. ఈసదతుల్లాఖాను ౧౭౧౦ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౭౩౨ వ సంవత్సరమువఱకును నవాబుగానుండి యార్కాటురాజ్యము చేసెను. కాఁబట్టి కవి ౧౭౨౦ వ సంవత్సరప్రాంతమునందు మధురాపురములో భానుమత్పరిణయమును రచియించియుండును. ఈతనికవిత్వము రసవంతమైనది. కవితాధోరణి తెలియుటకయి భానుమత్పరిణయములోని రెండుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. ఏమియు లేనివారలె యహీనమతిప్రభవు లందుచుండఁగా
భూమిపతిత్వ మొందినప్రభుల్ వ్యసనంబులఁ గాంచుటబ్రమేని
యేమయిన న్సమేతధృతి నేర్పడఁ బూని సమస్తకార్యముల్
తాము వహించిచూడవలె ధాత్రి నరాజక మౌను భూవరా.—ఆ. ౨

మ. గిరులం బాఱిసియే బలల్లుగ వదిం గీలొక్కన్నకన్నీరు లా
గురువక్షోరుహతారహారములతోఁ గూడం బ్రకాశింప నా
ధరణీశాంగన దస్రహోత్రగతసంతాపంబుచే నేడ్చె భా
స్వగవాసంతికికీస్వరాకలితవాచామాధురీవైఖరిన్.—ఆ. ౪

శేషము – వేంకటపతి

ఇతఁడు శశాంకవిజయ మనెడి యైదాశ్వాసముల శృంగారప్రబంధమును జేసి వంగలసీతయార్యున కంకితము చేసెను. శశాంకవిజయమునకు తారాశశాంక మని నామాంతరము గలదు. ఇందుఁ జంద్రుఁడు బృహస్పతివద్ద విద్యాభ్యాసమునకయి చేరి గురుపత్నియగు తారనింటినుండి లేవఁదీసినకథ మిక్కిలి పచ్చిగా వర్ణింపఁబడినది. ఈశేషము వేంకటపతి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడని తోఁచుచున్నది. ఇతఁడు కందాళరామానుజాచార్యుని శిష్యుఁడు; కృష్ణయార్యునికుమారుఁడు. కృతినాయకుఁడు తన్నుఁ బిలిపించి పలికినట్లు చెప్పఁబడిన యీక్రిందిపద్యములలో కృతిపరంపరలు చేసినట్టు కవి చెప్పుకొనుటయేకాని యొక్కగ్రంథమైనను బేరొక్కనియుండ లేదు.—

క. ననుఁ దుంగేశ్వరపదయుగఘనతరభజనానిరూఢకవితాసామ్రా
జ్యుని శేషముకృష్ణసుధీతనయుఁ బిలిపించి పలికె దయ వారక ,

చ. అసదృశభక్తి సద్గురుకటాక్షముఁ గాంచి సమంచితాత్మతన్
బిసరుహమాకరందరసపేశలకౌశలవన్మృదూక్తులన్
రసికుల కింపుగాఁ గృతిపరంపరలన్ రచియించి కీర్తిచే
నెసఁగితివయ్య వేంకటపతీ బళి శేషమువంశసత్కృతీ.

ఈకవి పాండ్యమండలాధీశ్వరుఁ డైన విజయరంగ చొక్కనాథుని కాలములో నున్న ట్లీవఱకే సముఖ కృష్ణప్పనాయకునిగూర్చి వ్రాయునప్పుడే చెప్పఁబడెనుగదా! కవియు తారాశశాంక కృతినాయకుఁ డైన వంగల సీనయామాత్యుని వర్ణించుచు, అఖండమండితమహీమండలమండనాయమానపాండ్యమధురాధరాఖండల శ్రీవిజయరంగచొక్కనాథ మహీనాథ కృపాకటాక్ష వీక్షణానుక్షణ వర్ధమాన.........నిఖిల సంపత్సం పరాకంపితనిలింపనాయకుండని యిట్లొక విశేషణమును ప్రయోగించియున్నాఁడు. మఱియు ద్వితీయాశ్వాసారంభమున

క. శ్రీవిజయరంగచొక్క క్ష్మాపుని గురుప్రసాదసంపన్నాత్మా
శ్రీ వరదాచార్యమణీ! శ్రీవరదాసైకకృత్యా సీనామాత్యా.

అని కృతిపతిని సంబోధించియున్నాఁడు. దీనినిబట్టి కవి విజయరంగచొక్కనాథుని కాలములో మధురలో నుండుట నిశ్చయ మగుటచేతను, ఆరాజు ౧౭౦౪ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౭౩౧ వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యముచేసినవాఁ డగుటచేతను, శేషము వేంకటపతి యాకాలమునం దున్నట్లు స్పష్ట మగుచున్నది. అక్కడక్కడ క్త్వార్థక సంధి మొదలయిన కొన్ని లక్షణదోషము లున్నను, కవిత్వము మొత్తముమీఁద ద్రాక్షాపాకమయి మిగుల రసవంత మయియున్నది. చక్కెర మెత్తిన విషమువలె నీతిమాలిన యీకథ మనోహరము లయిన తేటమాటలతో నిండుగా చెప్పఁబడినందున, అనేకులయిన యౌవనపురుషుల నాకర్షించి పాడుచేయుచున్నది. దుర్నీతిని వర్ణించునప్పు డీకవి తనయనుమతిని దెలుపువాక్యముల నెక్కడను ప్రయోగింపక, „లోకములోఁ గొంద ఱబలల్.........తాటాకులలోన వ్రాసి పరాంగనఁగూడిరఁ బాపమంచు," „ఎన్ని పువ్వులన్ వ్రాలదు తేఁటి యట్లు మగవాఁ డనువానికి దోస మున్నదే" యిత్యాదివాక్యరత్నములచేత వలపుగలచోటఁ గలయుటయే పరమార్థ మన్నట్టు తెలిపి పామరులను భ్రమింపఁ జేసియున్నాఁడు. అందును మంచిదని సాధించుటకు సహితము మనవారికి పురాణములనుండి దృష్టాంతములు తండోపతండములుగా దొరకు ననుట క్రిందిపద్యము నిదర్శనముగాఁ జూపవచ్చును—

సీ. కన్నకూఁతు రటంచు నెన్నక భారతీరమణిఁ గూడఁడే నీపితామహుండు
మేనత్త యనుమేర మీఱి రాధికతోడ నెనయఁడే నిన్న నీయనుఁగుబావ

వగినె యుంచు శోకింత నావి లేకయు జ్యేష్ఠునెలంతతోఁ బొందఁ గనే నీగురుండు
మునిపత్ని యగు నహల్యను బట్టఁ గనే నీదుసహపాఠి యగుపాకశాసనుఁడు
యిట్టి మీవారి దతలు కట్టిపెట్టి యిమ్మనే చెల్ల న్యాయంబు లాడెదౌర!
కడకు నీకు నీ వెఱుంగవిత! మాకెవవు నన్నుఁ జెఱపోక దోసకారి!

„సున్నలదారుకావన స్త్రీలు గిరీశునిఁ గలియరే? వ్రజభామలు శౌరిఁ గూడరే? యీ లలనాశిరోమణుల కందుకు నిందుకు నేమి చెప్పుమా' యఁట! ఆహా! ఏమి యీదేవత్వలక్షణము! దేవత్వమునకు కల్పనము శుద్ధచారిత్రమే లక్షణముగా నుండవలయును గాని నీతిమాలి పరస్త్రీకాంతలఁ గలయుటయే నాసురకృత్యము మఱియేముండును?

ఉ. ఎన్నఁగ రాని మోహమున నే నిటు పిన్నటనాఁటనుండియున్
బెంచితిఁ బెద్దఁ జేసితిని జేర్చి గుఁ బ్రాణము వచ్చినంత నే
యొంచక మాటలాడె నిపు డెన్నిప్రియోక్తుల కిమ్ము పుట్టఁగా
మంచిది నిన్నుఁ గూఁతునకు మాను స్వతంత్రత లేకపోయెనే?

గురుపత్ని శిష్యునిఁ జిన్ననాఁటనుండియుఁ బెంచి పెద్దవానిని జేసెనఁట! అందుచేత నామె కాంతనుఁ గూఁతునకు స్వాతంత్ర్యము గలదఁట! ఏమి యీదుర్నీతి! దుర్నీతి యింతకంటెను మానవులెప్పుడు సంభవింపనేర్చునా? కృతయుగమునం దైనను కలియుగమునం దైనను జారిణి మెచ్చుకొను మొదలంట నశింపదు. కృతయుగపు తారలును చంద్రులును మన యీకలియుగమునందును గలరు. అయినను మన యీకాలపు కలియుగజనులమాత్రము మిల్లునిడిచి లేచిపోయిన దానిని మగని కిప్పించుటకయి పెద్దమనుష్యులు పోయి జారుని బతిమాలుటయు, మగని కిప్పించిన యాఱుగడుతలకు సంతానము కలిగినప్పుడు జారపురుషుఁడువచ్చి పెట్టినబిడ్డ కయి యింటిమగనితో తగవులాడుటయు లేవు. ఇవి కృతయుగధర్మములు కాఁబోలును! దూరపుకొండలు నునుపు అన్నట్లు వెనుకటివారియకృత్యములు కంటికి మనోజ్ఞముగాఁగా మనవారు పూర్వకాలమున పొగడుచుందురు. బ్రహ్మదేవుని యింతటివాఁడువచ్చి భార్యను గోలుపోయి దుఃఖించుచున్న బృహస్పతికి తారను మరలనిమ్మని చంద్రుని ప్రార్థించెనఁట!

చ. అని పరమేష్ఠి పల్కుటయు నట్లకాకని చంద్రుఁ డయ్యెడన్
ఘనతరగర్భభారనఖకాంతివినిర్జితతారఁ దారఁ దా
నననయనోత్పలం దలిపి యంపి తోడనె దివ్యతూర్యని
స్వనములు మ్రోసె మింట విరివానలు పర్వెను జంటజంటగన్.

బ్రహ్మదేవుని ప్రార్థన నంగీకరించి చంద్రుఁడు గర్భవతియైయున్న గురుని భార్యను గురుని కియ్యఁగానే, తమగురునిల్లాలిఁ ద్రోచి యింతటి ఘనకార్యమును చేసినందున కాతని

మీఁద సిగ్గులేక సుగుణు విరులవాన గు-సిరఁట!

చ. అమరులతోడ నప్పు డని రబ్జభవుండు భవుండు సద్గురుం
బ్రమదము మీఱఁగాఁ బిలిచి మావచనంబునఁ దారఁ జెందుమీ
రమణి కశుద్ధిలే దమృతరశ్మి నిఁ బొందుటచేత దాన నీ
కోమ పరిశుద్ధిఁ గాంచెఁ గయికొమ్మనఁ గొమ్మ గురుండు చేకొనెన్.

దేవతలును బ్రహ్మరుద్రులును గురునిఁబిలిచి వ్యభిచారదోషము లేకపోవుటయేకాక యమృతరశ్మి నిఁ బొందుటచేతఁ దార పరిశుద్ధురాలయ్యెనని చెప్పి యొప్పగించిరఁట.

ఉ. తత్సమయంబునన్ శశి ముదంబున నచ్చటి కేగుదెంచి పు
త్రోత్సవ మాచరింప విని యుద్ధతితో గురుఁ డడ్డువచ్చి య
మ్మత్సరుఁ డీబుధుం డిట నిశాకర రాఁ గత మేమి నీ కన
న్మత్సరబుద్ధి వారికిఁ బునఃకలహంబు జనించె నయ్యెడన్.

ఆపతివ్రతాతిలకమునకు పుత్రుఁడు పుట్టఁగానేవచ్చి చంద్రుఁడు పుత్రోత్సవ మాచరించి నప్పుడు గురు శిష్యులకు పునఃకలహము జనించెనఁట!

క. నావిని యజుఁ డోహోహో! మీవాదము చాలుఁ గుముదమిత్రునిపుత్త్రుం
డీవత్స మితనిఁ జంద్రుని! కీ విమ్మా వలదు విరస మిఁక నాంగిరసా.

అని బ్రహ్మదేవుఁ డంటిమునకికి బుద్ధిచెప్పి శిశువును తేఁగమునకిప్పించి వివాదము తీర్చెనఁట! ఈవిషయమునే చెప్పుచుఁ గాశీఖండములో

గీ. చదివె గురునొద్ద ధర్మశాస్త్రంబుఁ దొల్లి తఁ! బరమవిశ్వాసతాత్పర్యభక్తిగరిమఁ
జదివెఁ జంద్రుఁడు కామశాస్త్రంబుపిదపఁ! దలిరుపాయ్పన ననురక్తిఁ దారయొద్ద.

సీ. భువనైకధన్వి చేఁ బుష్పాయుధునిచేఁ బ్రసవాస్త్రుఁడన నేటు పడనివాఁడు
నతిగాఢ మైత్రో ధ్వాంధకారంబుఁ గన్నుల నంధుండు గానివాఁడు
నిశ్న బంధనలో భద్రాభరంబునఁ బారవశ్యంబుచేఁ బడనివాఁడు
లక్ష్మీకటాక్షవిలాసదుర్మదమున మదములోపల నన్ను గొననివాఁడు
లేఁడు భూపతి గలిగెనే న్వాఁడు నృపుఁడె! విశ్వధాత్రీజనులపాలి వేల్పు గాక
బాహ్యశత్రులఁ బరిహరింపంగవచ్చు! నంతరరులను వర్జింప నలవికాదు.

ఈవిధముగా శ్రీనాథుఁడు చెప్పినరీతి ప్రౌఢవాక్యములు గాని, పురూరవశ్చరిత్రములో

క. పాపపరాఙ్ముఖతామతి! దీపాంకుర మానెలంతదీర్ఘశ్వసితా
టోపమున ద్ధతి నడఁగి ని! బ్రాపితమోహాంధకారబంధురుఁ డయ్యెన్.

సీ. లలనాలితంబుమండలముపై మచ్చలదళములు రచియింపఁ దలఁచుఁగాని
తరుణికెమ్మోవిమీఁదఁ బ్రవాళమణిసొంపు గులుకఁగా ఘటియింపఁదలఁచుఁగాని

జలజాక్షికుచకుంభములమీఁద శశిపుత్రంబుఁ దా నొనరింపఁ దలఁచుఁగాని
మృగరాజమధ్య నెమ్మేను లతావేష్టితంబుఁ జేయఁగాఁ దలఁచుఁగాని
తలఁపఁ డెప్పుడు గురువనితాసమాగమాగతాత్యఘదురితదవానలంబు
దుస్సహం బని కటకటా తొగలఁ డేఁడుగదా వివేకంబు కాముకులకు?

సీ. సకియకౌనుఁ దలఁచి సన్మార్గ మనుఁగాని యింతిదుర్మార్గత నెంచఁడయ్యెఁ
జెలువచన్నవఁ దలంచి సువృత్త మనుఁగాని తరుణికువృత్తంబుఁ దలఁపఁడయ్యె
నతివమోముఁ దలంచి యకళంక మనుఁగాని చెలువకళంకంబుఁ దెలియఁడయ్యె
సుదతివర్పుఁ దలంచి శుచి యనుఁగాని యువ్వెలఁదుకయశుచి భావింపఁడయ్యె
గురువువంటిమహాత్ముఁ డిక్కురంగిణిఁ దరుణి చిక్కఁదనమే గుణంబుగ సంస్తుతించుఁ
గానివ్యభిచారదోషంబుఁ గాంచఁడయ్యె నజ్ఞుఁడే బ్రాజ్ఞుఁడన నెవ్వఁడవనినింక?

ఈవిధముగా నబ్బయామాత్యుఁడు చెప్పినరీతి నీతిబోధకవాక్యములు గాని, తారాశశాంక
మునలేవు. కవియొక్కగచనను దెల్పుపద్యములు కొన్ని యుదాహరించుచున్నాను—

చ. హతబహుకిల్బిషం బగు ప్రయాగము యాగమువాపహంబు సాం
ద్రతరగుణం బనంతరకు బట్టనఁ బట్టణమున్ సృజింపుమా
యతులితశిల్పశక్తి గొని యంచని యంచ నివూథి నెక్కి యం
చితగతి ధాత యేగ నుపసిద్ధులు సిద్ధులు తత్స్రజింపఁగన్.—ఆ ౧.

చ. అలఘలినారి పొల్పెనిగ యూవ వేశస్వకీయడింబలీ
లలు తవనెమ్మొగంబునఁ గళంకరుచు ల్మనుమీసకట్టుగా
వలమదయానదస్యులు వాతెఱ వెన్నెలడాలు లేఁతన
వ్వుల నమృతంబు పల్కులను బూనెను నాఁగ మనోహరాంగుఁడై.—ఆ. ౨.

ఉ. చందురుఁడుం బురందరగురుప్రియరామలచిఁ గంది నివ్వెఱం
జెందఁగ నింద్రుఁ డిట్లు శశి వినుతా వినాగరిపాలికిం
బందినవాని కార్తి యగుదా గురుదార కృతాపరాధమే
ధం దిగఁద్రోచి చేసితి వృథా విబుధావళిలో విరోధముల్.—ఆ. ౫.

కూచిమంచి-తిమ్మకవి.

ఈకవి యనర్గళ మయినకవితాధార గలవాఁడు; బహుగ్రంథములను రచియిం
చినవాఁడు; ఇన్నిగ్రంథములను సలక్షణ మయినమృదుమధురపాకమున రచియించిన
కవి యాధునికులలో మఱియెవ్వఁడును లేఁడు. ఈకవి యారువేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁ

డు; కౌండిన్యగోత్రుఁడు; బయ్యనామాత్యుని ప్రపౌత్రుఁడు; తిమ్మయామాత్యుని పౌత్రుఁడు; గంగనామాత్యుని పుత్రుఁడు. ఇతనికి లచ్చమాంబ తల్లి; జగ్గన్న, సింగన్న, నరసన్న, పితృవ్యులు; వీరమ్మ, పాపమ్మ, మేనత్తలు; సింగన, జగ్గన, సూరన, తమ్ములు; గౌతమగోత్రుల రామయామాత్యుని కూఁతురైన బుచ్చమ్మ భార్య. ఈవిషయములను రుక్మిణీపరిణయములోని యీక్రిందిపద్యము తెలుపుడు చేయుచున్నది—

సీ. గురుతరకౌండిన్యగోత్రవిఖ్యాతుండు బయ్యనామాత్యుఁ డేభవ్యతాత
నిరతాన్నదానవర్ధితయశస్సాంద్రుండు తిమ్మనసచివుఁ డేధీరుతండ్రి
ఘనులుజగ్గనయు సింగనమంత్రియును నరసన్నయు నేమంత్రి యనుఁగుఁదమ్ము
లలరఁ దిమ్మకవి సింగన్న జగ్గనయును సూరన యేధన్యసుతవరేణ్యు
లానరవీరమ్మ పాప మేఘునసహజ। లతిపతివ్రతి లక్ష్మి యేచతురరాణి
యట్టి శ్రీకూచిమంచివంశాబ్ధిచంద్రు। మజ్జనకు నలగంగనామాత్యుఁ దలఁతు.

ఈమధ్యను ముద్రింపఁబడిన రుక్మిణీపరిణయములో నీపద్యములోని నాలవపాదమున సింగన్న యనుటకు మాఱుగా రాజన్న యని యున్నది కాని యది యచ్చుతప్పని తలఁచెదను. తిమ్మకవికి సింగన్నయు జగ్గనయు సూరనయు నే కాని రాజన్న యనుతమ్ముఁడు లేనట్టు తాను రచియించినపుస్తకము లన్నిటివలనను దెలియవచ్చుచున్నది. అందు సింహాచలమాహాత్మ్యములోఁ గవి తనవంశవర్ణనము చేయుచుఁ బెద్దతమ్ముఁడగు సింగన్నను గూర్చి చెప్పిన పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

క. నాతమ్ములు సింగనయును । ఖ్యాతయశుఁడు జగ్గనయును ఘనతరసుగుణ
వ్రాతాంకుఁడు సూరనయును । ధీశాలిసమూహము లగుచు వెలసిరి సిరులన్.

సీ. వక్రించు చందంబు వదలక మూర్ధత నలరెను సురమంత్రి నపహసించి
సాధులంగూడి యుత్త్రాని బుధేంద్రుని గన నోపు నచలప్రసంగవృత్తి మించి
శ్రుతిదూరుఁడై చరించుచు రెండునాలుకల్ గలిగియుండెడు భోగికులుఁ దెగడి
భంగంబు నొందిన రేపట్టున నడలెను రత్నాధివాసుఁ దిరస్కరించి
ప్రజ్ఞచే గౌరవమున వాక్పాటవమున । నూరుగాంభీర్యమున జనుల్ పొగడ నెగడెఁ
గూచిమంచ్యన్వయాంభోధికుముదహితుఁడు । శిష్టహితరతుండు గంగయసింగమంత్రి.

కవియొక్క జన్మసంవత్సర మేదో తెలియదు గాని యితఁడు రచియించినగ్రంథములలో నెల్లను మొదటి దగు రుక్మిణీపరిణయము

శా. ఆరయ శాలివాహనశకాబ్దము లద్రిగుణాంగచంద్రులై
తీరగు మన్మథాబ్దమునఁ బ్రేమఁ బ్రబంధ మొనర్చి మీకిటుల్

చేఁకతో సమర్పణము చేసితి మీకృతి యాతమిస్రసహ్య
త్రైకరవమిత్రతారకముగా భువిఁ జెల్వగుఁగాత శంకరా.

అను పద్యమునుబట్టి శాలివాహనశకము ౧౬౯౭వ సంవత్సరము మన్మథాబ్దమునకు సరియైన హూణశకము ౧౭౭౫వ సంవత్సరమునందుఁ జేయఁబడిన దగుట స్పష్టమయి నందున, కవి యప్పటి కిరువదియైదుసంవత్సరముల ప్రాయమువాఁ డయినపక్షమున ౧౬౭౦వ సంవత్సరప్రాంతమునఁ బుట్టినవాఁ డైయుండవచ్చును. అచ్చతెలుఁగు రామాయణములోని

గీ. మునుపు మాకీవె భల్లాణుఁ డనెడి శైవకతయు రుక్మిణి పెండిలికతయు బొల్పు
మెకపుఁబుచ్చులికతయు మేల్మినీల పెండ్లికతయును గబ్బముల్ పేర్మిఁ గూర్చి.

అను పద్యమునుబట్టి భల్లాణరాజచరిత్రము రుక్మిణీపరిణయమునకంటె ముందుగా రచియింపఁబడినట్లు భ్రమ కలుగును గాని నిజ మారయఁగా రుక్మిణీపరిణయమును రచించిన తరువాతనే కవి రాజశేఖరవిలాస మను నామాంతరము గలభల్లాణచరిత్రమును రచించినటు పెక్కునిదర్శనములవలన స్పష్టమగుచున్నది. రుక్మిణీపరిణయమునందుఁ గవి తానావఱకు గ్రంథము లేవియుఁ జేసియున్నట్టు చెప్పుకొనలేదు. కవిచేత రచియింపఁబడిన మూఁడవగ్రంథమగు సింహాచలమాహాత్మ్యమునందు

గీ. ప్రతిథ మీఱంగ రుక్మిణీపరిణయంబుఁ
గలుషహర మగు రాజశేఖరవిలాస
మును మఱియుఁ జాలదండకములు శతక
ములును రచియించి కృతులు శంభునకు నిడితి.

అని కవి రుక్మిణీపరిణయమునే మొదటఁ జెప్పియున్నాఁడు. లక్షణసారసంగ్రహము, రసికజనమనోభిరామము మొదలయినగ్రంథము లన్నిటిలోనుగూడ కవి మొట్టమొదట రుక్మిణీపరిణయమునే పేర్కొనియున్నాఁడు. కవి యేహేతువుచేతనో రుక్మిణీపరిణయము చేసినతరువాతఁ జేసిన యచ్చతెలుఁగు రామాయణము నీలాసుందరీపరిణయము లోనుగాఁ గలపుస్తకములలోఁ దా నాపుస్తకములను జేసి ముగించినకాలమును వేసికొనలేదు.

తిమ్మకవి గోదావరీమండలములోని పిఠాపురసంస్థానములోనిదైన కందరాడ గ్రామమున కరణము. ఇతఁడు కందరాడగ్రామవాసుఁ డయినట్లు లక్షణసారసంగ్రహములోని యీక్రిందిపద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది.—

సీ. కౌండిన్యగోత్రవిఖ్యాతుఁడఁ గూచిమంచ్యన్వయాంభోధినీహారకరుఁడ
గంగనమంత్రిశేఖరునకుఁ బరమపావని యగులచ్చమాంబకును సుతుఁడ

వెరవొప్ప రుక్మిణీపరిణయంబును సింహశైలమాహాత్మ్యంబు నీల పెండ్లి
కథయును రాజశేఖరవిలాసము నచ్చతెనుఁగురామాయణంబును మొదలగు
కృతులు రచియించి పార్వతీపతికి భక్తి । తోడ నర్పణ మొసఁగినవాఁడఁ గంద
రాడపురసంస్థితుఁడఁ గమ్ముఁబ్రోడ నేను । తిమ్మకవిచంద్రుఁడను జగద్విదితయశుఁడ.

ఈయన గ్రంథములు చేయ నారంభించినకాలమునందు పీఠికాపురసంస్థానమునకు రావు మాధవరాయనృపతి ప్రభువుగా నుండెను. ఈవిషయము రుక్మిణీపరిణయములోని యీ పద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది—

సీ. చక్రవాళాహార్యజలధిశుభ్రోన్నతప్రాకారపరిఖావిరాజితంబు
సాంద్రముక్తాసౌధచంద్రశాలానేకధర్మనిర్మితహర్మ్యశర్మదంబు
కరిసైంధవాందోళికాధేనుధనధాన్యవనదేవగృహసరోవర్ణితంబు
విమలచాతుర్వర్ణ్యవిద్వత్కవిశ్రేష్ఠభటఘటామాత్యవిస్ఫారితంబు
రాజమహేంద్రవరదుర్గరాజ్యభూరిభారసంభరణాక్రాంతిభాసమాన
రావుమాధవనృపపరిరక్షితంబు । భోగనికరంబు పీఠికాపురవరంబు

ఈరావు మాధవనృపతియే కొన్ని గ్రంథములు రచించిన యనంతరముఁ గవికిఁ గవిసార్వభౌమబిరుదము నిచ్చినట్లు రసికజనమనోభిరామములోని యీక్రిందిపద్యము వలనఁ గనఁబడుచున్నది—

సీ. నిఖిలవిద్యాభ్యాసనిపుణుఁడు మత్సహోదరుఁ డగు గంగసత్కవితనయులు
ఘనులు తిమ్మనయు సింగనయును లేఖకపాఠకులై కృతుల్వ్రాయఁ జేయఁ
జేర్చఁగాంచినవాఁడఁ బీఠపురప్రాజ్యరాజ్యాధిపత్యవిరాజమాన
భూరివైభవుఁడు నద్భుతపరాక్రముఁడును దానకళాధురంధరుఁడు నైన
రావు నీలాద్రిమాధవరాయనృపతి । చేతఁ గవిసార్వభౌమ విఖ్యాతబిరుద
మందినఘనుండఁ దిమ్మనామాహ్వయుఁడ నేను । విమలగిరిభక్తి మదిలోన విస్తరిల్ల.

కవి పీఠికాపురసంస్థానములో నుండినవాఁ డయినను తనగ్రంథములు వేఱొ నరాంకితము చేయక యిష్టదేవతయైన కుక్కుటేశ్వరస్వామికే యంకితము చేసియున్నాఁడు. ఇతఁడు రుక్మిణీపరిణయమును రాజశేఖరవిలాసమును జేసినతరువాత రాజు తనకొక గ్రంథము నంకితముచేయు మడిగినట్లును కవి యట్లుచేయు నిష్టములేనివాఁ డయినట్లును సింహాచలమాహాత్మ్యములోని యీపద్యములవలన నూహింపఁదగియున్నది.—

క. నృపులకుఁ గావ్యం బొసఁగిన । నపవర్గం బిడఁగఁగలరొ యటుగాకున్నన్
ద్విపతురగభూషణాంబర । తపనీయాదికము చేతఁ దనుపంగలరో.

సీ. ద్విజపుంగవులకుఁ బ్రవేశింపఁగారాని పృథుగృహాంతరములఁ జేరనుండి
కృతియుంతధర్మపద్ధతు లెవ్వి యెఱుంగక ధరణిపై నడవఁ బాదములు లేక
దుష్కృత్యముల్ చేయుమంత్రములు చెప్పినట్టులె విహరించకనటింపఁ జుద్విజిహ్వకలుగలిగి
వితతంబుగా వక్రగతులచేఁ బొదలుచుఁ బూని యేప్రొద్దును బుస్సురనుచు
గాఢరోషవిషాగ్నులొద్ద్యాఘోరవక్త్రములుగల్గి దర్పదవర్తులగుచుఁ
జెలఁగుచుండెడుభోగిరాజులభజింపఁ గుటిలతరబుద్ధి నెవ్వాఁడు కోరఁగలఁడు?

* * * *

క. పరిపూర్ణ తుచ్ఛభోగం బునకై కొఱగానిజనులఁ బొగడుటయెల్లన్
గనుఁగొన నిహపరదూరం బని తలఁచి విరక్తాంతరంగుఁడ నగుచున్.

ఈయన శివభక్తుఁడయి తాను జేసిన గ్రంథముల నన్నిటిని పిఠాపురమునందలి కుక్కుటేశ్వరస్వామికే యంకితము చేసినను, ఒక్క సర్పపురమాహాత్మ్యమును మాత్రము రాజానుగ్రహము నపేక్షించి కాఁబోలును కవిసార్వభౌమబిరుద మందినతరువాత సర్పవరమునందలి భావనారాయణస్వామి కంకితము చేసెను. ఈసర్పవరము పిఠాపురపు రాజుల గురువులగు వైష్ణవస్వాములకు నివాసస్థలమయి పీఠికాపురమునకు సమీపమున నున్నది. కవిమాత్రము సర్పపురమాహాత్మ్యములో భావనారాయణస్వామి తనకు స్వప్నమున సాక్షాత్కరించి యిట్లాజ్ఞాపించినట్టు చెప్పికొనియున్నాఁడు.—

సీ. ప్రౌఢిమై రుక్మిణీపరిణయంబును సింహశైలమాహాత్మ్యంబు నీలపెండ్లి
కథయును రాజశేఖరవిలాసంబును నచ్చతెనుఁగురామాయణంబు
సారంగధరనరేశ్వరచరితంబు సప్తార్ణవసంగమాహాత్మ్యకంబు
రసికజనమనోభిరామంబు లక్షణసారసంగ్రహము నింపారఁ గూర్చి
కృతులు శంభునికిడినసుకృతివి నీవు ప్రతిభ మెఱయంగ నొక్కసత్కృతియొనర్చి
మాకు నర్పణచేయు నెమ్మదిదలిర్పఁ గవికైరవచంద్ర ముచితసుధీకులేంద్ర.

తనకు మాహేశ్వరాచారవృత్తి నుపదేశించిన శైవుఁడగు దెందులూరిలింగనారాధ్యుని

క. చిరభక్తిం బొగడెద సద్గురునాథుం దెందలూరికులపావనునిన్
గరుణానిధి నపరాంతకు హరమూర్తిని ఘనుని లింగనారాధ్యమణిన్.

ఇత్యాది బహుపద్యములతో బహుగ్రంథములయందు స్తుతించి శివభక్తుఁ డయినను, కవి తాను కేవల శివమతస్థుఁడుగాక శివకేశవులకు భేదము లేదని భావించెడి యద్వైతమతస్థుఁడయియుండెను. కవి తాను కట్టకడపట రచియించిన శివలీలావిలాసములో నిందు క్రిందఁ బొందుపఱిచిన పద్యమునందుఁ దాను జేసినపుస్తకముల నన్నిటిని జేర్చికొనియున్నాఁడు—

సీ. ప్రతిభ మై రుక్మిణీపరిణయంబును సింహాశైలమాహాత్మ్యంబు నీలపెండ్లి
కతయును రాజశేఖరవిలాసంబును నచ్చతెనుంగురామాయణంబు
సారంగధరనృపచరితంబు సాగరసంగమాహాత్మ్యంబు రంగుమీఱ
రసికజనమనోభిరామంబు లక్షణసారసంగ్రహమును సర్వపురస
మంచితక్షేత్రకథనంబు మఱియుఁ బెక్కు శతకదండకసత్కృతుల్ ప్రతిభఁ గూర్చి
యుల్లమలరారఁ బార్వతీవల్లభునకు భక్తి నర్పణ చేసితిభవ్యమతిని.

ఈ గ్రంథములలో సారంగధరచరిత్రమును సాగరసంగమాహాత్మ్యమును నాకు లభింపలేదు. అవి చిన్నగ్రంథము లని కవివంశములోనివా రొకరు నాతోఁ జెప్పియున్నారు. ఈకవి కవిత్వములో నచ్చతెలుఁగుపదము లధికముగా నుండును. కవిపతి మొట్టమొదట యౌవనకాలమునందు శృంగారప్రధానముగా రచియించిన దగుటచే రుక్మిణీపరిణయమునందే కవి యొక్క వప్రౌఢిమను జూపియున్నాఁడు. కవికృతము లయినబహుగ్రంథములు పురాణపాకమున రచియింపఁబడినవి. శ్లేషయులును శబ్దాలంకారములును విశేషముగా నుండినను, కవిత్వమునం దద్భుతకల్పన లంతగాఁ గానఁబడవు. మొట్టమొదట రచియింపఁబడిన గ్రంథములలో నదంత స్త్రీవాచకపదసంధులు లోనుగాఁగల కొన్ని దోషములు కనఁబడుచున్నను, అటుపిమ్మటఁ జేసినగ్రంథములు నిర్దుష్టములుగా నున్నవి. కవి యితరగ్రంథములను రచియించిన కాలపరిమితిఁ బట్టి విచారింపఁగా, ౧౬౨౬ వ సంవత్సరమునందు ముగింపఁబడిన రుక్మిణీపరిణయము ౧౬౨౦ వ సంవత్సరమునం దారంభింపఁబడి సంవత్సరమున కొక్కొక్కయాశ్వాసము చొప్పున నయిదాశ్వాసములు నయిదుసంవత్సరములలో రచియింపఁబడె నని చెప్పుట సత్యమున కంత దూరముగా నుండదు. కవన మారంభించి యొకటిరెండు శతకములను జేసి ప్రబంధరచనకుఁ బూనినప్పటికిఁ గవి కిరువదిసంవత్సరముల ప్రాయ ముండునని యనుట యంతగా తప్పు కానేరదు. కవి తరువాత రచియించిన రెండవగ్రంథ మగురాజశేఖరవిలాసము మూఁడాశ్వాసములును మూఁడుసంవత్సరములలోఁ జేసినపక్షమున, అపుస్తకమును ౧౬౨౯ వ సంవత్సరమున ముగించియుండవచ్చును. మూఁడవగ్రంథ మగుసింహాచలమహాత్మ్య మయిదాశ్వాసములు నయిదుసంవత్సరములలోఁ జేసినయెడల, అస్థలపురాణము ౧౬౩౩ వ సంవత్సరమునందు ముగింపఁబడియుండును. కవిచే రచియింపఁబడిన గ్రంథములలో నాలవదియు నచ్చతెలుఁగుకావ్యములలో మొదటిదియు నైననీలాసుందరీపరిణయము మూఁడాశ్వాసములును మూఁడుసంవత్సరములలో రచియింపఁబడినచో, అది ౧౬౩౬ వ సంవత్సరమునందు ముగింపఁబడియుండును. అయిదవగ్రంథ మగు నచ్చతెనుఁగురామాయణ మాఱుకాండములు నాఱుసంవత్సరములలోఁ గూర్పఁబడిన

పక్షమున, అది ౧౭౩౨ వ సంవత్సరమునందు సమాప్తి నొందియుండును. ఈయప్ప తెలుఁగుకావ్యముల రచనచేతఁ గవికి నభినవవాగనుశాసనబిరుదము వచ్చెనని చెప్పుదురు. ఆఱవగ్రంథము కువారంగధరచరిత్రము రెండుసంవత్సరములలోఁ జేసెనేని, అది ౧౭౩౪వ సంవత్సరములో పూర్తి యయియుండును. ఏడవది యగు సాగరసంగమమాహాత్మ్యము రెండుసంవత్సరములలోఁ జేయఁబడినయెడల, ౧౭౩౬వ సంవత్సరమున సంపూర్ణమై యుండును. ఎనిమిదవగ్రంథ మగు లక్షణసారసంగ్రహము

గీ. శాలివాహనశకవర్షసంఖ్యకరరసాంగశశిసంజ్ఞలను రౌద్ర్యబ్దమునను
భాద్రపదశుక్లపంచమిపట్లఁ బూర్ణమయ్యె నీకృతి నీపేర నగసుతేశ.

అని శాలివాహనశకము ౧౬౬౨ వ సంవత్సరమునకు సరియైన క్రీస్తుశకము ౧౭౪౦ వ సంవత్సరమునందు ముగింపఁబడినదని కవియే చెప్పియున్నాఁడు. మూఁడాశ్వాసములు గల యీలక్షణగ్రంథము రచియించుటకుఁ గాఁకి ౧౭౩౬ వ సంవత్సరము మొదలుకొని నాలుగుసంవత్సరములు పట్టియుండును. చంద్రమపాలెములో నున్న యీకవివంశమువారియొద్దఁ గల పుస్తకములను వెదకింపఁగా నందు భారతాదులును లక్షణవిషయకగ్రంథములును దక్క విశేషగ్రంథము లేవియుఁ గానఁబడనందునను, లక్షణసారసంగ్రహములో లక్ష్యములుగాఁ జూపఁబడిన ప్రబంధాదులలోని పద్యములు చాలవఱకితరపూర్వలక్షణగ్రంథములలో నున్నవే యగుటచేతను, కవి యీగ్రంథరచనమునందు భారతరామాయణములను నతి కొన్నిప్రబంధములను మాత్రమే శోధించినట్టు తోఁచుచున్నది. అందుచేత గ్రంథసమాప్తికి నాలుగుసంవత్సరములు చాలును.

గీ. తెలుఁగు కిమున్ను లక్షణంబులు మహాకవీశ్వరుల్ పెక్కు రచియించి యిడిరి కేల
కూర్చవలెనన్నఁ బ్రౌఢిమకొఱకు నాకుఁ దెలిసిన తెలుఁగుఁ దగఁ గొంత తెలియఁబలుకు.

అని కవి లక్షణసారసంగ్రహమునఁ బూర్వలక్షణగ్రంథములలో లేని నూతనవిషయములు కొన్నిటిఁ జేర్చినట్లు చెప్పియున్నాఁడు. కొన్నివిషయములను గవి క్రొత్తగా శోధించి చేర్చెననుటకు సందేహము లేదు. తొమ్మిదవగ్రంథ మగు రసికజనమనోభిరామ మనెడి యాఱాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచించుటకు గాఁకి ౧౭౪౦ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౭౫౦ వ సంవత్సరమువఱకును పదిసంవత్సరములు పట్టినది.

సీ. * * రసికజనమనోభిరామం బనెడుపేరఁ దనరుగున శాలివాహనశకాబ్దములఁ గరగిరిరసభూసంఖ్యఁ దద్దయు వెలుఁ బ్రమోదూతవత్సరమున
నీప్రబంధంబు రచియించి నీకొసఁగితి.

అని కవి రసికజనమనోభిరామమును దాను శాలివాహనశకము ౧౬౭౨ వ సంవత్సరమునకు సరియైన ౧౭౫౦ వ సంవత్సరమున రచియించినట్లు చెప్పెను. ఈకవి యీ

గ్రంథమును బహుపుస్తకములు చదివి బహుసంవత్సరములు శ్రమచేసి తన ప్రౌఢిమ నంతయు జూపి వసుచరిత్రమువలె నుండవలెనని దాని ననుసరించి చేసెను. అందుచేతనే కవి యాగ్రంథాదియందు

సీ. బహుపురాణములు ప్రబంధములు లక్షణశాస్త్రములు ల్వివిధకోశములు నాట
కములు లలంకారశాస్త్రములును శోధించి ప్రౌఢిమై నేతత్ప్రబంధ మే నొ
నర్చెద * * * * *

అని వ్రాసికొనియున్నాఁడు. అయినను వసుచరిత్రమునం దుండెడు ప్రౌఢిమలోను సారస్యములోను శతాంశమైనను రసికజనమనోభిరామమునకు రాలేదు. అన్యోన్య తారతమ్యము తేటపడుటకయి యుభయగ్రంథములయందును సమానవిషయములను దెలుపు పద్యములను గొన్నిటి నిందుఁ జూపెదను. వసుచరిత్రములో గిరికాదేవిని గూర్చుటకయి రాజుచేతఁ బంపఁబడిన దూతపోయి సఖీజనమధ్యమున నున్న కన్నియను జూచి సమయోచితసరసాలాపములతో ముచ్చటించి యామె చెలికత్తెలచేతనే,

ఉ. ఇన్నగరాజుఁ జూచి వసుధేశ్వరుఁ డెన్నఁడు వచ్చు వచ్చి యీ
క్రొన్ననతీవజొంపములలోనకు నెన్నఁడు డిగ్గు డిగ్గి యీ
కన్నియఁ గన్నులారఁ గుతుకంబున నెన్నఁడు గాంచుఁ గాంచి తా
నెన్నఁడు గారవించుఁ జెలు లెన్నఁడు గాంతు రభీష్టసంపదల్

రాజునిమిత్తమయి ప్రార్థించునట్లుచేసి నేర్పుతో కార్యసంఘటనముచేయఁగా, రసికజనమనోభిరామములోఁ బ్రియురాలి నిమిత్తమయి రాజుచేఁ బంపఁబడినదూత యామెకడకుఁబోయి

చ పలుకులు కేయు నేటి కిఁక భావభవప్రతిమానుఁ డైనయా
చెలువునితోడుతం జెలిమి చేకుఱకున్న నయారె నీమెయిం
గల యెలజవ్వనం బడవిఁగాచినవెన్నెలసుమ్ము ముద్దులేఁ
జిలుకలకొల్కి నాపలుకు చిత్తమునం దలపోసిచూడుమా.

అని చెప్పి యామెచేత

చ అవునవు మంచిప్రోడవె బళా యెఱుకించుక లేక మానినీ
నివహసభాగ్రభాగమున నిల్చి వినం గనరానివాక్యముల్
తవిలి వచింపఁ జాగితివి తాళుము మే మతియొక్కఁడైన దూ
తవు నిను నేమియుం బలుక ధర్మము కాదని యంటి మిత్తఱిన్.

అని చీవాట్లుతిని తనప్రభువువద్దకు మరలివచ్చెను.

చ. కటకట మన్మథుఁ డొక్క త్రుటికాలముఁ బాయనిదాన నొంటిమై
నెటువలె వచ్చి తమ్మ చెలి యిప్పటి వేకువఁ దేనెవాక లీ
వెటువలె నీఁగి తమ్మ తెరు వెల్లను బుప్పొడి నీపదాంబుజం
బెటువలె నోర్చె నమ్మ తరుణీ తరుణమ్మ కడింది చైదముల్ — వసుచ.

ఉ. కొమ్మరొ మున్ను రంభ వెతఁ గుందుచు నిల్లెడఁ బాసి యిమ్మెయిన్
మమ్ముల చేసి యొంటిగ వనంబున కేటికి వచ్చితమ్మ నె
త్తమ్ముల గేరు నీమృదుపదంబులు కందెఁ గదమ్మ మేలు మే
లమ్మకచెల్ల నీబలుగయాళితనమ్ములు చెప్పఁ జిత్రముల్. — రసికజ.

ఈపుస్తకమునందు స్త్రీవర్ణనములు మొదలయినవి శెట్టిగాఁ జేయఁబడినవి. ఈశృంగార ప్రబంధమును రచియించిన కొంతకాలమునకుఁ గవి వీధినిబడి పోవుచుండఁగా నొక వేశ్య చూచి రసికజనమనోభిరామమును జదివియున్న దగుటచే నందలి రసికత్వమునకు దానందించి వలచి వచ్చి పైఁబడి కవిని కౌఁగిలించుకొనఁగా నతఁడు పెదతెలుగము పడ్డె ననియు, అంతట నాసరసురాలు

చ. చతురులలోన నెంతయును జాణ వటంచును నేను గౌఁగిలిం
చితి నిటు మాఱుమో మిడఁగఁ జెల్లునె యో రసికాగ్రగణ్య

అని మాఱుకవిత్వము చేసి యడుగఁగా,

ఆ॥ ద్భుతమగునట్టి బంగరపుఁ గొంగరపుంగవఁ బోలుఁ జీకుచ
స్వైరుల నొమ్ము నాటి యులికీఁపున దూసె నటంచుఁ జూచితిన్.

అని కవి పద్యముఁ బొందియుత్తర మిచ్చెననియు, చెప్పవాడుక యొకటి కొంతకాలము నుండి కలదుగాని యీగాథ రసికత్వమునకు కల్పనమాత్రమే యని ముఖ్యముగ భావించెద మిపూర్వ పండితుల చేతను కవుల యందారోపింపఁబడినరీతి యసత్యకల్పనమే యనుటకు సందేహము లేదు. రుక్మిణీపరిణయము రచించునాటికిఁ గవి కిరువదియైదు సంవత్సరములున్నచో నిప్పటి కాతని కెనుబదిసంవత్సరములు దాటియుండవలెను. కులవృత్తిని మానుచే నెంత సిగ్గువిడిచినదయినను పట్టపగలు నట్టనడివీధిలో నడుచుచున్న ముసలి గనినపయిఁబడి కడుచపలపడఁతి యెల్లరుఁ జూచుచుండఁ గౌఁగిలించుకొన్న దనుటకంటెఁ బరిహాసాస్పదమయిన విరుద్ధపుమాట మఱియొకటి యుండదు. పదవదియగు మూఁడాశ్వాసములుగల సర్పపురమాహాత్మ్యము తరువాత నాలుగుసంవత్సరములలో ౧౭౫౪ వ సంవత్సరమునందు ముగింపబడినది.

పదునొకండవదియు కట్టకడపటిదియు నగు శివలీలావిలాస మను నాలుగాశ్వాసముల గ్రంథము మఱి కొంతేండ్లకు

గీ. శాలివాహనశ వర్ష సంఖ్య వసుర। సాంగశశిసంజ్ఞ నలరు ధాతాబ్దమునను
దగ రచించినయీకృతి ధరణియందు। నాసుధాకరతారార్కమగుచునుండు.

శాలివాహనశకము ౧౬౬౮ వ సంవత్సరమునకు సరియైన ౧౭౪౬ వ సంవత్సరమున రచియింపఁబడినది. అటుతరువాతఁ గవిచే రచియింపఁబడినగ్రంథము లేవియుఁ గానరావు. ఆరంభదశలో రచియింపఁబడిన కుక్కుటేశ్వరశతకము మొదలయిన కొన్నిశతకములును దండకములును గలవు. శివలీలావిలాసము ముగిసిన యల్పకాలములోనే కవి పరలోకగతుఁడయ్యెను. కాఁబట్టి యితఁడు ౧౭౪౭ వ సంవత్సరమునందు మృతినొందెనని యించుమించుగా నిశ్చయముగానే చెప్పవచ్చును. అందుచేతఁ గవి దాదాపుగా డెబ్బదిసంవత్సరములు జీవించి సుమారు నలువదియైదు సంవత్సరములు గ్రంథరచనయందుఁ గడపినట్టు స్పష్టమగుచున్నది. ఈకవికి సంతతి లేదఁట. ఈకవి యొక్క కడపటికాలములో నింగ్లీషువారికిని ఫ్రెంచివారికిని యుద్ధములు జరగినందున కందరాడమీఁదుగా రాకపోకలు చేయుచువచ్చిన సేనలదాడికి వెఱచి యాగ్రామము విడిచి చంద్రమపాలెము నివాసముగా నేర్పఱచుకొనెను. ఈకవివంశమువా రిప్పటికిని చంద్రమపాలెములోనే యున్నారు. ఆంధ్రనామసంగ్రహము చేసిన పైడిపాటిలక్ష్మణకవి, కన్నప్పచరిత్రము చేసిన కంచిరాజు సూరయ్య, శివజ్ఞానదీపికను జేసినకవి లోకబ్రహ్మ, ఇందుమతీకళ్యాణము చేసిన యింగర బసవయ్య, ద్వాదశరాజచరిత్ర చేసిన కట్టవరపు చిట్టమరాజు, ద్విపద రుక్మాంగదచరిత్రము చేసిన రామయ భాస్కరుఁడు, మొదలగు కవులీకవికిఁ బూర్వులనుండినట్లు లక్షణసారసంగ్రహములో నియ్యఁబడిన లక్ష్యములవలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది. కవియొక్క శైలిని జూపుటకు పద్యములఁ గొన్నిటి నిం దుదాహరించుచున్నాను—

రుక్మిణీపరిణయము.

ఉ. సారము ముద్దుఁబలుక్కు ఘనసారము దర్పమే తావి కా
సారము నాభిరంధ్రము విసారము లేటమిటారిమూపు శ్రీ
కారము కర్ణయుగ్మము చొకారము నవ్వు మొగంబు షట్పదా
కారము కొప్పు సన్మథువికారము మోవి వధూలలామకున్.—అ. ౨.

ఉ. కౌను చలింప నిద్దపు మొగంబునఁ జెమ్మటముంపఁ గంకణ
ధ్వానము లింపులింపఁ గరతాళగతుల్ వనరింప హారముల్
పూనినటింప నూర్పుసోలపు న్వలితెమ్మర లంకురింపఁగాఁ
జానయొకర్తు రుక్మిణికి సంపఁగినూనెఁ దలంటె నేర్పునన్.—అ. ౪

రాజశేఖరవిలాసము.

శా. ఏరాభూవర మాకుఁ గాంచనతురంగేభాంబరాందోళికా
భూరిస్యందనమందిరోపవనసమ్యగ్భూషామణిశ్రేణులన్
చేరన్ జెందగుపల్లెలుం బసుపులన్ లెక్కింప కర్థంబులన్
ఈరా కోరిక తీఱ మీకిఁక నివెంతేనియున్ ధీరతన్.—ఆ. ౧

ఉ. అయ్యెడఁ జెల్లఁబొంచ విభువానతి గైకొని వాఁడిచూపులో
య్యొయ్యనమీఱ లేనగవు లొప్పఁగఁ జెక్కులఁ బాఱఁ దీపమై
బయ్యెదజాఱ ముద్దుమొగబల్కులు చెల్వలరార నవ్వటుం
జయ్యనఁ జేరి మ్రొక్కె నెఱజాణను జెల్ల నెలంగి రంగుగన్.—ఆ. ౩.

సింహశైల మాహాత్మ్యము.

మ. వలపుంగొజ్జఁగినీటిశీతలహరీవార్బిందువుల్ చిమ్ముచున్
గలయం గప్పురపుందుమారము మెయిన్ గాటంబుగాఁ గప్పుచున్
బలవద్దర్పకబాణపంక్తులక్రియన్ బైపై విరుల్ గుప్పుచున్
జెలఁగెన్ స్యందనసమీరణము దిగ్జశ్రేష్ఠాగ్రభాగంబునన్.—ఆ. ౨.

ఉ. అక్కట! దైత్యనాయక యహీంద్రశయుండు దయాత్మ నెంతయున్
మక్కువమీఱ నిన్ను నను మాపు వలపక తత్త్వపద్ధతిన్
జెక్కుఁ దెఱంగులం గడఁగి చేరొక్కనిఁ జూచెదు చిన్నవాఁడ వీ
వెక్కడ? తత్త్వ మెక్కడ? సహింపఁడు సుమ్ము నిశాచరార్భకా.—ఆ. ౩.

నీలాసుందరీ పరిణయము.

చ. మిసిమిఁ గడాని బంగరుపుమేడల సోరణగండ్లవెంట రే
ల్పరియెడిచిక్కమొత్తిలను నిక్కఁగఁ జూచి మెఱుంగుబోండ్లు ని
చ్చలు పిక్కిళ్లఁబెట్టియవి జాతివిడెంపుఁ దమ్మగోళ్లు చుక్కలం
చును నెఱనిల్చి చేవదగిఁ దూముచు నబ్బురపోదు రందులన్.—ఆ. ౧.

ఉ. కన్నులవింటివాఁడ తగకన్నులదేవరతోడఁ బోరి మున్
బన్నము నొంది మేనొకఁగుపట్టున నెక్కడ డాఁగిపోయె నీ
వన్నెతికంబు నీ నేఁడు కోమలినన్నోయిలవిల్కు మూఁకలన్
బన్నగఁ గూర్చి చేతియుల బాములఁ బెట్టెదు పోటుబంటవై.—ఆ. ౩.

అచ్చతెలుఁగు రామాయణము.

ఉ. కాయము మేటి తెప్ప కొను కాయము నిద్దపుఁబూఁతమాఁపు మో
కాయముఁ బంజరంపుఁజిలుకాయము నబ్బపుసోయగంపుఁబ్రో

కాయఁగఁ బల్కవేమి యొఱుకాయఁగఁ బంతము తీఱెనోటు కై
కాయము నేర నిట్లు దుసుకాయముఁ మాయఁగఁ గోరకాయుమున్.—అయోధ్యా.

చ. జగములఁ గిల్లిరా పుడమిజవ్వని గాదిలిశిట్టి డాయఁగ
ముగుదల మిన్నఁ దెచ్చితివి మోస మెఱుంగక నీకు నెవ్వరుం
దగ దిదె తొందు దెల్పఁ గలవంటలు గల్గినఁ జేసి యిట్టిక
దగపడె నింకనైన విడనాడక కామునిఁ బ్రాపుఁ జేసుమా—సుందర.

లక్షణసారసంగ్రహము.

చ. కరములు దోయిలించి కుతుకంబున నిచ్చలుఁ బ్రస్తుతింతు భా
స్వరగుణవంతునిన్ సకలసత్కవిజాలవశీవసంతునిన్
జిరకరుణాంశాంతుని విశిష్టజనావనతాపశాంతునిన్
సురతరుమంజరీవిభయశోహరిదంతుని నేకదంతునిన్ —ఆ. ౧.

మ. ఘనకారుణ్యకటాక్షు రాక్షసచమూగంధేభహర్యక్షు స
జ్జనసంరక్షణదీక్షు పాలితసరోజాతాక్షు శక్రాంబుజా
సనముఖ్యామరపక్షు దక్షసవనాంచత్క్రౌర్యధత్రామాక్షు యా
చనకప్రాంగణకల్పవృక్షు రిపుశిక్షాదక్షు మోక్షప్రదా.—ఆ. ౨.

రసికజనమనోభిరామము.

మ. తనుమూలంబులపొంతఁ బొంచి సచివోత్తంసంబు వీక్షించె భా
స్వరకార్తస్వరవిగ్రహన్ సముదంచచ్చంచరీకాలకన్
శరదిందుప్రతిమాస్యచారువదనన్ జక్రస్తని న్విస్ఫుర
త్సరసీజాతదళాయతాక్షి నొకకాంతాలోకచూడామణిన్.—ఆ. ౨.

మ: సవనాదిక్రియల న్సుధాంధులను మెచ్చం జేసి ధన్యాత్ములై
నవిశేషజ్ఞుల కబ్బఁగాక యొకటా నాకేటికిం గల్గు ని
ర్భువనాతీతవిలాసవిభ్రమరమాభూమిప్రభాంచన్మరు
ద్ధవళాక్షీమధురాధరాధరసుధాధారాసమిద్ధోరణుల్.—ఆ ౫.

సర్వేశ్వర మాహాత్మ్యము.

మ. సరసీరుహలోకిరబిందుకణముల్ సమ్యగ్గతింబూని వి
స్ఫురదారామలతాంతసౌరభరజఃపుంజంబుఁ గైకొంచు ని
ర్భరమందానిలశాబకప్రకరముల్ పల్మాఱు నల్కొనలోఁ
దిరుగుం బాంథజనప్రతాపహరణోద్వృత్తిం బ్రకాశించుచున్.—ఆ. ౨.

ఉ. నీరరుహాక్షి లోకనము నిల్పఁగఁ జోఁ గులహీనుఁడౌ హయా
శ్రీకపహేమవామరమశేఖరమౌళి సువిభూషణాలికా
స్తోకవిభూతి చెంది పరిశుద్ధకులుం డన మించు లేఁచో
నాకనివాసులున్ వెతల నందఁగఁ దమ్మ ఒగక్కుటుంబినీ.—ఆ. ౩.

శివలీలావిలాసము.

ఉ. అంగదముద్రికావలయహారలలాటికలెమ్మె నెమ్మెనౌఁ
రంగులు గుల్కఁ గ్రొందగటువాడెపుఁబావడ సొంపుమించ మే
ల్బంగరుగిల్కుటందియలు బాలిక నంఘ్రులఘుల్లుఘుల్లనన్
గంగ యమునాంగులం గలసి కౌతుకలీలలఁ గ్రీడ సేయుచున్.—ఆ. ౧.

ఉ. కన్నులు మూయుఁ దల్లిపడి గ్రక్కునదిక్కులు చూచు నూరకే
సన్నలు చేయుఁ బైవలువ చయ్యన నవ్వలఁ ద్రోయు మింటిపై
వెన్నెలగాయు చందురుని వేఁడికిఁ దాఁ బెడఁబాయు నద్దిరా
చిన్నెలజంగమప్రభుని చిత్తవికారము లెన్నఁ జిత్రముల్.—ఆ. ౨.



పక్కిలంక వీరభద్రకవి.

ఈకవి కూచిమంచి తిమ్మకవి జగ్గకవుల కాలములోనే పీఠాపురమునందుండి మిక్కిలి ప్రసిద్ధిగన్నవాఁడు. కూచిమంచి తిమ్మకవివలెనే యితఁడును దెందులూరి లింగనారాధ్యుని శిష్యుఁడయి తన వాసవదత్తాపరిణయమునం దాతని నిట్లు స్తుతించి యున్నాఁడు—

సీ. అంభోధివలయితకుంభినీజనతతిదంభశాంభవకళావిజృంభితములు
నందివాహపదారవిందవిశ్వాసమరందసంపాదనేందిందిరములు
స్వైతుణాదగనరాధ్యత్వలక్ష్మీప్రదానత్వసామ్రాజ్యదక్షిణములు
ఊహాపదాత్మబోధామృతస్వాంతసాదేహళీలాపశ్యతోషకములు
ధీరతాగుణమణిహారి దెందులూరి । లింగగురువరసత్కృపాపాంగవీక్ష
ణములు సతతంబు శుభవిధానంబుఁ జేసి । శిష్టజనుల దయను రక్షించుఁ గాత!

ఈకవి గౌరీకళ్యాణ మను నామముతోఁ గాళిదాసకృతమయిన కుమారసంభవమును దెలిఁగించుటయేకాక సుబంధుకవి విరచితమయిన వాసవదత్తను వాసవదత్తాపరిణయ మను పేరితో నాంధ్రీకరించి దానిని పీఠికాపురాధీశ్వరుఁడయిన రావు మాధవరాయని

గారి కంకితము చేసెను. పద్మనాయకకులసంభవుఁడైన శ్రీ రామచంద్ర మాధవరాయ నృపాలుఁడు తన్ను బిలిపించి వాసవదత్తను దెనిఁగింప నడిగినకథను కవి వాసవదత్తా పరిణయమునం దిట్లు చెప్పికొనియున్నాఁడు—

శా. శ్రీమచ్చంద్రకళాకిరీటపదరాజీవద్వయీభావనా
సామర్థ్యోదితవాక్ప్రపంచఘటనాచాతుర్యవిద్వజ్జన
స్తోమానందదశేముషీనిజవిలాసు న్వాత్కలంకాన్వయున్
ప్రేమాధ్యాస్పదు వీరభద్రుని ననుం బిల్పించి యుప్పొంగుచున్.

క. తాతలతరమునసుండియు । నీతనిజనకుండు మఱియు హితుఁడు కవీంద్రుం
డీతని చేతం గృతి వి । ఖ్యాతిగఁ గైకొందు ననుచు హర్షం బొదవన్.

గీ. సదనయుగ్మమున సముచితాసనమునందు । నంతికంబునఁ గూర్చుండ నాజ్ఞ యొసఁగి
మందహాసాంచితముఖారవిందుఁ డగుచు । సదయానుస్ఫూర్తి నిట్లని యానతిచ్చె.

క. శ్రీవెలయ నుభయభాషల । నీవలెఁ గృతిఁ జేయఁగలరె నేఁటి వింద్రల్
భూవిశ్రుతకవితావి । ర్భావయశస్సాంద్ర వీరభద్రకవీంద్రా.

సీ. మీతాత లోకవిఖ్యాతభాషాఖిలశేషాహి యాచంద్రశేఖరుండు
మీతండ్రి చాటువాగాతతచిత్రప్రబంధకల్పనశాలి భాస్కరుండు
మీతల్లితండ్రి పురాతనసత్కవినాథుల కెనవిశ్వనాథసుకవి
మీమేనమామ సుత్రామవైభవుఁడు సద్యఃకృతిమతి వేంకటాద్రిసుకవి
చదువకరయె శ్రీసతీశప్రసాదగరిమ । బాల్యమునను గుమారసంభవము తెనుఁగు
చేసి కవు లెంచఁ బ్రఖ్యాతిఁ జెంది తీవు । కలరె నీసము లాధునికులు కవీంద్ర.

ఉ. అత్యలఘుక్రియానిపుణుఁడై ధరణీతల మేలు విక్రమా
దిత్యసభాంతరంబునఁ బ్రశస్తుఁడై ఘనధీసమగ్రతన్
సత్యవతీతనూభవునిజాడఁ బ్రసిద్ధికి నెక్కె నవ్యసా
హిత్యమునన్ సుబంధుసుకవీంద్రుఁడు ప్రస్తుతిఁ గన్నవాఁ డిలన్.

గీ. ఘనతరమనీష నమ్మహాకవివరుండు । ప్రతిపదశ్లేషగద్యప్రబంధ మత్యు
దారతను జెప్పె వాసవదత్త యనఁగ । నార్యులా కథ కడుచోద్య మనిరి సభను.

మ. స్తవనీయం బగుతత్కథాక్రమము భాషాయోషిదంఘ్రిస్ఫుర
న్నవమంజీరరవనాదమేదురనితాంత ప్రౌఢవాగ్గుంభనన్
భవదీయోక్తుల నాంధ్రకావ్యముగ వైదర్భిగతిం గూర్పు త
త్కవివాక్యోక్తులు కొన్ని నీకవితకుం గైదండగా వింపఁగన్.

క. వరమతి వాసవదత్తా । పరిణయముఁ జెప్పె యీప్రబంధము విద్వ
త్పరిగణ్యంబుగ మాకుం । జిరముగ నంకితము చేయ ధీరవిచారా.

భర్తృహరియొక్క సుభాషితరత్నావళిని తెనిగించిన యేనుఁగు లక్ష్మణకవి మొదలైన వారికవితో సమకాలికులు. సమకాలమునందున్న కవులు కూచిమంచి తిమ్మకవిని బొగడక యీతనిని బొగడుటచేఁ దిమ్మకవికవిత్వముకంటె నీతనికవిత్వమునం దప్పటివారి కధికాదర మున్నట్లు స్పష్టమగుచున్నది. ఏనుఁగు లక్ష్మణకవి తన రామవిలాసమునందుఁ బూర్వకవులను స్తుతి చేసినపిమ్మట

గీ. భట్టుకవి విశ్వనాథుఁ బ్రార్థించికొలుతు । నతనినందనుఁ డగువేంకటాద్రికవికి
వాక్యప్రౌఢులు గానిచ్చు వక్కలంక । వీరభద్రుని భావింతు గౌరవమున.

అని యీవీరభద్రకవిని జేర్కొనియున్నాఁడు. ఆకాలమునం దుండిన యాదవల్లి భవానిశంకరకవియుఁ దాను తెనిగించిన ధర్మఖండములో

మ. హరిగుర్వం డగురావుమాధవనృపాలాగ్రేసరుం గావ్యచా
తురి మెప్పించి ధరిత్రీసత్కృపసిరుల్ తోరంబుగాఁ బొంది బం
ధురతేజుం డగువక్కలంకకులపాథోరాశిరాకాసుధా
కిరణుండై తగు వీరభద్రసుకవిం గీర్తింతు నానేర్పులన్.

అని వీరభద్రకవిని ప్రశంసించియున్నాఁడు. సమకాలికులు వారిట్లు మెచ్చుటచేత నీ యీకవి యసమానకవిత్వప్రౌఢిమ గలవాఁడని తేటపడుచున్నది. ఈవీరభద్రకవి యారువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు; భాస్కరకవిపుత్రుఁడు; చంద్రశేఖరకవిపౌత్రుఁడు; భట్టుకవి విశ్వనాథకవి దౌహిత్రుఁడు. ఈతని తల్లి జగ్గాంబ; మేనమామ భట్టుకవి వేంకటాద్రికవి. ఈకవి చెంద్రితాలెమునందియుఁ బిఠాపురసంస్థానమునం దుండినవాఁడు తండ్రితాతమువారును తల్లితాతమువారునుగూడ సత్కవీశ్వరులు. ఈకవి మాతామహుఁడైన విశ్వనాథకవి సిద్ధాపురసంస్థాపకుఁడయిన శ్రీవత్సవాయ ముసలి తిమ్మరాజుగారికిఁ దాను రచించిన శేషధర్మప్రబంధము నంకితము చేసెను. శేషధర్మరత్నాకర మనుపేరితో నీగ్రంథమునే రామమహేంద్రనివాసుఁడగు కొండయకొడుకగు శ్రీనివాసకవియు రచియించెను. వీరభద్రకవి ౧౭౫౦ వ సంవత్సరప్రాంతము వఱకు జీవించియుండవచ్చును. ఇతఁడు తన వార్ధకదశలో పిఠాపురమును విడిచి వృద్ధగౌతమీతీరమునందున్న ముమ్మిడివరము ప్రవేశించి సన్యాసాశ్రమమును స్వీకరించి యక్కడనే సిద్ధిఁబొందెనఁట. ఈకవి విరచితగ్రంథములనుండి కొన్ని పద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను—

వాసవదత్తా పరిణయము.

శా. ఝల్లీకంబులఁ జూచితే తిమిరసంపల్లాలితాంగప్రభో
ద్యల్లీలన్ ఘననీలనీలఘనసఖ్యం బెప్పుడుం జేయఁగా
వల్లీవేల్లితవాసులూనపుల్లకేవం గొంటుజుంటీఁగలం
దెల్లం గుయ్యిడఁ దేనియల్ గొనెడు భూమిన్ విచిత్రంబుగన్.— ఆ. ౬

శా. ప్రచ్ఛాయస్థలపల్లవాస్తరణనిద్రాయోగ్యముల్ పాటలీ
గుచ్ఛాకల్పమనస్మనోజ్ఞతరముల్ కూలంకషాభ్యంతర
స్వచ్ఛాంభఃపరిషేచనార్ద్రములు పశ్చాద్భాగసౌభాగ్యముల్
స్వచ్ఛందస్థితి గ్రీష్మవాసరము లెంచం జాల మించెం ధరన్.— ఆ. 3.

కుమారసంభవము.

చ. వారుఁ డఖిలేశుఁ డవ్వనరుహాక్షిశపక్రపతిఘాతహేతువై
పరఁగినతత్స్వపర్యలకు భావమునం గడుమెచ్చి యొప్పెఁ దా
నరయ వికారకారణము లంటిన నిశ్చలతం దనర్చునె
వ్వరిహృదయారవిందములు వారలె ధీవరు లెంచిచూడఁగన్.— ఆ ౧.

చ. మలయవసుంధరాధరసమాగతబంధురగంధవాహనా
కుల నెరిరించుచున్ వివిధసూనగుళుచ్ఛగజాఃపరంపరల్
కలయఁగఁ జూపు లడ్డుకొనఁగాఁ గను గానక దగ్గ మేర్పడన్
జెలఁగి మృగంబు లప్పిపినసీమ నటించె మధూదయోన్నతిన్.— ఆ. ౨.

ఉ. అన్న తలంచు రూపను హితాళి తలంచుఁ గులంబు తల్లి దా
నెన్న సువస్తువుల్ వరుల నేర్చుతఱిన్ బురవైరి నెంచినన్
గన్నులు మూడు పుట్టుటయు గాఁగరాదు దిగంబరుండునాం
జిన్నముసొమ్ము లేమ తెలిసెం దగఁ డాతఁడు నీకు మానినీ.— ఆ. 3.

ఉ. క్రొత్తలు చేసి గేహములు గోవజవాజిని బచ్చికస్తురిన్
మెత్తిరి గోడ లందుపయి నిద్దపుఁజాయలపాలుకున్నముల్
చిత్తరువుల్ లిఖించిరి విచిత్రగతి న్నయనోత్సవంబుగా
నత్తతి నుత్తముల్ ప్రతిగృహంబున శోభనశోభ సంధిలన్.— ఆ. ౪.



కూచిమంచి-జగ్గకవి.

ఇతఁడు సుప్రసిద్ధుఁ డయిన తిమ్మకవి సార్వభౌముని రెండవతమ్ముఁడు. ఇతని జన్మసంవత్సర మేదో తెలియదుగాని తిమ్మకవికంటె నాలుగయిదుసంవత్సరములు చిన్నవాఁడయి యుండవలసినందున, ఇతఁడు 1700 వ సంవత్సర ప్రాంతమునందు పుట్టెనని యూహింపఁదగియున్నది. ఈజగ్గకవి యిరువదిసంవత్సరముల ప్రాయము వచ్చువఱకును చదువుసంధ్యలు లేక యల్లరిమూఁకతోఁ దిరుగుచు కాలము గడపెననియు, అప్పుడు వివాహితుఁడయి యత్తవారియింటికి మనుగుడుపునకుఁ బోయి మామగారు తనకుఁ బరమశుంఠ యైనయల్లుఁడు దొరకినందుకు కనుతాపపడఁగా రోషముచేత దేశాంతరమునకు లేచిపోయి పండ్రెండు సంవత్సరములు విద్యాభ్యాసము చేసి పండితుఁడయి కవిత్వము చెప్ప నారంభించెననియు, పుక్కిటిపురాణ మొకటి కలదుగాని యిది కేవల కల్పితకథ యని తోఁచుచున్నది. ఈకథనుబట్టి యీకవికి కవిత్వము చెప్ప నారంభించు కాలమునాఁటికి ముప్పదిమూఁడు సంవత్సరముల ప్రాయ మయి యుండవలెను. కూచిమంచి తిమ్మకవి తాను ముప్పదిసంవత్సరముల ప్రాయమునఁ జేయ నారంభించిన సింహశైలమాహాత్మ్యమునందుఁ దన పెద్దతమ్ముఁడైన సింగన్నను వర్ణించినతరువాత రెండవతమ్ముఁడైన యీజగ్గకవిఁ గూర్చి యిట్లు వ్రాసియున్నాఁడు—

క. అతనియనుజన్ముఁ డతులిత । మతియుతుఁడు సమస్తరాజమాన్యుఁడు సుగుణా
న్వితుఁడు సమంచితకవితా । చతురుఁడు జగ్గప్రభాచంద్రుఁడు తనరున్.

క. ఘోటకలాటకిరాటవ । రాటమరాటాంగవంగరాజన్యసభా
ఝూటనిరాఘాటనట । చ్చాటుకవిత్వాంకుఁ డరయ జగ్గన ధరణిన్.

సీ. నిరతంబు నుడివోనిసిరిఁ గఱవొందియుఁ దవుటినిప్పటి మెక్కఁ దలఁపఁ డేని
షడమలాచార్యప్రశస్తిఁ గాంచియు వర్ణములు సంకరంబుగాఁ గలుపఁ డేని
ఖలజనసంశిక్ష గావింపుచుండియుఁ బతితుల నెపుడుఁ జేపట్టఁ డేని
యురుపుణ్యవర్తియయ్యును బాడబాశ్రయసీమ నిల్లుగను వసింపఁ డేని
యలజగన్నాయకుఁడు సాటియనఁగ భోగి । భోగమున నిర్మలాచారమున విశిష్ట
రత్నగణంబునఁ బుణ్యమార్గమున నరయ । సంగనామాత్య జగ్గయఘనునితోడ.

ఈపద్యములు రచియింపఁబడినకాలమునకు జగ్గకవి యించుమించుగా నిరువదియైదు సంవత్సరముల యీడుగలవాఁ డయి యుండును. ఇరువదియైదేండ్లప్రాయమునాఁటికే కొన్నిదేశములు తిరిగి రాజసభలలోఁ బ్రసిద్ధి గాంచఁ గలుగుటకు కవి యిరువదియేండ్ల

వయస్సునకు లోపలనే పండితుఁ డయి కవనచాతుర్యము గలవాఁ డయియుండవలెను. అందుచేత జగ్గకవి యిరువదిసంవత్సరములప్రాయము వచ్చువఱకును నక్షరజ్ఞానము లేనివాఁడని చెప్పెడికథ నమ్మఁదగినది కాదు. ఈకవి తనవివాహానంతరమున ధనార్జనము నిమిత్తమును పాండిత్యప్రకాశనమునిమిత్తమును బహుదేశాటనముచేసి రాజాస్థానములలో మెప్పొంది సత్కారము నొందుట వాస్తవమే యైనను, "భోటకలాటకిరాటవరాట మగాటాంగవంగ" యని ప్రాసనిమిత్తము వేయఁబడిన దేశసంచారము కొంత యతిశయోక్తి యై యుండవచ్చును. ఇతఁడు దేశాటనము చేసి వచ్చినతరువాతను దత్పూర్వమునను, జానకీపరిణయమును, ద్విపదరాధాకృష్ణచరిత్రమును, చాటుప్రబంధములును, సుభద్రాపరిణయమును, చంద్రరేఖావిలాపమును, సోమదేవరాజీయమును, రచియించెను. చంద్రరేఖావిలాపములోని యీక్రిందిపద్యమున వర్ణింపఁబడిన వరుసనుబట్టి విచారింపఁగా నితఁడు దేశసంచారము చేసి రాజస్థానములయందు రాజులమీఁద చాటుప్రబంధములు చేయుటకు ముందే జానకీపరిణయమును రాధాకృష్ణచరిత్రమును రచించినట్లు తోఁచుచున్నది—

సీ. రచియించితివి మున్ను రసికు లౌదలమెచ్చ సురుచిరజానకీపరిణయంబు
వరియించితివి కవివ్రాతము ల్పొగడంగ ద్విపదరాధాకృష్ణ దివ్యచరిత
ముచ్చరించితివి విద్వద్భూములు నుతింపఁ జాటుప్రబంధముల్ శతకములును
వర్ణించితివి యిరువదిరెండువర్ణనల్ రాణింపఁగా సుభద్రావివాహ
మాంధ్రలక్షలక్ష్యంబు లరసినావు! భూరిరాజస్థానసభల బూజితుఁడవు
బళిర నీభాగ్యమహిమ చెప్పంగఁదరమె! జగ్గకవిరాజచంద్ర వాచాసురేంద్ర.

ఇతఁడీ చంద్రరేఖావిలాపమును విజయనగర స్థానపతులలో శ్రీపూసపాటి విజయరామరాజుగారి చెల్లెలిపెనిమిటి యగు చింతలపాటి నీలాద్రిరాజుమీఁది కోపముచేతఁ జేసెను. ఇది బూతుపుస్తక మగుటచే నిందలిపద్యము లుదాహరింపఁ దగియుండలేదు. "అర్ణవవేష్టితాఖిల మహామహిమండలిలోన బూతులన్ బూర్ణుఁడ" నని కవియే చెప్పుకొనుటచే నితఁడు బూతుకవిత్వమునం దసమానపాండిత్యముకలవాఁ డయినట్లు స్పష్టమగుచున్నది. జగ్గకవి ధనసంపాదనము నిమిత్తము విజయనగరమునకుఁబోయి రాజుబావయైన నీలాద్రిరాజు నాశ్రయింపఁగా నతఁడు తా నుంచుకొన్న వేశ్యను నాయికఁగాఁ జేసి తనమీఁద ప్రబంధము చేయుమని కోరెనఁట! ధనాశచేత నట్టిప్రబంధరచన కొప్పుకొని కవి చంద్రరేఖావిలాస మనుశృంగారకావ్యమును జేసెనఁట! అటుతరువాతఁ దాను సంస్కృతకావ్యమును రచించి యిచ్చెదనని చెప్పి రాజుమతి మరలించిన యాఁడిమళ్ళ వేంకటశాస్త్రిప్రోత్సాహముచేత నీలాద్రిరాజు జగ్గకవికి నీయఁదగినబహు

మానముచేసి సత్కరింపక తిరస్కారమును జూపెనఁట! అందుపైని ముంగోపియైన యీసూర్యకవి తాను రచియించిన చంద్రరేఖావిలాసమును చింపివేసి చంద్రరేఖావిలాపమను పేరిట నిప్పటి బూతుగ్రంథమును జేసెనఁట! ఇందలి కవివర్ణనలోసహితము సాధుకవులను విడిచి కవి యిట్లు తిట్టుకవిత్వము చెప్పినకవులనే పేర్కొనియున్నాఁడు —

క. భీమకవి రామలింగని । శ్రీకంఠుండై వెలుంగు శ్రీనాథకవిన్
రామకవిముఖ్యులను బ్రో । ద్దామగతిం జిత్తవీధిఁ దలఁచి కడంకన్.

ఈపుస్తకములోని మొదటిపద్య మిట్లున్నది—

శా. శ్రీకంఠుండు భుజంగభూషణుఁడు భస్మీభూతపంచాస్త్రుఁ డ
స్తోకాటోపబల ప్రతాపపరరక్షోదక్షసంశిక్షణుం
డాకాశోజ్జ్వలకేశపాశుఁడు త్రిశూలాంకుండు రుద్రుండు దా
వీఁకం జింతలపాటినీలనృపతి న్వీక్షించు నేత్రత్రయిన్.

ఈపుస్తకమును జేసి నగ్గకవి నిజామురాజ్యమునకుఁ బోయి హైదరాబాదునగరమునందుఁ గల తురకవారల నాశ్రయించి వారిమీఁదపద్యములు చెప్పి తన్మూలమున నబాబుయొక్క దయను సంపాదించి, నిజాము ప్రభుత్వమునకు లోఁబడిన సామంతరాజ్య మైనవిజయనగరమునకు ప్రభువగు శ్రీవిజయరామరాజుగారివద్దకుఁ దనగ్రంథమును నీలాద్రిరాజు సమ్ముఖమున సభలోఁ జదివించి వెంట్లు వారివద్దనుండి యుత్తరువు తెచ్చి యట్లు చదివించి చెప్పినను. ఆతఁడు గ్రంథమునందు నీలాద్రిరాజు నెంత దూషించినను, తప్పొక్కయును సరసమూంబరు దూషింపక యాపత్రివతి నిట్లు భూషించెను —

క. ఖుదఁ దైవీలనృపుఁ డీ । యిలపై నిన్నాళ్ళు బ్రతుకునే నరసాంబా
గళకలితకేళిమయ ముగుం । గళసూత్రోత్కృష్టమహిమఁగాక కుమారా.

ఈగ్రంథము రించుమించుగా నన్న తిరువదియంతకాలము జీవించినట్లు కనఁబడుచున్నది. అందుచేత నితఁడు ౧౭౨౦ వ సంవత్సరప్రాంతమును మొదలుకొని ౧౭౬౦ వ సంవత్సరప్రాంతమువఱకును జీవించియుండినవాఁడని చెప్పవచ్చును. ఈతఁడు రచియించిన గ్రంథములలో నాలాశ్వాసములు గలసుభద్రాపరిణయము మనోహరముగాఁ గనఁబడుచున్నది. ఆపుస్తకమునందు జగన్నాయకస్వామినిగూర్చి వ్రాయఁబడిన మొదటిపద్య మిట్లున్నది—

ఉ. శ్రీయలరన్ సుభద్రయును సీయుఁ బార్శ్వముల న్నెలఁగి న
త్యాయతలీల నీలమధరాగ్రమునందు వసించి నిచ్చలుం
బాయక భక్తకోటి కనపాయశుభంబు లొసంగు శ్రీజగ
న్నాయకదేవదేవుఁ డభినంద్యకృపామతి మమ్ముఁ బ్రోచుతన్.—ఆ. ౧.

సుభద్రాపరిణయమునం దితఁడు—

గీ. నన్నభట్టార్యుని దిక్కన సోమయాజి । సోము నమరేశు శ్రీనాథు భీమకవిని
రంగనాథునిఁ బోతనఁ బ్రాజ్ఞవరుని । శంభుదాసుని భాస్కరు సంస్తుతింతు.

అని కవిస్తుతి చేసి తనయన్న యగు తిమ్మకవి నిట్లు పొగడి యున్నాఁడు—

సీ. కౌండిన్యగోత్రవిఖ్యాతునిఁ గూచిమంచ్యన్వయాంభోధినీహారకరుని
గంగనమంత్రిశేఖరునకు నంగనామణి యగులచ్చమాంబకును సుతుని
బహుకావ్యనిర్మాణబంధురప్రతిభునిఁ గుక్కుటేశ్వరకృపాంకూరలబ్ధ
సత్కవితామహాసామ్రాజ్యధౌరేయుని బుధజనప్రియచరితుని
దండలూరి లింగనారాధ్య దేశికేంద్ర । దత్తమాహేశ్వరాచారవృత్తిరతునిఁ
గందరాడఘనగ్రామమందిరుని మ । దగ్రజునిఁ దిమ్మకవిరాజు నభినుతింతు.

ఇతఁడు తనగ్రంథములను జగన్నాథస్వామి కంకితము చేసెను. ఈకవిచే రచియింపఁబడిన జానకీపరిణయము మొదలయినగ్రంథములు నాకు లభించినవి కావు. ఇతఁడు కాకతిప్రతాపరుద్రవంశజుఁడయిన మంతెపాటి నారాయణరాజుయొక్క ప్రేరణముచేతఁ బ్రతాపరుద్రమహారాజును వర్ణించుచు సోమదేవరాజీయ మనుమూఁడాశ్వాసముల గ్రంథ మొకటి రచియించెను. కవియొక్క కవితానైపుణిని జూపుటకై కొన్నిపద్యముల నుదాహరించుచున్నాను—

సుభద్రాపరిణయము.

చ. సుమవిరలీలఁ గన్గొనయె శోభనదివ్యసరోజమాలికా
పరిమళలాభలోభమదబంభరడింభరవానుషంగ దు
ష్కరదురితౌఘభంగ నలిభాస్వరగాఢతరంగ రంగదీ
శ్వరముకుటాగ్రరంగ శుభసంగను గంగఁ దగంగ వేంగటన్ — ఆ. ౧

ఉ. ఆయమునీలలామము లందంచితలీలలఁ గాంచి కోకకా
సారము సారసౌరభవిశంకటసారసపుంజసంకుల
ద్వారమరందపానపరిలంపటమాద్యదళీంద్రసాంద్రఝం
కారము కోకహంస బకకచ్ఛపమీనధునీకుళీరమున్. — ఆ. ౩

శా. కారం బయ్యె నితంబినీమణికిఁ గాంతారంబు శీతాంబరంబుం
గారంబుల్ సముదగ్రశోకజనకాహంకారంబులై చంద్రోద్ధతా
కారంబుల్ గుసుమాస్త్రచాపగుణటంకారంబు రాయంచకేం
కారంబుల్ ఘనదావకాగ్నిరవహుంకారంబు ఘోషంబులన్ — ఆ. ౨

చ. తనుతనుభవసాత్వికాలుఁగనుదమ్ము విలోకించుచుఁ జిప్పి కన్యకా
తిలకము చూచె నీలమణిదీధితిజాలమనోజ్ఞగాత్రునిన్
జలదరాతిజైత్రునిఁ గృపాపరిపూరితనేత్రునిన్ సమా
కలితవిలాసచైత్రుని జగన్నుతిపాత్రునిఁ బాండుపుత్రునిన్.—ఆ. ౫.

సోమదేవరాజీయము.

శా. అన్నా యెక్కడనుంటి వొక్కఁడవు రేయాహా మహైశ్వర్య మీ
వెన్నన్ బాలుఁడ విట్టు లుంట విహితంబే చేయు సజ్జాతులన్
నిన్నుం గానక కుందుచుంటిమి గదా నిక్కంబు మాప్రాణముల్
కన్నారన్ నినుఁ జూడకున్న నిలువంగా నేర్చునే రేశమున్.—ఆ. ౧.

ఉ. వింటిర మీర లిప్పు డొకవింత కువాళపుబండివాఁడు మొ
న్నంటి శార్ధభాగమున నాచి మహేశగృహంబు చొచ్చి రా
బంటులె నిన్న రేయి మనపట్టణభూసురవస్యుఁ గొట్టి వా
రింటిపదార్థ మెల్ల హరియించి రనాయక మయ్యె రాజ్యమున్.—ఆ. ౨.

కొఱవి గోపరాజు.

ఈకవి యాఱువేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; హరితసగోత్రుఁడు; గోపరాజు పౌత్రుఁడు; కసువరాజునకును కామాంబికకును పుత్రుఁడు. ఇతఁడు సింహాసనద్వాత్రింశిక యను పేర విక్రమార్కునికథలను పండ్రెండాశ్వాసముల పద్యకావ్యముగా రచియించెను. ఈద్వాత్రింశత్సాలభంజికల కథలను రచించుటనుగూర్చి కవి యిట్లు వ్రాయుచున్నాఁడు—

క. అప్పరమేశ్వరుకరుణన్ । గుప్పలుగొను విక్రమార్కగుణములకొఱకై
చెప్పెద రసభావంబులు । చిప్పిలఁగొనునట్లు కథలు ముప్పదిరెండున్.

ఈకవివంశమునకు మూలపురుషుఁడై పెన్నయామాత్యుఁడు

సీ. కలుషమండలికభేకఫణీంద్రుఁడన రాయగజగంధవారణఖ్యాతి వెలసి

* * * *

నెగడె నందవోలు నెలవుగా భూసుర । వంశసాగరామృతాంశుమూర్తి
చక్రవర్తిమాన్యసౌజన్యధుర్యుండు । విక్రమార్కనిభుఁడు పెన్నవిభుఁడు.

అనుపద్యమునుబట్టి నందవోలురాజులయొద్ద మంత్రిగానుండి బిరుదముల నందినట్లు కను

పట్టుచున్నాఁడు. ఇతఁడు పదునాలవ శతాబ్దమధ్యమునందుండియుండవచ్చును. కాఁబట్టి యీపెన్నయామాత్యున కేడవపురుషుఁడైన కవి తరువాత నూటయేఁబది సంవత్సరములకనఁగా పదునేడవశతాబ్దాంతమునం దుండి యుండును. కవిపితృఁడైయైన కసవరాజు వేముగల్లుపురాధీశ్వరుఁడయిన వల్లరాజు మంత్రియైనట్టు

శా. రాణన్ మల్లనృపాలుకీర్తిచంద్రికలు సర్వంబొంది మధ్యాశ్రిత
క్షోణీభృద్విసరదుర్గమై గుణమణిస్తోమంబుల న్నిండి యీ
క్షోణిన్ శ్రీపురుషోత్తమాశ్రయమునై శోభిల్లి దానామృత
శ్రేణిన్ త్యాగసముద్రనామము వహించెన్ వేముగల్లిమ్మహిన్.

ఇత్యాది పద్యములవలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది. కాని యీమల్లనృపాలుఁ డెవ్వఁడో యేకాలమునందుండినవాఁడో యింకను విచారింపవలసియున్నది. ఎట్లయినను గవి యించుమించుగా నిన్నూఱుసంవత్సరములక్రిందటివాఁ డగుటకు సందేహము లేదు. ఈ విక్రమార్కచరిత్రములోని గద్యమునందు

"ఇది శ్రీమద్గజగంధవారణ వైరిమండలికభేకఫణీంద్ర వీరఘోట్ట విభాళాది బిరుద ప్రకటచారిత్ర కొలని పెన్నయామాత్యపౌత్ర హరితసగోత్ర పవిత్ర సకలసుకవిమిత్ర కసవరాజతనూజ గోపరాజ విరచితంబైన......"

అని పెన్నయామాత్యుఁడు తనకు తాతయైనట్లు చెప్పుకొనెనుగాని వంశవర్ణనమువలన నతఁడు కవి కేడవపురుషుఁడైనట్టు స్పష్టముగ నున్నది. ఈ ద్వాత్రింశత్సాలభంజికాకథల కవిత్వము విక్రమార్కచరిత్రమును రచించిన జక్కనకవిత్వమునకుఁ జాలకపోయినను మొత్తముమీఁదఁ జక్కనిదిగానే యున్నది. ఈపుస్తకములోనివిరెండుపద్యము లిందుఁ బొందుపఱుపఁబడుచున్నవి—

ఉ. అన్నలొ తమ్ములో చెలులొ యాత్మజులో నను వారు వీరికై
మిన్నక చావ నేల యిది మేలె భుజిన్ బలిభోజికయ్యె నా
యున్నెడ విశ్వసింప నొరునొద్దకుఁ జేరఁ బ్రమాద మూనఁగ
న్నన్న నెతింగి యొండెడకుఁ జాగుఁడు ప్రాణము తీసి చూచితే.—ఆ. ౪.

ఉ. దేవసమాన నిన్ను వినుతించుట వాంఛితసిద్ధి భూమిలో
సేవసుధేశు నీయెదుట సెన్నఁగవచ్చు మదీయజిహ్వాల
జ్జావశమై చలింప దిఁక సద్గుణముం దగ సద్గుణాఢ్య ప్ర
స్తావన చేయు నేరనియతం డతిమూర్ఖుఁడుగానఁ జెప్పెదన్.—ఆ. ౧౧.

కొడిచెర్ల-శ్రీనివాసకవి.



ఇతఁడు శేషధర్మరత్నాకర మనియెడి యాఱాశ్వాసముల పద్యకావ్యమును రచియించెను. ఈగ్రంథమును శేషధర్మము లనియు నందురు. ఈకవి యాత్రేయ గోత్రుఁడును కొండయ భవానిపుత్రుఁడును; రాజమహేంద్రపుర నివాసుఁడు. ఇతఁ డిన్నూఱుసంవత్సరములకు ముందుండినవాఁడు. ఇతఁ డొకవేళ పదునేడవ శతాబ్ద మధ్యమునందుండి మధ్యకవులలోఁ జేరవలసినవాఁడేమో! పుస్తకములోని

"ఇది నవీనసాహసబంధ బంధుర ప్రబంధ నిబంధనా చాతురీ ధురీణ సకలకళా ప్రవీణ ఆత్రేయగోత్రపవిత్ర కొడిచెర్ల కొండయభవానిపుత్ర ఐవరగండ బిరుద ప్రచండ మంత్రిమార్తాండ సమస్త సద్గుణావాస శ్రీనివాసప్రణీతంబైన హరి వంశంబునందలి శేషధర్మసారంబను మహాప్రబంధంబునందు."

అను గద్యమునుబట్టి చూడఁగా నితఁడు మంత్రిశిఖామణియై బిరుదముల నందినట్లును, అత్యంతాధునికుఁడు కానట్లును, కనఁబడుచున్నాఁడు. ఈతనికవిత్వము ప్రౌఢమయి రసికజనహృదయంగమముగా నున్నది. ఈతని శేషధర్మములనుండి కొన్నిపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

చ. నెలకొని సంగమంబున జనించును గామము కామవృద్ధిచేఁ
దలకొనుఁ గ్రోధ మట్టిపెనిదం బగుక్రోధమునం దనర్చు మో
హలతిక మోహస్మృతి నుపక్షయం బగు విస్మృతి విస్మృతిం జనన్
దలఁపఁగ బుద్ధి బుద్ధి చెడినన్ మతిఁ దాఁ జెడు మానవుం డిలన్.—ఆ. ౧.

ఉ. మేఁడియు నీగిముల్ ముఖము మీఁద ధరించుచుఁ బోతునెద్దుతోఁ
గూడఁగఁ గాఁడిఁ బూన్చి మునికోల కరంబునఁ బట్టి పగ్గముం
ద్రాడును మోకు వారెనయుఁ దాలిచి ముందట వెన్కఁ జుంగుఱే
లాడఁగఁ గాసెకట్టుకొని యుక్కుటిలాత్ముఁ డేఁగెఁ జేనికిన్.—ఆ. ౩.

ఉ. రామ కృపాభిరామ రిపురాక్షసవీరవిరామ సాహసో
ద్దామ లసద్గుణప్రకరధామ సమస్తనృపాలలోకసు
త్రామ విభాకరాన్వయసుధాసరసీశ్వరసోమ సద్గుణా
రామ నినున్ భజింపఁ గల రాజకళాధరుఁడైన నోపునే.—ఆ. ౫.



పట్టమట్ట-సోమనాథకవి.



ఇతఁడు స్కాందపురాణములోని సూతసంహితను నేడాశ్వాసముల గ్రంథముగాఁ దెనిఁగించెను. ఈకవి యాఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; హరితసగోత్రుఁడు; వేంకటామాత్యపుత్రుఁడు. ఇతఁడు తన గ్రంథమును బిక్కనవోలి కామారెడ్డి కంకితము చేసెను. ఈగ్రంథము రచియింపఁబడినకాల మిప్పటికి నిన్నూఱుసంవత్సరములకంటె నెక్కువయినట్టు తోఁచుచున్నది. కృతిపతియైన కామినేని కామారెడ్డి యెప్పుడుండినవాఁడో తెలిసినదికాదు. కృతికర్త గోదావరీమండలములోనివాఁడు. సూతసంహిత కవిత్వము సలక్షణమయినదిగా నున్నది. కవితాధోరణిని దెలుపుటకయి సూతసంహితలోని పద్యములు కొన్ని యిందుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

ఉ. మున్ను పురాణపూరుషుఁడు ముఖ్యుఁడు విష్ణుఁడు శంభుమాయపైఁ
గొన్నవిమోహితుండయి యకుంఠితగర్వ మెలర్ప నేన యీ
యున్నజగంబులం బొదివి యాదికర్తను బేరుగొన్న నా
కన్న ఘనుండు నాసముఁడు గల్గొన నెవ్వఁడు శాశ్వతంబుగన్.—ఆ. ౧.

ఉ. పాపము లట్టు కొన్ని యెడఁబాసిన రోగము లెల్ల మాని యు
ద్దీపితసత్త్వుఁడై దృఢమతిన్ శశివర్ణుఁడు త్వస్తరైకర
షాపరతంత్రవృత్తిఁ దృణకాష్ఠఫలోదకశాకమూలనా
నాపరిచర్యలన్ దినదినంబు గురున్ భజియించు నెంతయున్.—ఆ. ౩.

చ. సరవి నబోధమూల మగుసంసృతివృక్షము మూలనాశనం
బురుగతిఁ జేయు మంత్రరచితోదక పుష్పముఖార్చనంబు లే
సరణిని జాల హాత్తరతి జ్ఞానమె ముఖ్యశివార్చ యాబహి
ర్విరచితపూజనంబు లవివేకులు స్థూలము లందు రజ్ఞతన్.—ఆ. ౫.

ఉ. అట్టిమహేశ్వరుం దెలిసి యవ్యయధామము నొందవచ్చు నే
పట్టునఁ గర్మకోటి నది ప్రాప్తముకాదు సమస్తయజ్ఞముల్
గొట్టిన భూరిసంసరణనీరధి దాఁటఁగ మంటియోడ తా
గొట్టును మృత్యువున్ జరయు నేచును గేవలకర్మతంత్రులన్.—ఆ. ౭.



ఓవి-రమణకవి.

ఇతఁడు వాసిరెడ్డి రామలింగప్రభుని ప్రేరణముచేత శృంగారధామమను రెండాశ్వాసముల ప్రబంధమును జేసి శ్రీమంగళగిరి నృసింహస్వామి కంకితముచేసెను. కవి తన్నుఁ గృతిచేయఁ బ్రేరేపించిన రామలింగప్రభుని దనప్రబంధమునం దిట్లు వర్ణించియున్నాఁడు—.

సీ. ఏధన్యువంశమునఁ దెలిమి సుమానాథువరమున నభివృద్ధివంతుఁ డయ్యె
నేమేటికూటస్థుఁ డెసఁగ వేమనృపాలుప్రీతిచే భువి వాసిరెడ్డి యయ్యె
నేమహాత్మునితండ్రి యొందెఁ గుతుబుశానృపాలుచే గజాందోళికంబు
లేమన్యు డగ్రజుఁ డెలమి శాత్రవవీరగజరాజసింహతఁ గలన నమరె
నతనివంశజుఁ డానికూటస్థజాతుఁ। డతఁ సత్పుత్రుఁ డాతనితమ్ముఁ డగుచు
నమరె బహుగుణరత్నరత్నాకరుండు। కదనవిజయుండు రామలింగప్రభుండు.

ఈపద్యమునుబట్టియే యీకవి సమర్థుఁడుగాఁ గవిత్వము చెప్పలేనివాఁడనుట స్పష్టమగుచున్నది. అభివృద్ధిమంతుఁడనుట కభివృద్ధివంతుఁడనియు, అందెననుట కొందెననియుఁ బ్రయోగించినను మొత్తముమీఁద కవిత్వము రసహీనమైనది కాదు. కృష్ణామండలములోని యమరావతీ సంస్థానప్రభువుల ప్రేరణమునుబట్టి పుస్తకమును రచించుటయు మంగళగిరి నృసింహున కంకితము చేయుటయు విచారింపఁగా నీకవి కృష్ణామండలములోనివాఁడనుట తేలుచున్నది. కుతుబుశాహ పేరొకటియుండుటచేతఁ గవి పదునేడవశతాబ్దమధ్యమున నుండిన ట్లూహింపఁదగియున్నది. శృంగారధామము నుండి రెండుపద్యము లిందుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

చ. అళికులవేణికిం బ్రియుఁ డనంగనృపాలుఁడు దాడిచేసి యీ
వలకికి నేఁట రేపటనె వాసిగ రాఁగలఁడంచు బాల్యముం
గళవళమంది చిత్తిలఁగఁ గ్రుడెఁ దన్మఖరాజచిహ్నముల్
కలికి వయఃప్రకాశగుణకాంతియు బాల్యవయస్సుసంధిగన్.—ఆ. ౧

మ. సరినీవారొనిచింటి కేగఁ గని తోఁ జాలించి యున్నంతలో
నరయం దర్పల మేమి సున్నపటికుదీయాగంబు మాకిచ్చి యే
సరణింబోయెదఁబో మ్మటంచు వడిఁ జంచచ్చి త్రయై వేశ్య త
త్తరయుక్తాంచితకంకణంబు లొగిఁ దాఁ గాంక్షించి తీసెన్ వెసన్.—ఆ. ౨



కోడూరి వేంకటాచలకవి.



ఈకవి స్కాందపురాణములోని శివరహస్యఖండమును తెనిఁగించెను. ఈతనికి బాలసరస్వతి యనుబిరుదాంకము గలదు. ఈతఁడు ఆఱువేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; కాశ్యపసగోత్రుఁడు; ఎల్లనామాత్యపౌత్రుఁడు; శంకరామాత్యపుత్రుఁడు. ఈ శివరహస్యఖండము శ్రీగురుగుహ ముళువాగిళ్ళప్రభుని కంకితము చేయఁబడినది. ఇతఁడు బళ్ళారిప్రాంతములయందుండిన లింగబలిజప్రభువని తోఁచుచున్నది. ఈకృతిపతియొక్క పూర్వులలో నొకనిని వర్ణించుచు

క. ధరణీస్థలి నాపరశివ । చరణోద్భవులందు సకలశాస్త్రాగమధీ
భరణుఁడు వీరన్నృపాలుఁడు । వరభింగకగోత్రుఁ డగుచు బరిశోభిల్లెన్.

అని కవి యితని శివపాదోద్భవులనుగాఁ జెప్పినందునఁ దద్వంశజులు శైవశూద్రవర్ణమని చెప్పవచ్చును. కృతిపతియొక్క పితామహుని మాతామహుఁడైన చిక్కరాజను నామాంతరముగల ముళువాగిళ్ళప్రభు స్వీకరించినపద్యములలో మధురాపురీశ్వరుని జయించినట్లు శ్రీవేంకటపతిరాయలకాలములో నుండినట్లు కవి వర్ణించియున్నాఁడు—

మ. ప్రేంకారాతివిరాజితాగ్రభుజాప్రావీణ్యమింపార వా
రక యొంతే మధురాపురీశ్వరుని దర్పం బెల్ల వారించి భూ
రికృపాణోద్ధతిచేత వేంకటపతిశ్రీరాయసన్మాన్యుఁడై
చిక్కరాజాఖ్య నెసంగె భూనుత జయశ్రీధుర్యుఁడై వేడ్కన్.

క. అనుభవనాళునృపతి ధ । రామండలిఁ గీర్తిఁ గాంచె రాజత్కీర్త్య
ద్దామబలాపాస్య జయ । స్తోమమున శౌర్యధుర్యశీలాన్వితుఁడై.

సీ. ఏధన్యుకీర్తిశుభ్రోద్భాంతగంగంబు రంగంబు పార్వతీరమణిపతికి
నేవరేశ్వరుకరాగ్ర్యాసచంద్రహాసంబు హాసంబుఁ జేయు వజ్రాయుధంబు
నేరసజ్ఞునికీర్తి శారదామోదంబు మోదంబు హరిదంతములనుఁ గూర్చు
నేసుధీపతుభాషా శోభాసారంబు సారంబు బుధజనశ్రవణములకు
నతఁడు చెలువొందు కోటకాపార్యధైర్య
సహితుఁ డరివార్యశౌర్యమాంసలభుజుండు
గాంభీర్యసౌందర్యదానశీలు
సుప్రభావుఁడు ముళువాగిళ్ళప్రభుఁడు.

ఈపద్యములవలనఁ గృతిపతిపూర్వులు విజయనగరసంస్థానాధీశ్వరుల సేనాపతులై యుండి ప్రభుత్వము సంపాదించిరనియు మాత్రమే కాక కవికాలమును సరిగను నిర్ణయింప వచ్చును. వేంకటపతిరాయలు ౧౫౮౬ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౬౧౪ వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యము చేసినవాఁడగుటచేత నాతనికి నాలుగుతరముల తరువాత నున్న కృతిపతియుఁ గృతికర్తయు ౧౭౦౦ వ సంవత్సరప్రాంతములయందున్నట్లు నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును. ఇంతేకాక యాంధ్రకవిస్తుతిలోని యీక్రిందిపద్యములో బింగళి సూరన్నను బూర్వకవినిగా నభివర్ణించుటనుబట్టి కూడఁ గవి యర్వాచీనుఁడని చెప్పవచ్చును.—

సీ. చతురాస్యుఁ డనఁగను జగతి వాగనుశాసనప్రౌఢిఁ దెలుఁగునం దన్నపార్యుఁ
గుండలీంద్రుఁ డన నఖండమేధాస్ఫూర్తి నలరారు తిక్కనయజ్వమణిని
నచ్యుతైకసమాఖ్య నరచితవరభాగ ప్రకటించు శ్రీనాథసుకవివరుని
సన్నార్యులఁ సుప్రసాదతేజంబులఁ బ్రథవిల్లెడు సోమభాస్కరులను
భూనుతసత్కళాస్వజరాజుఁ బోతరాజు । శుభమనోరథుఁ బింగళి సూరనార్యు
మతియుతాంధ్రోక్తిశ్వాఘిర్వాణపటిమ । ఘనితకమలాప్తయులమహాకవుల నెంతు.

ఈక్రిందిపద్యములోఁ గవి కృతిపతియొక్క తాతయగు పొట్టిలింగభూపాలునిని తండ్రి యగు లింగభూపాలుని బహువిధముల వర్ణించియున్నాఁడు—

సీ. ఘనమార్గవర్తుల్ గానిగోధుల ఘనమార్గవర్తుల గాఁ జేసెఁ
గరిదానమహిమంబు గాంచనివిభుల కరిదానమహిమంబు గాంచఁ జేసె
మిత్రపద్ధతిదప్పి మెలఁగెడువైరుల మిత్రపద్ధతిఁ జెంది మెలఁగఁ జేసె
నెలమిఁ బావకు లాశ్రయింపనిఫలులను నెలమిఁ బాదము లాశ్రయింపఁ జేసె
ననుచు మెచ్చుచు జనులు మాధవనాయుని । యాతి దేవ్యాదిభుజపీఠి నాశ్రయించె
నతని సుతుఁ డింపఁ జిరమెన హార్యధైర్యు । భైరవు పొట్టిలింగభూపాలవర్యు.

* * * *

సీ. ధరణి రాజులు గాని ధరణిరాజులు గారు దీటుదాక్షిణ్యమాదివ్యరుచుల
నినతేజసులు గాని యినతేజసులు గారు ప్రతిప్రభావాటోపపటుబలముల
నలనరేంద్రులు గాని నలనరేంద్రులు గారు పురుషభాసురవచోభోగములను
గోత్రేశ్వరులు గాని గోత్రేశ్వరులు గారు సరిధైర్యబంధురైశ్వర్యములను
నతనికనిదిమ్మన్న భూమిశీపతులు దిశల । దెలసె నెవ్వాఁడు ప్రఖ్యాతి విస్తరిల్ల
నట్టి ఘనుఁడు వెలసిందె రాయవేశ్యాభుజంగ । జయవిజయదశాలి లింగభూజానిమౌళి.

ఉ. లింగనృపాలపుత్రుఁడగు లింగనృపాలుని శుద్ధకీర్తిశా
లింగని శారదాభ్రపటలింగని నాకధునీతరంగపా
లింగని నీలచేలునిహలింగని మానసవిస్ఫురన్నరా
లింగని పద్మగర్భునిచెలింగని సారె హసించు నెంతయున్

ఈపద్యము నుదాహరింపఁబడినపద్యములచేతనే యితఁడు ప్రౌఢకవియనియు నిరర్గళకవితాధారగలవాఁడనియుఁ దెలియు నయి యున్నను శివరహస్యఖండములోని కొన్ని పద్యములఁగూడ నిం దుదాహరించుచున్నాను—

సంభవకాండము.

ఉ. తేనియవాఁక యిచ్చటను దిన్నఁగ రాఁగదవే మృగీమదం
బీశైలతాలిబోఁదలిడు నిచ్చటజాజిమనుష్మ కోకిలో
ద్గాము లిందు విం టె కలకంఠి యటంచు పక్షిజనావళుల్
మామగ హెచ్చరింప ననమానమహామహిమాభిరావళ్యం. — అ ౧.

మ. పతితస్వచ్ఛశిరోజము ల్దరఁగా బల్లిస్తనామేననా
దళులున్ ప్రేలఁగఁ గంపమంద శిరమున్ వక్రించు నిర్దంతమై
వెలయన్ భూరిజరాతిభారమున గర్వీభూతుఁడై సారె ప్ర
స్ఖలదంఘ్రిద్వయు మొప్ప గద్దెనిక మించన్ వృద్ధవిప్రాకృతిన్. — అ. ౨.

ఉ. పోయెద నుండెదన్ సమరము ప్రచియించెద నాయధేచ్ఛ నే
లా యిటు లాడఁ దానకబలంబుఁ జలంబును లావుఁ జేవయున్
వేయివిధంబులం బలుక వేయును నాకు జయించు హాస మో
హో యిటు చాలుఁ జాలు విను మోరి వధించెద దానవాధమా — అ. ౫.

ఏనుగు లక్ష్మణకవి

ఈకవి బహుగ్రంథములు చేసి ప్రసిద్ధి కెక్కినవాఁడు. ఇతఁడు చేసినగ్రంథములలో రామవిలాసప్రబంధము కడపటిదిగాఁ గనఁబడుచున్నది. ఈప్రబంధము పెద్దాపురసంస్థానము నుండిన శ్రీవత్సవాయ గోపరాజున కంకితము చేయఁబడినది. ఈ గోపరాజు తన్నుఁగూర్చి పలికినట్లు కవి తన రామవిలాసములో నీపద్యములఁ జెప్పుకొన్నాఁడు—

సీ. సుకుచిగాపస్తంబసూత్రు వాధూలసగోత్రు సద్వినయాదిగుణసమేతు
నేనుఁగు లక్ష్మకవీంద్రునిపౌత్రుని శ్రీమాధిరాజ్ నృసింహామంత్రి

దౌహిత్రుఁ భూవరాస్థానపూజ్యుఁడు తిమ్మయమంత్రికిఁ బేరమాంబకు సుపుత్రు
ధన్యు ననంతాభిధానానుజుని వీరభద్రున కగ్రజు భాగ్యవంతు
లలితకవితాకళాధుర్యు లక్ష్మణార్యు। నన్నుఁ బిలిపించి యుచితాసనమున నుంచి
చాలఁ గరుణించి తనముఖాబ్జమున మందహాస మమరఁగ నిట్లని యానతిచ్చె.

సీ. సృజియించినాఁడవు సేతురామేశ్వరమహిమంబు పాండిత్యమహిమ మెఱయఁ
గల్పించినాఁడవు ఘనతెన్నుజాహ్నవీమాహాత్మ్యకృతి సుధామధురఫణితి
నిర్మించినాఁడవు నిర్జరభాషచే శతకంబు భాస్కరస్వామి కలిమి
రచియించినాఁడవు రుచిరంబుగా సుభాషితరత్నమాలిక శివునిపేర
రమ్యవిశ్వేశ్వరోదాహరణ నృసింహ।దండకాదిస్తుతిప్రబంధములు గూర్చి
సభలలో నుత్తమఖ్యాతి నమరినావు।లలితగుణధుర్య యేమఁగు లక్ష్మణార్య.

గీ. వాణిజాసననారీముఖారవింద। సారసౌరభఘన ఘనసారసాంద్ర
వీటికాబంధురసుగంధవిభవమధుర।లలితవాగ్ధుర్య యేమఁగు లక్ష్మణార్య.

గీ. ధీరులు నుతింప నిప్పుడు మీరుసేయు। భాసురం బగురామవిలాసకావ్య
మంకితము చేయు మాపేర నచలధీర। ధరణి నాచంద్రతారకస్థిరముగాఁగ.

పైపద్యములవలన నితఁడు రామేశ్వరమాహాత్మ్యము, గంగామాహాత్మ్యము, గీర్వాణ సూర్యశతకము, సుభాషితరత్నావళి, విశ్వేశ్వరోదాహరణనృసింహదండకాదిస్తుతులు, రామవిలాసము, చేసినట్టు తెలియవచ్చుచున్నది. మఱియు నితఁడు విశ్వామిత్రచరిత్రము మఱియొక గ్రంథముగూడ రచించినట్లు సుభాషితరత్నావళి యవతారికలోని యీక్రిందిపద్యమువలనఁ గానవచ్చుచున్నది—

క. రామేశ్వరమహిమము వి। శ్వామిత్రచరిత్ర సూర్యశతకంబును గం
గామాహాత్మ్యము మొదలగు। శ్రీమత్కృతిరత్నములు రచించితి వఱియున్.

ఆఱువేల నియోగియైన యీకవి యాపస్తంబసూత్రుఁడు; వాధూలసగోత్రుఁడు; తిమ్మకవిపుత్రుఁడు; లక్ష్మణకవిపౌత్రుఁడు; మాచిరాజు నృసింహుని దౌహిత్రుఁడు. ఈతని తల్లిపేరు పేరమాంబ; అన్న యనంతకవి; తమ్ముఁడు వీరభద్రుఁడు. ఈకవి వంశమునకు మూలపురుషుఁడు పైఁడిపాటి సింగన్న. ఈకవిపూర్వులయింటిపేరు పైఁడిపాటివారయినను సింగన్నవంశజులలో నొకఁ డగు జలపాలామాత్యుఁడు పెద్దాపుర సంస్థానాధీశ్వరుఁ డగు గజపతిరాజుచే నేనుఁగును బహుమానముఁదుటచే నప్పటి నుండియు నేనుఁగువారని మాఱినది. ఈయంశమే సుభాషితరత్నావళ్యవతారికలో నిట్లు చెప్పఁబడినది—

సీ. పరమేష్ఠికుల్యాగ్రభావ్యమతు వాధూలుఁ డన బుధేంద్రుం డొప్పె నసఘమూర్తి
యమ్మునినాథువంశమ్మున క్షీరాంబుధి సుధాకరుఁడు జన్మించినట్లు
ప్రభవించె శ్రీపైడిపాటి సింగనమంత్రి వరతాగ్రగణ్యుఁడై తనరె సతత
మహిమ సంతానక్రమమున జలపాలసచివుఁ డొప్పె బలారిసచివసముఁడు
గజపతిక్షితిధర్తచే గజముతోడ నగ్రహారము లతఁడు పరిగ్రహించె
నెలమి నేఁడును వారన్న యింటిపేరు గలిగె నతనికి గజలాభగరిమవలన.

గీ. ఆద్యగజపతివత్సరసోమేశ్వరాగ్ర హారశాసనుఁడై మహోదారభాగ్య
మహిమ గలిగినజలపాలమంత్రిమణికి గంకిరాజు జనించె విఖ్యాతయశుఁడు.

ఈకవియొక్క పూర్వులు చిరకాలమునుండి పెద్దాపురసంస్థానమున నుద్యోగములలో నుండుచువచ్చిరి. వారిలోఁ గొందఱు కవులు సహితముండిరి. పయిపద్యమునఁ జెప్పఁబడిన గంకిరాజునకు మనుమఁడును కవికిఁ బితామహుఁడును పెద్దాడ గ్రామమునకు కరణము నయినయేనుఁగులక్ష్మణకవి పెద్దాపురసంస్థానమునం దుండి వత్సవాయివంశజు లయిన యచ్చటిరాజుల కనేకకృతు లంకితము చేసెను. ముందుగాఁ గవి తనతాతనుగూర్చి సుభాషితరత్నావళిలో చెప్పినపద్యములను మాత్ర ముదాహరించి యాతఁడు రచించినగ్రంథనామములను కృతిపతులనామములను రామవిలాస కృతిపతిని గూర్చి చెప్పునప్పుడు ముందు వివరించెదను—

ఉ. సాంద్రయశోజితద్రుహిణసారథికిన్ గురురాజమంత్రికిన్
పేరమయందు నందనుఁడు పేర్మి జనించె విలాససంపదన్
మారుఁడు విక్రమంబునఁ గుమారుఁడు లక్ష్మణశౌరి భూమిలో
భారవి సాహితీవిజితభారవి ధీరవిచారవిక్రమతిన్.

ఉ. దండిమనోజ్ఞశబ్దకవితారుచిచే నుపమానసమృద్ధిచే
రెండవకాళిదాసు రసరీతితరంగితసూక్తిఁ గుండలీం
ద్రుం డని ధీరు లెంచఁగఁ గృతుల్ రచియించినధన్యునిన్ మహా
పండితమాన్యు నెన్నఁదగు భాజితసూర్యుని లక్ష్మణార్యునిన్.

గీ. కృతు లొసంగి వత్సవాయితిమ్మనృపతిచేత నురగమణిభూషణాంబరతాంబూలికాది
పూజ గైకొని పెద్దాడపురవరాఖ్య శాసనం బయి లక్ష్మణశౌరి తనరె.

కవియొక్క యన్నగారైన యనంతార్యుఁడు గౌరీపరిణయకావ్యము రచించినట్లు సుభాషితరత్నావళిలోనే యీక్రిందిపద్యమునఁ జెప్పఁబడినది—

క. గౌరీపరిణయకావ్యము సూరీంద్రులు మెచ్చఁ జెప్పె శుంభత్కవితా
పారీణబిరుద మందిన భూరియశోఘనుఁ డనంతబుధవరుఁ డలరన్.

లక్ష్మణకవి రచియించిన రామవిలాసమునుబట్టి యితనికాలమును దెలిసికోవచ్చును.
ఇతఁడు కూచిమంచితిమ్మకవికి బంధు వయినను కాకపోయినను, అతనితో సమకాలికుఁ
డయినందునకు సందేహము లేదు.

క. హాటకగర్భవధూటీ । లాటనచలితాంఘ్రినూపురారావశ్రీ
పాటచ్చరములు తేనియ । తేటలు మాకూచిమంచి తిమ్మనమాటల్.

అను కూచిమంచి తిమ్మకవినిగూర్చినపద్య మీతఁడు చెప్పినదైన నయియుండవచ్చును.
రామవిలాసము వత్సవాయ గోపరాజున కంకితము చేయఁబడినది. కవి కృతినాయకుని

సీ. తనమహౌదార్యంబు తనమహాధైర్యంబుకరణి జీమూతలాఘవ మొనర్పఁ
దనవిమలకీర్తి తనవిక్రమస్ఫూర్తిపగిదిఁ బద్మాహితోపమ వహింపఁ
దనువిద్యాభూతి తనరూపవిఖ్యాతిగతిఁ గమలోద్భవగమ మీఱఁ
దనకార్ముకప్రౌఢి తనప్రతాపనిరూఢిభాతి ధనంజయప్రథిమఁ బూన
ధరణి నుతికెక్కె నిజభుజాదండమండ । లాగ్రదర్శనచకితమత్తారినృపుఁడు
వత్సవాయసింహాద్రిభూవరసుతుండు । ప్రణుతగుణశాలి గోపభూపాలమౌళి.

సీ. శారదనీరదనారదపారదహారదరస్ఫూర్తి నవఘళించి
శరదిందుకరకుంద శరబృందవరచందనహరిచందనకాంతిలహరి మీటి
హరకాంతహరిమంతహరిదంతకరిదంతవిధుకాంతపృథుకాంతవిధ హసించి
పురవైరిధరసీమగిరిదారిహరిశౌరిచరణనిర్ఝరవారిసురుచి గేరి
పాండురాఖండనిజకీర్తిమండలంబు । పుండరీకభవాండంబు నిండి మెఱయఁ
బ్రాభవము గాంచె సింహాద్రిరాజనుతుఁడు। ప్రణుతగుణశాలి గోపభూపాలమౌళి.

ఇత్యాదిపద్యములతో వెంతవర్ణించినను, ఈగోపరాజు పెద్దాపురసంస్థానాధీశ్వరుఁడు
గాక తత్సంస్థానాధిపతి యగుతిమ్మజగపతిమహారాజుగారి కాప్తబంధు వయి గౌరవము
నొందినవాఁడుగా నుండెను. అప్పుడు ప్రభువుగా నుండిన జగపతిమహారాజుల పుత్రుఁ
డగుతిమ్మజగపతిమహారాజుగారు ౧౭౫౯ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౭౯౭వ సంవ
త్సరమువఱకును రాజ్యపాలనము చేసిరి. ఈయన సింహాసనమునకు వచ్చినది ప్రమాది
సంవత్సర పుష్యశుద్ధదశమి. గతదినమున నీయనతండ్రి గా రగురాయజగపతిరాజు
గారు శ్రీపూసపాటి యానందగజపతిరాజుగారితో ఉండూరువద్ద జరిగిన యుద్ధములో
హతులైరి. అంగీరస సంవత్సర కార్తికశుద్ధ ప్రథమదినమున జననమొందినందున,
జనకుని మరణమునాఁటి కీయనకు వయస్సెనిమిదిసంవత్సరములు. ఈయన నలువది
యైదుసంవత్సరములు జీవించి పింగళ సంవత్సరాశ్వయుజబహుళపంచమినాఁడు పర
లోకగతులైనారు. ఈయనకాలమునం దుండి యీయనను బహుపద్యములతో స్తుతిం

చినవారగుటచే నేనుఁగు లక్ష్మణకవిగారు ౧౭౭౦-౮౦ సంవత్సరముల వఱకును జీవించి యున్నట్టు కనఁబడుచున్నది. అందుచేత నీకవి కూచిమంచితిమ్మకవి మరణానంతరమున నిరువదియేండ్లు జీవించియుండవచ్చును. పెద్దాపురపురాజు లగువత్సవాయివారు తాము మొదటినుండియు విద్వాంసు లయి విద్వత్కవుల నాదరించుచుండినట్లు వారివంశచరిత్రమువలన విస్పష్టమగుచున్నది. ఈవంశపువారి మూలపురుషుఁడు సూర్యవంశ్యుఁడయి కృష్ణామండలములోని గుడిమెట్ట రాజధానిగాఁ గల చాగిపోతరాజైనట్టు రామవిలాసములోని యీక్రిందిపద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది—

గీ. సహ్యజాతీరమునకు భూషణ మనంగ। సిరుల కిరవగు గుడిమెట్టపురము తనకు
రాజధానిగ సత్కళాభోజరాజు। చాగిపోతక్షమాభర్త జగతి నేలె

ఈసాగిపోతరాజుయొక్క శాసనములు గుడిమెట్టలోను నవాబుపేటలోను బెజవాడలోను ౧౧౩౦ వ సంవత్సరము వఱకును గానఁబడుచున్నవి. ఈతనియింటిపేరు సాగివారే యైనను, ఈతనివంశమువారిలో నొకఁడగు రామనృపాలుఁడు

"తగ వత్సవాయాఖ్యనగరంబు నిజనివాసము చేసె నదికారణముగ సాగి
వంశమునకు వత్సవాయి నామము లోక। సుప్రసిద్ధ మగుచు సొంపుగాంచె"

తననివాసమును వత్సవాయనగరమునకు మార్చినందున గృహనామము వత్సవాయివారయినది. వీరివంశజులలో నొకరగు (పేరరాజనుతు లయిన) ముసలి తిమ్మరాజుగారు ౧౫౫౫వ సంవత్సరమునకు సరియైనయానందసంవత్సర భాద్రపద బహుళసప్తమినాఁడు పెద్దాపురసంస్థానమును సంపాదించి ౧౬౦౭వ సంవత్సరమునకు సరియైనపరాభవసంవత్సర మార్గశిరబహుళ ద్వితీయవఱకు నేఁబదిరెండుసంవత్సరముల రెండుమాసముల యిరువదియైదుదినములు రాజ్యముచేసి లోకాంతరగతు లయిరి. దిట్టకవి విశ్వనాథకవి విరచితమైనశేషధర్మముల కృతినందిన దీయనయని రామవిలాసములోని యీపద్యము తెలుపుచున్నది—

సీ. బిరుదాంకపురి సుస్థిరముగా నిర్మించెఁ బాలమున్నీటిని బోలు చెఱువు
తిరుపతివల్లికి గిరిఁ బూలపల్లెను ఫలవృక్షవనములు నిలిపెఁ జాల
నృహరిగేహతటాకనిక్షేపవనములు కోమరుగాఁ బెద్దాపురమున నునిచె
విశ్వనాథకవీంద్రవిరచితశేషధర్మప్రబంధము సాదరముగ నందె
విప్రవరప్రపక్షులు వెలయఁజేసెఁ। బుత్రులను గాంచె నీతిని బుడమి నేలె
వత్సవాయన్వయమునకు వన్నెఁదెచ్చె। హెచ్చి పేరయతిమ్మధాత్రీశ్వరుండు.

ఈతిమ్మరాజుగారు డెబ్బదియాఱుసంవత్సరములు బ్రతికి కాలధర్మము నొందఁగా, శ్రీముఖసంవత్సర కార్తికశుద్ధపంచమినాఁడు జనన మొందిన యీయనపుత్రుఁడు రాయపు

రాజుగారు ౧౬౦౪వ సంవత్సరమునందు తండ్రిపోఁగానే రాజ్యపరిపాలన మారంభించి నలువదిరెండుసంవత్సరములు రాజ్యము చేసి ౪౫ ఏండ్లు బ్రతికి ౧౬౪౮వ సంవత్సరమునకు సరి యైనసర్వధారి సంవత్సర మాఘ శుద్ధసప్తమినాఁడు పరమపదప్రాప్తి నొందిరి ఈయన హరిభక్తిసుధోదయ మనకృతినందిన ట్లీక్రిందిపద్యము చెప్పుచున్నది—

సీ. శ్రీరాముఁడుఁ గట్టమూరను గట్టించె గుళ్ళు మంటపములు గోపురములు
గంభీరజలతటాకంబు త్రవ్వించె గృహస్థపురంబున సుస్థిరముగఁ
బొలుపుగా వాల్మీకిపురికాండ్రకోటను ఫలభూజవాటికల్ పాదిలపఱిచెఁ
బ్రఖ్యాత మగుహరిభక్తిసుధోదయం బనుమహాకృతిరత్న మందుకొనియెఁ
బేరుగలుగు సహమ్మకుబేరు నరిమి। మెచ్చఁగాఁ దగినఘవీలు తెచ్చుకొనియెఁ
బరగు రసువారిగుండియు గ్రిగులుకొనఁగఁ। దిమ్మనృపరాయపత్రుమాధీశ్వరుండు.

ఈయన యనంతరమందు పింగళసంవత్సరాశ్వయుజ శుద్ధసప్తమినాఁడు జన్మించిన యీయనపుత్రుఁడు సార్వభౌమ తిమ్మరాజుగారు సింహాసనమునకు వచ్చి ముప్పదితొమ్మిది సంవత్సరములు ప్రజాపరిపాలనము చేసి డెబ్బదవయేఁట ౧౬౮౮వ సంవత్సరమునకు సరి యైనవిభవసంవత్సర ఫాల్గుణబహుళత్రయోదశినాఁడు దేహావియోగము నొందిరి. మన కవితాత యైన యేనుఁగు లక్ష్మణకవిగారి కీయనకాలమునందే యుండి యీమహారాజునకుఁ దాము రచించిన ద్రౌపదీపరిణయము నంకితము చేసిన టీక్రిందిపద్యములవలనఁ దెల్ల మగుచున్నది—

సీ. రాజులు మెచ్చఁ బల్నాటికోట సాధించి సరిహరిసేన దుర్గము మడంచెఁ
గదుగైరభావిణికోట లగ్గలుపట్టి యోందుకోటంయు మువ్వఁ గెలిచె
దగరాజు మొదలైనవారలను భంగించె విశ్వంభరుని యుద్ధహతుఁ జేసెఁ
దగఁ బూసపాటి సీతారామభూపాలుఁ డభిమానియగ ప్రియుంబు గాంచె
సాహసమున నవాబ్షీను నురిగపతిని। గయ్యమున గెల్చె లోకవిఖ్యాతి చెందె
వత్సవాయాన్వయమునకు వన్నె తెచ్చె। రాయపరిపాలు శ్రీతిమ్మరాజమౌళి.

చ. హరిహరపద్మజాంశభవుఁడై తగు నేనుఁగు లక్ష్మణార్యుచే
సురుచిరశబ్దభావరసశుంభదలంకృతిమాధురీమనో
హర మగుద్రౌపదీపరిణయం బను నుత్తమకావ్య మంది నుం
స్థిర మగుకీర్తి సొంపెసఁగఁ దిమ్మనృపాలుఁడు ధర్మపద్ధతిన్.

ఈయేనుఁగు లక్ష్మణకవియే ధ్రువచరిత్రమును వేంకటరాజపుత్రుఁ డగుజగ్గరాజునకును, తుల్యామాహాత్మ్యమును కస్తురిరంగరాజపుత్రుఁ డగుజగన్నాథరాజునకును, వత్సవాయ

కులజులయిన రామబంధుకవుల కంకితము చేసిన ట్లీక్రిందిపద్యములవలనఁ దెలియవచ్చు
చున్నవి—

చ. కవికులసార్వభౌముఁ డనఁగాఁదగు నేర్పుగలక్ష్మణార్యుచే
భువనపవిత్రప్రబంధము బుధుల్ వినుతింపఁగ నంది యాగభు
గ్భవనము సాముగా సుభవకారణ మైన యశంబు గాంచె వా
సవనిభుఁ డౌను వత్సవయ జగ్గనృపాలుఁడు సద్గుణోన్నతిన్.

ఉ. హేమనగేంద్రధీరుఁ డగునేర్పరి లక్ష్మణసత్కవీంద్రుఁ డు
ద్దామసుధామయోక్తి వితతంబుగ నట్లు రచించినట్టి శు
ల్యామహిమ ప్రబంధము గుణాఢ్యులు మెచ్చఁ బరిగ్రహించెఁ బ్ర
జ్ఞామహిమంబు జగ్గనృపచంద్రుఁడు శాశ్వతకీర్తి సందిలన్.

ఈతిమ్మరాజుగారి యనంతరమునందు వారి యనుజులైన బలభద్రరాజుగారికుమారులు
రామపరాజుగారు ౧౬౮౮ వ సంవత్సరమునందు రాజ్యమునకువచ్చి యిరువదియేడు
సంవత్సరములు పరిపాలనముచేసి నలువదేండ్లప్రాయమున ౧౭౧౫ వ సంవత్సర
మునకు సరియైన మన్మథ సంవత్సర జ్యేష్ఠశుద్ధ చతుర్థినాఁడు పరమపదమునొందిరి.
ఈయన తండ్రి యగు బలభద్రరాజుగారు తాము కవులయి రామశతకము చెప్పుటయే
కాక కిరాతార్జునీయకృతినందిన ట్లీపద్యము తెలుపుచున్నది—

చ. అమితఖ్యాతికి మూలమైనకృతిఁ దానందెన్ గిరాతార్జునీ
యము శ్రీరాములపేరఁ బద్యశతకం బాయూఢి నిర్మించె భో
జమహీనాథగతిన్ బ్రతిష్ఠ గనియెన్ సాహిత్యప్రాజ్ఞుఁడై
రమణన్ శ్రీబలభద్రరాజు ప్రజలన్ రక్షించె ధర్మస్థితిన్.

తరువాత రామపరాజుగారికుమారుఁడు తిమ్మరాజుగారు రాజ్యమునకు వచ్చి దాదాపుగా
యిరువదిసంవత్సరములు పాలనముచేసి ముప్పదిసంవత్సరముల ప్రాయమునందే ౧౭౩౫ వ
సంవత్సరమునకు సరియైన రాక్షసనామ సంవత్సర చైత్రశుద్ధ ద్వాదశినాఁడు పరమపదము
నొందిరి. తదనంతరము వారి పుత్రుఁడు శ్రీరామజగపతిరాజుగారు రాజుగాఁజేయఁబడి
యిరువదిసంవత్సరము లొమ్మిదినెలలు రాజ్యపాలనముచేసి యుండి దూరవద్ద పూస
పాటి యానందగజపతిరాజుగారితో జరిగిన యుద్ధమునం దిరువదియైదుసంవత్సరముల
యీడునందే ౧౭౪౯ వ సంవత్సరమునకు సరియైన ప్రమాదిసంవత్సర పుష్య శుద్ధ
నవమినాఁడు రణనిహతు లయిరి. ఈయన పిన్నటనే యొక్క లక్ష్మణకవిగారి
శిష్యుఁడయియుండిన (రామజగపతిరాజుగారి పుత్రుఁడయిన) తిమ్మజగపతిగారు
రాజ్యమునకు వచ్చి ౧౭౬౪ వ సంవత్సరమువఱకును ప్రభుత్వముచేసి స్వర్గస్థు లయిరి

పయి నివసించిన చరిత్రను బట్టి పెద్దాపురసంస్థానాధిపతు లందఱు నించుమించుగాఁ దాము కవులయ్యును కవుల నాదరించి కృతులందినవారయ్యును ఉండిరని తెలియవచ్చుచున్నది. ఏమనఁగ లక్ష్మణకవి తిమ్మజగపతిరాజు తండ్రియగు రామజగపతి మహారాజుగారి కాలములో సహిత ముండినట్లు తద్రచితమైన యీచాటుపద్యము పలుకుచున్నది.

ఉ. ఆ మతివత్సనాయకకులాంబుధిపూర్ణకళాపతీ జగ
ద్గేయగుణాకృతీ! విదితకీర్తిసతీ కమనీయయౌవన
ప్రాయమదనాకృతీ సతతవైభవనిర్జితపూర్వదిక్పతీ
ధీయుతవాక్పతీ జగపతీ నృపతీ సుకృతీ మహోన్నతీ.

ఈజగపతిరాజుగారు కవిత్వమునందు నిపుణులయి పెక్కుపదములు శతకములు దండకములు మొదలయినవి భద్రాద్రిరామునిమీఁదఁ జెప్పినట్లు రామవిలాసములోని యీ పద్య ముద్ఘోషించుచున్నది—

చ. పదములు కీర్తనల్ రుచిరపద్యశతంబులు రాగమాలికల్
మృదుపదదండకంబులు సమిద్ధగతిన్ రచియించి కామిత
ప్రదునకు భద్రశైలరఘునాథునకుం గానుకగా నొసంగె నా
త్రిదశులు మెచ్చఁగా జగపతిప్రభుచంద్రుఁడు భక్తి పెంపునన్.

ఏమఁగ లక్ష్మణకవికృతములయిన గ్రంథములలో సుభాషితరత్నావళియు రామవిలాసమును మాత్రము నాకు లభించినవి. ఇందు మొదటిపుస్తకము భర్తృహరియొక్క సంస్కృతగ్రంథమునుండి తెనిఁగింపఁబడినను, కొంచెమయినను విరసముగా నుండక మూలానుసారముగాను నిర్దుష్టముగాను రసవంతముగాను హృదయరంజకముగాను ఉన్నది. స్వప్నమునఁ బెద్దాపురగ్రామమునందలి సోమశంకరస్వామి తనహృదయమున సాక్షాత్కరించి సుభాషితరత్నావళిని దెనిఁగింపు మన్నట్లు కవి యీపద్యమునఁ జెప్పుకొన్నాఁడు—

సీ. కలధౌతగిరియును గలశౌతగిరియును విల్లుగాఁ బొడవైనయిల్లుగాఁగఁ
గమలాహితుండును గమలాహితుండును శరముగా లలితశేఖరముగాఁగఁ
బద్మోద్భవుండును బద్మోద్భవుండును సారెగా మెయిఁదాల్చుబూరెగాఁగఁ
బవనప్రియుండును బవనప్రియుండును సొమ్ముగా ఫాలనేత్రమ్ముగాఁగఁ
గ్రాలుపెనువేల్పు సమ్మోదవాలుదాల్పు! జగములకు ఱేఁడు ధనదునిసంగడీఁడు
మారుఁడు పెద్దాడ సోమశంకరుఁడు హృదయ! సరసిజంబున నాకు సాక్షాత్కరించె.

రామవిలాసములోని యవతారికనుండి యున్నపద్యముల నుదాహరించినతరువాతఁ గవిత్వము నిర్దుష్టముగాను మృదుమధురవాగ్గుంభనలు కలదిగాను ఉండు నని వేఱుగఁ

చెప్పనక్కఱలేదు. పూర్వోక్తములగు గ్రంథములయందుండియుఁ గొన్ని పద్యముల నుదాహరించి కవిచరిత్రము నింతటితో ముగించుచున్నాను:—

సుభాషిత రత్నావళి.

చ. నతులగుచు న్మహోన్నతిఁ దనర్చుచు నన్యగుణోక్తిచే గుణో
న్నతిఁ బ్రకటించుచుం బరజనప్రియకార్యసమగ్రతన్ సమం
చితనిజకార్యసంగ్రహము చేయుచు నిష్ఠురవాదులన్ క్షమా
ధృతి నిరసించుచుం బరఁగుధీరులు పూజ్యులు గారె యేరికిన్.—నీతిశతకము.

ఉ. అతివలఁ జూచి వీ రబలలంచు వచించుమహాకవీంద్రు లు
ద్ధతివిపరీతవాదు లివి దబ్బఱ గాదు విలాసినీసమం
చితతరళాక్షిపాతములచే గెలువంబడి రింద్రముఖ్యులున్
ధృతి నటువంటివా రబల లేగతి నైరి తలంచిచూడఁగన్.—శృంగారశతకము.

చ. కడువెఱపించుచు న్జరమి గద్దరిబెబ్బులిమాడ్కి నున్న ది
క్కడుపగదాయులంబలెఁ దెగుళ్ళు శరీరము నొంచుచున్న వె
ప్పుడొ చను భిన్నకుంభజలముంబలె నాయువు నట్టు లయ్యుఁ దా
రడుగక మానవు ల్దురిత మోలి నొనర్చుచు నున్నవారహో.—వైరాగ్యశతకము.

రామవిలాసము.

ఉ. వాసవనీలనీలరుచు లాశ్రితవిభ్రమశీలముల్ ముఖాం
బ్వాసవలోలముల్ యువతిమానసమానకదంబపుండ్రకాం
డాసనముక్తలోహగుళికాళికరాళము లంజనప్రభా
భాసురభృంగజాలములు బంధురవృత్తిఁ జెలంచెఁ గానలన్.—ఆ. ౧.

శా. రామా రాజలలామ యోగిహృదయారామా మహాభోగసు
త్రామా నా కొకముద్దుపెట్టుమను రారా యంచుఁ గౌసల్య సు
ప్రేమం బిల్చిన నువ్వు లన్నెఱులు గంభీరంబుగా మ్రోయఁగా
శ్రీమంతుం డట దాని రేక మెఱయం జేరంగవచ్చుం గృపన్.—ఆ. ౨.

చ. కటుభటఘోషగర్జితము ఖడ్గికపాణినటత్కృపాణస
త్కటిమదయుంబు చిత్రఘటితధ్వజపంక్తిసురేంద్రచాప ము
ద్భటవిశిఖప్రశాపగవిబాధక ముగ్రనిశాటవాహినీ
పటుఘనబృంద మయ్యెడ నభంబునఁ బర్వె నసృక్ప్రవర్షియై.—ఆ. 3.

ఉ. చంపకపుష్పవాసనలసార మెఱింగి మధువ్రతంబు లీ
సొంపగుకొన్నె పెన్నెరులు చూచితిరే చెలులార యంచు భా

షింపుచుఁ గింశుకావళులఁ జిగురు మొగ్గలు దాల్చి వేడుకన్
సంపఁగిమ్రానిచేత నొకశారదచంద్రనిభాస్య సీతకున్ — ఆ. ౪.

ఉ. ఇందు మెలంగుభృంగములు నిచ్చటికీరమయూరశారికా
బృందము లిందుఁ గల్గు సురభిప్రసవంబులు సాధ్యంబులై
ముందులభించినన్ హరునిఁ బూనికఁ బూజింపఁడె మారుఁడంచు నె
న్నందగి రాముకేళిభవనప్రమదావనవాటి వాటికన్. — ఆ. ౫.



నెల్లూరి- వీరరాఘవకవి.



ఇతఁడు యాదవరాఘవపాండవీయ మను నాలుగాశ్వాసముల త్ర్యర్థికావ్యము ను రచియించెను. ఇందు శ్రీకృష్ణునియొక్కయు శ్రీరామునియొక్కయు పాండవుల యొక్కయు కథలు ప్రతిపద్యమునకును మూఁడర్థములు వచ్చునటుగాఁ జెప్పఁబడినవి. వర్ణనాంశముల యందుమాత్రము కొన్ని యేకార్థపద్యములు లుండును. ఈకవి యాఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు ఈతని పూర్వుల యింటిపేరు మొదట దేశరాజువారయినను నెల్లూరియందు వాసము చేయుచుండుటచే నెల్లూరివారని మాఱినది. ఈతఁడు కాశ్యప గోత్రుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; వేంకటపతిపుత్రుఁడు ఈతఁడు తనతాతతాత యైనకొండనమంత్రిని దనగ్రంథమునం దిట్లు వర్ణించియున్నాఁడు—

సీ. ఎవ్వానితండ్రి పేరెల దేశరాజువారనఁ బ్రసిద్ధికెక్కు మున్న మరఁదెచ్చె
నెవ్వానివిద్యాప్రౌఢిమ చెచ్చెరఁ బోల్పఁగా వీణవారన నింటిపేరు మున్నమరఁగూర్చె
నెవ్వనికోమరుఁ డీయిలఁ బెద్దవేంకటపతిరాయలకును దళవాయి యయ్యె
నెవ్వఁడు గీతసాహిత్యవిద్యలనేర్చి దిగ్విజయము బూనఁ దేరరిలై
నెవఁడు ఘనపణమలహారియు ధవళశంఖ । మాదిగా బిరుదముల నెల్ల నంది మించెఁ
బ్రౌఢరాజులచే నిమ్మహాదనఁగ । నతఁడు నుతికెక్కెఁ గొండనార్యుఁడు జగతి.

తిరుమలదేవరాయనిపుత్రుఁడయిన యీపెదవేంకటపతిరాయలు ౧౬౧౪వ సంవత్స రమువఱకును రాజ్యము చేసెను. కవియొక్క ప్రపితామహుఁ డాతనికాలములో నున్నందున, నాలుగుతరముల తరువాతివాఁ డయినకవి ౧౭౧౪వ సంవత్సరప్రాంతము లయందుండి యుండవలెను. కవి తనశక్తిసామర్థ్యాదులను గూర్చి యాదవరాఘవపాండ వీయావతారికయం దిట్లు వ్రాసికొనియున్నాఁడు—

సీ. సకలమంత్రరహస్యశాస్త్రసర్వంకష ప్రజ్ఞాధికస్ఫూర్తిఁ బరిఢవిల్లి
నిఖిలయోగరహస్యనిరుపమస్థితి ఘోరశాంభవయోగాభ్యాస రక్తిమీఱి
యాగమాంతరహస్యభాగోపనిషదర్థసర్వస్వవిజ్ఞానసాని మెఱిఁగి
నాటకాలంకారనానార్థవిశేషరసభావభేదము ల్పొసఁగఁ దెలిసి
శబ్దముఖ్యశాస్త్రసదసద్వివేకిత। స్మృతిపురాణవాస్తుకరహస్య
గణితతురగరత్నగజపరిజ్ఞాత। నమరు వీరరాఘవాఖ్యకవిని.

క. నానావిధావధానము। లానృపనీతియును భరతమాహాత్మ్యాదల్
మానుగనిచ్ఛాలిపియున్। మానితముగఁ గల్గుఁ గోపనంబుల మఱియున్.

క. ప్రాకృతముఖషడ్భాషల। వ్యాకరణంబులును దెలుఁగువ్యాకరణంబుల్
ప్రాకటసాముద్రికమును। వీఁకన్ జ్యోతిషముఁ జాపవిద్యావిధమున్.

క. సాంగముగఁ దెలిసి మును రా। గాంగీకారమతి నిశ్చలానుభవాప్తిన్
బొంగియు నియోగవృత్తిఁ బొ।సంగి చెలఁగితిని సారసాహిత్యనిధిన్.

సీ. శతలేఖినీపద్యసంధానచాతురి ఘటికాశతగ్రంథకరణపటిమ
అష్టప్రబంధబంధాదిక్రియారూఢి సంకరోష్ఠ్యనిరోష్ఠ్యచాటుకలన
విస్తరమాతృకావివిధచిత్రస్ఫూర్తి పాదమాత్రప్రతిపాదఘటన
వ్యస్తాక్షరవిమిశ్రబహుపద్యగుంభన మచలజిహ్వాదికప్రచురరచన
బహుజనమనోంతరస్థిరబహువిధార్థ। బహుసమస్యాప్రపూర్తియు బహువిభేద
సకలవిషమసమస్యాదిసంవిధాన। మమరఁబూర్తును నెఱిరాఘవాఖ్యకవిని.

క. పంచాశచ్చాటుకథా। చంచత్కృతులను రచించి సత్కవిపూజా
సంచితకీర్తిని దగు సా। ధ్వంచితుఁడను వీరరాఘవాఖ్యనియోగిన్.

చ. అవుననఁ గావ్యపంక్తి పదియర్థములన్ రచియింపనేర్తు స
త్కవులదయన్ శిరీషకవితామృదుతామహితార్యవైఖరిన్
భువి నటులైన సత్కథల మాటిఁకొనర్తును బాలబోధకై
తివిరి బహుత్వమందు నలత్రిత్వము పర్యవసాన మాటచేన్.

కవి తాను జెప్పుకొన్నట్లు స్వసామర్థ్యము నంతను జూపి పదియర్థముల గ్రంథమును రచియింపక మూడర్థములదానినే రచియించినను, ఇట్టిగ్రంథములయందు నిఘంటువులు వెదకి పదములనేర్చి కూర్చినశిల్పప్రాధిమయే కాని యర్థచమత్కారము కాని భావగౌరవము కాని రసపుష్టి కాని పుట్టదు. యాదవరాఘవపాండవీయము లోని కొన్ని పద్యము లిందుక్రిందఁ జూపఁబడుచున్నవి—

శా. వారిం దెచ్చిన వంశహానియును దుర్వ్యాపారబాధాగతుల్
చేరంగా విటుసేయుమాంధి యిదే సేవింతు వీక్షింపు మా
త్మాహావ్యథఁ బాపు నాహృదయశల్యం బౌయ్యనం బాపవే
స్వారాజ్యస్థితి నిల్పఁజే యఁగలభవ్యస్వీకృతిం బోయెదన్.—ఆ. ౧.

మ. అసురారాతిభవాతిభీతికలకంసారంభతన్ బాలకా
ర్యసుహృద్వృత్తి మెలంగఁ దెల్పఁగను విశ్వామిత్రమౌనీశుమా
నస ముప్పొంగ నపూరమలేగ యజనాంతంద్రక్రియల్ పెంపవా
నిసమాజంబులు నిండ్లలో నిలువఁ బూనెం గామచారోన్నతుల్.—ఆ. ౨.

ఉ. కౌశికమాత్ర నేర్పడఁ దగన్ జనకేశమహాబలాప్తిని
ఖ్యాతచరిత్రు సింహబలుఁ గన్గొని యీవిధ మెల్లఁ దెల్పి సం
ప్రీతిగ రాము నీకడకు వేగమె తెత్తునటంచుఁ దత్సమా
హూతి సువర్ణకిశోరమణిఁ దదుక్తిని గైకొని పోయె నచ్చటన్.—ఆ. ౩.

చ. హరివిభుఁ డంతకీర్తినుతసాంబసమాఖ్యుఁడు వైనకర్ణభీ
కరనిజనాముఁ డాబలముఁ గావఁగఁ బూని తదగ్రయాయియై
మదమి వేగ నచ్చటికి మందధృతిన్ జని యాగలంకలోఁ
జొరఁబడి కాల్పసైన్యములఁ జూర్ణముచేసెను దాఁ దదన్నతిన్.—ఆ. ౪.



సంజరాజు.



ఈకవి హాలాస్యమాహాత్మ్య మను దెబ్బదిరెండధ్యాయముల వచనకావ్యమును రచియించెను. ఈగ్రంథమున నధ్యాయాద్యంతముల యందుఁ బద్యములుగలవు. కవివంశవర్ణనమును బద్యములతోనే చేయఁబడినది. ఈకవి మహిశూరురాజగు దొడ్డమహీపాలునిపౌత్రుఁడును; వీరరాజభూపాలుని పుత్రుఁడు. ఈదొడ్డభూపాలుఁడు ౧౬౭౦ వ సంవత్సర ప్రాంతములయందుండినవాఁడు. కవితాను దనయన్వయము మహిశూరరాజ్య సేనాధిపతులయినట్టు చెప్పుకొనియున్నాఁడు. కవి యన్వయగురుదేవభూవిభుఁ డిట్లు వర్ణింపఁబడెను.—

శా. శ్రీరక్షాణపరాయణుం డగుచు నెంతే విశ్రుతుం డైనయా
సేనాధీశ్వరదేవభూవిభుఁడు కాళింఖానమాద్యన్మలా

ఖానాద్యుద్భటయవనాధిపుల సంగ్రామంబునం గూల్చి ఢి
ల్లీనాథాదుల కెల్ల నచ్చెరువు గొల్పం ధారుణీమండలిన్.

౧౭౩౧వ సంవత్సరమునందు మైసూరు రాజగు చామరాజును సింహాసనవిహీనుని జేసి చెఱసాలయందుం బెట్టించినవాఁడు దళవాయియైన యీదేవభూపతియే. కవి ౧౭౩౦వ సంవత్సర ప్రాంతములయందుండినవాఁడు. ఇతఁడు క్షత్రియవంశజుఁడు; భారద్వాజ గోత్రుఁడు; బుక్కాంబపుత్రుఁడు. ఈహాలాస్యమాహాత్మ్యము దక్షిణమధురాపురీమాహాత్మ్యము దెలిపెడి శైవగ్రంథము. ఇందలికథ స్కాందపురాణమునుండి గైకొనఁబడినది. పదునెనిమిదవ శతాబ్దారంభమున మధురలోను మైసూరులోను దెనుఁగునఁ గొన్ని వచనకావ్యములు చేయఁబడినవి. ఈహాలాస్యమాహాత్మ్యము యొక్క రచన సలక్షణమయి నాతికఠినముగానున్నది. ఆకాలపు వచనరచనయొక్క రీతిని జూపుటకయి హాలాస్య మాహాత్మ్యములోని కొన్నిపంక్తుల నిందుఁ బ్రదర్శించుచున్నాను.—

"వ. రూపలావణ్యభాగ్యంబులవల్లనో యనువైనగోత్రంబు గలవాఁ డనియో విద్యం జూచియో సుందరేశ్వరుం డనబుద్ధిచేతనో లేక భ్రాంతిచేతనో నేనునేను బిడ్డ నిచ్చుట యనుచుం బలికి యాబ్రహ్మచారిం గులగోత్రంబు లడుగ నతండు తనగోత్రంబును సూత్రంబును నక్షత్రంబును నూర్ధ్వపుండ్రంబును గ్రమంబుగా విస్మితుండై యెఱింగించుటయు నబ్బాంధవులు కులగోత్రవ్యత్యాసంబులు లేకుండుటకు సంతసించి యూర్ధ్వపుండ్రధారణంబున కొక్కింత ఖేదంబుఁ జెంది యనేకమ్ము లగుగుణమ్ములయం దొకదోషంబు గలిగియుండిన గాని యడంగు నని నిశ్చయించినవారై వివాహంబు లాచరింప నవ్విప్రపాత్రుండైశ్వర్యయుక్తుం డగుటం జేసి పుత్రిక కధికంబుగా ద్రవ్యం బొసంగ నయ్యుర్వీసురనందనుండు సంతుష్టుండై యాధనం బంతయుం గైకొని పత్నీసమేతంబుగాఁ బెక్కండ్రు బంధువులతోడఁ గూడుకొనియున్న తల్లిదండ్రుల సమీపంబునకుం జనుదేర దేశాంతరంబున కరిగి వివాహంబు చేసికొని భార్యతోడం జనుదెంచిన కుమారుం గాంచి తండ్రియుఁ దదీయబాంధవులు నత్యంతసంతోషం బొందిరి&c."—

— ౨ అధ్యాయము.

కోటి వెంకనార్యుఁడు.

ఇతఁడు "ఆంధ్రభాషార్ణవము" అను పేరు గల మంచియచ్చతెలుఁగునిఘంటువును పద్యములుగాఁ జేసెను. దీనిలో సమాన మైనయచ్చతెనుఁగునిఘంటువు మఱి

దొకటి లేదు. ఈకవి ఈపుస్తకమును శ్రీవిజయరఘునాథుని పుత్త్రుఁడైనరఘునాథ రాజు ప్రేరణముచేతఁ జేసి యాతని కంకితము చేసెను. ఈరఘునాథరాజు రామనాథ సేతుపతి యయినవిజయరఘునాథరాజుకుమారుఁ డని తోఁచుచున్నది. అట్లయిన పక్షమున రఘునాథరాజు ౧౭౩౪వ సంవత్సరము మొదలు ౧౭౪౭వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యము చేసినందునఁ గవియు నాకాలమునం దుండియుండవలెను. కవి గద్యము నందుఁ దనబిరుదావళి నీప్రకారముగా వ్రాసికొనియున్నాఁడు.—

"ఇది శ్రీమత్పరమేశ్వరకరుణాకటాక్షసంప్రాప్త సర్వజ్ఞత్వాది కతిపయగుణ స్వసామ్యతదితరసకలగుణనిరూప మ్యాసేతుహిమాచలఖ్యాత మహోద్దండ కవిబిరుదప్రశస్త సీతారామార్యవర్యతనూజాత శౌర్యధైర్యస్థైర్యాది సకల గుణచిరత్నరత్నాకర కోటిసమాఖ్యవంశసుధాపయోధిరాకాశశాంక ఘుంటికా తురంగ నీలాతపత్ర హనుమద్ధ్వజ మకరకేతన దివాదీప నవనిధ శ్వేతకాది నిఖిల బిరుదాంక బృహదంబికాకటాక్షసంజాతసామ్రాజ్యధురంధర విమలయశోబంధుర కర్ణాటపాండ్యచోళమహీపాలాదిసంస్తూయమాన శ్రీరాయరఘునాథమహీనాథసభాంకణ బిరుదాయమానార్యనుతచర్య వెంకనార్యప్రణీతం బైన &c."

కవితాధోరణిఁ జూపుట కయి నిఘంటువునుండి పద్యముల నుదాహరించుట యుచితము కాదు కావునఁ గృతిపతిని వర్ణించినపద్యము నొకదాని నిం దుదాహరించుచున్నాను.—

ఉ. శ్రీరఘునాథరాయ నృపశేఖర నీదుకరాసి భీమకా
ళోరగతుల్య మౌటను రణోర్విని దుర్మదమత్తచిత్తులౌ
వీరులప్రాణవాయువులఁ బీల్చుట యుక్తమి దెంతవింత య
య్యారె సముద్రమయ్యు నిసుమంతయు భంగము గాంచ దెప్పుడున్.



అడిదము సూరకవి.



ఈకవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; అడిదము బాలభాస్కరుని పుత్త్రుఁడు. ఈయడిదము బాలభాస్కరుఁడు శుద్ధాంధ్రరామాయణము రచించినట్లు కవిజనరంజనములో సూరకవి వేసికొనె.—

"శుద్ధాంధ్రరామాయణ ఘటనకై దక్షీధురంధ రాడిదము
బాలభాస్కరతనూభవ"

అను గద్యమువలనను, కవిసంశయవిచ్ఛేదములో బాలభాస్కరుని శుద్ధాంధ్రరామాయణములోని దని యుదాహరించిన

"గిరిఁ జిఱువైపుల న్వెడల నేటయినీటఁగువీటికోట"

అను చంపకమాలికాపాదమువలనను దెలియవచ్చుచున్నదిగాని యీశుద్ధాంధ్రరామాయణ మిప్పు డెచ్చటను గానరాదు. ఈసూరకవి తాను జేసినగ్రంథముల నన్నిటిని రామచంద్రపుర రామలింగేశ్వరుని కంకితము చేసెను. ఇతఁడు చేసినగ్రంథములలో కెల్లఁ జంద్రమతీపరిణయ మనునామాంతరము గలకవిజనరంజనము మిక్కిలి మనోహరమైనది. ఇది మూఁడాశ్వాసములు గల చిన్నప్రబంధమైనను, దీనియందలి గుణసంపదను బట్టి పండితులు దీనిని పిల్ల వసుచరిత్ర మని వాడుచున్నారు. ఇతఁడు చేసిన యితరగ్రంథములు రామలింగేశ్వరశతకము, కవిసంశయవిచ్ఛేదము, ఆంధ్రచంద్రాలోకము, ఆంధ్రనామశేషము, అనునవి. కవిసంశయవిచ్ఛేద మనునది మూఁడాశ్వాసముల చిన్న లక్షణగ్రంథము. ఆంధ్రనామశేషము పైఁడిపాటి లక్ష్మణకవికృత మైనయాంధ్రనామసంగ్రహములో లేనియచ్చతెలుఁగుపదముల నేర్చి కూర్చినపద్యరూప మగు చిన్ననిఘంటువు. కవి తనగ్రంథముల నన్నిటిని దేవాంకితములు చేయుటచేత వానిఁబట్టి కవికాలమును నిర్ణయించుట శక్యము కాదు. ఇతనిచే రచియింపఁబడినగ్రంథములనుబట్టి కవి గోదావరిమండలములోనివాఁ డయినట్టు కనఁబడుచున్నఁదుగాని యితఁడు విజయనగరసంస్థానములో శ్రీపూసపాటి విజయరామరాజుగారికాలములో నుండినట్టు తద్రచితము లయిన చాటుపద్యములు మొదలయినవానివలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది. విజయనగరసంస్థానప్రభువులలో విజయరామరాజు లిద్దఱున్నందున నితఁ డేవిజయరామరాజుకాలములో నుండినవాఁడో నిశ్చయింప శక్యముకాకున్నది. పెద్దాపురములో వత్సవాయ తిమ్మజగపతి మహారాజుగారు రాజ్యము చేయుచున్నకాలములో నీకవి తనప్రభువువెంట పెద్దాపురసంస్థానమునకు వచ్చి రాజు లందఱును సభ చేసి కూరుచుండియుండఁగా

ఉ. రాజు కళంకమూర్తి రతిరాజు శరీరవిహీనుఁ డంబికా
రాజు దిగంబరుండు మృగరాజు గుహాంతరసీమవర్తి వి
భ్రాజితపూసపాడ్విజయరామనృపాలుఁడె రాజుగాక యీ
రాజులు రాజులే పెనుతరాజులు గాక ధరాతలంబునన్.

అను పద్యమును సభలో నాసీను లయియున్నరాజులవంకఁ జూచుచు లేచి చదివెననియు, అందుమీఁద నందలి కడపటివాక్యము తమ్ముద్దేశించి పలికినట్లు భావించి రాజు లందఱును కవిని గోపదృష్టితోఁ జూచుచు లేవఁబోఁగా నతఁడు జంకక పద్యార్థమును జెప్ప "యీరాజులనఁగా" పైచరణములయందుఁ జెప్పఁబడినరాజు మొదలయిన

వారని స్పష్టపఱచి రోషముడిపి వారిని శాంతచిత్తులను జేసెననియు, చెప్పుచున్నారు. ఏనుఁగు లక్ష్మణకవిగారి నాదరించిన యీవత్సవాయి తిమ్మజగపతి మహారాజుగారు ౧౭౫౯ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౭౯౭వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యముచేసిరి. ఈయనకాలములోనుండినవారు పెదవిజయ రామరాజుగారే. ఈయన విజయనగర రాజ్యమునకు వచ్చినదియు తిమ్మజగపతి మహారాజుగారు పెద్దాపురరాజ్యమునకు వచ్చిన సంవత్సరములోనే. ఈవిజయరామరాజుగారు ౧౭౫౯ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౭౯౪వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యపాలనముచేసిరి. ఈరాజులిద్దఱును సింహాసన మెక్కినప్పటికి యుక్తవయస్సురాని బాలురు. వీరిలో తిమ్మజగపతి మహారాజులుగా రప్పటి కేడుసంవత్సరముల ప్రాయమువారు; విజయరామరాజుగారు పండ్రెండు సంవత్సరముల ప్రాయమువారు. నిజాము ౧౭౫౦వ సంవత్సరమున రాజమహేంద్రవరము వచ్చినప్పుడు వీరిద్దఱిని గొనిపోయి దర్శనముచేయింపఁగా నతఁడు వీరిద్దఱిని వారివారి సంస్థానములకు రాజులనుగా నంగీకరించెను. మొదటివిజయ రామరాజుగారు బొబ్బిలియుద్ధమున ౧౭౫౭వ సంవత్సరముననే మృతులయినందున, తిమ్మజగపతి మహారాజుగారి కాలములోనుండినయతఁ డతఁడయి యుండఁడు. సింహాసనము కు వచ్చునప్పటికి వీరిద్దఱును బాలురయినందున వీరు తమ యాస్థానకవులతోఁ గలిసి పెద్దాపురమున సమావేశమగుట తరువాత నిరువది సంవత్సరముల కనఁగా ౧౭౭౭వ సంవత్సర ప్రాంతమందయియుండును. అందుచేత సూరకవి ౧౭౮౦ వ సంవత్సరమువఱకైనను జీవించియుండవచ్చును. ఇతఁడు పెద్దవిజయరామరాజుగారి కాలములోఁగూడ బాల్యావస్థలో నుండియుండును. కవి కాశ్రయుఁడైన విజయరామ రాజుగారినిగూర్చియు వారి సంస్థానమునుగూర్చియు నిందుఁ గొంత వివరించుట యనుచితము కానేరదు.

ఓరుగంటియం దుండిన కాకతీయరాజులు చెప్పుకొనినట్టుగానే యీపూసపాటి వారును తాము సూర్యవంశజులైన మాధవవర్మ సంతతివారమని చెప్పుకొందురు. కొండపల్లి సర్కారులోని పూసపాడను గ్రామనివాసముచేత వీరికి పూసపాటివారని యింటిపేరు గలిగినది. ఓరుగంటిసంస్థానము ప్రతాపరుద్రునితోఁ నశించినవెనుక వత్సవాయివారు పూసపాటివారు మొదలయినవారు మహమ్మదీయులకు లోఁబడిరి. రఘునాథరాజను మాఱుపేరుగల పూసపాటి తమ్మిరాజుగారు గోలకొండలో సరదారుగానుండి శ్రీకాకుళమునకువచ్చి, శ్రీకాకుళమునకు ఫౌజుదారుగానుండిన షేర్ మహమ్మదుఖాను వలన ౧౬౫౨వ సంవత్సరమున కుమిలి భోగాపురపుతాలూకాలను గుత్తకు పుచ్చుకొని పాలనముచేయ నారంభించెను. ఈయనపుత్రుఁ డయిన

సీతారామచంద్రరాజుగారు మఱికొన్ని తాలూకాలనుకూడ కవులకు పుచ్చుకొని, కర్లాకిమిడి సంస్థానాధిపతియైన గజపతిదేవునితో మైత్రిసంపాదించి, ౧౨౦౦ గుఱ్ఱపు రౌతులతోను ౪౦౦౦ కాల్బలముతోను పొట్నూరు జయించి కళింగరాజని పేరువడసి యాయూరు నివాస మేర్పఱచుకొని ప్రబలుఁడయియుండెను. ఈయన యనంతరమున నానందరాజుగారు పరిపాలనమునకు వచ్చిరి. ఈయన పుత్రులు విజయరామరాజుగారు బహు ప్రసిద్ధపురుషులు. ఈయన మన్నెదొరలను గెలిచి వారి దేశము నాక్రమించుకొని మన్నెసుల్తానను బిరుదందెి, పొట్నూరునుండి తనపేరట విజయనగరమను పేరఁబరఁగిన యూరికి రాజధాని మార్చుకొని, ౧౭౧౨వ సంవత్సరమునకు సరియైన విజయసంవత్సర విజయదశమి జయవారమునాఁడు కోటకట్టుటకు శంకుస్థాపనము చేసెను. ౧౭౫౩ వ సంవత్సరమున నిజాము కొండపల్లి యేలూరు రాజమహేంద్రవరము శ్రీకాకుళము సర్కారులను ఫ్రెంచివారి కిచ్చెను. అప్పుడు విజయరామరాజుగారు శ్రీకాకుళమునకు నాయిబయిన జాఫరల్లీతోఁ జేరి దేశము ఫ్రెంచివారికి స్వాధీనము కాకుండునట్లు చేయుటకయి ప్రయత్నించెనుగాని, వారు రాజమహేంద్రవరము శ్రీకాకుళము సర్కారులను తమకు వసిస్తును కవులకిచ్చెదమన్నందున జాఫరల్లీని విడిచి ఫ్రెంచివారితోఁ జేరెను. తరువాత సర్కారులలోని రాజులందఱును ఫ్రెంచివారికి లోఁబడక తిరుగఁబడినప్పుడున్నుహితుఁ డీయన వారియెడల విశ్వాసముగలవాఁడయియుండి ౧౭౫౬ వ సంవత్సరమున ఫ్రెంచి సేనానాయకుఁడయిన బుస్సీకి కావలసినధనమును రహస్యముగాఁ బంపెను. తరువాత బుస్సీ సేనలతో దేశమును స్వాధీనము చేసికొనుటకు కళింగదేశమునకు వచ్చినప్పు డీయన బొబ్బిలివారితోడి తనపూర్వవైరమును సాధించుకొనుటకయి బుస్సీని పురికొల్పి యుద్ధముచేయునట్లుచేసి తానుగూడ సేనలతోఁ బోయి ౧౭౫౭ వ సంవత్సరము జనేవరు నెల ౨౪వ తేదిని తాండ్ర పాపయ్యచే పొడువఁబడి పరమపదము నొందెను. తరువాత విజయరామరాజుగారి పితృవ్యపుత్రుఁ డయిన యానంద గజపతిరాజుగారు సింహాసనమునకువచ్చి, బుస్సీ విజయరామరాజుగారి యెడలఁ జూపిన యాదరమును తనయెడలఁ జూపకపోవుటచేత మనసులో ద్వేషము పెట్టుకొని బుస్సీ విశాఖపట్టణము మొదలయిన స్థానములనన్నిటిని స్వాధీనముచేసికొని పైయధికారులయుత్తరువు ననుసరించి యీదేశమును విడిచి కర్ణాటకమునకు వెడలి పోఁగానే సేవలను గూర్చుకొనిపోయి విశాఖపట్టణమును పట్టుకొని దాని నింగ్లీషువారికి వశపఱచెదనని యుత్తరములువ్రాసి ౧౭౫౮ వ సంవత్సరమున వారితో స్నేహము చేసికొనెను. తరువాత నతఁడు ఫ్రెంచివారి నుత్తరపుసర్కారులనుండి వెడలఁగొట్టు ప్రయత్నములో నింగ్లీషువారితోఁజేరి, దొరకినకొల్లలోఁ దనకు భాగ మిచ్చునట్లును

జయించినదేశములలో నదీ సముద్రతీరపట్టణములును వాని చుట్టుపట్లఁగల దేశములను దక్క మిగిలిన భాగమును దన పాలనములో నుంచునట్లును యుద్ధవ్యయములక్రింద తాను నెల కేఁబదివేలరూపాయలచొప్పున నిచ్చునట్లును ఏర్పఱచుకొని, కర్నల్ ఫోర్డుగారిచే నడుపఁబడుచుండిన యింగ్లీషుసేనతోఁ దనసేనను జేర్చి దండయాత్ర వెడలెను. అవలకే ఫ్రెంచిసేనానాయకుఁడయిన కన్ఫ్లాన్సుగా రానందగజపతిరాజుగారిని శిక్షించుటకయి దండయాత్ర వెడలి యింగ్లీషుసేన యాయనతోఁ జేరినదని విని రాజమహేంద్రవరమున నిలిచిపోయెను. కర్నల్ ఫోర్డుగా రానందరాజుగారు వెంటరాఁగా రాజమహేంద్రవరమునకువచ్చి ఫ్రెంచిసేనాధిపతియైన కన్ఫ్లాన్సుగారి నక్కడనుండి పాఱఁద్రోలి, మచిలీబందరునకుఁ బోయి దానిని స్వాధీనపఱచుకొనెను. దండువెడలి యున్న యింగ్లీషువారిని జయించుటకై నిజాము సలాబత్ జంగు మచిలీబందరునకు ౧౫ మైళ్ళదూరమువఱకువచ్చి వారిని జయించుట సాధ్యముకాదని తెలిసికొని ౧౭౫౯ వ సంవత్సరము మేయినెల ౧౪ వ తేదిని సంధిచేసికొని మచిలీబందరు సర్కారును కొండవీడు నైజాముపట్టణము సర్కారులును ఇంగ్లీషువారి కిచ్చివేసి, ఆనందగజపతిరాజుగారు ఫ్రెంచివారి కియ్యఁబడిన దేశమునుండి గ్రహించిన సొమ్ము విషయమయి నగవుపెట్టక విడిచిపెట్టి వారితండ్రి తాతలనుండి వా రనుభవించుచుండిన దేశమును వా రనుభవించుట కంగీకరించెను. ఈయొడంబడిక యయినతరువాత స్వదేశమునకు వచ్చుచు త్రోవలో రాజమహేంద్రవరమున నానందగజపతిరాజుగారు స్ఫోటకముచేత కాలధర్మమునొందిరి. అప్పు డాయనభార్య లిద్దఱును సహగమనము చేసిరఁట! తర్వాత బొబ్బిలిలో మృతులయిన విజయరామరాజుగారిభార్య చంద్రయ్యమ్మగారు సన్నిహితజ్ఞాతియైన పూసపాటి రామభద్రరాజుగారి ద్వితీయభార్యపుత్రుఁడయిన పండ్రెండు సంవత్సరములప్రాయముగల వేంకటపతిరాజను చిన్నవానిని పెంచుకొని, ఆచిన్నవాని పేరు విజయరామరాజుగా మార్చి యాయనను పట్టాభిషిక్తుని జేసెను. ఈవిజయరామరాజు బాలుఁడయినందున రాజ్యాధికారము నంతను సవతియన్నగారగు సీతారామరాజుగారు వహించి, తమ్మునకు యుక్తవయస్సు వచ్చినతరువాత సహిత మధికారమునంతను తానే చెల్లించుచువచ్చెను. ఈవిజయరామరాజుగారికాలములోనే మనకవియుండినది. ఆకాలమునందు విజయనగరమువారు నిజామునకు కట్టుచున్న రెండులక్షల తొంబదివేల యేఁబదియొమ్మిదిరూపాయలు. అయినను దేశ మస్వస్థస్థితిలో నున్నందున నిజాము తనకు రావలసినకప్పమును తిన్నఁగాఁ గైకొనశక్తుఁడుగాక పెక్కేండ్లూరకుండుచువచ్చెను. ఈహేతువుచేతను, సీతారామరాజుగారు బలవంతులయి తమసేనలతో చిల్లరసంస్థానాధిపతుల నదిమి కప్పములు గొనుచుండుటచేతను, విజయనగరరాజ్య మాకాలమునం

దించుమించుగా స్వతంత్రరాష్ట్రమువలెనేయుండెను. ఈసీతారామరాజుగారు బొబ్బిలి రాజయిన చిన్నరంగారావుగారిని పట్టుకొని విజయనగరములో చెఱసాలయం దుంచెను; పర్లాకిమిడిరాజగు నారాయణదేవు జగన్నాథయాత్ర పోవుట సందుచేసికొని యతనిరాజ్యముమీఁద దండెత్తి యాత్రనుండి తిరిగివచ్చినయాతని నరసన్నపేటవద్ద నోడించి యిప్పటి గంజామండలములో విశేషభాగమును విజయనగరరాజ్యములోఁ జేర్చెను. తనతమ్మునివెంటఁగొని దండయాత్రవెడలి సీతారామరాజుగారు మొగలితుఱ్ఱు వఱకును వచ్చి స్థానికపాలకుఁడైన నసబాబు బడ్డీఅబ్దుమాఖానును జయించి కొంతకాలము రాజమహేంద్రవరముసర్కారునుసహిత మాక్రమించినట్టు చెప్పుదురు. ఇట్లింకను పెక్కుజయములనుబొంది మహోన్నతదశయం దుండిన యీకాలములోనే యింగ్లీషువారు నిజామువలనఁ బొందిన సనదుప్రకారముగా నుత్తరపుసర్కారులలో దమయధికారమును జెల్లించుట కారంభించిరి. ఇంగ్లీషుకంపెనీవారితోఁ జేసికొన్న యొడంబడికనుబట్టి సంవత్సరమునకు మూఁడులక్షలరూపాయలు పేష్కష్ చెల్లించుటకును పర్లాకిమిడిరాజయిన నారాయణదేవువలనఁ గైకొన్న రాజ్యమును విడిచిపెట్టుటకును విజయనగరము వారొప్పుకొనిరి. ఇట్లు కొంతకాలము జరిగినతరువాత విజయనగర సంస్థానమునకు లోఁబడియున్న కొందఱు జమీందారులందఱును విజయనగరమువారి మీఁద తిరుగఁబడి స్వతంత్రులగుటకుఁ బ్రయత్నించిరి. కాని, సీతారామరాజుగారన్నిటికిని దగినవాఁ డయినందున నింగ్లీషుసేనలను సహాయపఱచుకొని యాకొందఱు సంస్థానాధిపతుల నొక్కొక్కరినే జయించి కొందఱిదేశములను తనరాజ్యములోఁ గలుపుకొనియు కొందఱిని విజయనగరమునఁ జెఱసాలలోఁ బెట్టియు నందఱిని సాధించెను. ఈకలహములో ఆంధ్రపాలకొండ జమీన్దారులుమాత్రము చేరలేదు. సీతారామరాజుగారిట్లు పరరాజులను జయించుటయేకాక తురకదొరలు మసీదుల కిచ్చిన భూములను పూర్వరాజులు బ్రాహ్మణుల కిచ్చిన మాన్యములనుగూడ లాగుకొని ప్రజలను సహితము క్షోభపెట్ట నారంభించెను. ఈయనపెట్టుబాధలే సూరకవిని రామలింగేశశతకము చెప్పునట్లు చేసినవి. ఆకాలపు ప్రభువులయందు కవి కెట్టియభిప్రాయముండినదో కొంతవఱకీక్రిందిరీతిపద్యములు వెల్లడిచేయవచ్చును—

సీ. పదుగురు కోఁతివెంబడి సంచరింపరే వాహకుల్ లేరె శవంబులకును
గంగిరెద్దుకు లేదె ఘనతూర్యరావముల్ కల్మిఁ గల్గదె వారకామినులకుఁ
బులిగోవుఁ జంపి నక్కలనుపోషింపదే స్థూలకాయము లేదె దున్నలకును
బుప్పిపంటికి లేదె పుట్టంబుఁ జుట్టుట వేణుధరుం డెద్దువెంట రాఁడె
న్యాయపద్ధతినడువనియవనిపతికి। నెన్నిచిన్నెలు గలిగిన నెందుకొఱకు
నంత్యమునఁ జూడవలయునా యయ్యసుఖము। రామలింగేశ రామచంద్రపురవాస.

సీ. కడువింత యగుస్థూలకాయంబు గల్గుట చిత్రభూషాంబరస్థితిని గనుట
తూర్యరావంబులతోఁ గనుదెంచుట వాలవీజనసమావాప్తి గనుట
శృంగవేత్రోద్ధతిఁ జేగరాకుంచుట చూపఱు పదుగురు చుట్టుకొనుట
స్వామియంతవాక్యంబు విని తలయూఁచుట మౌనముద్ర వహించి మతము గనుట
గంగిరెద్దుకు మూర్ఖభూకాంతునకును। భేద మించుకయును గనిపించ దట్టి
ప్రభువు వేఁడిన సత్కవిపటిమ చెడదె। రామలింగేశ రామచంద్రపురవాస.

సీ. మాన్యంబు లియ్య సమర్థుఁ డొక్కఁడు లేఁడు మాన్యము ల్చెఱుప సామంతులంద
ఱాఁడినయూళ్ళగో డెత్తఁగింపఁ డెవ్వఁడుఁ బండినయూళ్ళెన్నఁ బ్రభువులంద
ఱిత్తఁడు పేద యటంచు నెత్తఁగింపఁ డెవ్వఁడుఁ గలవారిసిరియెన్నఁ గలరుదొరలు
తనయాలిచీఁకటితప్పెన్నఁ డెవ్వఁడు పరకాంతలం గన్నఁ బెద్దలంద
ఱిట్టిదుష్టుల కధికార మిచ్చినట్టి। రాజు ననవలెఁ గాక దుర్ణయుల ననఁగ
నేమిపనియున్న దిఁక సత్కవీంద్రులకును। రామలింగేశ రామచంద్రపురవాస.

ఇట్లుండఁగా సంస్థానమునం దుండినరాచవారందఱు నొక్కటిగాఁ జేరి ౧౭౭౪ వ సంవత్సరమునందు మంత్రిత్వమును మాని రాజకార్యసంబంధము వదలుకొనునట్లు సీతారామరాజుగారిని నిర్బంధపఱిచిరి. తనపుత్రుఁ డయిన నరసింహగజపతిరాజును స్వీకారము చేసికొని విజయరామరాజుగారి మరణానంతరమున సింహాసనమున కిచ్చునట్లు తమ్ముని నొడఁబఱిచి యాయన తాను మంత్రిత్వమును విడుచుట కంగీకరించెను.

విజయనగరమువారు చెల్లింపవలసిన కప్పముయొక్క మొత్తమును నిర్ణయించుటకయి కంపెనీవారి చెన్నపురిపరిపాలకుఁడు విజయరామరాజుగారిని చెన్నపురి రమ్మని కోరెను. కోరినప్రకారముగా విజయరామరాజుగారు చెన్నపురికిఁ బోక ప్రయాణవ్యయములకు తనచేత సొమ్ములేదనియు, తన యన్నయైన సీతారామరాజుగారు తన్ను నాశనము చేయుటకయి తంత్రములు పన్నుచుండిన యీకాలములోఁ దాను రాజధానివిడిచి దూరముగాఁ బోవుట యుచితము కాదనియు, విశాఖపట్టణములోని యధికారులసమక్షమునఁ దాను వారు విధించెడు న్యాయమైనకప్పమున కంగీకరించెదననియు, చెప్పి తప్పించుకొనెను. అంతట చెన్నపురిపరిపాలకుఁడు సీతారామరాజుగారిని చెన్నపురికి రమ్మని కోరఁగానే యతఁడు తత్క్షణమేపోయి యక్కడివారిని వశపఱుచుకొని రాజకార్యములు చక్కఁబఱుచుకొని, విజయనగరసంస్థానమునకు తిన్నదివానుగా నేర్పాటు చేయించుకొని తనపుత్రుని స్వీకారమును స్థిరపఱిచికొని, మరల వచ్చెను. ఈయేర్పాటులవలన విజయరామరాజుగారు పేరునకు రాజుగా నుండినను నిజమయిన యధికారమంతయు సీతారామరాజుగారి చేతిలోనే చిక్కెను. ఈ

విరుద్ధములు విజయరామరాజుగారు కంపెనీవారికి మొఱపెట్టుకొనఁగా పెట్టుకొనఁగా తుదకు వారాయనను దివానుపనినుండి తొలఁగించి విజయనగరము విడుచునట్లుత్తరువు చేసిరి. అందుపైని సీతారామరాజుగారు విజయనగరమువిడిచి సింహాచలమునివాసముగా జేసికొనుచుకొని యక్కడ కొంతకాలముండి, తరువాత మరల తమ్మునిమంచిమాటలాడి ౧౭౯౦వ సంవత్సరమునం దొకసారియు ౧౭౯౧వ సంవత్సరమం దొకసారియు మరల స్వస్థానములో దివానుగాఁ బ్రవేశించి, కడపటిసారి కంపెనీవారిచే చెన్నపురికిఁ బోవునట్లుత్తరువు చేయఁబడి నెలకయిదువేలరూపాయల యుపకారవేతనముమీఁద ౧౭౯౩వ సంవత్సరమునం దక్కడపోయి చేరెను. సీతారామరాజుగారి దుష్పరిపాలనము మొదలైన కారణములచేత విజయరామరాజుగారు ఋణస్థులపాలగుటయేకాక కంపెనీవారికి కట్టవలసినకప్పము సరిగా కట్టలేక యేఁబదిలక్షల యిరువదియైదు వేలరూపాయలవఱకును బాకిపడిరి. అందుచేత కంపెనీవారు సంస్థానమును తమపాలనమునకుఁ దీసికొని, విజయరామరాజుగారిని స్వరాజ్యమునువిడిచిపుచిలీబందరులో వాసము చేయునట్లుత్తరువుచేసి, ఆయనకు ముప్పదివేలరూపాయ లొక్కసారిగా రొక్కమిచ్చెదమనియు నెలకు రు ౧౨౦౦ లు వ్యయముల కిచ్చెదమనియుఁ జెప్పిరి. ఆయన స్వదేశమును విడుచుటకిష్టము లేనివారయి బందరుపురమునకుఁ బోవుమార్గమున బైలుదేఱియయిదాఱు క్రోసులుదూరముపోయి యక్కడనుండి పరివారముతో వెనుకఁదిరిగి పద్మనాభమునకుఁ బోయి యక్కడనుండి తాను ప్రయాణము చేయలేకపోవుటకు సాకులు వ్రాయ నారంభించెను. విజయరామరాజుగా రక్కడనున్నకాలములో రాచవారును నాలుగువేల సైనికులును బోయి యాయనను జేరిరి. కంపెనీవారికీసంగతి తెలియఁగానే యిరువదినాలుగుగంటలకాలము గడువిచ్చి యాలోపల నతఁడుబందరుమార్గమున బైలుదేఱనిపక్షమున, బలాత్కారముగాఁ బంపవలసినదని విశాఖపట్టణములోనున్న సేనానాయకున కుత్తరువుచేసిరి. ఆ పయివారి యుత్తరువును దెలియఁబఱిచి యింగ్లీషు సేనాధిపతియైన ప్రెండర్గాస్టుగారు కొంతిసేన (౭౫౦ భటుల)తో పద్మనాభమునకుఁ బోయిరి. ౧౭౯౪వ సంవత్సరము జూలయి నెల ౧౦వ తేది యుదయమున నింగ్లీషుసేనాధిపతి పద్మనాభపుకొండను జేరునప్పటికి, విజయరామరాజుగారును బంధువు లయినరాచవారును ఖడ్గపాణులయి లోఁబడక యుద్ధముచేసి వీరమరణము నొందుటకు నిశ్చయించుకొని యందఱును పద్మనాభస్వామిప్రసాదమును స్వీకరించి యుద్ధోన్ముఖులయి నిలిచి యుండిరి. నాఁడు సూర్యోదయకాలమున నింగ్లీషుసేనలకును రాజుగారి సేనలకును మూఁడుగంటలసేపు ఘోరయుద్ధము జరిగినది. అంతట రాజుగారి సేనలన్నియు చెల్లాచెదరయి పాఱిపోయినవి. రణరంగమునకుఁ బోయి చూడఁగా రణనిహతులయివీర

శయనము నొందినవారి శరీరము లక్కడ మున్నూటతొమ్మిది కనఁబడినవి. రణభూమి నలంకరించిన మున్నూటతొమ్మిదింటిలో నిన్నూటయెనుబది రాచవారిదేహములు. రణరంగమధ్యమునఁ బడియుండిన విజయరామరాజుగారి శవము చుట్టును కోటకట్టినట్లుగా నస్థానములో నున్నతస్థితిలో నుండిన యుత్తమక్షత్రియుల శవములు నలువది గుండు దెబ్బలతోఁ బడియుండెను. ఇట్లు మరణము నొందినవారుగాక పారిపోయినవారిలో నెందఱికి గాయములు తగిలినవో తెలియలేదు. ఇంగ్లీషు సైనికులలో మృతులయినవారు పదుమూఁగురు; గాయపడినవారలు వదియొక్కరు. ముప్పదియేండ్ల క్రిందట బొబ్బిలి కోటముందు పెద్దవిజయరామరాజుగారు హతులయినట్లే మనకవీంద్రునికాలములో నుండిన యీచిన్నవిజయరామరాజుగారు పద్మనాభపుకొండముందు నిహతు లయిరి. మనకవికాలముతో సంబంధించినచరిత్ర మింతే. తండ్రిమరణమును విని యప్పటి కని మిదిసంవత్సరముల ప్రాయమువాఁ డయిన నారాయణబాబుగారు తల్లితోడఁగూడ కొండదేశమునకు పారిపోయిరి కాని, కంపెనీవా రాయనను పిలిపించి దొరతన మిచ్చిరి. ఆయన పండ్రెండులక్షలవఱకును ఋణములు చేసి ౧౮౦౪ వ సంవత్సరమునందు తనకు సంవత్సరమున కెనుబది వేలరూపాయ లిచ్చుపద్ధతిమీఁద రాజ్యపాలనము నింగ్లీషువారి కప్పగింపఁగా వారు ౧౮౨౨ వ సంవత్సరమునాఁటి కప్పులన్నియుఁ దీర్చి రాజ్యము నాయనకు మరల నిచ్చిరి. నారాయణబాబుగారు మరల నేడులక్షలరూపాయలప్పుచేసి తనకు సంవత్సరమునకు లక్షరూపాయ లిచ్చుపద్ధతిమీఁద ౧౮౨౪ వ సంవత్సరములో రాజ్యము మరల నింగ్లీషువారి యధీనముచేసి కాశీయాత్రపోయి యక్కడనే వాసముచేసి ౧౮౪౫ వ సంవత్సరమున దేహము చాలించిరి. మరణకాలమున కాయన యప్పు ౧౧ లక్షలకుఁ బెరిగినది. పండ్రెండుసంవత్సరముల ప్రాయముగల నారాయణబాబుగారి కుమారుఁ డగు విజయరామగజపతిరాజుగారికి రాజ్యమిచ్చి, ఆయన కాశీనగరము విడిచివచ్చుట కిష్టము లేనివారుగా నుండిన ౧౮౪౮ వ సంవత్సరమునం దాయనను విజయనగరమునకు రప్పించిరి. ఋణముల నన్నిటిని దీర్చి ౧౮౫౨ వ సంవత్సరములో ౫౧-౫౨-౫౩ ల రొక్కముతో నింగ్లీషువా రాయనకు రాజ్యమొప్పగించిరి. ఈవిజయరామగజపతిరాజుగా రాంగ్లేయోపాధ్యాయుల శిక్షచేఁ బ్రవీణు లయి సత్పరిపాలనము చేయుచు బాలికాపాఠశాలలు మొదలయిన జనోపయుక్తములగుధర్మకార్యములకొఱకు ధనమును సద్వినియోగపఱుచుచు వచ్చిరి. విశాఖపట్టణములోని వైద్యశాలకు ముప్పది వేలరూపాయల నిచ్చినందున, దొరతనమువా రాయనకు ౧౮౬౪ వ సంవత్సరములో „మహారాజా" యన్న బిరుదిచ్చిరి. ఈయన ౧౮౭౯ వ సంవత్సరమున స్వర్గస్థులు కాఁగా ౧౮౫౦ వ సంవత్సరమునందు జనించిన యీయనపుత్త్రు లానంద

గజపతిరాజాగారప్పటినుండి విజయనగరపరిపాలకులుగానున్నారు. దొరతనమువా
రీ మనకును ౧౮౭౭వ సంవత్సరమున "మహారాజా" యన్నబిరుదము నిచ్చిరి.

ఈకవికి రేవతురు గ్రామమున చెఱువుగట్టుక్రింద నొకమాన్యముండెననియు, ఆగ్రామమును గుత్తచేసిన దంతులూరి యన్నమరాజు కవిమాన్యమునకు చెఱువునీరు పెట్టనీకపోఁగా, అతఁడు ప్రభువునకు మొఱ్ఱపెట్టుకొనియు కార్యముగానక తుదకు చెఱువుతో నిటుచుండి యాక్రింది నాలుగుసీసపద్యములను జెప్పఁగానే చెఱువు నాలుగుతావులను గండిపడి నీ రాతనిపొలముమీఁద పాఱెననియుఁ జెప్పెదరు—

సీ. బ్రహ్మాండభాండసంపత్తి కుక్షిని గల్గుపద్మనాభునిపదాబ్జమునఁ బుట్టి
సకలరత్నాకరస్థానమై యుప్పొంగునంబుధీశుని చరణంబు ద్రొక్కి
పరమతత్త్వజ్ఞుఁడై పరఁగుశంతనుమహీరమణు వామాంకభాగమునఁ జేరి
యఖిలలోకారాధ్యత్ముఁడై మించివిహరించుశివుజటాగ్రసీమ నిలిచి
తనరు నీవంటిధన్యకుత్తమము గాదు; పాసపాటిమహాస్థానభూమియందుఁ
గాలుద్రొక్కంగ నోడఁ జండాలుఁడై కదలు మిటమాని దివిజగంగాభవాని.

సీ. ఆదిభిక్షుం డీతఁ డని రోసి కడిఁదూకు గొనవచ్చి యుటఁ బల్వఁ గోరి తొక్క—
జగడాలచీలవై సవతితోఁ బోరాడి వీఁగివచ్చి యిచట డాఁగి తొక్క—
నిర్జరాంగన లెల్ల నీటఁ జొక్కు వెలిపుచ్చ మాటవై యిచ్చోట దూఱి తొక్క—
బీదబాపలఁ గష్టపెట్టుటకై మిన్ను దొలఁగి యిచ్చోటను నిలిచి తొక్క—
వలదు ద్విజభూమిఁ గాల్నిల్ప వరుసగాదు; గవ్వ నీకేల తగ దంబురాశికరుఁడు
నాతిముందఁడె కాఁడె చూపిన్న నాఁటిమగఁడు; కదలుమిటమాని దివిజగంగాభవాని

సీ. భాగంపనింబు వెల్ల భంగంబులేకాని భంగము లొందుట యెప్పటికి లేదు
తిరుగుచో వంకర తిరుగుడింతియకాని తిన్నఁగాఁ దిరుగుట యెన్నఁ డెఱుఁగ
మొనసి రేబగళ్లు మొరయుచుండుటె కాని మొగము కూరక యుంట యెఱుఁగ మెపుడు
పాలికట్టిరోసి పల్చనగుటె కాని పలుచనిగతి మాని మెలఁగుటెఱుఁగ
మనుచు నీలోన నీవైన యవగుణంబు లరసి లజ్జించి దివినుండ కరుగుదెంచి
నిలువునీరైన నీయందు నిలిచి తొక్క; కదలు మిటమాని దివిజగంగాభవాని.

సీ. కృత్తికాద్రులు లాయెనా కీలోగ్రఫణిఫణానేకఫూత్కారవర్తికణచయము
చిరిదోఁటలాయెనా కలుకకంటకకంటకాంకురవిస్ఫురితాగచయము
పువ్వుఁబోఁడ్లాయెనా నవమంజులశ్వేతలవణాలవాలమౌ నవుటినేల
బొమ్మరిండ్లాయెనా భూరిభేకాండజాధారమై తనరుకేదారచయము

నీకు విహరింప వసతులై నివ్వటిల్లెను। చిన్నవాలములు బ్రాహ్మణక్షేత్రములకు
ఘాతుకత్వంబు చేయుముష్కరులు గలరె। కదలుమిటమాని దివిజగంగాధవాని.

ఈసూరకవి విషయమున నింకఁ దెలిసినసంగతు లతఁడు సమకాలికులగు కవులతోఁ బెట్టుకొన్న వివాదములును, కవులాంధ్రులను దిట్టుకొన్న పద్యములును దక్క నితర మేమియుఁ గానరావు. కాఁబట్టి యీ కథలనువిడిచి కవికృతగ్రంథములనుండి కొన్ని పద్యములనుమాత్ర మిం దుదాహరించుచున్నాను.—

కవిజనరంజనము.

మ. అమరద్వీపవతీపయోవిహరణప్రాంచత్సురస్త్రీల వ
క్షమహర్మ్యాభ్రంకషమంటపాగ్రముల నిచ్చల్ క్రీడఁగావించుత
త్క్రమశీకారము వేఱ నేయుపనిపన్ రా దంచుఁగా దివ్యరా
జముఖీపాళికిఁ దమ్మిచూలి యనిమేషత్వంబు గావించుటల్.—ఆ. ౧.

శా. శయ్యాదంభమున న్మురాంతకుఁడు భూషాకైతవవ్యాప్తిచే
నయ్యారాధ్యరమాంగనాంగము దాల్చి భుజంగాధీశులన్ నీయసా
హాయ్యప్రస్ఫుటఘాటికోగ్య కనుచో నట్టాస్యలా యోష్యవా
రయ్యా గంధసమీర ప్రోవఁగదవయ్యా యాతురంగేక్షణన్.—ఆ. ౨.

మ. అలమన్ మైఁ బులకాంకురాళి దరహాసాంకూరము లక్కన్గవం
దొలఁకన్ ముత్యపుటొంట్లు గండయుగళిం దూఁగన్ గనత్కంకణం
బులు మ్రోయన్ భుజమధ్యసీమ రతిచంద్రుందాళి తార్నాయుగాఁ
దలఁప్రోలొప్పెను తాఁగియాదలపుమన్ ధాత్రీశుఁ దత్యాద్భుతిన్,—ఆ. ౩.

ఆంధ్రచంద్రాలోకము.

గీ. అక్రమాతిశయోక్తి ప్రఖ్యాతికెక్కు। హేతుకార్యంబులకు సహవృత్తి గలుగ—
జ్యాపరిరంభసైకదక్షత వహించె। నీశరంబులు నీశత్రునృపులతోడ.

క. ఏపారుఁ గృతులఁ బ్రతివ। స్తూపమ వాక్యములురెంటి కొగి సమతయగన్—
తాపమున నలరు నినుఁడు। చాపంబున శూరుఁ డొనరు జగతిననుక్రియన్.

రామలింగేశశతకమునందలి పద్యము లీవలకే కొన్ని యుదాహరింపఁబడినవి. లక్షణ గ్రంథము లగుటచే నాంధ్రనామశేష కవిసంశయవిచ్ఛేదములనుండి కవితాధోరణిని జూపుటకుఁ బద్యముల నుదాహరించుట యుచితము కాకపోయినను, అందుండియు నొకొక్క చిన్నపద్యమును గైకొనుచున్నాను.—

క. వెన్నవరఁగ బీఁకముంజకు। వెన్నఁ జరమాంగమును కు వెలయును వేఱై
కన్నులవం బచ్చెంబులు। కన్నులనఁ లోచనములు కంఠేకాలా. — ఆంధ్రశేవ.

గీ. ఎఱుకగలవార లున్నచోట నెఱుకగలరె। యట్టివారలు లేనిచోట నిట్టిరాయఁడు
చేయఁగలవారలును చోటఁ జేయఁగలరె। యనుచు లోకప్రసిద్ధోక్తి యగును శర్వా
కవిసంశయవిచ్ఛేదము.



మంగళగిరి - ఆనందకవి.

ఈకవి వేదాంతరసాయన మనెడు నాలుగాశ్వాసముల పద్యకావ్యమును రచియించి దానిని నిడిమామిళ్ళ దాసయామాత్యుని కంకితము చేసెను. కవి క్రైస్తవమత మవలంబించిన నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. ఈతఁడు తిమ్మయామాత్యుని పుత్రుఁడు; ఆత్రేయ గోత్రుఁడు; కవి కృతిపతి తన్నుఁగూర్చి పలికినవిధము నిట్లు చెప్పుకొన్నాఁడు—

సీ. ఒకవంక నిగమాగమోజ్జ్వలాతిశయార్థవిధివాదకౌశలవ్యజనికాయ
మొకచాయ న్యాయశాస్త్రోదాత్తవాక్యప్రసంగకృద్విద్వత్ప్రజావితాన
మొకక్రేవ సంస్కృతప్రకటాంధ్రభాషాకవిత్వప్రవీణకవిప్రకాండ
మొకచెంత సప్తస్వరోద్గీతగీతికావైచిత్రిపటుగద్వైణికౌఘ
ముల్లసిల వజ్రకౌక్షేయకోపమాన। వైభవస్ఫూర్తి నొకశుభవాసరమున
మహితగుణశాలి దాసయామాత్యమౌళి। ప్రమద మొప్పంగఁ బేరోలగమున నుండి.

మ. నను సర్వేశపదాంబుజద్వయనితాంతధ్యానసంపారీణు భూ
రినయోపేతచరిత్రు మంగళగిరి శ్రీవంశవారాశిపూ
ర్ణనిశానాథు సుధీజనాభిహితు నానందాఖ్య సద్గ్రంథక
ల్పను సాహిత్యకళావిశారదుని బిల్వం బంచి పల్కెం గృపన్.

చ. తిరుముఖసప్తసంతతు లుదారత నెచ్చట నిల్ప నచ్చటన్
బరఁగు సమస్తదిక్కులకుఁ బ్రాకగుభావరసానుకూలవా
గ్గరిమఁ దనర్చు సత్కృతిముఖంబున వానికిఁ దారకేందు
భాస్కరులుం గలంతకాల మనిశంబుఁ గరంబుఁ బ్రసిద్ధి చెల్వగున్.

ఇతఁడు లాక్షణికాగ్రగణ్యుఁ డయిన ప్రబంధకవి పేరునుబట్టి తోఁచునట్లిది వేదాంత గ్రంథము గాక మతస్థాపకుఁ డయిన యేసుక్రీస్తుయొక్క చరిత్రముగా నున్నది. ఈపుస్తకము నిర్దుష్ట మయి మృదుమధురమై ప్రబంధపాకమునఁ జేయఁబడియున్నది. ఇందలి

వర్ణన లేశమును మూఁడుప్రబంధములలోని వర్ణనలకుఁ దీసిపోవు. బ్రౌన్
దొరగా రీకావ్యము ౧౭౦౦ వ సంవత్సరప్రాంతమున రచియింపఁబడినట్టు చెప్పిరి కాని,
కవి కృతిపతి యయిన దామామాత్యునిసోదరుఁ డగు రాజప్పను వర్ణించుచో

మ. మతిరాజ్ఞీమదనుండు రాజపమహామంత్రీంద్రుఁ డుద్యన్మహా
మృతలేఖానుకృపానులబ్ధమదవన్మాతంగమాణిక్యహా
రదుకూలాదికసత్కృతిం ద్రిదశవర్యస్ఫారసామ్రాజ్యల
క్ష్మిఁ దనర్చె నృపకోటి పేర్కొనఁగఁ బుల్చేర్పట్టణాధ్యాసియై.

అను పద్యములో నతఁడు కర్ణాటకపు నబాబగు మహమ్మదల్లీ చేత సత్కారమును బొందినట్లు చెప్పియుండుటచేతను, ఈమహమ్మదల్లీ ౧౭౪౯ వ సంవత్సరమునఁ గాని సింహాసనమునకు వచ్చి యుండకపోవుటచేతను, వేదాంతరసాయనము ౧౭౫౦ వ సంవత్సరమునకు తరువాతనే రచియింపఁబడినదని నిశ్చయింపవలయును. ఈకవి కూచిమంచి తిమ్మకవి మొదలయినవారికాలములోనే కృష్ణామండలమున నుండినవాఁడు. కృతినాయకుఁడు బందరుపురములో నధికారము చేసిన ట్లీ క్రిందిపద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది.

మ. ప్రకటారాతిచమూభయానకఘనప్రాకారశోభంబులన్
నుతిరశ్రీఁ దగుబందరాఖ్యనగరిన్ సొంపొందు దీనార్థిక
ల్పకభూజం బన దామమంత్రి రుచికుంభద్రత్నజాంబూనదా
దికవస్తుప్రకరాన్వితాయతనుఁడై ధీకల్ ప్రశంసింపఁగన్.

వేదాంతరసాయనకృతికర్తయు కృతిభర్తయు నిరువురును క్రైస్తవమతభ్రష్టులైన నియోగి బ్రాహ్మణులు. వేదాంతరసాయనముయొక్క యొక్కొక్కయాశ్వాసమునుండి యొక్కొక్కపద్యము నిందుదాహరించుచున్నాను—

చ. జగదుపకారకారకవిశాలసమస్తపదార్థకల్పకుం
డగు తిరం బరాత్పరు మహామహు సర్వశుభస్వభావు ప్రమొ
క్కఁగఁ దగుఁ గాక యాతఁడిలఁ గల్గఁగఁ జేసినవానిపూజ స
ల్పఁగ దురితంబు లంటు నని పల్కుట యొప్ప నసంశయంబుగన్—ఆ. ౧.

చ. ఘనతరపాపపుణ్యముఖకార్యసమాచరణస్వతంత్రతన్
గొనిసమనంబు మానవునకుం బొసఁగం దగు లేనిచో జగం
బున సుకృతాఘము ల్నరక మోక్షపదంబులు గల్గవం చనం
జను సుచితజ్ఞ సంతతి ననంశయవాక్యవిజృంభణంబునన్—ఆ. ౨.

చ. చని సెలయేటి ముత్తములఁ జందనశైలమరుద్విలోల కాం
చనకురువిందచందనరనాలముఖద్రుసమీపగోస్తనీ

ఘనతరకాయమానములఁ గ్రప్పుఁ జెన్నియులన్ లతాసికే
తనములఁ జంచరింపుము నతండు పరాత్పరచింతనంబునన్.—ఆ. ౩.

ఉ. వారలవార్యకౌతుకనివాసమనోంబుజులై జగజ్జనా
ధారు నయప్రచారు సముదారుని సమ్మతియాకుమారునిన్
భారపుస్త్రీవమ్రాన విపద్దశలం బొరయించినట్టి
పాకారణవైరులన్ సరకుగాఁ గొనకించుక యెల్లెడ్కలన్.—ఆ. ౪.

కనుపర్తి అబ్బయామాత్యుఁడు.

ఈకవి యారువేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; రాయన మంత్రిపుత్రుఁడు; కౌండిన్య గోత్రుఁడు. ఈతనితల్లి నరసమాంబ; అన్నయోగానందుఁడు. ఈకవి యనిరుద్ధచరిత్రము, కవిరాజమనోరంజనము, అను రెండుప్రబంధములను రచియించెను. ఇందు మొదట రచియింపఁబడిన యనిరుద్ధచరిత్రములో

ఉ. నిండుమనంబు సత్యమును నీతియు శాంతియుఁ గల్గి కీర్తిమం
తుం డయి భోగభాగ్యములతోఁ జెలువొందుచుఁ గొండవీటిభూ
మండలనాయకు ల్మిగుల మన్ననచేయఁగఁ బెంపుమీఱె స
త్పండితుఁ డబ్బమంత్రి కనుపర్తి పురాన్వయవార్ధి పూర్ణచం
ద్రుం డని లోకు లందఱు నెఱుంగుటకు న్నుతిచేయ నేటికిన్.

అని కవి తనతాతయైన యబ్బన్న కొండవీటిరాజుల మన్ననఁ నొందినట్లు వ్రాసికొనెను గాని యాతనికాలమునాటికిఁ గొండవీటిరాజ్యము తురుష్కులయధీన మయినది. ఈహేతువుచేతఁ గాఁబోలును కవి తాను తరువాత రచియించిన కవిరాజమనోరంజనములో

చ. సుగుణకదంబ మెల్ల నొకచోటను గాపుర మున్నయట్లుగా
నగునని వేయినోళ్ళఁ గొనియాడుచు భూజను లెంచ ధన్యుఁడై
తగు కనుపర్తి యబ్బనకుఁ దత్ప్రియసాధ్వికి లచ్చమాంబకున్
బొగడికకెక్కి రిద్దఱుసుపుత్రులు రాయనసమ్మనాహ్వయుల్.

ఉ. వే యనవచ్చుఁ గాక సుకవే యనపాయవదాన్యుఁడై భవం
బాయనవద్యబుద్ధి తగు నాయనకే యనఁ గీర్తిచంద్రికల్
గాయ నయస్వగీతికలు గాయకశీలురు పాడ నొప్ప మా
రాయనమంత్రి మేలు బళిరాయన సూరిజనాభినంద్యుఁడై.

అను పద్యములయందుఁ దనతండ్రి తాతలు కొండవీటిరాజులయొద్దనున్నట్లు చెప్పక తనతాతకు ముత్తాతయైన బసవామాత్యుఁడుమాత్రమే కొండవీటిరాజులమంత్రియైన ట్లీక్రిందిపద్యమునఁ జెప్పెను—

శా. శ్రీపేర్మిన్ శశిబోలె బ్రహ్మకులవార్ధిం బుట్టి కౌండిన్యగో
త్రాపస్తంబపవిత్రసూత్రకలితుండై రామసింహాసనా
ఖ్యోపేతస్ఫుట కొండవీటిపురరాజ్యోర్వీశ్వరు ల్మంత్రిగాఁ
జేపట్టన్ బసవప్రధానుఁ డిల మించెన్ భాగ్యసంపన్నుఁడై.

కవియొక్క తండ్రితాతలు కొండవీటిసీమలోని కనుపర్తిగ్రామమునకు కరణములని తోఁచుచున్నది. కవికి మంగళగిరిలోనున్న పానకాలరాయఁ డిష్టదైవతము. మంగళగిరి కృష్ణామండలములో గుంటూరునకు సమీపమున నున్నది. అబ్బయామాత్యుఁడు పదునెనిమిదవ శతాబ్దమధ్యమున నుండినవాఁడు. ఇతఁడు ౧౭౭౦ వ సంవత్సర ప్రాంతము వఱకును జీవించియుండవచ్చును. ఇతఁ డాశతాబ్దమునం దుండిన ప్రబంధకవీశ్వరు లందఱిలోను మిక్కిలి ప్రౌఢుఁడు. వసుచరిత్రమునకుఁ దరువాత నీతనికవిరాజమనోరంజనముతో సతూఁగఁదగిన ప్రబంధము లొకటి రెంటికంటె నెక్కువగా లేవు. కవిరాజమనోరంజనములోని యీక్రిందిపద్యమువలనఁ గవి సాహిత్యమునందుమాత్రమే కాక సంగీతమునందును బ్రవీణుఁ డయినట్లు కనఁబడుచున్నాఁడు—

క. శ్రీమంగళగిరినరసిం । హామేయకృపావిజృంభితాద్భుతకవితా
శ్రీమంతుఁడఁ గానకళా । ధీమంతుఁడ దేవతాస్తుతిప్రతిపరుఁడన్.

కవిరాజమనోరంజనమునకుఁ బురూరవశ్చరిత్రమని నామాంతరము గలదు. బాల్యమునందు రచింపఁబడినదగుటచే ననిరుద్ధచరిత్రము పురూరవశ్చరిత్ర మంత ప్రౌఢముగా లేదు. ఈరెండు పుస్తకములనుండియుఁ గొన్నిపద్యముల నుదాహరించుటకన్నఁ గవివిషయమున వ్రాయఁదగిన విశేషాంశ మేవియుఁ గానఁబడవు.

అనిరుద్ధచరిత్రము.

చ. విచికిలగంధియుక్ ప్రభుఁడు వేడుకతోఁ దెర రెండువైపులన్
రుచిరకటాక్షపంక్తుల మెఱుంగులు నిండఁగ నిల్పి రయ్యెడన్
బ్రమరతరానురాగరసబంధురతం దెరచీర దూరి పా
ఱుచు హృదయాబ్జముల్ మొగ మెఱుంగనిచుట్టఱికంబు సేయఁగన్.—ఆ.౧

ఉ. కన్నులతెప్ప లార్పఁగనివికాసపుఁజూపును మానముద్రతో
నున్న మొగంబు నిశ్చలత నొప్పుశరీరముఁగాఁ బటంబుపై

మున్నతలీల వ్రాసినప్రియుం గని సొక్కునఁ దాను నట్లయై
చిన్నెలు దక్కియుండె సఖి చేసినజంత్రపుబొమ్మకైవడిన్.—ఆ. ౨.

ఉ. మీసముతీరుఁజూచి జిగిమేనిపటుత్వముఁజూచి మోములో
హాసముఁజూచి చేతులకొయ్యారముఁజూచి మనోజ్ఞ రూపరే
ఖాసమలీలఁజూచి యహహా యనుచుం దలయూఁచి ముందు తా
వ్రాసినభావ మెంచి తల వంచుకొనెం జలజాక్షి సిగ్గునన్—ఆ. ౩.

చ. అనవుడు మందహాసముఖుఁడై హరి నీభుజశక్తి నీవె నె
మ్మనమున లజ్జలేక పలుమాఱును మెచ్చుకొనంగ నీతిరే
యని మొన నిల్చినప్పుడు నిరర్థక మీవెడమాట లేల నాఁ
కొని భుజియింపఁబోవుచును గూరలమే లనుగంగ నేటికిన్.—ఆ. ౪.

ఉ. భూసురవేదనాదములఁ బుణ్యసతీజనమంజులోక్తులన్
భాసురవృత్తగీతరసబంధురరావములం బురీవనీ
వాసశుకానులాపముల వారణబృంహితవాజిహేషలన్
శ్రీసముదంచితం బగుచుఁ జెల్వు వహించెఁ బురంబు నవ్యమై.—ఆ. ౫.

కవిరాజమనోరంజనము.

చ. కొడుకులు గల్గుదాఁక నొకకొన్ని దినంబులు చింత నందనుల్
పొడమిన నాయువు న్బలము బుద్ధియు విద్యయుఁ జాలఁ గల్గఁగా
నుడుగనిచింత కల్గి తను నోలిభజింపనిచింత తండ్రి క
ప్పుడుఁ గడుచింత సేయుదురు పుత్రులు శత్రులు గాక మిత్రులే—ఆ. ౧

సీ. ధర నల్పులకుఁ బ్రభుత్వంబు వచ్చిన మనుష్యుల వికారపుఁజూడ్కిఁజూచినట్లు
పల్లవు ల్లొగి లేమిపడి యింటిచాయరా మొగిలంజెతల్లులు మూల్గినట్లు
పరదేశి యతిలోభపరునియింటికిఁ బోవఁ దగి కోఁతివలెనా గద్దించినట్లు
వంతువానికి హీనవైశ్యులు తమలోన నేకంబుగాఁ గలహించినట్లు
తెరలి యొండొకటిని రూక్షదృష్టిఁ జూచు
గొణగొణను మూల్గు గద్దించుఁ దఱిమి తఱిమి
కవిసి కలహించి భౌకృతి కలకలముగ
జాగిలమ్ములు రోషభీషణము లగుచు.—ఆ. ౨.

చ. కర మనురక్తిఁ గొమ్మ కరకంజమునం దిడి మీఁదుఁ బాలుఁ జ
క్కెరలును బెట్టి పెంచి పలికింపుచు మాటలు నేర్పినందుకా

విరసపుఁగూఁతల న్నిగుల వేదన గొల్పెద రింతి కియ్యెడన్
గురువుకు బొమ్మవెట్టితిరి క్రూరవిచారము కేరవాగమా.—అ. 3.

ఉ. నిప్పులురాలు గ్రీష్మమున నిక్కనగాడ్పులు వార్షికంబునన్
జప్పుడుసేయుకే మరలపోఁగెఁ బ్రతీచికిఁ బ్రాచినుండి తా
రప్పటిపొంగుచేఁ బ్రజల నాపదఁ బెట్టి నిజాధికారముల్
దప్పినఁ జిన్నబోయి మరలం జనుచుందురుగాద దుష్ప్రభుల్.

చ. మలయజగంధి తాళపరిమాణమనోహరరాగగీతికా
కలనదంబు జంత్రమున గాత్రమునన్ జెలఁగింపు నింపుచే
శిలలు ద్రవించెఁ జిత్రములు జీవకళల్ ధరియించె దారువుల్
పొలుపుగ నంకురించె మృగము ల్మదిఁ జొక్కవహించె నెంతయున్.—అ. 4.

మ. తగునే రాజకుమార నుస్మథ మవస్థాపంబుచే నింత నె
వ్వగలం బొందఁగ ధైర్యశాలివిగదా వాగాంగనాస్నేహమో
హగుణంబు ల్చపలాయతాయతము లెంతైన స్వతం బేలగున్
నగరే లోకులు నీమనం బిటులు మగ్నంబైన లింగాంబుధిన్—అ. 5.



కాణాద-పెద్దన సోమయాజి



ఈకవి నిజామురాజ్యములోని గద్వాలసంస్థానాధిపతి యైన ముష్టిపల్లి సోమ భూపాలుని ప్రేరణముచేత ముకుందవిలాసమును, అధ్యాత్మరామాయణమును రచియించెను. ఇతఁడు నందవరీక నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఆశ్వలాయనసూత్రుఁడు; ఆత్రేయ గోత్రుఁడు; తిమ్మనార్యపుత్రుఁడు. సోమభూపాలుఁడు తన్నుఁగూర్చి పలికినట్లు కవి చెప్పుకొన్న ముకుందవిలాసములోని యీక్రిందిపద్యములలో „శేషశైలేశలీల'' అను నామముతో అపంచవర్గీయ చిత్రకృతి మొదలయినవానినిగూడఁ దాను రచించినట్లు చెప్పెనుగాని యవి యిప్పుడు కానరావు—

సీ. నను నందవరపురాన్వయపయోనిధిచంద్రుఁ గాణాదవంశవిఖ్యాతిసాంద్రు
నాశ్వలాయనసూత్రు నాత్రేయమునిగోత్రు సకలవిద్వత్కవిప్రవరమిత్రు
ప్రౌఢలక్ష్మీపతిపండితసోదర్యు బాహటగ్రంథానుభావధుర్యు
వేదశాస్త్రపురాణవివిధమర్మధురీణు వరచతుర్విధకవిత్వప్రవీణు
భోజచంపూప్రబంధార్థబోధనాన।బంధగీర్వాణటీకానిబంధనాది
పేశలవచోరచనదక్షు పెద్దనార్యుఁ।గాంచి దయమించి పలికె సగౌరవముగ,

గీ. కాదివర్ణంబు లిఖతఁ బ్రాలుదు విడిచి । చేసితి నపంచవర్గీయ చిత్రకృతిని
శేషశైలేశ లీలాఖ్యచే నెనంగ । యాదిమిత వర్ణనియతి కావ్యంబు జగతి.

ఉ. శ్రీరమణీవరేణ నరపుర్వగరీనగరీజదేశభూ
భారధురీణుఁ డాబహిరిపాలమన్నపాలుసభాంతరంబునన్
మారమణాంకితంబులుగను మత్స్యపురాణ మొనర్చెఁ బూనవే
సారసుధాప్రసారవిలసత్కృతి నాంధ్రవచశ్చమత్కృతిన్.

ఈకవి సంస్కృతాంధ్రములయందు బహుసమర్థుఁడు. ఈతని గ్రంథములలో నున్నన్ని శబ్దాలంకారములును చిత్రబంధకవిత్వపద్యములును మఱి యేకవిగ్రంథములోను లేవు. ఈతనికవనము రసవంతమయి కవిజనహృదయరంజకముగా నుండును. తనకవిత్వమును గూర్చి వెన్నెలకంటి వేంకటపతి యీక్రిందిపద్యమును జెప్పినట్లు కవి తనయధ్యాత్మ రామాయణమునందు వ్రాసికొనియున్నాఁడు—

ఉ. ఇద్దఱుజోడు నన్నకవి యెఱ్ఱన, తిక్కన సోమయాజి దా
నద్దగు వారికిన్, ముగురి కొక్కఁడె దీటగు నల్లసానిమా
పెద్దన, వారితోడుతను బేరువహించిన శ్రీకణాదముం
బెద్దనసోమయాజి విను పెద్దనఁ బోల్పఁ గవిత్వసంపదన్.

ఇట్లితరులు పొగడినట్లు చెప్పుటయేకాక కవి తాను తనముకుందవిలాసము నిట్లు పొగడుకొన్నాఁడు—

గీ. ఇందు సకలహితము నిచ్చు మన్విష్ణుచి । త్తీయతుల్యమా మదీయకవిత
యెటుటఁ జేవఁ బోలువన లిఁ బోలుఁ దిమోము । మృదువు గాదె విరులమీఁద వ్రాలి?

క. కుందవిలాసము తావి ము
కుందవిలాసము సదాముకుందవిలాసం
బిందువిలాసమును సుధా
బిందువిలాసము హసించుఁ జేశలఫణితిన్.

ఈకవి కాలముగాని కృతిపతి యనఁదగు పెదసోమన్నపాలుని కాలముగాని నిశ్చయముగాఁ దెలియలేదు. అయినను

ఉ. నన్నయభట్టు, భీమన, ననంతు, నధర్వణుఁ, దిక్కహోత్రి, నె
ఱ్ఱన్నను, సోమభాస్కరుని, నయ్యలు, నైషధకావ్యకర్తఁ, బో
తన్నను, బిన్నవీరుఁ, జిదన్నను, నూరప రామభద్రుఁ, బె
ద్దన్నను, దిమ్మనార్యు, గరుడాంకుని, మూర్తి, సుకీర్తి నెంచెదన్.

అని భట్టుమూర్తివఱకును గలకవుల నీకవి పొగడి యుండుటచేత నీతఁడు పదునాఱవ శతాబ్దాంతమునందు. పదునేడవశతాబ్దాదిని దరువాత నుండెనా యనియట్లు స్పష్ట

మగుచున్నది. ముష్టిపల్లి సోమనృపాలుని తాత మొద లయినవారు మహమ్మదీయులతో యుద్ధము చేసి వారిని జయించుట మొద లయినసంగతులు చెప్పఁబడి యుండుటచేత నితఁడు పదునేడవశతాబ్దాంతమునందో పదునెనిమిదవ శతాబ్దారంభమునందో యున్న ట్లూహింపఁ దగియున్నది. గద్వాలసంస్థానమునందున్న యామిత్రులకొకరికిఁ గవికాల విషయమునుగూర్చి వ్రాయఁగా ౧౭౫౦వ సంవత్సరప్రాంతములయం దుండినట్లు తెలిపి యున్నారు. ఇఁదలికవిస్తుతిలోఁ జేర్పఁబడినయయ్యలు రట్టమతమును జేసి నతఁడే యయినపక్షమునఁ గవి ౧౭౭౦వ సంవత్సరమువఱకు దరువాతఁగూడ నున్నట్లు చెప్ప వలసి యుండును. ముకుందవిలాసమునకు భద్రాపరిణయ మని నామాంతరము గలదు. కవికృతము లయిన రెండుగ్రంథములనుండియుఁ గొన్నిపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడు చున్నవి—

ముకుందవిలాసము.

ఉ. ఆటలు పాటలుం గలుగునందపుఁ గందపుఁగూటవాటముల్
కోటలు పేటలుం బసిఁడిగోడలు మేడలుఁ గల్గవిందురా
చోటులు నీటులుం గులుకుచుక్కలను జుక్కలను నిండుఁజెల్వొపుం
బోటులమేటులుం దగినపొన్నలచెన్నులు గల్గువీటిలోన్.—ఆ. ౧.

ఉ. చేరలఁ గొల్వవచ్చు దయచిప్పిలు గొప్పకొప్పకన్నులన్
మూరలఁ గొల్వవచ్చుఁ గడుముచ్చట లిచ్చువెడందవక్షమున్
బారలఁ గొల్వవచ్చుఁ గవపాళి బళీ హరి కిన్నమీపలన్
మేరలఁ గొల్వవచ్చు నిఁక మే లితఁ డీతఁ బ్రీతిఁ జేసినన్.—ఆ. ౨.

ఉ. కానునకానభంబుసరి కాఇజగావిలసిల్లుమోఁకిం
పానఁగఁ బానకంబు సమ మానన మానసపిల్లు మేనమా
మే ననమేనసం గనక మేనన మీనసఁగన్గవందగున్
వేలివేనలివ్వీరుల వేయుఁ జూవే యువతీమతల్లికిన్.—ఆ. ౩.

మ. తనరన్ వ్యాకరణజ్ఞఁ దంద్రియనుచుం దర్కజ్ఞునిన్ శ్రోత్రియం
చును మీమాంసకునిన్ నతింపఁ దటంచు న్వేడి దూరంబునం
గని యస్పృశ్యునిఁబోలె ఛాందసుని వేదక్కం గావ్యలీలారస
జ్ఞు నిజేచ్ఛం గవితాశిఖామణి వరించున్ భావగర్భంబునన్.—ఆ. ౪.

అధ్యాత్మరామాయణము.

సీ. సంసారదావాగ్నిసంతప్తులకు సుధాస్తోమవర్షిణియుక్తి రామభక్తి
తాపత్రయామయతాపక్లిశితులకు రమ్యభేషజయుక్తి రామభక్తి

పంచమహాపాతకపటలసర్పములకు రచితగారుడశక్తి రామభక్తి
భవవిపద్వారాశిపాతభీతులకును ప్రబలతరీయుక్తి రామభక్తి
ప్రేమబోధితగురుసూక్తి రామభక్తి । కామితార్థజనాసక్తి రామభక్తి
శ్రీమదురుసంపదనురక్తి రామభక్తి । సామరస్యోదితవిముక్తి రామభక్తి.—బాల.

చ. సారిదిఁ గళత్రపుత్రపితృసోదరబాంధవముఖ్యసంగమం
బరయ నదీప్రవాహపతితాగతకాష్ఠములట్లు కూడుచున్
ఖరిపటీవిడు నై జము ప్రవాహగతజంతులఁబోలి మోహమున్
బారయకయుండఁగావలయుఁబోవుచునున్నదవచ్చుచున్నదన్.—అయోధ్యా.

ఉ. అంతట దైత్యకాంతుఁడు సురాదివిరోధి సరోధిదాటి య
త్యంతవిభాకలంకను శుభాంకను లంక నశోకకాననా
భ్యంతరసీమలో నిలిపె నాసురకాంతలు కాచియుండఁగా
సంతతపూత సాధుగుణజాతను నాశ్రితజాత నెంతయున్.—అరణ్య.

ఉ. అంచలుపాఱెఁ గేకులకు నాటలు గేరె ఘనంబు లూరెఁ గ్రొ
మ్మించులు కూరె శీతలసమీరము వారె మరుండు చేత ము
న్నుంచుగ జాతిబాణతతి మాఱె నటం బధికాళిధైర్యముల్
గ్రించుకజాఱె మాఱె నలగ్రీష్మము మీఱె జలాగమం బిలన్.—కిష్కింధా

చ. కమలవిరోధి కామజయకారి కిరద్యుతికీర్తనీయుఁడున్
కుముదహితుండు కూటమృగగోత్రకృతాంతుఁడు కృత్తసత్కళా
క్రముఁడును కేశవేక్షణము కైరవిణీశుఁడు కోకభేదనా
గమనుఁడు కామదీకరుఁడు కంధిభవుం డుదయించెఁ దూర్పునన్ —సుందర.

ఉ. దానవనాశనార్థముగఁ దల్చితిఁ దెచ్చితి నీవును న్మహా
మీనము నామిషం బనుతమి న్విషపిండము గ్రోలిసోలు నె
ట్లా నెతీ నామహీసుతసమాహరణం బొనఁగూడె మీఁదటన్
గా నగునట్టికార్య మదికానగుచున్నది దానవాగ్రణీ.—యుద్ధకాండము.

మ. శ్రవణానందకరంబు సుందరముగా షడ్జాదిసప్తస్వరా
ర్ణవమున్ జాతిగతుల్ త్రికాలకలితస్థానత్రయీవర్ణమా
ర్గవిధుల్ తోఁపఁగ వల్లకీచతురతన్ రంజిల్ల గాంధర్వసా
రవిదుల్గానమొనర్చి రాకుశలవుల్ రామాయణం బాసభన్.—ఉత్తరకాండ.



కుందుర్తి-వేంకటాచలకవి.

ఈకవి మిత్రవిందాపరిణయమనెడి యాఱాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఇతఁ డాఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; కౌండిన్య గోత్రుఁడు; రామయామాత్యపుత్రుఁడు. ఈతని తాతయైన గోవిందామాత్యుఁడు ౧౬౫౦ వ సంవత్సరప్రాంతములయందు రాజ్యముచేసిన వీరవేంకటపతిరాయలవద్ద నుండి, భారతీపరిణయమను కావ్యముఁజేసి యాతనిని మెప్పించినట్లు కవి యీక్రింది పద్యమునఁ జెప్పియున్నాఁడు—

చ. పటుతరగోస్తనీమధురపాకసమంచితమై రసోర్మిప
ర్యటమగుభారతీపరిణయం బనుకావ్య మొసంగి వీరవేం
కటపతిరాయలం దనిపి కాంచె మణీకనకాభిషేక ము
త్కటగతి నమ్మహామతి సుఖస్థితిశోభి యశోభిరాముఁడై.

ఈకవికాలమునాఁటికి విజయనగరసంస్థానప్రభువులు మిక్కిలి హీనదశకువచ్చినందునఁ గవి ఈరాజ్యమునువిడిచి పాండ్యమండలమునుజేరి మధురలోనుండినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. గ్రంథావతారికలోఁ దాను పాండ్యమండలాధీశ్వరుఁడయిన విజయరంగ చొక్కనాథునిఁ గవిత్వముచెప్పి మెప్పించినట్లు కవియే యీక్రిందిపద్యములలో వ్రాసికొనియున్నాఁడు—

సీ. చదివినావే మేమి చదువయోగ్యంబులో యవియెల్ల నిస్సంశయంబుగాఁగ
వచనకావ్యములుగా రచియించినావు భారతభాగవతములు రామకథయు
ఘటియించినావు ద్రాక్షపాకముగ బహునాటకంబులు సమున్నతిఁజెలంగఁ
జాటించినావు దిక్కోటరంబుల బుధకోటిమెచ్చ నపారచాటుకృతులు
నర్థగుంభసముజ్జృంభితాశుమధుర । చిత్రవిస్తరకవితా ప్రసిద్ధి నీకు
సహజమేకద పాండ్యభూజానిసభఁ గ । థాశుకవియనఁ గీర్తిఁ జెన్నలరినావు.

చ. కవిజనకల్పకం బఖిలకావ్యరసజ్ఞుఁ డఖండపాండ్యభూ
ధవుఁడు మహానుభావుఁ డతిధార్మికుఁ డర్యగవజ్రధారి యై
న విజయరంగచొక్కనరనాథుఁడు నీకవితాసమగ్రవై
భవములు మెచ్చి నీ కొసఁగె భర్మ మణీశిబికాదిసంపదల్.

పయిపద్యములనుబట్టి యితఁడు కొన్నినాటకములనుమాత్రమేకాక భారత భాగవత రామాయణములను వచనకావ్యములుగాఁగూడ రచియించినట్లు విశదమగుచున్నది.

ఇతఁడుమాత్రమేకాక యితనికాలమునం దుండినయితరకవు లనేకులుకూడఁ దాము వచనకావ్యములను రచియించినట్టు తమ ప్రబంధములలో వ్రాసికొనియున్నారు. ఈవచనకావ్యము లన్నియు మాకు దొరకకపోయినను, ఈకాలములో రచియింపఁబడిన వచనకావ్య మొకటిమాత్రము మాకు లభించినది. ఆవచనకావ్యమునుగూర్చియుఁ దత్కర్తనుగూర్చియు నిఁకముందే కొంచెము వ్రాయఁబడెను. పయి నుదాహరింపఁబడినవానిలోని కడపటిపద్యమునుబట్టి కవికాలము సహితము స్పష్ట మగుచున్నది. విజయరంగ చొక్కనాథుఁడు ౧౭౦౪ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౭౩౧ వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యముచేసి విద్వాంసుఁడై యాంధ్రకావ్యరచనను బ్రోత్సాహము చేసినవాఁడగుటచేతను, అతనికాలములోనే కవి యనేక గ్రంథములనుజేసి తర్వాతమిత్రవిందాపరిణయమును జేసియుండుటచేతను, ఇతఁడు హూణశకము ౧౭౪౦ వ సంవత్సర ప్రాంతమువఱకును జీవించియున్నట్టు తెల్లమగుచున్నది. కొంతకాలమునుండి యీకవి పూర్వకవు లాచరించుచువచ్చిన యాచారమును మానక యీకవియు రంగనాథుఁడు తనకు స్వప్నమున సాక్షాత్కరించిన ట్లీక్రిందిపద్యమున వ్రాసికొనియున్నాఁడు. —

సీ. నీలమేఘముడాలు చాలువించఁగఁజాలుమేనువాఁడు జగంబు లీనువాఁడు
వేల్పురాతాతల్పు విప్పుటందమదల్పుటొమ్మువాఁడు కళాభరమ్మువాఁడు
వెలలేనిబంగారు చేవన్నెరంగారుచేలవాఁడు మనోజ్ఞలీలవాఁడు
కడకంట సొంపారుకరుణారసముమీఱుచూపువాఁడు భవంబుఁబాపువాఁడు
హీరకటకకిరీటకేయూరతార । హారమంజీరచారుచక్రములవాఁడు
కలనొకానొకపురుషుఁ డుత్కలికఁదోలుకఁ । బ్రేమ నామ్రోల వేకువజామువేళ.

గ్రంథమునం దక్కడక్కడ లక్షణవిరుద్ధము లైనప్రయోగము లనేకము లుండుటచేత నితఁడు లాక్షణికకవి కాకపోయినను, మొత్తముమీఁద నీతనికవిత్వము రసవంతము గానే యున్నది. మిత్రవిందాపరిణయములోని రెండుమూడుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాము.—

చ. అని వనితోక్తియుక్తిగతి నవ్వని నవ్వనిగుంపు సొంపుఁ జే
కొని తనివార సారసము గ్రోలుచు సోలుచు మిన్నగన్న క్రొ
న్నన లనవద్యహృద్యకల నగ్గని కన్గొని తావిమావి పెం
పొనరినమేరఁ గేరడము లూని తమోనిసంతతిం గనెన్. — ఆ. ౨.

ఉ. సారస మామొగంబు జితసారస మాగమనంబు నాభికా
సారసనాభ మాకచము సారసమాజము మేఘు మానుథా

సారసమావృతంబు నుడి సారసమానము తన్నితంబ మా
సారసమానీయసువిసారసమాయత మాద్యగబ్జనుల్.— అ. ౪.

చ. కనియె నుదారుఁ జారుతరకౌస్తుభహారు సుమేరుధీరు దీ
వనదశరీరు దుగ్ధమయవార్ధిగభీరు దురాపసారు లో
చనసుఖదావతారు ఖలశైలశతారు నఘౌఘమారు స
ద్వినుతయశోవిహారు వసుదేవకుమారు నతాబ్జసూనునిన్.— అ. ౬.

ఈటురుపల్లి - భవానిశంకరుఁడు.

ఈకవి ధర్మఖండమును రచించెను. ఇతఁడు కూచిమంచి తిమ్మకవితోను వక్కలంక వీరభద్రకవితోను సమకాలికుఁ డయినందున, ఇతఁడును పదునెనిమిదవ శతాబ్దారంభమునుండి ౧౭౫౦ వ సంవత్సరప్రాంతములవఱకును జీవించియుండును. ఈకవి తనధర్మఖండమున వక్కలంక వీరభద్రకవినిగూర్చి వ్రాసిన 'హరిశౌర్యం డగు' అనుపద్య మీవఱకే యుదాహరింపఁబడియున్నది. దిట్టకవి వేంకటరాయకవి తన విద్యాగురు వైనట్లు కవి ధర్మఖండమున నీక్రిందిపద్యముచేఁ జెప్పుకొనియున్నాఁడు—

ఉ. శ్రీమయవాగ్విలాసుఁడు నశేషలిపిప్రవణుండు భూరిశో
భామహనీయమూర్తియుఁ బ్రబంధనిబంధనబంధురక్రియా
భామహితోరుసూత్రుఁడు నృపాలకపూజ్యుఁడు నంచుఁ ద న్బుధుల్
వేమఱు నెంచ దిట్టకవి వేంకటరాయకవీంద్రుఁ డొప్పుగన్.

ఈకవి యాఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు; శంకరామాత్య పుత్రుఁడు. కవి తాను శృంగారమంజరి యనుకావ్యమునుగూడ రచించిన ట్లీక్రింది పద్యమునఁ జెప్పుకొనెనుగాని మా కాగ్రంథము లభింపలేదు—

సీ. ధాత్రి భారద్వాజగోత్రపవిత్రుఁడై సురుచిరాపస్తంబసూత్రుఁ డగుచు
నిరతాన్నదానాభినిరతుఁడౌ నీదురుపలి నరిసామాత్యుపౌత్రవరుని
నగజాపూజితశంకరుం డగుశంకరామాత్యుకూరిమి నాత్మభవునిఁ
బ్రాజ్ఞుని వచ్చమాంబాగర్భశుక్తిముక్తామణి నీశ్వరధ్యాననిరతు
భవ్యశృంగారమంజరీకావ్యరత్న। మంత్రభాష నొనర్చినయంబుచరితు
శంభువిభుఁడై నయిపటూరి శంభుశిష్యు। నను భవానీశనాముఁ గన్గొనుచుఁ బలికె.

ఈకవి రచియించినగ్రంథము సమగ్రముగా దొరకలేదు గాని దొరకినంతవఱకుఁ

గవనము రసవంతమును మధురమయి నిర్దుష్టముగానున్నది. ధర్మఖండమునుండి రెండు మూడుపద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను—

చ. అనవిని వానిఁజూచి మునులారయఁ బుత్రకళత్రరక్షకై
యనయముఁ గ్రూరవృత్తిమెయి నర్థము నీవు గడించె దేని నీ
ఘనతర మైనకిల్బిషనికాయము భాగమువారు కొందురో
కొనరో యెఱుంగఁదెల్పు మనినంతిరిలీల నటంచుఁ బల్కినన్.

చ. హరి భజియింపనైతి లలనావయవామితవర్ణనాప్తి న
స్థిరమతి నర్థలోభరతిఁ జేయఁగనైతిఁ బరోపకార మి
ద్ధర శతతాదయాకలితతాగుణము ల్సహజంబు లయ్యె నె
ట్లరయుదు నీయపారకలుషాబ్ధికిఁ దారణయానపాత్రముల్.

చ ఫలితతరుల్ ద్విజాతులకు భక్తి నొసంగుటయున్ గతోదక
స్థలములఁ బ్రాణిలోకము హితంబునకై సరసీతటాకముల్
నిలుపుటయున్ మహాత్ములకు నెంజిలి దీర్చుటయున్ దలంప నీ
యలఘుసుకర్మపంక్తులు తదవ్యయమార్గసుఖైకహేతువుల్.



ధూర్జటి—వేంకటరాయకవి.



ఇతఁడు రత్నావళీపరిణయ మనెడు నాలుగాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచించి చేకూరి రామస్వామిమంత్రి కంకితము చేసెను. ఈకవి కాళహస్తిమాహాత్మ్యమును రచియించి కృష్ణదేవరాయని కాలములో నుండినధూర్జటికవివంశమువాఁడు. ఇతఁడు తన గ్రంథమునందు ధూర్జటికవి నిట్లు స్తుతించి యున్నాఁడు—

మ. పటుగంగాలహరీతరంగసమశుంభత్ప్రౌఢతాంచత్కళా
ఘటనన్ బాదవినమ్రకృష్ణనరరాడ్గంభీరకోటీరవి
స్ఫుటరత్నద్యుతిపాటలీకృతపదాంభోజాతు సర్వజ్ఞు ధూ
ర్జటిని గొల్చెద నష్టదీయకులకర్తన్ భక్తి రంజిల్లఁగన్.

ఈధూర్జటిపౌత్రుఁ డయిన వేంకటపతి కృష్ణరాజవిజయమును జేసెను. ఈవేంకటపతి కుమారుఁడును కవితంద్రియు నైనలింగరాజు కాళహస్తిరాజుల ప్రేరణముచేత మతి యొక్క పెద్దకాళహస్తిమాహాత్మ్యమును రచియించెను. రత్నావళీపరిణయమునఁ గవి తన తండ్రినిగూర్చి యిట్లు వ్రాసియున్నాఁడు—

మ. ఘనగౌరీశకటాక్షలబ్ధకవితాగాంభీర్యసంతుష్టభూ
జనకాద్దత్తసువర్ణచేలమణిభూషాగ్రామపల్యంకికా
ఘనదంతావళఘోటకాదిబహుసత్కారప్రతిష్ఠాత్ము మ
జ్జనకున్ ధూర్జటిలింగరాజకవిరాజశ్రేష్ఠుఁ గీర్తింతెదన్.

ఈకవి పాకనాఁటి యార్వేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు. ఇతఁడు తన్నుఁగూర్చి చెప్పుకొనుచుఁదానింతకుమున్న నామలింగశాసన మనఁబడెడి యమరమునంతను బద్యకావ్యముగా రచించినట్టు క్రిందిపద్యములలోఁ దెలిపియున్నాఁడు—

చ. స్థిరముగఁ గాళహస్తిగిరిజేశవరాగతసంస్కృతాంధ్రనుం
దరకవనంబు వ్యాకరణనాటక కావ్యవిచక్షణత్వమున్
గరిమవహింప భూవరశిఖామణు లెన్నఁ జెలంగి తారబం
ధురతనుకాంతిబాలరవి ధూర్జటి వేంకటరాయసత్కవీ.

మ. అమరం బంతయుఁ బద్యకావ్యముగ భవ్యంబైనయయ్యంధ్రభా
ష మహాపండితసత్కవివ్రజము మెచ్చన్ సాహితీకౌశల
క్రమ మొప్పన్ దృఢభక్తితోడుతను శ్రీరామాంకితంబై యగన్
రమణీయంబుగఁ జేసినాఁడవు ఒళీ ప్రఖ్యాతివాటిల్లఁగన్.

ఈకవి కాలనిర్ణయమునుగూర్చి కొంచెము విచారింపవలసియున్నది. ఈతనితండ్రియైన లింగకవి తాను రచించిన పండ్రెండాశ్వాసముల కాళహస్తిమాహాత్మ్యమును కాళహస్తి రాజయినదామెర్ల యకృష్ణనాయనిపుత్రుఁడగు వేంకటపతిరాయని కంకితముచేసి యున్నాఁడు. అకృష్ణనాయనిపుత్రుఁడయిన వేంకటపతినాయఁడు పదునేనిమిదవ శత ప్రారంభమున నుండినవాఁడు దీనినిబట్టి చూడఁగా కవి ౧౫౫౦ వ సంవత్సర ప్రాంతమునం దుండినట్టు నిశ్చయింపవలసి యున్నది. అయినను మన మిప్పుడునిర్ధారణము చేసిన యీకాలమున కొకబాధకము కనఁబడుచున్నది. కవితండ్రి యైనలింగకవి తన కాళహస్తిమాహాత్మ్యమునందు

సీ. శ్రీకాళహస్తీశసేవనాన్వితచిత్త విత్తజాకర లక్ష్మీవిహార
రమణీయశీల భారద్వాజగోత్రపవిత్ర యాపస్తంబసూత్రమహిత
ధూర్జటివంశపాథోధిచంద్ర కుమార ధూర్జటినామ విస్ఫూర్జితాంక
స్తుతమతి వేంకటపతితనూభవ లింగరాజకులేంద్ర ధైర్యాచలేంద్ర"

అను సీసపద్యములోఁ దాను కృష్ణవిజయము నొనర్చిన కుమారధూర్జటికిఁ బుత్రుఁడయినట్టు వ్రాసికొనియున్నాఁడు. ఈకుమారధూర్జటి తాను కృష్ణదేవరాయలకాలములో నుండి కాళహస్తిమాహాత్మ్యమును రచించిన ధూర్జటికవికి మనుమఁడైనట్టు తనకృష్ణ

రాజవిజయమును వ్రాసికొనియున్నాఁడు. ౧౫౭౦ వ సంవత్సర ప్రాంతమునందుఁ గృష్ణదేవరాయలకాలములో నుండిన ధూర్జటికవి మనుమనికొడుకగు లింగకవి ౧౬౩౦వ సంవత్సరప్రాంతమునం దక్కరాజు వేంకటపతికాలములో నసఁగా నిన్నూఱుసంవత్సరములకుఁ దరువాత నుండుట పొసఁగనేరదు కాఁబట్టి కుమారధూర్జటికి ధూర్జటి సరిగా తాతగాక తాతవరుసవాఁ డయియుండవచ్చును. అందుచేతనే కాఁబోలుఁ గుమారధూర్జటియే యొకచోట ధూర్జటిని దనపెదతాతనుగాఁ జెప్పుకొన్నాఁడు. ఈలింగకవియుఁ దనతండ్రిని ధూర్జటి మనుమనిగాఁ జెప్పక 'ధూర్జటివంశపాథోధిచంద్ర' యని తద్వంశజునిగామాత్రము చెప్పినాఁడు. కుమారధూర్జటి చినవేంకటాద్రీశ్వరుని యాజ్ఞాప్రకారముగాఁ దాను కృష్ణరాజవిజయము చేసితినని చెప్పుకొన్న చినవేంకటాద్రి నరపతి కృష్ణరాజవిజయకృతిపతి యగు కోదండరామరాజుయొక్క రెండవకుమారుఁ డగుచినవేంకటాద్రి యైనచో నీకాలనిర్ణయము మించుమించుగా సరిపోవును. రత్నావళీపరిణయము [illegible] వేంకటపతికాలమున ప్రౌఢము హృద్యముగా నున్నది. కవిత్వరీతిని జూపుటకయి కొన్నిపద్యము లిందు క్రిందఁ బొందుపఱుపఁ బడుచున్నవి.

మ. మెఱుఁగుంబోఁడులు వీటిసౌధపఙ్క్తులై మిన్నేటిబంగారుతా
మరపువ్వుల్ గ్రహియింపఁబోవ మదశుంభద్భృంగభృంగశ్రేణి త
త్తరుణీవక్త్రవితానముం గదియ భీతస్వాంతలై కాంతలం
త రయప్రౌఢిఁ గవాటముల్ మూయుదు రుద్యద్విగ్రభావంబునన్ —ఆ. ౧

ఉ. ధన్యుఁడ వీవు సూనుని ముదమ్మునఁ బల్కి సమస్తదేవతా
మాన్యుఁ డదృశ్యుఁడై చనుఁ దరంజిలఁగా వసుభూతి యంత సా
జన్యసమేత యైననిజజాయయుఁ దాను సమస్తభోగస
మ్మాన్యము నైజమందిర మమందగతిం జని చేరెఁ గూరిమిన్.—ఆ. ౨.

వ ఘనతరలక్షణప్రతిభ గాంచినరాజసటంచు బద్నిని
జనములఁ గుందఁజేసి యనిశంబు [illegible] ప్రతతిం గలంపఁగాఁ
దనరు మహాప్రతాపమహితస్థితిఁ గాంచుచు వచ్చునట్టి న
[illegible]మండలాగ్రహారి నెంతయు వెన్నెలనె తొలంగవే.—ఆ. ౩.

మ. చెలి [illegible] నాఁ [illegible] నేమిది [illegible]తో
[illegible]
స్థలిఁబోవన్ గ్రహియించె రక్కసుఁడు దోస్సారంబు మించంగ జె
బ్బలిచేఁ జిక్కుకురంగుల ట్లతివ లింపు ల్దక్క భీతిల్లఁగన్—ఆ. ౫.

అయ్యలరాజు - అయ్యలభాస్కరకవులు.

అయ్యలరాజవంశసంభవు అయినయయ్యలకవియు భాస్కరకవియుఁ జేరి కాల స్వరూపాదులను దెలిపెడి కెట్టమత మను గ్రంథమును కన్నడభాషనుండి యైదాశ్వాస ములపద్యకావ్యమునుగాఁ దెనిఁగించిరి. ఈకవు లిరువురును క్రీస్తుశకము ౧౭౭౬వ సంవత్సరమునం దీపుస్తకమును దెలిఁగించినట్లుగా గ్రంథాంతమునందలి యీ క్రిందిపద్య ములవలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది —

సీ. కలియుగప్రథమభాగము నాల్గువేల యెన్నిదినూర్లపైనెబ్బదియునొకటి
శాలివాహనశక సమలిల వేయునాన్నూటలోంబదిరెండు రూఢిగాఁగ
బ్రభవాదిగతములు పరఁగ నిర్వదిమూఁడు నేండ్లయ్యె నంతయు నెన్న బుధులు
అట్టికాలంబున నయ్యల భాస్కర కవివర్యు లలరాజకమలహితుని
యాజ్ఞఁ బూర్వోక్త కెటమతాఖ్యకావ్య । మును నొనర్చిరి యాచంద్రముగను గీర్తి
వక్త్రశ్రోతలకును గల్గ వసుధవిూఁద । నల యహోబలనృహరి కర్పణముగ.

కవు లీగ్రంథమును కొండ్రాజు పెదతిమ్మరాజునకుఁ బుత్రుఁడును మఱియు గుర్వరాజు నకు దౌహిత్రుఁడును నయిన వేంకటరాజున కంకితము చేసిరి. ఈవేంకటరాజు కర్నూలు మండలములోని యెల్లపాలెము నకుఁ బాలకుఁడును అహోబలక్షేత్రధర్మకర్తయు నయి నట్టును, అతఁడు కవులను బిలిపించి కెటమతమును దెనిఁగింపఁ బ్రార్థించినట్టును, ఈపద్యములలోఁ జెప్పఁబడి యున్నది —

సీ. శ్రీమదహోబిలస్వామి మహారాజ్య రక్షకుండగుచు నేరాజు వెలయు
నభిరామకామందకాఖ్యసత్కావ్యరత్నమునకు నేరాజు నాథుఁ డయ్యె
జానకీనాయకచరణసంసేవ ప్రౌఢిచే నేరాజు ప్రబలు సిరుల
నెరయూరి పురవరాధీశాది బహుబిరుదాంకుఁడై యేరాజు యశముగాంచె
నతఁడు కొండ్రాజు తిమ్మభూపతివరేణ్యు । తనయు పెదతిమ్మరాజవతంసగర్భ
వార్ధిచంద్రుండు సత్కులవర్ధనుండు । సతతవిభవుండు వేంకటక్ష్మావిభుండు.

క. ఒకనాఁడు నిఖిలకోవిద । నుకవిహితామాత్యబంధుసుతవీరభట
ప్రసంగములు గొలువఁ జేయుచుండ । నొకకథాప్రస్తావ మాత్ర నివ్వటిలంగన్.

గీ. గనుకవిప్రియు నయ్యలరాజవంశ్యు । రఘుపతియు యక్షకుభుపుత్రు నయ్యలాఖ్య
వాగ్ఘనునాను భాస్కరనామధేయుఁ । గరుణ దళుకొత్త రావించిగారవించి,

వ. తత్కాలోచితప్రసంగంబున నిట్లనియె.

గీ. ఘనతసుజ్ఞాననిధి భట్టుమూర్తి మున్ను । చెలఁగఁ గవ్యర్థభావము తెల్పినట్టి
శాస్త్రమంతయు నేను నిజముగఁ బొగడఁ । దనరఁ గుభావనాసర్వంగ దివురఁ డీరు.

ఈపుస్తకమునుబట్టి యీకవుల కాలమును నిర్ణయించుటకుమాత్ర మేమియు తెనాలిరామకృష్ణునికాలమునకు సమీపమని కొంతయాధారము కానవచ్చుచున్నది.

భట్టుమతమును దాఁగి రచించిన యీకవుల యింటిపేరు దయ్యాలవారు. వీరిలో నొకఁడు పినతండ్రియైన ఆమాత్యపుత్రుఁ డయిన యయ్యలకవి; రెండవయతఁడు నాగయామాత్యపుత్రుఁ డయిన భాస్కరకవి. ఈకవుల కిద్దఱికి నెట్టిబంధుత్వ మున్నదో తెలియరాదు గాని వీ రన్నదమ్ములబిడ్డ లని తోఁచుచున్నది. వీరిపూర్వులలో నొకఁడైన తిప్పనార్యుఁడు ఒంటిమిట్ట రఘువీరశతక నిర్మాణకర్తయై రామరాజు ఆస్థానకవిగా నుండెను; అతని మనుమఁ డయిన రామభద్రకవి రామాభ్యుదయమును రచియించెను. ఈకవులకవిత్వము నిర్దుష్టమయినది కాదు. ఈపుస్తకముగాక కామందకమునుగూడఁ గృతిపతి కృతిగా రచించెనఁట. కవనరీతిని దెలుపుటకయి భట్టుమతమునుండి కొన్నిపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. పూవులు నక్షత్రంబులును బొందఁగ దోయిటఁదాల్చి వానకై
భావములోన మానవుఁడు ప్రశ్న యొనర్పఁగఁ బత్తి యత్త్యర్థన్
వాపిరి చేసెఁ గాఁ బలుక వారితవృష్టియుఁ గల్గునంద్రు గో
త్రావలయంబునందుఁ గవిరాజి నుతింపఁగ వేంకటాధిపా.—అ. ౧.

ఉ. పాలెడు బండిమ్రోఁతగలి బందులు చెల్వుగ రొప్పరీతి వే
సారక గార్దభంబు లఱచుబాదను ఘంటలనాదు కైవడిన్
నారక తోముకుండలరవంబుగలిన్ స్తనితంబు పర్వినన్
ధారుణి వాన లే దనియె ధన్యుఁడు భట్టుఁడు ప్రాజ్ఞు లెన్నఁగన్.—అ. ౨.

చ. అమరగురుండు లగ్నమునయందు వసింపఁగ విస్తుటల్ చతు
ర్థమున మెలంగఁ బైరు తతితప్పకయుండుట స్తప్తమంబునం
దమరఁగ వేగ నాపయిరు లాయతపెట్టుట మంచి దాతయున్
విమలగుణాఢ్య తిమ్మపృథివీపతి వేంకటరాజశేఖరా.—అ. ౩.

చ. రవితనయుండు రోహిణికిరంబున నుండిన చైత్రకంబునన్
దవనము హెచ్చు మర్త్యులకుఁ దద్దయు నప్పసఁగుం దవుల్ప సం
భవిలును గాలిమీనదిని బంటలు రాజిలు సస్యభూములన్
ధ్రువముగ వాన లే దనియెఁ బ్రోడతనంబున భట్టుఁ డిమ్మహిన్.—అ. ౪.

మ. బుధుఁ డబ్ధాధిపుఁ డైన వాచకుఁడయున్ భూమండలిన్ రత్నధా
న్యధరల్ శ్రీలు ఘటిల్లు రాజుల ప్రజ ల్మన్నింతు రందున్ సమ
స్తధరామర్త్యులకున్ శుభం బొదవుఁ గాంతాశ్రేణిపైఁ గూర్మి య
త్యధికం బాతని వన్నెటికి న్వినుమ ధన్యా వేంకటక్ష్మాధిపా.—అ. ౫.

అజ్జరపు-పేరయలింగము.

ఒశ యువంబివిలాస మనెడిస్థలపురాణగాథను దెనుఁగున నాల్గాశ్వాసముల గ్రంథముగా రచియించిన యీకవి శైవుఁడైన యాఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. ఇతఁడు పదునెనిమిదవశతాబ్దమధ్యమునం దనఁగా నిప్పటికి నూటయేఁబదిసంవత్సరముల క్రిందట నుండినట్టు కనుపట్టుచున్నాఁడు. ఒశయువంబివిలాసముయొక్క యవతారికయందున్న

ఉ. బమ్మెరవంశమందునను బ్రౌఢసరస్వతి పద్దుగాంచి తా
నెమ్మె దలిర్పఁ గేసనకవీశ్వరు లప్పమనామసాధ్వియం
దిమ్మహిఁ గూర్మిఁ గన్నసుతు లెల్లమయందును బేరయాఖ్యుఁ గ
న్నమ్మలిఁ గంటి వీరవరసన్నుతు గంగనమంత్రి యగ్రిమున్.

అను పద్యమునుజూచి భ్రమించి యొక కవీశ్వరుఁడు బమ్మెర పోతరాజుగారి బావ నుఱఁదియని వ్రాసియున్నారుగాని యీ యంశ మంతవిశ్వాసార్హ మయినదిగాఁ దోఁచదు. ఈయుపద్యము నాయొద్దనున్న వ్రాఁతపుస్తకమునందిట్లున్నను ముద్రితప్రతిలోఁ దప్పులు తప్పుఁగా నచ్చొత్తింపఁబడియున్నది. ఇందుఁ జెప్పఁబడిన కేసనకవీంద్రుఁడు బమ్మెర పోతనామాత్యుని తండ్రియైన కేసనకాఁడు. ఆ తండ్రి కవీశ్వరుఁ డయినట్టు పోతన భాగవతమునఁ జెప్పుకొనియుండలేదు; తనకన్న యొక్కఁడుండినట్టు చెప్పుకొనెనేకాని తోఁబుట్టినవాడు చున్నట్టును జెప్పుకొనియుండలేదు. అంతేకాక, "తనకు లక్కమాంబ ధర్మగేహినిగాఁగ" అని పోతన తనతల్లి లక్కమ యైనట్టు చెప్పుకొన్నాఁడు. ఈకేసన్నభార్య లక్కమాంబగాక యప్పమయైనట్టు కవియే వ్రాసియున్నాఁడు. అయినను గవి యూమగారు పోతనామాత్యుని తండ్రియైన కేసన యని సమర్థించుటకయి యొకరు పద్యములోని "కేసన కవీశ్వరు లప్పమనామసాధ్వి" యన్నభాగమును "కేసనకవీంద్రుఁడు లక్కమసాధ్వి" నని దిద్దుటకయి సహితము ప్రయత్నము చేసినారు. ఈకవికి బమ్మెర పోతనామాత్యునివంటి కవిశ్రేష్ఠుఁడే బావమఱఁది యయి యుండినపక్షమున, అతఁ డాబాంధవ్యమును దెలుపుకొన కుండఁడు. కవి యీగ్రంథమును వ్రాయునప్పటికి తని మనుమఁడుకూడ పెద్దవాఁ డయియున్నందున, ఆకాలమునకుఁ

బోతన కవిత్వ మారంభింపని పిన్నవయసువాఁడగుటచే నాతనిఁ జేర్చుకొనలేదని చెప్ప టకు సహిత మవకాశములేదు. ఈకవి తనవంశమూలపురుషుఁడైన కొండన గజపతి యైన వీరనృపాలునిచే గోదావరిమండలములోని ఉజ్జరపుగ్రామము నగ్రహారమునుగాఁ బడసిన ట్లీక్రిందిపద్యమునఁ జెప్పియున్నాఁడు—.

శా. శ్రీరంజిల్లఁ దెలుంగుమన్న గజరాట్సింహాసనాధ్యక్షునిన్
ధారాళంబుగ వేదశాస్త్రబహువిద్యారూఢి మెప్పించి యా
వీరాగ్రేసరుఁ డిచ్చెఁ గొండనమహావిఖ్యాతిగా గౌతమీ
తీరక్షోణిని నజ్జరంబనఁగఁ దాఁ దచ్చెన్మహాగ్రామమున్.

ఇందుఁ జెప్పఁబడిన వీరాగ్రేసరుఁడు

మ. ధర కెంధూళులు కృష్ణరాయలహయోధాటీగతి న్వింధ్యగ
హ్వరము ల్దూఱఁగఁ జూచి తా రచటఁ గాపై యుండుటం జాల న
చ్చెరువై యొఱ్ఱవింతచీఁకటులు వచ్చెం జూడరే యంచు వే
సారిం జూతురు వీరరుద్రగజరాట్ఛుద్ధాంతముగ్ధాంగనల్.

అని మనుచరిత్రమునందుఁ గృష్ణరాయనిచే నోడింపఁబడినట్టు చెప్పఁబడిన వీరరుద్ర గజపతి యేమో యని యూహపుట్టుచున్నది. ఆయూహయే నిజమైనచోఁ గవివంశమునకు మూలపురుషుఁడయిన కొండన పదునాఱవశతాబ్దారంభమం దుండియుండవలెను. కవి కొండన కేడవపురుషుఁ డయినందున నొక్కొక్కపురుషునికి ముప్పదేసిసంవత్సరములచొప్పునఁ జూచినచో నీపేరయకవి ౧౭౫౦ వ సంవత్సరప్రాంతములయం దుండియుండును. పలివెల మొదలయిన గ్రామములయం దిటీవలఁ జేరినవేశ్యలను వర్ణించియుండుటచేతను. పదునేడవశతాబ్దమునందలి కవుల గ్రంథములలోని పద్యములను జూచి యటువంటిపద్యములను జేసియుండుటచేతను, మఱి కొన్నికారణములచేతను నీపేరయకవి పదునెనిమిదవశతాబ్దమువాఁడని నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును.

చ. మొదలను బద్మనాభి నవమోహనులౌ తెఱఁగంటికొమ్మలన్
మనమునఁ దా సృజించి సుమనోహరమూర్తుల దక్షవాటికా
సుదతులఁ దా నొనర్చి యట సొంపునఁ బల్వెల వారకాంతలన్
గదలక తా సృజించెఁ గరకౌశల మొప్పుచునుండ మానినీ.

అని పలివెల వారకాంతలు వర్ణింపఁబడిరి. పదునేడవశతాబ్దారంభమున సారంగు తమ్మన వైజయంతీవిలాసమున

ఉ. ఒక్కనిఁ బిల్వనంపి, మఱియొక్కనిచేతఁ బసిండిపట్టి, వే
ఱొక్కనియింటి కేఁగుచు, మఱొక్కని నానడుచక్కి నొక్కచోఁ

బొక్కఁ గలంచి చూడ భ్రమఁ బొంది విటుల్తెలియంగలేరుగా
కెక్కడిసత్య మేడవల పెక్కడినేమము వారకాంతకున్ ?

అని వ్రాసినపద్యము ననుసరించి యీపేరయకవి

ఉ. ఒక్కని దాయరమ్మని మఱొక్కనిఁ గన్గొని ముచ్చటించి వే
ఱొక్కనిఁ బొంది రొక్కము మఱొక్కనిచేఁ గొని వేడ్కఁ దాఁకిన్
ఎక్కుడు ప్రేమ లుండ వలపించుట ధర్మము గాక యయ్యయో
యొక్కనియందె తా వలచియుండుట న్యాయమె వారకాంతకున్.

అని వ్రాసియున్నాఁడు. ఈయొడయనంబివిలాస మనుస్థలపురాణము విప్రనారాయణ చరిత్రమునఁజూచి దానిని మించునట్లుగా కల్పింపఁబడినకథయే యయినను, ఇందలి కథ వైజయంతీవిలాసములోని కథకంటెను నెక్కువ నీతిబాహ్యమైనదిగా నున్నది. కవిత్వమునం దందలిసారస్యమును నిందుఁ గానరాదు. ఇందుఁ దండ్రియే యొడయ నంబికి వలసినంత ధనమిచ్చి యని వేశ్యపాలుచేసి దాని నెప్పుడును విడువవలదని కొడుకునకు బుద్ధిచెప్పెను—

చ. నగవుదలిర్చుమోమున ఘనం బగువేడుక నివ్వటిల్లఁగా
నగపతిధైర్య నయ్యొడయనంబిని గాంచి బుధేంద్రుఁ డిట్లనున్
బగలును రేయి నిష్ఠురవఁ బాయకయుండు మటంచు నీకు నెం
పుగ నిరతవ్యయంబునకుఁ బొందుగ నిచ్చెద నూఱునిష్కముల్.

ఇందుఁ బాతివ్రత్యమునకంటె వేశ్యావృత్తియే మేలయినదని ఈశ్వరుఁడే బోధ చేసెను—

సీ. సర్వస్థలంబుల సరస మాడఁగరాదు వలసినప్పుడు రతిఁ గలయరాదు

* * * *

ధాత్రిపై దంపతులకెల్లఁ దలిరుబోఁడి

* * * *

సీ. మగనిచే బాధలు మామచేఁ బీకలు నత్తచే నాడిక లరయలేవు
మఱఁదులచేఁగొట్లు మఱఁదండ్రచేఁ దిట్లు వదినెల సరిపోట్లు బావపోట్లు
బంధుల కగపడు బాధ లింతయులేవు

* * * *

కావున వేశ్యతనువొంద * * *
నిక్కముఁ బరమును దగఁ గల్గు నిందువదన. *

ఇందు వేశ్యవాటికలో నంకని పలికినవారి నందఱినిబట్టి యముఁడు దండించునని చెప్పఁబడినది—

ఉ. పంకజపత్రనేత్ర విను పల్లెలలోపల వేశ్యవాటిలో
నంకని యెవ్వఁడేఁబలుకు రంగుగ వానినిబట్టి మీఁద ని
శ్శంకను సౌరిదూత లురుచంద్రకతారకతోరశూలబా
ణాంకవిశాలతోమరమహత్తరహేతులఁ ద్రుంతు రెంతయున్.

ఇఁక జగత్తున దుర్నీతి యింతకంటెను బయికిఁబోవుట సాధ్యమగునా? ఈపుస్తకమునందు దుర్నీతి పాఠము కడముట్టినదనియే చెప్పవచ్చును. భక్తులమహిమలను జూపెడి యిటువంటిపుస్తకములే లోకమున కనంతమయిన చెఱుపును గలిగించుచున్నవి. ఈ స్థలపురాణమునం దీశ్వరుఁడు భోగముదానిచంటిలోనే ప్రత్యక్షమయినట్టు చెప్పఁబడినది.

ఈపేరయకవి భారద్వాజసగోత్రుఁడు; కొండనకును బాపమ్మకును బుత్రుఁడు. అక్కడక్కడ వ్యాకరణదుష్టములైన ప్రయోగము లనేకములు కానఁబడుచున్నను మొత్తముమీఁద నీతని కవనచాతురి శ్లాఘ్యమైనదిగానే యున్నది. ఒడయనంబివిలాసమునుండి మఱి మూఁడుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. ఎక్కె మహేశుఁ డప్పురము నెక్కువమీఱినఘోరదృష్టిచే
నొక్కటిగాఁగఁ జూచుచు మహోజ్జ్వలరూఢిఁ బసిండికొండఁ దా
నెక్కఁగఁబట్టి దేవత లహీనగుణుం డని సన్నుతింపఁగాఁ
దక్కరిదైత్యులం దునుము లెత్తినయుంబున శంభుకన్నులన్. —ఆ. ౧.

చ. ప్రియుతనయామణీ! యడుగు ప్రీతిని జెప్పెదఁ గాన యయ్యెనున్
నయముగ నాటపాటల ఘనంబుగ నేర్పెన గాయకోత్తముల్
ప్రియముగ సత్కవిత్వమును జక్కఁగ నేర్పెన సత్కవీంద్రుఁడున్
నయమునఁ బారలౌకికమునం దనియించితి వ్యర్థ మయ్యెఁగా. —ఆ. ౪.

ఉ. కమ్మనిగోఘృతమ్ము తెలిగంటికి నప్పత మైనయన్నమున్
దిమ్మనము ల్రసావళులుఁ దేనెలొనల్ బహుశాకపాకముల్
కమ్మనిపిండివంటలును గాంచనవర్ణము గల్గు నుప్పు మో
దమ్ముగ వారలుం గుడిచి తద్దయు సన్నుతిచేసి రందఱున్. —ఆ. ౬.



మరింగంటి-సింగరాచార్యులు.

ఈకవి దశరథరాజనందనచరిత్ర యనెడు నిరోష్ఠ్యరామాయణమును రచియించెను. ఇతఁడు శ్రీవైష్ణవబ్రాహ్మణుఁడు; మౌద్గల్యగోత్రుఁడు; తిరుమలాచార్యపౌత్రుఁడు; వేంకటాచార్యపుత్రుఁడు. ఈకవి తా నేకైకదినప్రబంధరచనాధురీణుఁడ ననియు, ఆంధ్రభాషా నిరోష్ఠ్యాదిపంచశతిప్రబంధనిర్మాణుఁడ ననియు, వ్రాసికొనెను గాని యితఁడు రచియించిన యితరగ్రంథము లేవియు నిప్పుడు గానరావు. ఇతఁడు నూటయేఁబదిసంవత్సరములక్రిందట నుండిన ట్లితనివంశమువారు చెప్పుచున్నారు. ఈకవి వాసస్థలము దేవరకొండసీమ. ఈతనికవిత్వము సలక్షణమై హృదయంగమముగా నున్నది. దశరథరాజనందనచరిత్రములోని కొన్ని పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

చ. కటకట లేల చిత్రగతికాచ్ఛట లేల హిరణ్యశాటికా
హాటకధనధాన్యరత్నఘటితాచ్ఛదలంక్రియ లేల నద్ధికల్
స్థిరగతి నేలఁగాఁ దగినతే జగి యేల యనేకచర్యలన్
సిరిగల యట్టిసంతతిని జెందిన యాగదెడ లెస్స లెన్నటన్ —ఆ. ౧.

ఉ. అనఘచరిత్రవిస్తర ... క్రియఁ జెందితిఁగాన దాఁదనే
కనకకిరీటహారకటకాంకణచిత్రకరత్నచేలచం
దనఘటచేటికాగజతదంచితతాంగిహయాదికాంతలె
... నరిగినంతనే తనియు ... నిచ్చెదఁ గీర్తి ... —ఆ. ౨.

చ. అని తృణశీలగాఁ దలఁచునా ... ధరించు తాటకా
తనయు... శాతశాస్త్రగణి సరాగతి ... రక్షితఘన
... ఘటిల్లఁగాఁ గదలి దాడి ... ధాత్రి చెరఁగాఁ
... ఖరాంతఁగాంచి ... సహస్రరసాతిశాలియై. —ఆ. ౩.

మ. అగజాజాని దనేకకంధరలచే నర్చించి ...
దిగధీశాదితినంది... టల నర్థిన్ గెల్చి శంకించదే
తెగి కైలాసగిరిం దృణాకృతిగ నెత్తంగాన నీతం దహో
జగదారాధ్యతఁ జెచ్చనేఁడె సదాచారక్రియం జెందినన్. —ఆ. ౪.

మ. గద కేలన్ ధరియించి ... తరగ్నాతాట్టహాసక్రియన్
చదలంటం జరణాగ్రఘట్టనల నాశల్ లల్లాడఁగా దీ
క్షదశన్ దీర్ఘదృగంచలాగ్నికణసంక్రాంతిం జలించంగ నా
త్రిదశాలిం గని కేశసేన యధికార్తిన్ డాఁగె నాయాయెడన్. —ఆ. ౫.

అనంతరాజు-జన్నయకవి.

ఇతఁడు రామకథాభిరామమను పదియాశ్వాసముల మహాకావ్యమును రచియించెను. ఈకవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; జన్నపమంత్రిపౌత్రుఁడు; అమ్మయామాత్యపుత్రుఁడు. ఇతఁ డేకాలమునం దుండినవాఁడో తెలియరాలేదు గాని నూటయేఁబదియేండ్లక్రిందటివాఁడయి యుండవచ్చును. ఈపుస్తకమునందలికథ శ్రీరామచరిత్రమేఁట దీని నామముచేతనే తెల్లమగుచున్నది. ఈతనికవిత్వము నాతికఠినమయి మృదుపదగుంభితమయి కర్ణరసాయనముగా నున్నది. రామకథాభిరామములోని రెండుమూడు పద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

ఉ. శ్రుతులకు భూషణంబు లగుచున్ బరమానుభవంబు గల్గు నీ
శ్రుతులకు నెల్లలోకములఁ జూచిన సామ్యము లేదు మాధురీ
గతుల సుధారసంబులిలుకన్ ఘనమోహనసుస్వరైక సం
గతుల మహాద్భుతంబు గులుకన్ లసిల్లెఁ బయోగిపాగల్ —ఆ. ౧.

మ. వికచాంభోరుహచారులోచనకుఁ బర్వాం గాంతిమీఱన్ లలా
టికముక్తాఫలభాసురంబగుచు నూటిం దన్మఖేందూపచా
రకలాపాచరణంబుపొంటె ననుపారం జేరునత్యుత్తమా
లికచందంబున నందమై కచతమోలీలాప్తతారాకృతిన్ —ఆ. ౨.

చ. దరము హరించి యాశ్రితవితానముఁ గాచునభేద్యవజ్రపం
జరము విపన్నదీనజనసంఘముఁ బ్రోచుసమీపమేరుభూ
ధరము మహాగ్రలోకపరితాపమడంచుసుధాప్రధానసా
గరము కరంబు రామవిభుకారుణికత్వమహత్త్వ మెన్నఁగన్ —ఆ. ౯.

ముద్దుపళని.

ముద్దుపళని పద్యకావ్యములు చేసినస్త్రీలలో నొకతె. మొల్ల రచియించిన రామాయణమునుగూర్చి రెండవభాగమునందే తెలుపఁబడినది. మోహనాంగి యను నామె మారీచిపరిణయమును రచియించినట్లు చెప్పుటయేకాని పుస్తకము లభింపలేదు. మొదటఁ బద్యకావ్యములను రచించినవా రిరువురును కులాంగనలు; ఈముద్దుపళని వేశ్యాంగన. ఇది రాధికాసాంత్వన మను నాలుగాశ్వాసముల శృంగారప్రబంధమును

రచించెను. దీని తల్లి పేరు ముత్యాలు. అది తంజావూరుసంస్థాన ప్రభువయిన ప్రతాప
సింహుని యుంపుడుకత్తె యయినట్టు "చోళసింహాసనాధ్యక్ష ప్రతాపసింహ మహా
రాజ బహుమతానేకచామీకరాంబరాభరణ ముత్యాలుగర్భశుక్తి ముక్తాయమాన"
యని రాధికాసాంత్వనముయొక్క గద్యములో వ్రాయఁబడినదానినిబట్టి యూహింపఁ
దగియున్నది. ఈరాధికాసాంత్వనమునకే యిళాదేవీయమని నామాంతరముగలదు.
ప్రతాపసింహుఁడనెడి ఈమహారాష్ట్రప్రభువు ౧౭౬౫ వ సంవత్సరమునందు మృతి
నొందెను కాఁబట్టి యీముద్దుపళని ౧౭౬౦ వ సంవత్సర ప్రాంతమునందు తంజా
వూరిలోనుండెను. ఇది సంగీతసాహిత్యభరతశాస్త్రములలోఁ బ్రవీణురాలయినట్టు
తానే చెప్పుకొన్నది. దీనికవిత్వము నాతికఠినమయి మృదువుగా నుండినందునకు
సందేహములేదు; దీనికి మంచి సంస్కృతాంధ్రసాహిత్యమును గలదు. అందందు
తప్పు లున్నవికాని యట్టితప్పులు పురుషకవిత్వమునందు సహిత మనేకగ్రంథములలోఁ
గానఁబడుచున్నవి. అయినను గ్రంథములోనిభాగము లనేకములు స్త్రీలు వినఁదగి
నవియు స్త్రీనోటినుండి రాఁదగినవియుఁగాక దూష్యములయి యున్నవి. ఇది
జారత్వమే కులవృత్తిగాఁగల వేశ్య యగుటచేత స్త్రీజనస్వాభావికమయిన సిగ్గును
విడిచి శృంగారరసమను పేర సంభోగాదివర్ణనములను పుస్తకమునిండ నెక్కిలిపచ్చిగాఁ
జేసినది. అయినను స్త్రీకవిత్వమని తెలిపెడు

గీ. తనదుమట్టెంత తా నెంత తా నెయింత । చేయఁజూచిన నే నెంత చేయరాదు
వేలువాచిన రోలంతవిరివిగాదె । రోలువాచిన నది యెంతమేలు గనరొ.

గీ. పుట్టఁదేలు పుట్టకున్నఁ గుమ్మరిబూచి । తోసిరాజటంచుఁ దోఁచెఁ జెలియ
దానివేలఁదీసి దానిఁగన్నఁ బొడిచి । నటులుచేయుచున్న నగునె చిలుక.

గీ. తగిన కొండమీఁద దాఁటఁ గోఁతదాని । నెరిఁగఁ దన్నఁ దెలియు కింతపలికె
నెంతమీఁదవచ్చి యెంతమీఁదనుమించెఁ । గాఁక ద్రెళ్లి నెద్ద గంతమోచు.

గీ. కాని పదగను మెకవిరాఁద దానిమొగము । కనఁగవలదని శౌఁకెఁ గట్టుపెట్టి
బింకములు కూల నటుకాలఁబెట్టి నేల । రాయకున్నను నాపేరు రాధగాదు.

గీ. లేనిపట్టింపు లెల్లను బూని చాన । నేనె యిదురైనఁగాని యింతైనఁ జూడ
దల్పునకుఁ గల్పివచ్చిన నర్ధరాత్రి । గొడుగు తెమ్మన్నకతగాను గోములాంగి.

ఇత్యాదిలోకోక్తులును జాతీయములును గలపద్యము లందందు లేకపోలేదు. రాధికా
సాంత్వనమునుండి మఱికొన్నిపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

మ. యమునాతీరవిహారహారసదృశోద్యత్కీర్తిసంభార భా
రమణీయాకృతిమార మారసికతాప్రావీణ్యసంసార సా

రమరందోక్తి విచార చారణమదప్రఖ్యాతవిస్తార తా
రమహీభృత్సమధీర ధీరమునివాగాధార రాఘాకరా — ఆ. ౨.

ఉ. ఈయెడఁ గాయము న్విడిచి యేగెద నంచు విచార మొందలే
దా యదుసార్వభౌమునికి నామురవైరికిఁ గాని కాయమై
పోయినఁ బోవ నున్ననిలఁ బుణ్యమొ పాపమొ గుడ్డికన్నుదా
మూయకయున్ననేమి మఱి మూసిననేమి తలంచిచూడఁగన్. — ఆ. 3.

చ. మెలఁకువమాటలం గలుగుమేలను లచ్చట గచ్చు లిచ్చటన్
దలఁపులు దానిపైని బలుతప్పులు నాపయి నేస్తమాడఁ బే
రలుక మఱీడఁ గూర్మి వగ లక్కడ నిక్కడ టక్కు లద్దిరా
తెలియఁగవచ్చె నీనడత తెల్లము వింటిమి ప్రాణనాయకా. — ఆ. ౪.

కంకంటి-పాపరాజు

ఈకవి యాఱువేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. ఇతఁడు తనయుత్తరరామాయణము నం దాఱువేలవారి నిట్లు వర్ణించుచున్నాఁడు—

సీ. అఖిలరాజాధిరాజాస్థానజనహృద్యవిద్యావిహారు లాఱ్వేలవారు
కల్యకబలికర్గకలశార్ణవోద్ధీనవితరణోదారు లాఱ్వేలవారు
సజ్జనస్తవనీయసతతనిర్వ్యాజహితపరోపకారు లాఱ్వేలవారు
ఘనదుర్ఘటస్వామికార్యనిర్వహణప్రవీణతాధారు లాఱ్వేలవారు
విమతగర్వాపహారు లాఱ్వేలవారి । లట్టియాఱ్వేలవారిలో నలఘుకీర్తి
వెలయు శ్రీవత్సగోత్రారవిందహేళి । మహితగుణశాలి వల్లభామాత్యమౌళి.

కవి శ్రీవత్సగోత్రుఁడు ; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు ; అప్పయామాత్యపుత్రుఁడు. ఈతని తల్లి నరసాంబ ; తమ్ముఁడు నరసింహుఁడు. ఈతనివాసస్థానము నెల్లూరుమండలము. అక్కడక్కడఁ గొన్ని వ్యాకరణదోషము లున్నను మొత్తముమీఁద నీతనికవిత్వము మిక్కిలి రసవంతమయినది. ఇతఁ డుత్తరరామాయణమును పురాణశైలినిమాని ప్రబంధ పాకమునఁ జెప్పినవాఁడు. పూర్వ ముత్తరరామాయణము తిక్కనసోమయాజిచేఁ దెలిఁగింపఁబడినను దాను క్రొత్తగా మరలఁ దెలిఁగించుటకు రామకథ యగుటయే కారణమని కవి యీక్రిందిపద్యమునఁ జెప్పెను—

మ. వసుధం దిక్కన యజ్వ నిర్వచనకావ్యంబై తగం జేసె ను
త్తరరామాయణ మందున న్మతి ప్రబంధం బూని నిర్మించుటే

సరసత్వం బని ప్రాజ్ఞులార నిరసించంబోకుఁడీ రాఘవే
శ్వరుచారిత్రము లెందఱెన్నిగతుల న్వర్ణించినం గ్రాలవే?

కవి యుత్తరరామాయణమును రచించుటకుముందు విష్ణుమాయావిలాస మను యక్షగానమును రచించినట్లు తన్నుఁగూర్చి యిష్టదైవము పలికినరీతిగా నీక్రిందిపద్యమునఁ జెప్పుకొన్నాఁడు—

గీ. శ్రీవెలయు మున్న విష్ణుమాయావిలాస । యక్షగానంబు మాకు సమర్పణముగఁ
జేసి తదియాదిగా మేము నీసుధాను । సారవాక్కులఁ జొక్కియున్నార మనఘ.

ఉత్తరరామాయణము కంకంటి పాపరాజు చెప్పినట్లున్నను నిజముగాఁ బుప్పగిరి తిమ్మన్న రచియించి యాతనిపేరు పెట్టెనని వాడుకగలదు. ఈతనికవిత్వమునకును బుప్పగిరి తిమ్మనకవిత్వమునకును భేద మున్నందునను, ఈలోకప్రవాదము సరియైనదిగా నుండదు. పుప్పగిరి తిమ్మన్న గొప్పకవి యగుటచేతను, పాపరాజునకు మిత్రుఁడును సహశ్రోతయు నయియుండుటచేతను, కావ్యరచనయందుఁ గొంత తోడ్పడియుండుట చేతను, ఇట్టిప్రవాదము కలిగియుండవచ్చును. పుస్తకరచనయందుఁ బుప్పగిరి తిమ్మన్న తనకు తోడ్పడినట్లు కవియే యీక్రిందిపద్యములలోఁ జెప్పియున్నాఁడు—

మ. హరిమద్దివ్యపదారవిందమకరందానందనేందిందిరా
త్ము ననేకాంధ్రకృతిప్రకల్పనసమర్థుం బుప్పగిర్యప్పనా
ర్యునిసత్పుత్రుని దిమ్మనాఖ్యకవిచంద్రు న్మత్సహశ్రోతఁ బ్రో
ద్బుధునే పిల్వఁగఁబంచి కన్నకల సంతోషంబునం దెల్పినన్.

మ. అతఁ డానందముఁ జెంది నన్నుఁ గని యన్నా జాలువాపైఁడికిన్
గృతవర్ణాంచితిరిల్లె మబ్బినటు లయ్యెన్నవ్య వాక్ప్రౌఢిమం
గృతి సేయంగఁ బొడంగు రామకథకుం గృష్ణుండు రాఁ గోటఁ బ్రో
స్తుతిగా వింపఁగ నాకు శక్యమె భవత్పుణ్యప్రభావోన్నతుల్.

గీ. అని కిరీటికి శౌరి తోడైనయట్టు । లమ్మహాకవిసాహాయ్య మాచరింపఁ
గృతి నొనర్పఁగఁబూనితి నేను మొదట । నెంతు మద్వంశవిధ మది యెట్టు లనిన.

కంకటి పాపరాజు ప్రళయకావేరిపట్టణములో నమీనుగా లౌక్యాధికారమునం దుండినవాఁడు. ఆకాలమునందే యీతనివద్దఁ బుప్పగిరి తిమ్మన్న కొంతఋణము చేసి యాయప్పు తీర్పలేక యీపుస్తకమును దానిక్రిందఁ జేసి యియ్యఁగా, ౧౭౯౦వ సంవత్సరప్రాంతమున నుత్తరరామాయణమును పాపరాజు అను పేరితోఁ బ్రచురించెనని చెప్పుచున్నారు. కవి యిప్పటికి నూఱుసంవత్సరములక్రిందట నుండినవాఁడు. కవిత్వశైలి

తెలియుటకయి యుత్తరరామాయణమునుండి కొన్ని పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

మ. పలుమాఱుం దను వేఁడు రామవిభునిం బాటింప కుత్తుంగభం
గలసత్తోయభుజంగసంఘఫణభంగప్రౌఢరంగత్తిమిం
గిలవాలప్రహతప్రవాళశకలాకీర్ణారుణార్ణశ్ప్రభా
కలనం దేజము చూపె వార్ధి జడధుల్ గైకొందురే ధీరులన్.—ఆ. ౧.

ఉ. ఓయినిశాచరప్రవర యొప్పుగ నిప్పుడు పల్కినీగణ
న్యాయము లెందుఁబోయె సురనాథులఁదోలెడువేళఁ జాలఁ జా
ల్న్యాయముచేతఁగాదె జయ మందుట మీరు జగం బెఱుఁగదే
న్యాయము మేము దప్ప మొకనాఁటికదట్టన విస్మృ తెల్పెదన్.—ఆ. ౨.

ఉ. తమ్ముఁడ వంచు నీకొకహితం బెఱిఁగింపఁగ దూఱఁబంచిన
వమ్మొనరించి నాపలుకు వానినిజంపి నమన్ గయింపరే
క్రమ్మరిగుంపుతోడ నరుదెంచితి నిన్ననవేల నీకు డెం
దమ్మున మేలు గాఁదలఁచునన్నయునందగుఁ గాక దుర్మతీ!—ఆ. ౩.

మ. పలుతావుల్వెదచల్లుతెమ్మెరలు పైపై డాయ రేగాజువె
న్నెలగాయన్ మధుపాళిమ్రోయఁ గలకంఠీపాళికూయన్ మను
ల్లలనల్గానము చేయ నొంటి నిశవేళం దోఁటలో నైందవో
పలవేదిన్వసియించుపాంథుని స్మరాపస్మారము ల్పేరవే ?—ఆ. ౪.

చ. కిలకిలనవ్వి యచ్చెలి సఖీమణులంగని యమ్మలార యిం
తలు కనుఁగొంటిరే యిదిగొ తాసఁట యిక్కడ గన్నవారితోఁ
కలహ మొనర్పవచ్చెనఁట కాదనిపట్టిన వీఁడు చేతిలో
పలికినిలేఁడు నేఁడు బహుభంగులఁ బ్రేలెడు నంచుఁ జూపినన్.—ఆ. ౫

ఉ. మాటలఁ దాటకాంతకుఁడు మాటికిఁ దేనియ లొల్క వేఁడినన్
బాటలగంధిసిగ్గు ప్రతిభాషితచాతురి నడ్డగింపఁగా
గాటపుఁగాంక్షయన్ దెరువుకత్తె మదిం ద్వరసేయ నల్లనన్
మీటినమ్రోయువీణవలె మించునెలుఁగున భర్తతో ననున్ —ఆ. ౬.

ఉ. ఈవెదబుద్ధి నీకెజనియించెనొ యేజడుఁడైనఁ దెల్పెనో
హా విధిద్రోయ నీకు వశమా లవణాసురుబారిఁబడ్డవా
రీవల కెవ్వరైన మనిరే యిఁక నూర్వులు బ్రహ్మ లాఁగినన్
జావక పోదువోటు కొనసాగునె నీకిలువిద్య లిచ్చుటన్.—ఆ. ౭.

చ. వలసినభోజనాభరణవస్త్రధనాదులఁ బొంది తృప్తులై
పలుమఱుఁ జాలుఁజాలు నని పల్కెడువారలెకాని మాకుఁ గా
వలయు కొసంగుమం చనెడువారల మందున కైనఁ గాన మా
స్థలమున జానకీవిభునిజన్నమువైభవ మెన్న శక్యమే.—ఆ. రా.



పుష్పగిరి-తిమ్మన్న.



ఈకవి సమీరకుమారవిజయ మనెడి యేడాశ్వాసముల కావ్యమును రచియించి, భర్తృహరి నీతిశతకమును తెనిఁగించెను. ఇతఁ డుత్తరరామాయణమును రచియించిన కంకంటి పాపరాజుతో సమకాలికుఁడు. ఇతఁడు రచియించిన సమీరకుమారవిజయ ముత్తరరామాయణ మంత మధురముగా లేదు. భర్తృహరినీతిశతకము సహిత మేనుఁగు లక్ష్మణకవి తెనిఁగించినదానికి చాలదు. కవి సంస్కృతాంధ్రములయం దసమానపాండిత్యము కలవాఁడే యయినను, కవనమం దక్కడక్కడ లక్షణవిరుద్ధము లయినప్రయోగములు కానఁబడుచున్నవి. ఈకవి నివాసస్థలము నెల్లూరిమండలములోని మోడేగుంట యయినట్లు నెల్లూరిమండలచరిత్రసంగ్రహమునందు వ్రాయఁబడియున్నది. ఇతఁ డాశ్వలాయనసూత్రుఁడు; విశ్వామిత్రగోత్రుఁడు; అప్పనార్యునిపుత్రుఁడు. ఇతఁడు సమీరకుమారవిజయమునందు తన్నుఁగూర్చి యిట్లు చెప్పుకొన్నాఁడు—

సీ. శ్రీహనూమత్పాదసేవాగతాధ్యాత్మ తత్త్వైకవిశ్వమహత్త్వవిదుఁడ
నాశ్వలాయనసూత్రిహాఁవిశ్వామిత్రగోత్రాబ్ధిచంద్రుఁడఁ గుశలమతిని
అలపుష్పగిరియప్పనార్యున కొబళాంబకును సుపుత్రుండ బ్రహ్మవేత్త
యైన వేంకటకృష్ణయాగ్రణికిని వేంకటాఖ్యకవీంద్రున కవరజుండ
సరసగుణయుతుండ వరకవిఁ దిమ్మనా । హ్వయుఁడ నేను జననమంగి మనుట
కల్ల ఫలముగల్గఁ గృతి యొక్కటిరచింప । నూహ సేయుచున్న నొక్కనాఁడు.

కవి పదునెనిమిదవశతాబ్దమధ్యము మొదలుకొని ౧౭౫౦వ సంవత్సరమువఱకును కవిత్వరచన చేసియుండవచ్చును. ఉత్తరరామాయణముయొక్క కర్తృత్వము నారోపించినట్లే దశకుమారచరిత్రముయొక్క కర్తృత్వమునుగూడఁ గొందఱీకవి కారోపింతురుగాని యాయారోపణము కేవల నిరాధారముగాఁ గనఁబడుచున్నది. ఈతని పుస్తకములనుండి కొన్నిపద్యము లుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

భర్తృహరి నీతిశతకము

చ. మతిఁగల జాడ్యము న్బెఱచు, మాటల సత్యము గూర్చు, మానము
న్నతి నెనయించుఁ బాపములు నాశ మొనర్చు, మనంబునం బ్రస
న్నత గదియించు, దిక్కుల ఘనంబుగఁ గీర్తులు నించు, సాధుసం
గతి యిఁక నేవిశేషములు గల్గఁగఁజేయదు మర్త్యకోటికిన్.

ఉ. నీతు లెఱుంగువారు తమునింద ఘటించిన నెంచిరేన్, మహా
భూతులు పాయకున్న నవి పోయినఁ, జావవలెనైనఁ గల్పసం
ఘాతవిరామకాలములఁ గల్గినఁ గల్గుఁగాక యొక్కప్పుడున్
నీతిపథంబునం జెదర నేరరు ధైర్యరమాధురంధరుల్.

సమీరకుమారవిజయము

ఉ. ఆరజనీచరాగ్రణి లయావసరాసిలసన్నిగదాకృతిన్
దారుణరాఁగనంగొని యథాయుధులై సుర లప్రరాడ్గృహాన్
దూఱెడువారు నిచ్చఁ బిధ దూఱెడువారుఁ గపీంద్రువెన్కకున్
జేరెడువారుఁ గావుమని చీఱెడువారునునై యలంకఁగెన్. ఆ. ౧.

ఉ. ఎమ్మెయి యవ్వనంబుఁ గలయింతి పతిం బెడఁబాసి యొంటిగాఁ
గ్రిమ్మరుచోట గర్భము ధరించినదన్నను గన్నఁ గన్నవా
రెమ్మెయిఁ గల్ల లేమిఁ గణియింతురొ యెంతురొ బంధుకోటిలో
నమ్మకచెల్ల నానియమ మాగడ మాయె నికేమి చేయుదున్.— ఆ. ౨.

చ. రమణుఁ డొసంగ నుంగరము రాముకనుంగొను మన్నమాత్రమే
ను మఱచి సాక్షి యొక్కటఁ గనుంగొనుచుండితిఁగాని తత్ప్రమో
దమునకు నాదికారణ మిటం డని నిన్ననైతి నెచ్చటన్
బ్రమద తెఱంగ నేర్తురె కృపాళు రొనర్చిన మేలు మారుతీ.— ఆ. 3

ఉ. ఇంతవిచార మయ్యెఁగద యేమను నీ వనభేదయుక్తి నీ
స్వాంతమునందు వర్తిలుట నన్నెఁడు నేనను చింత యెంతప
ర్యంతము జంతుసంతతిహృదంతమునందు వసించు నంతప
ర్యంతము జన్మమృత్యువుల కంతము లేదు సమీరనందనా.— ఆ. ౪.

ఉ. రావణుఁ గీవణున్ సమరరంగమునం గుదియించినట్లు నా
లావున కోహటింపక నిలం గలవే రఘురామ వేత్తవై
యీవెడ క్రోఁతి నెక్కొని యేటికి వచ్చితి వింతదూర మ
య్యా విజయంబు చెందఁగలఁడోటు శతాస్యుఁ గడంగి యుద్ధమున్.— ఆ. ౫.

సీ. హీనాధిక్యము లెంచి పంచితివొ నన్నే మాడిక్కఁ బొమ్మంటి వా
హీనాత్ముం గపిమాత్రుఁ బిల్పుటకుఁ బోనీ యొక్క వేగంబునం
దైనన్ నాకు సమానుఁడే పలుకు లేలా నీవె యిట్లాడఁగా
నేనా కాదను వాఁడ నంచు దలపక్షీంద్రుం డ్నిరీక్షించుచున్.—ఆ. ౬.

శా. అన్నా నే ముదివాఁడ లేవ వడిలే దండంబుగో నీవేఁగఁగా
సన్నాహంబున వచ్చినాఁడ వుగదా జాగేల నీకేలనీ
పన్నంబైన మదీయపుచ్ఛ మొకపార్శ్వంబందుఁ బొందించి పొ
మ్మన్నన్ దన్మహిమం బెఱుంగక కుతూహంకారపంకాత్ముఁడై.—ఆ. ౭.

ధరణిదేవుల-రామమంత్రి.

ఈకవీంద్రుఁడు నూఱుసంవత్సరములక్రిందట దశావతారచరిత్ర మను పదియాశ్వాసముల గ్రంథమును రచియించెను. ఇతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; తిమ్మయామాత్యునిపౌత్రుఁడు; ధరణిదేవుల నాగయామాత్యునకును పణిదమ్మకును పుత్రుఁడు. అందందుఁ గొన్ని వ్యాకరణదోషము లున్నను, ఈతనికవిత్వము రసవంతమయి హృదయరంజకముగా నుండును. కవియే తన్ను సంస్కృతాంధ్రభాషాప్రవీణునిగాను దినైకప్రబంధనిర్మాణదక్షునిగాను

క. నను సంస్కృతాంధ్రభాషా। వినుతు దినైకప్రబంధనిర్మాణదక్షున్
గనుఁగొని యిట్లనిపలికెన్। వినయంబు నయంబు హెచ్చ విబుధులు మెచ్చన్.

అను పద్యములోఁ జెప్పుకొని, తన్నష్టభాషాకవిత్వ తత్త్వసంవేదినిగా కృతిపతి పొగడినట్లీక్రిందిపద్యములోఁ జెప్పుకొన్నాఁడు:—

సీ. శ్రీరామకరుణాకటాక్ష సంస్కృతప్రాకృతాద్యష్ట భాషాకవిత్వ
తత్త్వసంవేది ధరణిదేవుల తిమ్మయామాత్యపౌత్రుండ వన్నదాన
ముఖ్యనానాదానమునిత భూసురచంద్ర నాగప్రధానేంద్ర నందనుఁడవు
పణిదమాంబాగర్భపాథోధిచంద్రుఁడ వాత్మవిద్రఘునాయకాద్యనుజుఁడ
వాప్తుఁడవు గాన వేఁడెద నందముగను
గృష్ణుని దశావతారముల్ గృతి యొనర్చి
యంకితము సేయు నాకుఁ బ్రఖ్యాతి నీకు
మహితగుణసాంద్ర రామయామాత్యచంద్ర.

కవి తనదశావతారచరిత్రము నాలుగేలనియోగి యగు మగదల కృష్ణమంత్రికంకి
తముచేసి యాతఁడు విద్యానిధి యైనట్లు

ఉ. నారదమా! యేమి సురనాథ! విశేషములేమి? వింటిరో
సారసగర్భుచెంగటను శారద లేదఁట! యెందు నిల్చెనో?
యారసి మాడుఁ డామగదలాన్వయదుగ్ధపయోధిచంద్రమం
దారము కృష్ణమంత్రి రసనాస్థలినిల్చెను, యుక్తమే కదా!

ఇత్యాదిపద్యములలో నభివర్ణించియున్నాఁడు. కృతిపతియైన కృష్ణమంత్రి గత శతాబ్దాంతమునందు నెల్లూరిమండలములోని ప్రళయకావేరిపట్టణమునం దొలాందావారి ద్విభాషిగా నుండెను. కంకంటివారి యుత్తరరామాయణమువలెనే యీదశావతార చరిత్రమును పుష్పగిరి తిమ్మన్న చే రచియింపఁబడినదని కొందఱు చెప్పుచున్నారు గాని కవు లిద్దఱు నేకకాలమునం దొక్కదేశములో నుండుటదక్క వారిమాట కాధార లేశమును గానరాదు. దశావతారచరిత్రకవిత్వము పుష్పగిరి తిమ్మన్నదైన సమీర కుమారవిజయకవిత్వముకంటె మృదుతరముగాను మధురతరముగాను కనఁబడు చుండుటచే దశావతారచరిత్రరచనలోఁ బుష్పగిరి తిమ్మన్న కేమియు సంబంధము లేదని నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును. దశావతారచరిత్రములోని పద్యములఁ గొన్నిటి నిం దుదాహరించుచున్నాను—

శా. ఆవార్త న్విని పింప దైత్యపతి రోషావేశ ముప్పొంగ నా
హా వేదంబుల యాగభాగము లమర్త్యశ్రేణికే కాని మా
కేవంతంబిలేక యుండునటుగా నేర్పాటు గావించెఁ గా
నీ వేగంబ హరించి తచ్ఛ్రుతుల భగ్నీభూతము ల్సేసెదన్.—ఆ. ౧.

ఉ. కన్నులు బ్రహ్మ కొండొసఁగఁ గాఁగ లేవని గౌతముండు తాఁ
గన్నులు సేయొసంగె నధికంబుగ నష్టమదాంధకార సం
ఛన్నము లౌటచేఁ దెలియఁజాలవు తన్మదకారణంబు నిం
కన్నినుఁ గూడ నీయ కుపకారము చేసెదఁ జూడు వాసవా.—ఆ. ౨.

ఉ. వీరుఁడ వంచు నిన్నుఁ బదివేలవిధంబులఁ బ్రస్తుతించుచున్
వారిధిభర్త తెల్పినిని వచ్చితి మెచ్చెద నేఁడుచూపు నీ
వీరతఁ గాంచిశీకపదవీరతవృత్తిని మోసతో వృషన్
జారెవవన్నఁ బో విదఁడు స్వర్ణవిలోచనుఁడంచు నుగ్రుఁడై —ఆ. ౩.

చ. గెలిచితి సర్వదేవతలఁ గేశవుఁ డొక్కఁడె తక్క నాతనిన్
గెలిచినఁగాని యీగెలుపు గెల్పుటకాదని యొట్టులంటి శేఁ

దోలఁత వరాహస్త్రై యనఁ జుఁ ద్రుంచు టెఱుఁగర నూడఁ దీర్పఁగాఁ
గలఁగని గల్పదేల బలగౌరవ మేటికి శౌర్య మేటికిన్ —ఆ. ౪.

ఉ. మక్కున గవ్వ కట్టి నిను ముందుగ నీడిచి తెమ్మటంచు మా
రక్కపి కోఁడు పంచె విచురా దివిజర్షభ యింక నట్టటన్
దిక్కులు మాచిన స్వదువ దేవర వైనను నీకు చెక్క నే
ఱమొక్కెదఁ గాని రమ్మనుచు ముందలఁ బట్టఁగఁ దంగ నద్ధతిన్ —ఆ. ౫.

శా. ఔరా విప్రుఁడ వంచు నిన్ జులకసేయ న్వచ్చితే మంచిదే
గారమ్మా ధను ఫూని నీదయినశాస్త్రం బేను శిక్షించెదన్
శూరత్వంబులు మీకు యుంచు నజుఁ డెచ్చో ముద్ర గావించెనే
లేరా బ్రాహ్మణశూరు లింకిటను గల్పింతు న్ననుం జూడుమా.—ఆ. ౬.

శా. ఔనౌ నే వెలయాలనా యిటులు నీ వాదన్ బళా చాలుఁ బో
షో నవ్వేరవరైన విన్న నిట నేర్పు ల్పాపఁగా వచ్చితో
నానాధుం డిదివిన్న యంతఁ దకు న్నాకు న్మహాహాని రా
దా నావటికులాంగనామణికి న్యాయం బౌనె యీమార్గముల్.—ఆ. ౭.

మ. ఎలనాగా! తలయెత్తి చూడఁగదవే రెన్నారు నీ రేమికా
వలెనే యుంచని యమ్మలక్క లట క్రోవన్ వేడ సీపైఁడిచా
యలచే మించుచతంపు నావ ఱఁగయానం చంటతన్ సిగ్గుచేఁ
దలవంచు న్మహికన్య వాగ లదె యాతం డెవ్వరంచు న్నగన్.—ఆ. ౮.

ఉ. ఓయుగుగాకు బోఁడి! కనవో వినవో యిదియేమి చెల్ల నీ
ప్రాయపుఁ దోయజాక్షులెడఁ బాయ రొకప్పుడు ప్రాణనాథులం
బ్రాయముఱి త్తఁబుస్తురటె పల్కవె నీమది నన్న యట్టియా
నాయకుఁ దెల్పవే త్రిదశనాయకుఁ గోరసఁ దెచ్చికూర్చెదన్.—ఆ. ౯.

శా. సంభాభోగముఁ గోరి యాగముల కర్థం జెల్ల వెచ్చించుటా
యంభోదమ్ములఁ జూచి చెర్వుజల మాద్యంతంబు చల్లించుటల్
సంభోగేచ్ఛ జనించెనేని మఱి వేశ్యారత్నము ల్లేరొకో
సంభోగింపఁగ రాద కాసిడు జనల్ జ్ఞానంబు సామాన్యమే.—ఆ. ౧౦.

దిట్టకవి_నారాయణకవి.

ఇతఁ డాఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; కాశ్యపగోత్రుఁడు; పాపరాజకవి పుత్రుఁడు. ఇతఁడు రంగరాయచరిత్రమను ప్రబంధమునుజేసి దానిని కృష్ణానంద

లములోని నర్సారావుపేట జమీందారగు మల్రాజు రామారాయనింగారి కంకితము చేసెను. ఈ గ్రంథము ౧౭౮౦ వ సంవత్సర ప్రాంతములయందు రచియింపఁబడినట్టు తెలియవచ్చుచున్నది. ఈ పుస్తకము ౧౭౫౭ వ సంవత్సరమున బొబ్బిలికోటవద్ద శ్రీరావు రంగారాయఁడుగారికి ఫ్రెంచిసేనానాయకుఁడగు బుస్సీగారితో నప్పటి కేగిన పూసపాటి విజయరామరాజుగారికిని జరగిన యుద్ధము భారతయుద్ధమువలె వర్ణింపఁబడినది. బొబ్బిలికోటవద్ద జరిగిన యుద్ధక్రమమును బొబ్బిలిసంస్థాన చరిత్రము కథా సందర్భమున నిందు కొంత వివరించుచున్నాను.

బొబ్బిలిసంస్థానస్థాపకుఁ డయిన పెద్దారాయనింగారును విజయనగరరాజ్య సంస్థాపకుఁడయిన పూసపాటి తమ్మిరాజుగారివలెనే ౧౬౫౨ వ సంవత్సరమునందు శ్రీకాకుళపు సర్కారు ఫౌజుదారగు షెర్ మహమ్మదుఖాన్ యొక్క ప్రాపుచేత నక్కడకువచ్చెను. పెద్దారాయనింగారు మహాశూరుఁడయి గంగవాక యనుచోట జరిగినయుద్ధములో శత్రువుల సంహరించి షెర్ మహమ్మదుఖాన్ యొక్క పుత్రుని ప్రాణములు రక్షించినందున, షెర్ మహమ్మదాయనకు రాజాముహుండా కవులునకిచ్చి రంగరావని బిరుదునిచ్చెను. రంగరావను బిరుదనామమునొందిన యీ పెద్దారాయనింగారు పద్మనాయకవంశజులయిన వెలమదొరలలోనివాఁడు. ఈయనయు వేంకటగిరి సంస్థానప్రభువులును పిఠాపురసంస్థానప్రభువులును ఏకవంశములోనివారే. రాజాముహుకొలువుకుఁ బుచ్చుకొన్నతరువాత పెద్దారాయనింగారు క్రొత్తగా నొకపేటను కోటను గట్టి దానికి తన యుపకర్తపేరట బెబ్బులియని నామకరణము చేసెను. షేర్ మహమ్మదులోని "షెర్" అను పదమునకు బెబ్బులియని యర్థము. బెబ్బులి యనునదే కొంతకాలమునకు బొబ్బిలిగా మారినదఁట! అప్పటినుండియు క్షత్రియులయినవిజయనగరమువారికిని వెలమవారయిన బొబ్బిలివారికిని వైర మారంభమయ్యెనని చెప్పుదురు.

మన ప్రస్తుతచరిత్రారంభకాలమున ౧౭౫౬ వ సంవత్సరమునందుత్తరసర్కారులు ఫ్రెంచివారికియ్యఁబడఁగానే ఫ్రెంచిసేనాధ్యక్షుఁడగు బుస్సీదొరగారు రాజమహేంద్ర శ్రీకాకుళ సర్కారులను విజయనగర సంస్థానాధిపతులగు విజయరామరాజుగారికి కౌలుకిచ్చుట కంగీకరించెను; అట్లు జరగెనుపక్షమునఁ దనస్థితికి భంగము కలుగునని దూరాలోచనచేతఁ దెలిసికొన్నవాఁడయి యప్పటి బొబ్బిలి ప్రభువుగారగు రంగారావుగారు రాజ్యము ఫ్రెంచివారియధీనము కాకుండఁ జేయుటకయి యితరసంస్థానాధిపతులతోఁ జేరి కృషిచేసెను. ఈకృషికి శ్రీకాకుళపు నవాబగు జాఫరల్లీఖాన్ యొక్క ప్రోత్సాహముసహితము విశేషముగానుండెను. తిరుగఁబడిన జమీందారుల నదిమి కప్పములు గొనుటకయి బుస్సీగారు ౧౭౫౬ వ సంవత్సరము

నవంబరు నెల ౧౬ వ తేదిని ౫౦౦ యూరపియనులతోను ౪౦౦౦ సిపాయీలతోను హైదరాబాదునుండి బైలుదేరి డిసంబరు నెల ౧౯ వ తేదికి రాజమహేంద్రవరమువచ్చి చేరెను. విజయరామరాజుగారు పదివేల స్వసేనతోను, ఇతరరాజులతోను, వచ్చి యచట బుస్సీని చేరెను. తమదేశములోనుండి విజయనగర రాజ్యములోనికిఁ బారెడు కొండ కాలువలను మళ్ళించి బొబ్బిలి రంగరావుగారికాపులు తమభూములకుఁ బెట్టుకొన్నందు నను, దేశస్వభావమునుబట్టి బొబ్బిలివారిని సాధించుట సుసాధ్యము కాకపోయినందు నను, విజయరామరాజుగారు మనస్సులో బొబ్బిలిరంగారావుగారిపై ద్వేషమువహించి యాయనను శిక్షించుటకయి బుస్సీని తనయావచ్ఛక్తిని వినియోగించి బహువిధముల ప్రోత్సాహపఱిచి పురికొలిపెను. అందుమీఁద బుస్సీగారు బొబ్బిలిరాజ్యమును విడువ వలసినదనియు, దానికి బదులుగా నధికమైన శాల్యమును మూల్యముగల దేశ మియ్యఁ బడుననియు, రంగారావుగారికి వ్రాసిరి. రంగారావుగారు పితృపితామహాగత మయిన బొబ్బిలిరాజ్యమును విడుచుట కంగీకరింపక పోవుటయేకాక తక్కిన సంస్థానాధిపతుల తోడిపాటుగా రాజమహేంద్రవరమునకువచ్చి యాతనిని సందర్శింపకపోయెను. రాజ మహేంద్రవరమున బుస్సీని దర్శించుటకయి విజయరామరాజుగారు మొదలగు సమస్త రాజులును వచ్చినప్పుడు రంగరావుగారు రాకుండుట లోనుగాఁగలకథను గవి యిట్లు చెప్పినాఁడు—

ఉ॥ రాజమహేంద్రపట్టణవిరాజదమూల్యతలంబున న్సము
త్తేజిత మైనగౌతమ దీరతటసీమను గోటిలింగవి
భ్రాజిత మైనయొక్కనవపాదసమంజులవిష్కుటస్థలిన్
రాజితలీలఁ జేరి శిబిరంబు వడి న్విడియించె వేడుకన్.

* * * *

ఉ॥ కాయినికత్వ మేర్పడ సికాకుళ పుస్సరకారులో సమీ
దారుల రామరాజవసుధావలయేశ్వర ముఖ్యుల న్సమం
బారఁగఁ బిల్వఁబంపె మరి హైదరుజంగున కానతీయఁ ద
ద్వారపరిక్రమంబునను సత్వరుఁడై పిలిపించె వారలన్.

ఉ॥ పాయనివేడ్క విద్విషదపాయకరాయతబాహుశౌర్య లా
పాయకరాయఁడుం గిమిడిపట్టణపుంబృథివీశ్వరుండు నా
రాయణదేవుఁడున్ నరసరాజు మఱిం గొలుగొండ మన్నెపున్
రాయఁడు నాదిగాఁగలధరావరు లందఱు వచ్చి రత్తఱిన్.

గీ. ఉద్ధతులమూఁకఁ గ్రందగ్ననోత్సుకత్వ । మాత్తఁ జట్టాడ నాడాడ నలరుమన్నె
దొరలువచ్చిరమానుషద్రోహిప్రసంగ। కలితుఁడగురంగరాయఁడొక్కరుఁడుదక్క

సీ. నిజభుజాదండ నిర్ణిద్రకోదండంబు గాండీవకార్ముకక్రమముఁ జూపఁ
జరమభాగస్ఫుటచ్ఛటులతూణీరముల్ కవదొనసొంపు సంఘటిలఁజేయ
నాసీరముఖరనానాశంఖికధ్వనుల్ దేవదత్తరవోద్వృత్తిఁ దెలుప
నూరెలఁ బరతెంచుజాలుమతీ తేజీలు ధవళాశ్వములమస్తు ప్రదర్శింపఁ
గలియుగార్జునుఁడౌ నమోఘుఁడటంచుఁ । దను జగజ్జన మెన్న నద్ధతులమల్లు
వీక్షణాపేక్ష నేలెంచ విజయరామ । రాజరాజన్యలోకమార్తాండమూర్తి.

* * * *

చ. నలువదివేలకాల్బలము నాలుగువేలతురంగమంబులున్
నలువదియేఁబదేనుఁగు లనంతములైనశతఘ్నికాచయం
బులు నొకవేయిలొట్టియ లపూర్వవిభావిభవంబు దెల్పుచున్
గొలువ ఫరాసుతోడఁ గనుఁగోఁ జనుదెంచెను రాజతిత్వరన్.

ఇట్లీకావ్యమునందు విజయరామరాజుగారు నలువదివేలకాల్బలముతో వచ్చినట్లు చెప్పఁబడినను, ఆయనవెంట నిజముగావచ్చినసేన పదివేలని చరిత్రకారుఁడైన యార్మ్ దొరగారు వ్రాసియున్నారు. ఇట్లుండఁగా రంగారావుగారియనుమతిమీఁదనే బుస్సీ దొరగారు కొందఱు సిపాయిలను బొబ్బిలిరాజ్యముమీఁదుగా మఱియొకచోటికిఁ బోవుటకుఁ బంపిరి. విజయరామరాజుగారి తంత్రమువలననో రంగారావుగారి బుద్ధిపూర్వకమయిన యేర్పాటువలననో పంపఁబడిన సిపాయీలు త్రోవలో బొబ్బిలి భటులచే నెదిరింపఁబడి ముప్పదిప్రాణములను గోలుపోయి మరలి రావలసినవారైరి. ఈయవమానము విజయరామరాజుగారి ప్రోత్సాహమునకు తోడుపడఁగా, బుస్సీగారు రంగారావుగారిని శిక్షించి వారిని కుటుంబసహితముగా బొబ్బిలినుండి వెడలఁదోలుటకు నిశ్చయించుకొనెను. ఇన్నూట యేఁబండ్రు గుఱ్ఱపు రౌతులును నాలుగు ఫిరంగులును గల ౭౫౦ యూరపియనులతోను, విజయరామరాజుగారి భటులును సిపాయీలును గలిసిన ౧౧౦౦౦ స్వదేశీయపదాతిబలముతోను బుస్సీగారు బొబ్బిలికోటమీఁదికి దండు వెడలిరి. బొబ్బిలికోట యిన్నూరుగజముల వైశాల్యముగలిగి నలుచదరముగానుండెను. నాలుగుమూలలను నాలుగు గుండ్రనిబురుజులుండెను వెలుపలిగోడలయెత్తు ఇరువది రెండడుగులయినను, లోపలిబురుజులయెత్తు పండ్రెండడుగులే యుండెను. పయిని గోడలవెడల్పును పండ్రెండడుగులుండెను. ఇట్టి మట్టికోటయొద్దకుఁబోయి బుస్సీగారు తన సేనలను నాలుగుభాగములుచేసి యొక్కొక్కభాగమున కొక్కొక్క ఫిరంగినిచ్చి

నాలుగుభాగములను నాలుగు బురుజులను సాధింప నియమించెను. ౧౭౫౭ వ సంవత్సరము జనెవరు నెల ౨౪ వ తేదిని ప్రాతఃకాలముననే యుద్ధ మారంభమయినది. శత్రువులు కోట బురుజులమీఁద ఫిరంగులు కాల్ప నారంభింపఁగానే, కోట లోపలి వా రగ్నిభయముచేత బురుజులమీఁది కప్పుతీసివేసిరి. ఉదయమున జాము ప్రొద్దెక్కు వఱకు బురుజులగోడలలో విశేషభాగము కంతలుపడినవి. అప్పుడు శత్రువులయొక్క నాలుగుభాగములు నొక్కసారిగా నిచ్చెనలు చేకొని లగ్గలు పట్టుటకయి కోటగోడను సమీపించి గంటవఱకును బ్రయత్నించిరి కాని కోటను రక్షించుచున్న భటులయొక్క శౌర్యమువలన నొక్కరయినను కోటగోడమీఁది కెక్కలేకపోయిరి. కోటలోపలి వారు స్త్రీలతోఁగూడ వేయింటికి లోఁపుగానే యుండిరఁట. కోటగోడల కెగఁబ్రాఁక ప్రయత్నించినవా రనేకులు గాయములతో క్రిందఁబడిరి. ఈ యంశమును కవి యిట్లు వర్ణించుచున్నాఁడు—

ఉ. దిగ్గపరాసుమండల మునగ్రతమై బిరుదుల్వహించుచున్
లగ్గల కెక్కరా బురుజులం దగుచున్నకుమార సైన్యముల్
డగ్గలమైన కోపమున డొక్కుచు నన్నరుమాడువీఁక చే
నగ్గలికం దుపాకులఁ గిలార్చుచు నేయుచు గోయుచున్ వడిన్.

సీ. పొంగులు రాఁ గాఁగి పొరలునూనియు ముంచి గరగలవంచి యుక్కళఁగఁజల్లి
జిగురుటంబలి వేఁడి జిగుపాలజాలఁగా గుండలకొలఁదిగాఁ గుమ్మరించి
వసియూర్చు దారుయంత్రసముత్కరంబులు మేను లుచ్చిచనంగ మీటివైచి
యొండొంటిఁదోడుగా గుంపియ నాదల గ్గాతిచేసి త్రుంపఁగా గుండ్లువాలపి
బిరుసులఁ దరల్చి క్రొంబొగల్గురియు నినపగొట్టములదాల్చి మొద్దిటెగములఁ గ్రుచ్చి
చిచ్చుబుడ్డఁగల్చి నిస్త్రింశతతులఁ బొడిచి పడఁద్రోచిరా సేనఁ గడిమితోడఁగ.

లగ్గలెక్కి కోటపట్టుటకు శక్యముకాకపోఁగా నంతట నాప్రయత్నమును మాని శత్రువులు వెనుకకు మరలి మరల కోటమీఁద ఫిరంగులను గాల్వనారంభించిరి. అట్లు ప్రయోగింపఁబడిన ఫిరంగిగుండ్ల నొకచోటఁ గవి యీవిధముగా వర్ణించెను—

సీ. త్రుట్టికోట యగల్చి దారుణోష్మలుగ్రమ్మ వంతదాఁయకుడాని వ్రాలునవియు
నినుపతల్పుల ఘణిల్లునఁ దాఁకి పిఱిఁదికి రవళిమైవచ్చి బిట్టవియునవియు
ద్వారబంధపుఁగమ్మిదూఱి యవ్వలికంట డుస్సిపాఱఁగ నోడి డొల్లునవియు
గుఱితప్పి పఱతెంచి కోటముంగలిహస్తినఖపుదుమ్ములరేఁచి నక్కునవియు
నగుచునొండెడ నెడయీక యంటితూఁగి బంతులాడినపగిది గుభాల్గుభాలు
నివదభయదార్భటుల శతఘ్నీప్రయుక్త తాళఫలసన్నిభాయస గోళతతులు.

ఈఫిరంగి ప్రేట్లచేత కోటగోడ మఱింత పడిపోయి శత్రువుల కెక్కువయానుకూల్యమును కలిగించినది. అయినను కోటగోడలు పగులుటచేత కోట కావలివారి ధైర్యకంచుకము పగులక వారిని మఱింత తెంపరులనుగాఁ జేసినది. కోటకావలిభటులు తమప్రాణముల కాశపడక తమగృహములను కాపాడుకొను బెబ్బులులవలెఁ బోరాడిరి. ఫిరంగిగుండ్లు చిత్తజల్లుగాఁ గురియుచున్నను వెనుకతీయక వీరభటులు శత్రువులు కోటగోడల కెగఁబ్రాకఁగానే యీటెలతోఁ గ్రుమ్మి క్రిందఁబడఁద్రోయవలెనన్న నిశ్చయముతో నిశ్చలులై కాలుగదల్పక బురుజులమీఁద నిలువఁబడిరి. ఆగ్నేయాస్త్రముల నసహసించెడు శతఘ్నులకా ప్రయోగములముందఱ కేవల భుజవీర్య మేమి పనికివచ్చును? క్రిందనున్న సైనికులు గుఱిచూచి తుపాకులు కాల్చి బురుజులమీఁద నున్నవారి ననేకులను రూపుమాపిరి. స్వదేశ సైనికులయుం దీవఱ కెన్నఁడు నేయుద్ధములోను గనియుండని యిటువంటి యసమాన ధైర్యసాహసముల కద్భుతపడి శత్రువులుసహితము పలుమాఱు వారి కభయప్రదానము చేసిరిగాని యావీరభటులు శత్రువుల వాక్యములను తిరస్కారపూర్వకముగా నిరాకరించి తమదేహములలోఁ బ్రాణము లుండఁగాఁ దమతావు విడువమని యక్కడనే సుస్థిరులై పర్వతములవలె నిలువఁబడిరి. అప్పటికి మధ్యాహ్నము రెండుగంట లయినను శత్రువులలో నొక్కరును కోటగోడ నెక్కలేకపోయిరి. అందుచేత శత్రువులు కొంతసేపు యుద్ధము నిలుపవలసినవారైరి. అప్పుడు రంగారావు గారు శత్రువులతోఁ బోరాడి గెలువఁ గలనన్నయాశ వదలుకొని తనవారిని బిలిచి యాలోచించి యంతఃపురస్త్రీలు శత్రులచేతులలోఁ బడి మానము గోలుపోకుండ కాపాడవలెనని నిశ్చయించి శిశుసహితముగా వారినందఱిని సంహారించుటకయి కొందఱిని నియమించెను. వారప్పుడే చేతులలో బాకులతోను బల్లెములతోను గదలిపోయి యంతఃపురము వాకిట గడ్డినించి గృహముల కగ్నితగిలించి యాసంఘాత మరణమునుండి తప్పించుకొని ప్రాణములఁ దక్కించుకొనఁ బాఱుతెంచిన శిశువులను సహితము పుత్రులనక దయాపాత్రులనక క్రూరులై పొడిచి చంపిరి. ఈ దారుణకృత్యమును గవి యిట్లు చెప్పియున్నాఁడు—

క. చెలికాని వంశసంభవు। లలఘుతరస్థైర్యు లనిచె నవరోధవధూ
కులకంఠనాళకృంతన।కలనాదారుణవిధానకరిచత సెలపట.

తే. అతఁడు నభిమానరక్షణాగ్రప్రచార।దారుణాకార సాహసౌద్ధత్యమమర
నంతిపురి కేగ మొగసె దిగంతరములు।ధరణి వడవడవడఁకె భూతలము వగడె.

తే. రాయమణిరాణి తనకుమారాగ్రయాయి । నప్పుడ కొండొకదాదికి నప్పగించెఁ
గోటవెడలించి బ్రతికించుకొమ్మటంచు । నట్లు కావించెనాదాయి యదలువోడమ.

* * * * *

క. ఘనశితఖడ్గధారల । మొనకొని చెలికానివంశమూర్ధన్యుఁడు పెం
పున వడివడి నంతఃపుర । వనితాజనతాతిచిత్రవధ నడిపెన్.

తే. తక్కుఁగల యట్టియభిమానధనులు వెలమ । లొక్కనూతిఁ ద్వారగ నల్లోగ్రశస్త్ర
నిహతులై రంగనాథుసహితు లగుచుఁ । దర్వదారుణమెంతని తలఁప వచ్చు.

దురభిమానజనితమైన వధూశిశుసంహారక్రూరకార్యము ముగియఁగానే ప్రాణములకు తెగించి వారందఱును మరల యుద్ధోత్సాహముతో వచ్చి తమస్థానముల నిలిచిరి. నాలుగుభాగములలో నొకభాగమునకు నాయకుఁడైన లాదొరగారు దూరమునుండి యగ్నిదాహమును జూచి లోపలి కావలిసేనలు పలుచఁగుట కనిపెట్టి యాలోపల లగ్గలు పట్టుటకయి మరలవచ్చెను. నిచ్చెనలతో పయికెక్కఁ బ్రయత్నించినవారనేకులు నిహతులయి క్రిందఁగూలుచు వచ్చినను కొందఱు క్రమముగ నొక్క బురుజుపై నెక్కి నిలువఁగలిగిరి వారి వెంబడినె వచ్చి కొందఱును కోటగోడల కెగఁబ్రాకి బురుజు చేరిరి. రంగారావుగారు శత్రువులను బాఱఁద్రోలి యాబురుజు రక్షింపవలెనన్న యాశతో హతశేషులైన భటులతో వచ్చుచు నొకగుండుదెబ్బతో నేలఁగూలి వీరశయనము నొందెను. ఆయనపాటువలనఁ గలిగిన సక్రోధశోకోద్రేకముతో లోపల నున్న వీరభటబృందమంతయు పగదీర్చుకోవలెనన్న దృఢనిశ్చయముతో తక్కిన బురుజులను విడిచి యక్కడకు వచ్చిచేరెను. అంతట తక్కిన శత్రుసేనాభాగములు మూడును వరుసగ నాయాబురుజులను జేరి యరక్షితము లయియున్న యామూడుబురుజుల ననాయాసముగా సాధించి లోపలఁ బ్రవేశించెను. ఇట్లు లెక్కకు మిక్కిలిగా శత్రుసేనలు నానాముఖముల వచ్చి చుట్టుముట్టఁగ లోపలనుండి కోటను సంరక్షించుచున్న వీరభటులలో నొక్కఁడైనను బాఱిపోవుటకుఁగాని శత్రువులకు లోఁబడి శరణు చొచ్చుటకుఁగాని ప్రయత్నింపలేదు ప్రతిభటుఁడును వీరరసము మూర్తిభవించినట్లు యుద్ధపాణియై శత్రువు కభిముఖముగా నడచి శత్రువును పొడిచి తాను పడిపోవుచు వచ్చెను; గాయపడి భూమిమీఁద నొరిగినతరువాతసహితము ప్రాణములు బొందిలోనుండి వెడలువఱకును దన చేతిలోని ఖడ్గముతో దాపునకు వచ్చిన శత్రువును నఱకవలెనన్న ప్రయత్నమును మానలేదు. ఇది కావ్యమునందుఁ గవిచేసినవర్ణనముగాక యింగ్లీషు చరిత్రకారుఁడు వ్రాసిన సత్యాంశ మగుటచేత బొబ్బిలికోటలోని రణశూరులుచూపిన విచిత్రపౌరుష మత్యంతశ్లాఘాపాత్ర మయిన దనుటకు సందేహములేదు. ఇట్టి వీరవధ

కొంతసేపటి కెల్లను సంపూర్ణ మయిపోయెను. కోటలో జరిగినప్రాణనాశనమునకుఁ గరిగినహృదయు లయినశత్రువులుసహితము జాలిపడుచు విచారించుచున్న యాసమయమునందు గుంపులోనుండి వృద్ధుఁ డొకఁ డొకబాలునిఁ జంకఁ బెట్టుకొని తిన్నఁగా లాదొర యున్నచోటికి వచ్చి "ఈశిశువు రంగారావు కుమారుఁడు. తండ్రి యభీష్టమునకు విరోధముగ నే నీబాలునిప్రాణములను గాపాడితిని" అని పలుకుచు, ఆసేనానాయకునకు బాలు నొప్పగించెను. లాదొర యప్పుడే యాబాలకుని బస్సీదొర యొద్దకుఁ బంపఁగా, అతఁ డాశిశువును వృద్ధుని తనసేనానివేశమునం దుంచి యాదరించి యాశిశువుయొక్క సంరక్షణభారమును తాను వహించి శత్రుభయమువలన శిశువును గాపాడుట కయి తగినకావలివారిని నియమించి యప్పుడే యాశిశువును బొబ్బిలిరాజ్యమున కభిషిక్తునిఁ జేయుచు లేఖ్యములు వ్రాయించెను.

నాఁటిరాత్రియు మరుసటిదినములు రెండును గాయములు తగిలినభటులయొక్క చికిత్సలు మొదలయినపనులతోఁ గడచెను. మూఁడవనాఁ డర్ధరాత్రమునందు విజయరామరాజుగా రుండినపటమందిరములో గొప్పసంక్షోభ మొకటి పుట్టెను. రంగారావుగారు నిహతు లయినదినమునం దాయన నమ్మిన వీరభటులు నలుగురు కోటలో నేమూలనో దాఁగియుండి చీకటిపడినతరువాత కోటదాటిపోయి విజయరామరాజుగారిశిబిరముల వెనుక నున్నయడవిఁ జొచ్చి చెరువుపొదలలో దాఁగియుండి సమయము నిరీక్షించుచు వా రక్కడ రెండుదినము లుండి మూఁడవనాఁటిరాత్రి స్కంధావారము సద్దడఁగినతరువాత నిశీథసమయమునందు వారలలో నిద్దఱు పొదలలోనుండి వెడలివచ్చి కావలివాండ్రను మోసపుచ్చి గూఢముగా విజయరామరాజుగారు నిద్రించుచుండిన పటకుటీరములో వెనుకవైపునుండి ప్రవేశించి యిద్దఱు నొక్కసారిగా తమబాకులతో పొడిచి విజయరామరాజుగారి వక్షస్స్థలమును గంతలు చేసిరి. మొదటిపోటుతో మేలుకొని విజయరామరాజుగారు మూల్గఁగానే వెలుపలినుండి కావలిభటుఁడు వచ్చి తుపాకితో కాల్చెనుగాని గుఱితప్పిపోయెను. ఇంతలో నితరభటులును వచ్చి వెంటనే యాహంతకులను జంపి ముక్కముక్కలుగా నఱికివేసిరిగాని యీలోపలనే వారువిజయరామరాజుగారిని ముప్పదిరెండుచోట్లఁ బొడిచిరి. ఇట్లు విజయరామరాజుగారిని జంపినతఁడు తాండ్రపాపయ్య యని కవి యిట్లు చెప్పియున్నాఁడు—

గీ. కదిసి పైఁబడి యొకకేల నదిమిపట్టి । వాఁడివాలున వక్షఃకవాటపాట
నంబుఁ గావించె నతనియానాభిసుహార । విదళితాంత్రవ్రజంబులు వెలికి నుఱుక.

* * * * *

మ. అపుడాతాండ్రకులాభిమాననిధి యాపాపరాజదేవేంద్ర నీ
విపులప్రాభవశక్తి నీనిఖిలపృథ్వీభారధారేయతా
నిపుణత్వంబును భాగ్యమున్ వృథ చుమీ నీచేయుదుశ్చేష్ట ని
ట్లుపభోగింపఁగనయ్యె నిట్టివెతయుం చద్వృత్తి వర్తిల్లఁగన్

గీ. తాండ్రపాపయ్యసలుపుధార్త్యంబువలన। క్షత్త్రవర్యుండుపులివాతికండయయ్యె
ననెడు రొదపుట్టె నంత నయ్యవనినాథు। బలగు లార్త్రరవంబునఁగలయ బర్వ.

సీ. తనచావు సర్వసిద్ధంబుగా మదిఁగోరి సాహసకృతికినై చన్నవానిఁ
దనయేలికవిరోధిదర్పంబుమాపుట పరమార్థమని యేర్పఱుచువానిఁ
దనపడినట్టిబన్నములకిక్కార్యంబు ఫలరూపమని యాత్మఁదలఁచువానిఁ
దనకులస్వాములందఱు మెచ్చుకొనన నోర్చి పగదీర్చుకొన్న సంభ్రమమువానిఁ
దాండ్రకులజుని బొదివిరి దారుణముగ। ఘోరయుద్ధంబుసలిపి యావీరవర్యుఁ
డిమిమైచిర కతివనిస్త్రీఁశకేశుల। నతనిసహచరయుగళసంగతము గాఁగ.

ఇట్లు మొదటవచ్చిన యుద్ధమునందు పూర్తిగాని సాధింపలేకపోయిన పక్షమును, పొద లలో దాఁగియుండిన తక్కిన యుద్ధములవచ్చి విజయరామరాజుగారి ప్రాణములుగొని తమస్వామిఋణము తీర్చుకొనుటకు శపథము చేసికొనిరఁట! విజయరామరాజుగారు భృత్యులకైదండగొనక నడువలేనంత స్థూలకాయులని చరిత్రకారుఁడు వ్రాయు చున్నాఁడు. యుద్ధములోఁ బ్రాణము దక్కించుకొన్న రంగారావుగారితమ్ముఁడు వెంగళ్రావుగారు భద్రాచలమునకు పాఱిపోయి, ఆనందరాజుగారు బందరు వెళ్లి యున్నప్పుడు ౧౭౫౮ వ సంవత్సరమున మరలవచ్చి తనకుటుంబమునెడలవిశ్వాసముగల తొంటిసేనను గూర్చుకొని రాజాము కోటను స్వాధీనము చేసికొనెను. వెంగళ్రావు గారు మూఁడుసంవత్సరములు ప్రభుత్వముచేసి మృతినొందఁగా, ఇంతకుముందొక వృద్ధునిచే ప్రాణరక్షణము చేయఁబడినట్లు చెప్పఁబడిన గోపాలవేంకటరావుగారను చిన్న రంగారావుగారు రాజ్యమునకువచ్చి నాలుగుసంవత్సరములు పాలనము చేసిన తరువాత ౧౭౬౬ వ సంవత్సరమున సీతారామరాజుగారాయనను చెఱసాలలోఁ బెట్టించిరి. ఆయన ౧౭౯౦ వ సంవత్సరమునందిందుండి తప్పించుకొని నిజాము రాజ్య మునకు పాఱిపోఁగా, ౧౭౯౪ వ సంవత్సరమునం దింగ్లీషువా రాయనను పిలిపించి పూర్వులబొబ్బిలిరాజ్యమంతయు మరల నిచ్చిరి.

ఈనారాయణకవియొక్క కవిత్వమునందు లక్షణదోషములు కొన్ని యందందుఁ గానఁబడుచున్నను కవనము రసవంతమయినది. ఈప్రబంధమునందు వీరరస మించు ఖించుగా భారతమునఁ దిక్కన సోమయాజిచే వర్ణింపఁబడినట్లు వర్ణింపఁబడినది,

అత్తలూరి - పాపకవి.

ఈకవి చెన్నబసవపురాణ మను నయిదాశ్వాసముల పద్యకావ్యమును రచియించి మాపూర్వులలో నొకరయిన కందుకూరి యమృతలింగము గారి కంకితము చేసెను. మా పూర్వులు మహమ్మదీయ ప్రభుత్వములో "దేశపాండ్యా" లయి ఘనతనుబొంది పెక్కు కావ్యములను కృతులనంది కవుల నాదరించియున్నారు. పూర్వము కృతిపతు లయిన వారిని గూర్చిన కొన్ని పద్యముల నీపుస్తకమునుండి యిం దుదాహరించుచున్నాను.

ఉ. అతతకీర్తికై కువలయాశ్వచరిత్రకృతిన్ గ్రహించి ప్ర
స్ఫీతము లైన కొత్తపలి యేలెటిపా డను నగ్రహారముల్
ఖ్యాతిగఁ జేసి బంధులకు గ్రాససమృద్ధు లొసంగి శాంభవ
వ్రాతము కోర్కు లిచ్చి విభవంబున మల్లనమంత్రి వర్ధిలెన్.

కందుకూరి మల్లికార్జునమంత్రి కువలయాశ్వచరిత్రము కృతినందినతరువాత

సీ. మహితపంచాక్షరీమాహాత్మ్యమును గృతియంది త్రైలోక్యవిఖ్యాతిఁ గాంచె
నతిభక్తి శ్రీశైలమందు మాసులు మెచ్చ సంవత్సరము నివాసంబు చేసె
నష్టాగరిష్ఠుడై నేఁడునాఁ డనక యసంఖ్యమాహేశ్వరార్చన మొనరిచె
హితుల రక్షించి యహితుల శిక్షించి భూపతుల వశ్యులఁ జేసి చతురుఁ డయ్యె
నితనికి సరియైనమంత్రు లీక్షితితలమునఁ గలరె యని సర్వజనములుఁ బలుక నెగడె
గందుకూర్ మల్లికార్జుననందనుండు సంగరగుహుండు వీరేశలింగవిభుఁడు.

వీరేశలింగమంత్రి పంచాక్షరీమహాత్మ్యము కృతినందెను. అటుతరువాత

సీ. నారదప్రభమించి నారదప్రభ నెంచి యమరినకీర్తిదానములవాఁడు
చిత్రభానునిమీఱి చిత్రభానుని గేరి పరఁగుశుచిప్రతాపములవాఁడు
భీముపేర్మిని గెల్చి భీముపేర్మినగల్చి వఱలినభూతిసత్త్వములవాఁడు
ధర్మగర్వముఁ ద్రోచి ధర్మగర్వముఁ బాచి తగుశివభక్తిసత్యములవాఁడు
జగతిఁ జెలువొందె నుదయాస్తశైలసేతు శీతనగమధ్యరాట్సభాసీనవిబుధ
వినుతసుగుణుఁడు మల్లికార్జునసుతుండు మహితధృతశాలి బసవరాణ్మంత్రిమౌళి.

క. ఘనముగ నైతముపూడియు మినుమించిలిపాడు సిరులు మించఁగ నొసం
గెను గురుచరవరులకు బస వనితో నెనయైనమంత్రి వసుధం గలఁడే.

క. తనమేనల్లుఁడు ప్రవృత్తి వినయుం డగుబుద్ధిరాజు వీరనచేతన్
గొనె సత్యవతీపరిణయ మనుకృతి శ్రీబసవమంత్రి యతిసంప్రీతిన్.

కందుకూరి బసవరాజుగారు సత్యవతీపరిణయమును గృతినందిరి. అటుపిమ్మటఁ గందు

కూరి యమృతలింగముగారి చెన్నబసవపురాణమును గృతినందిరి. కృతిపతియొక్క పెదతండ్రియైన సాళువపతి

గీ. సుగుణు లగుమల్లికార్జునసుతులలోన । నాలుగవనందనుం డగుసాళువపతి
సంతతాత్రేయహృదయపద్మాంతరాళ । సంచరత్సాళువపతి ప్రశస్తిగాంచె.

శా. ఢిల్లీనాయకుచేత దంతిహయశాటీముఖ్యవస్తువ్రజం
బెల్లం గైకొని కాశికాప్రముఖగౌరీశావసుల్గాంచి ని
త్యోల్లాసంబున శంకరార్చనలు దివ్యస్థైచ్ఛం గావించి సం
ఫుల్లాంభోరుహలోచనామదనుఁడై పుష్పప్రథ న్వర్ధిలెన్.

అని ఢిల్లీనాయకునిచేత బహుమానము లందినట్లు చెప్పఁబడియుండుటచేతను, ఢిల్లీ రాజ్యము నశించి నూఱుసంవత్సరములకంటె నధికకాల మగుటచేతను, కృతిపతియు కృతికర్తయు నుండినకాలము నూఱుసంవత్సరములకుఁ బూర్వమని చెప్పవచ్చును. ఈ గ్రంథమునకుఁ గథానాయకుఁడయిన చెన్నబసవన్న వీరశైవమతమును స్థాపించి కళ్యాణనగరమునందు బిజ్జలరాజునకు మంత్రియైయుండి యాత్మవధించిన బసవేశ్వరునకు మేనల్లుఁడు. బసవేశ్వరుఁడు తన యధికారబలముచేత శైవమతమును వ్యాపింపఁ జేసినను చెన్నబసవన్నయే యధికమతాభినివేశముకలవాఁడయి మతవ్యాపనమునకు ముఖ్యకారకుఁడయి యుండినవాఁడు. బసవేశ్వరుఁడు శ్రీశైలమునకు సమీపముననున్న యొక గ్రామములో బ్రాహ్మణదంపతులకుఁ బుట్టి యుపనయనసంస్కారము చేసికొనక శివభక్తుఁడయి లింగమును కట్టుకొనెడి యాచారమును మొదట నేర్పఱిచెను. ఈచెన్నబసవపురాణములో నక్కడక్కడ లక్షణవిరుద్ధము లయిన ప్రయోగములు కానఁబడుచున్నను, కవి మిక్కిలి ప్రౌఢుఁడయి హృద్యముగా పద్యరచనను జేసి యున్నాఁడు. కవితాత యక్కరాజు; తండ్రి శ్రీగిరిమంత్రి. ఈతనిది కౌశికగోత్రము. చెన్నబసవపురాణములోని కొన్నిపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి:—

చ. కనుఁగవఁ గెంపునింప నలుకన్ బసవేశునిఁ జూచి బిజ్జలుం
డనియెఁ బ్రధానశేఖరుఁడవై నుతిగాంచుట వన్నెకెక్కె యి
ట్లనుచితవృత్తికిం దగిలి యగ్రజ చీఁకటితప్పు సైపఁ గూ
డునె కులశీలమానములు డొంకిచనన్ ధరణీతలంబునన్.—ఆ. ౧

ఉ. ఎక్కడినుండివచ్చెనొకో యీముదిజంగము వానిమాయలోఁ
జిక్కి గరాలనుండి యొకచీమకుఁ బోవఁగనీక దాఁచు నా
చక్కనిపిండి నగ్గిమి సర్వముఁ బెట్టఁగఁబంచె నింక నే
నెక్కరణి న్వసింతు మరు లెత్తి వ్యయం బొనరించువీనితోన్.—ఆ. ౨

మ. ఇతఁడా శ్రీగిరిమల్లికార్జునుఁడు సామీ లెస్సబాగాయె నీ
మతిలో నేమితలంచి దైవ మని సంభావించి కాన్పింపఁ జూ
చితి నే వెట్టిరిగాను వేలు పని దక్షింపంగ నాతోడనా
చతురత్వంబులు చాలు దేవ నిఁక దాఁచంబోక కాన్పింపవే.—ఆ. 3.

చ. అతులనదీప్రవాహమున నాదని యీదని రెండుకాష్ఠముల్
జతపడి కొంతద వ్వరిగి అంక తటాలున నడ్డమైన నా
జత విడి యొక్కటేగు నటుసాగక యొక్కటి నిల్చుఁ గావునన్
వెత కుడువంగ నేల నను వీడె నతండని నెమ్మనంబునన్.—ఆ. ౪.

ఉ. నిద్దురలేచి యాఘనుఁడు నీలగళున్ స్మరియించు వేళ నా
పెద్దయ సంచరించుసడివీనుల సోఁకిన నావుదూడయో
యెద్దొ యటంచుఁ దాసియని యేడ్తెఱ ముమ్మఱుఁబల్కె నాఁడె డీ
ప్రొద్దుటి కబ్బె నాకు గురుబోధితమంత్ర మటంచు నాత్మలోన్.—ఆ. ౫.



కస్తూరి - రంగకవి.



ఈకవి లక్షణచూడామణి యను నామాంతరముగల రంగరాట్ఛందస్సును రచియించుటయేకాక సాంబనిఘంటువును కృష్ణార్జునసంవాద మనెడియైదాశ్వాసముల కావ్యమునుగూడ రచియించెను. ఇతఁడార్వేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఈతనితండ్రి వేంకటకృష్ణయామాత్యుఁడు; తల్లి కామాక్షమ్మ. ఇతఁడు ౧౭౯౦వ సంవత్సరప్రాంతములయందు తంజావూరిసంస్థానమం దుండినవాఁడు. శంకరవిజయమును రచియించిన యాంధ్రకాళిదాసు తానీకవికి శిష్యుఁడయినట్టు తన గ్రంథమునందు వ్రాసికొనియున్నాఁడు. కస్తూరిరంగకవి రచితమైన రంగరాట్ఛందములో ననేకాలక్ష్యగ్రంథములనుండి పెక్కుపద్యములు లక్ష్యములుగాఁ జూపఁబడియున్నవి. ఆయాకవులకు కర్తృత్వమారోపింపఁబడిన యాగ్రంథములు కొన్ని యెంతవఱకు సత్యమైనవో యింకను విచారింపవలసియున్నది. ఇతఁడు మంచికవి. ఈతని కవిత్వనైపుణిని దెలుపుటకయి కృష్ణార్జునసంవాదములో నొక్కొక్క యాశ్వాసమునుండి యొక్కొక్క పద్యము నిందుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. తమ్ములవ్రాలి పుష్పరసధారలు గ్రోలి సుగంధగంధవా
హమ్ములఁ గ్రాలి తేనియలయుంచపువాఁకలఁ దేలి పువ్వుఁదోం

పుష్పములపోలి కింశుకసుమమ్ముల వ్రేలి ప్రియాళి నేలి జం
ఝుమ్మని క్రమ్మి తుమ్మెదలు చొప్పడుచున్నవి కాననంబులన్.— అ. ౧.

ఉ. హా విధి యెంత చేసె నహహా యిపు డెంతటిమాట వింటి నా
హా విపరీతదుర్దశల నందితి హా యిఁక మీఁద నన్ను సం
భావనచేసి ప్రోవఁగలవా రెవరం చని యాగయుండు నెం
తే వెతఁ జెంది కన్నుఁగవ నీ రొలుకం బలవించి వెండియున్.— అ. ౨.

మ. అతివ ల్గొందఱు వద్దఁ జేరి యిదియే దుష్టా మహారాజు గా
నుకఁ దం దుండఁగ సారెసారెకు నిటుల్ శోకించుట ల్తీకు సం
గతి కాదమ్మ సహించవమ్మ యనుచుం గాంగేయు లెల్లన్నయో
న్నతి రక్షించిరి నమ్మనమ్మ యని నానారీతులం దెల్పుచున్.— అ ౩.

శా. యుష్మత్సాంద్రచమూసమూహభుజగర్వోగ్రాంధకారంబునన్
గ్రీష్మోద్యత్సమయప్రచండకరసంకీర్ణార్కసంకాశమ
ద్భీష్మాస్త్రంబుల జేసి మాన్చి తుది నీవీరంబు వారించెదన్
భీష్మాచార్య యొకింత నిల్వుమని గంభీరాట్టహాసోగ్రుఁడై.— అ ౪.

చ. తరణి సుధాకరుల్ గతులు తప్పఁ కులాచలము ల్వడంక ది
క్కరులు చలింప సర్వసురకాండము లంబరవీధి భీతిచే
నొరగఁ బయోధు లింకఁగ మహోద్ధతి మంటలు గ్రక్కుకొంచుఁ దీ
వ్రముగఁ గ్రీడిపై ఘనవైష్ణవసాయక మేగుదెంచినన్.— అ ౫.



అలూరి - కుప్పనకవి.



ఈకవి యానందగిరికృతి యైన శంకరవిజయము నాల్గాశ్వాసముల పద్యకావ్యముగా రచియించెను. ఇతఁడు వైదికబ్రాహ్మణుఁడు; వేంకటగిరిపౌత్రుఁడు; వేంకటేశ్వరార్యునకును నరసమాంబకును పుత్రుఁడు; అపస్తంబసూత్రుఁడు; కాశ్యపగోత్రుఁడు.

క. ఘనుఁ డగుతుళజేంద్రుఁడు దయ। తనరఁగ నీ కాంధ్రకాళిదాసాభిధ మ
న్ననగా నొసంగెనఁట నీ। యనుపమసాహిత్యమున కహా యెన గలదే ?

అని కవి తనకు తంజావూరుమహారాజగు తుళజేంద్రుఁ డాంధ్రకాళిదాసను బిరుదిచ్చినట్లు చెప్పుకొనియున్నాఁడు. ఈతుళజేంద్రమహారాజు ప్రతాపసింహమహారాజు పుత్రుఁడు. క్రీస్తుశకము ౧౭౪౦వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౭౬౫ వ సంవత్సరము

వఱకును తండ్రి రాజ్యమునుచేసి మృతినొందఁగా, తుళజేంద్రు డీకడపటి సంవత్సరమున సింహాసనమెక్కి ౧౭౮౭వ సంవత్సరమునందు మృతినొందెను. ఈమహారాష్ట్ర ప్రభువుచేత నాంధ్రకాళిదాసబిరుదాభిధాన మందిన మనకవి నూఱు నూటయిరువది సంవత్సరములక్రిందట నుండినవాఁడు. ఇతఁడు చెన్నపట్టణములో నుండిన నియోగుల ప్రార్థనమీఁదఁ బానీశంకరవిజయమును దెనిఁగించినట్లుకవి యిట్లువ్రాయుచున్నాఁడు—

సీ. శ్రీపార్వతీశలక్ష్మీశసేవాసముపార్జితమహనీయభాగ్యయుతులు
ఘటనాఘటనసముత్కటమనీషాతిచమత్క్రియాధోరణీమంజుమతులు
నతులితసామదానాద్యుపాయైకవిచక్షణాక్షీణశాశ్వతచతురులు
హితపురోహితనిజాశ్రితబాంధవావనామానసస్తుతితాన్నదానరతులు
కలితయజనాదిమహితషట్కర్మనిరతు । లగణితజగన్నుతాద్భుతసుగుణతతులు
సాకలౌకికవైదికాచారభృతులు । చతుర చెన్నపురీ చరత్సచివతతులు

* * * *

క. నను శ్రీనృసింహపాదా । శ్వనజనితలసత్కవిత్వచాతుర్యగుణా
ధ్యుని సాంధ్రకాళిదాసా । ఖ్యునిఁ బిల్వఁగఁబంచి పల్కి రున్నతకరుణన్.

సీ. లీలఁ బంచనదీస్థలీపురాణము తెలిఁగించితి వారూఢకీర్తిమెఱయఁ
బరఁగు రామాయణభాగవతంబులు యక్షగానముచేసి తద్భుతముగఁ
గరమొప్ప పరమభాగవతచరిత్రయన్ కృతి యొనరించి తున్నతి దలిర్పఁ
దలిపొందు నిందుమతీపరిణయనామకృతి రచియించితి నతులగరిమ
గురుతరోజ్జ్వలసరణితో సురకథాను । ధారసాభిధకావ్య ముదారఫణితి
గా రచించితి వెనలేనిగద్యపద్య । తతుల లెక్కింపఁదరమె త్వత్కృతులు జగతి.

* * * *

వ. కావున జగద్గురుండై విశేషించి మనకు గురుండైన యాచార్యునివిజయంబు ......నొనరించి మాకందఱికి నత్యానందం బొనఁగూర్పుమని యాశీర్వచనరూపంబుగా నిర్దేశించి పలికి యనేకరీతుల సత్కరించిన..................

సీ. కార్యఖడ్గకవిత్వకరణికచాతురి యిలఁ బ్రకటింప మీయిండ్లబిరుదు
సలలితయజనాదిషట్కర్మనిరతులు ఖ్యాతిరంజిల్ల మీజాతిబిరుదు
ధైర్యదాతృత్వోచితజ్ఞతాదిగుణైకసరణి మీసాంగత్యసహజబిరుద
మనుగతంబగు పాలనానూనచాతుర్య మమరుమీభవ్యగోత్రములబిరుద
మట్టిమీరలు నాపట్ల నతులకృపను । గురువిజయమిట్లు తెలిఁగింపఁగోరుకొనుటఁ
గలిగె నిలమీఁద యోగంబునిలువరముగ । సారెకునియోగి మెంతని సన్నుతింతు?

యముపద్యములలోఁ జెప్పఁబడినదానినిబట్టి కవి యీశంకరవిజయమునుగాక యాంధ్ర కృతులను మఱియుఁ బెక్కింటిని రచించినట్టు కనుపట్టుచున్నది. రంగరాట్ఛందస్సును రచించిన కస్తూరి రంగకవి తనకు విద్యాగురు వయినట్టు చెప్పి కవి గ్రంథాదియం దాతని నిట్లు స్తుతించియున్నాఁడు—

సీ. భారతి కేవిప్రవర్యునిజిహ్వ నిత్యముగ వసించునాస్థానవాటి
వాణీవధూటి కెవ్వానియుపన్యాసములు ధరియించినట్టిముత్యములసాలు
శారద కేసుధీస్వామి చేతోవీథి యమరినరత్నసింహాసనంబు
పలుకులవెలఁది కేభాగ్యశాలిగృహంబు నెట్టుగా వసియించుపుట్టినిల్లు
నలువచెలువకు నెవ్వఁ డెన్నఁదగుపుత్త్రుఁ । డతికస్తూరిరంగార్యు నచలధైర్యు
నార్యనుతచర్యు మద్గురువర్యు నెంచి । ప్రణుతిగావింతుఁబలుమాఱుఁ బ్రస్తుతింతు.

మొత్తముమీఁద నీయాంధ్రకాళిదాసుకవనము సరసమైనదని చెప్పవచ్చును. శంకరవిజయములోని కొన్నిపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

శా. ప్రామర్యాంబగుతావకీనకథితప్రఖ్యాతసంశుద్ధవే
దాచారంబులు మారి తప్తతనులై యాహూకుచిహ్నంబులన్
వైచిత్ర్యంబుగఁ గాల్చి విప్రముఖులో వారెల్ల నత్యంతమి
థ్యాచారంబున సంచరించెదరు పిత్రాహూతులై యీశ్వరా.—ఆ. ౧.

చ. అనయము నైజధర్మములయందుఁ జలింపక మిత్రశత్రుభా
వముల స్వపక్షమందుఁ బరపక్షమటంచుఁ దలంప కెంతయున్
ఘనసమబుద్ధి మీఱఁ గలఁగింగొన కెవ్వరి నొవ్వసేయకే
పనుపడి స్వస్థచిత్తుఁ డగువాఁ డుసుమీ హరిభక్తుఁ డెంతయున్.—ఆ. ౩.

మ. నను నీభక్తుఁ డటంచు నెంచ కిల విన్నాణంబుగా నిట్లొన
ర్చెనయజ్ఞానుల నేమిపల్కె నిఁక నీచిత్తంబు నాభాగ్య మో
యనుకంపానిధి విన్న నమ్మితిని నెయ్యంబొప్ప నీవేళ నీ
యనలార్త్తిం దొలఁగించి ప్రోవుము నృసింహా దీనకల్పద్రుమా.—ఆ. ౬.

సంగళి-ఎల్లనార్యుఁడు.

ఈకవి సర్వేశ్వరమాహాత్మ్య మను నామాంతరముగల తోభ్యచరిత్రమును రచియించెను. తోభ్యచరిత్రము నాలుగాశ్వాసములు గల క్రైస్తవగ్రంథము. ఇతని శ్రీమ

గివ్వటూరి శాంభనారాధ్య సద్గురుప్రసాదలబ్ధాష్టవిధకవిత్వప్రవీణ" అని గద్యము నందు వ్రాసికొనుటచేతను,

సీ. భక్తిమై రేణుకప్రమథోత్తము నుతించి మాయదేవార్యుమహిమ పొగడి
చెలఁగి యథావాక్యముల నన్నమయగారి భజియించి మ్రొక్కెడి పాలకురికి
సోమన్నగారిఁ బ్రస్తుతిచేసి ప్రియమంది శివదేవముఖనవకవుల నెంచి
గణపతిదేవుని ఘనతసన్నుతిచేసి వేమనఁ గీర్తించి విమలమతిని
వ్యాసవాల్మీకికాళిదాసాదిఘనుల। నన్నపార్యునిఁ దిక్కనయజ్వ నెఱ్ఱ
ప్రెగడ ధూర్జటిఁ బోతన భీమకవిని। జెలఁగి శ్రీనాథముఖకవిశ్రేణిఁ దలఁచి.

అని శివభక్తులను ముఖ్యముగా నుతించి యుండుటచేతను, ఈకవి శైవుఁడయిన నియోగి బ్రాహ్మణుఁడని యూహింపఁదగియున్నాఁడు. ఇతఁడు క్రైస్తవుఁడుగాక శైవబ్రాహ్మణుఁడే యైనపక్షమున, క్రైస్తవమతగ్రంథ మేల చేసెనో తెలియరాకున్నది. ఇతఁడు క్రైస్తవమతావలంబనముచేతఁగాని, ధనాపేక్షచేతఁగాని యీగ్రంథమును రచించి యుండును. కవి భారద్వాజగోత్రుఁడు; పింగళి నాగయామాత్యపుత్రుఁడు. ఇతఁడు కృష్ణామండలములోని కొండవీటిసీమయం దుండిన నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. ఈకవి తుమ్మ రాయపరెడ్డి ప్రేరణముచేత నీగ్రంథమును రచియించెను. ఈసందర్భమునఁ గవి కృత్యాదిని వ్రాసినపద్యములఁ గొన్నిటి నిం దుదాహరించుచున్నాను—

చ. తనర విదర్భసీమ కవతంస మనందగుకొండవీటి కిం
ద్రునిదెస రాజ్యలక్ష్మికి నిరూఢనివాస మనంగ భక్తవా
దనుపుర మొప్పు నర్వతకు హారమణిస్థితిఁ బొల్చి సజ్జనుల్
ధనకనకాంబరామలపదావిభవోన్నతిఁ జెంది వర్ధిలన్.

వ. ఆపట్టణంబున కధీశ్వరుండు.

సీ. తనకీర్తికామినుల్ దశదిశాభాగరంగస్థలంబుల నాట్యగతులు నెఱపఁ
దనశౌర్యవహ్ని దుర్దమభయంకరశత్రునగరీశ్వరాటవుల్ దరికొనంగఁ
దనదానధారానితంబినీరత్నము లబ్ధినాయకులతో నఱిగి పెనఁగఁ
దనకరుణాగసఘనతరాపద మఖిలార్థిదారిద్ర్యమయంబు లడఁప
ఘనతఁ జెన్నొందుజగనొబ్బగండబిరుద। భూవరుఁడుతుమ్మవంశాబ్ధిపూర్ణచంద్రుఁ
డలఘుచరితుఁ డనంతాధిపాత్మజుండు। రమ్యరుచిహేళి రాయపరెడ్డిమౌళి.

వ. ఒక్కనాఁ డమాత్యపురోహితవిద్వత్కవీంద్రతార్కికమీమాంసికవందిమాగధ సుహృద్బంధు సేనాధీశ్వరసహితంబుగా నాస్థానమంటపంబున గీతవాద్యనృత్య వినోదలీలాకౌతూహలమానసుండై యుచితాసనంబున సుఖాసీనుండై

గీ. అనుఁగుఁదమ్ముఁడు పాపన్న వినయగరిమ। నాత్మధర్మప్రవర్తన ననుకరింపఁ
బరఁగ ధరమంత్రిపుత్త్రిపాపనార్యుఁ। డెలమి విద్యాప్రపంచముల్ సలుపుచుండ.

మ. నను శ్రీమద్గురుచిత్కళేక్షణమహాసంధానుసంధానపా
వనకారుణ్యకటాక్షలబ్ధవరగీర్వాణాంధ్రభాషాకవి
త్వవిరోధ్యక్రమచిత్రలక్షణచమత్కారప్రబంధాళిక
ల్పను బింగళి యెల్లనార్యమణిఁ బిల్వంబంచి పల్కెం గృపన్.

చం. ప్రణుతియశోవిశాలుఁడవు భాసురశబ్దనిగుంభనాదిల
క్షణములఁ జిత్రవైఖరుల సర్వనృపాలసభాంతరంబులన్
గణుతికి నెక్కినీకవితఁ గర్ణరసాయన మౌచు నిప్పురీ
గణకవితానమందు నతిగౌరవ మందితి మెచ్చిమాడ్కఁగన్.

* * * *

శా. కొండారెడ్డిఘనుండు శౌర్యపటిమన్ గొట్టైన్నరాటీల ను
ద్దండుం డన్న యుతుండు సూనుకవీంద్రశ్రేణిఁ బ్రోచున్ సిరుల్
నింపన్ దామెర వేంకటాద్రిపతియున్ మన్నించంగఁ బాముటలో
నుండు న్నిన్ను బహూకరింపఁగలఁ డీయుద్యత్కృతిశ్రేష్ఠతన్

వ. ......యున్న మజ్జనకాగ్రజుండును గొండారెడ్డికి జనకుండును నగునోబళరెడ్డి
భూకాంతునకుం దదీయాచార్యుం డగుసంజీవనాథస్వామి పరాపరవిజ్ఞానమా
ర్గోపదేశప్రసంగవశంబున నిత్యుం డైనసత్యాధ్యయనవిధానప్రవర్తకుం డైన
తోభ్యుండను లోకమహాపురుషునిదివ్యచరిత్రంబు గలసర్వేశ్వరమాహాత్మ్యం
బు చిత్రంబుగా ముఖవనంబులం దేటపఱిచి సంక్షేపరూపంబైనవాక్యగ్రంథం
బొప్పుగ దీనిం బరికించి సర్వేశ్వరున కంకితంబుగాఁ దెనుఁగున మృదువచన
రచనాగౌరవం బేర్పడఁ బ్రబంధంబుగా నిర్మింపవలయు...............

పము దానినిబట్టి యీకవి యంతకుమున్న వచనకావ్యముగా రచియింపఁబడినదానిని బట్టి యీపద్యకావ్యమును రచించినట్టు తెలియవచ్చుటయేకాక యితఁడు దామెర వేంకటాద్రిపతి కాలములో నుండినట్టుకూడ స్పష్ట మగుచున్నది. బహుళాశ్వచరిత్రమును రచియించిన దామెర వేంకటాద్రిపుఁడు పదునేడవశతాబ్దారంభమునం దుండినవాఁడు. ఇతఁ డతఁడు గాక యాతనిమనుమఁ డయినను, కవి పదునేడవశతాబ్దమధ్యమునం దున్నట్లేర్పడుచున్నది. దీనినిబట్టి మానవగా నీతోభ్యచరిత్రము వేదాంతరసాయనమునకంటెఁ బూర్వమున రచియింపఁబడినట్టు కానఁబడుచున్నది. ఈకవి కవిత్వము మృదుమధురపాకము గలదయి హృద్యముగా నున్నది. కవనపటిమ తెల్లి

యుట కయి తోభ్యచరిత్రమునుండి కొన్ని పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను.—

మ. ఇల కంపించినఁ దారకల్ చెదరినన్ హేమాచలం బెంతయున్
దలక్రిందైనను భానుఁ డస్తగిరిమీఁదం దోఁచినన్ దిగ్గజా
వలి యల్లాడిన వార్ధు లింకిన మనోవాక్కాయకర్మంబులన్
బలుకంబూనఁ డసత్య మెన్నటికి మానం డాత్మధర్మస్థితిన్.—ఆ. ౧.

మ. అకటా చేరెడుకూలిబియ్యమునకై యత్యంతనిత్యాన్నదా
నకళాప్తై భవలక్ష్మికిన్ నిలయమౌ నాతల్లిహస్తాబ్జ మిం
తకృశీభావము నొంది క్రిందుపడఁగా నాగుండె యెంతే వికా
వికలై వ్రీలక నిల్చియుండెఁ గఠినోర్వీభృద్గ్రావపషాసిరై—ఆ. ౨

ఉ. బాలుఁడు వీని నింతకును బాముల నొందఁగనీక పెంచితిన్
దాళఁగఁజాలఁ డాఁకలికి దప్పికి వేళ యతిక్రమించినన్
మే లొనరింపఁ గైకొనిన మిమ్మిఁక నేమని వేఁడుకొందు నా
జాలి దొలంగునట్లు మునిసత్తమ సత్కృప నాసతీయు వే.—ఆ. 3.

ఉ. సంతసమంది యప్పుడు వెసన్ మగుడంజని ప్రాణనాథ యా
వంతయుఁ జింత లేదు భవదాత్మజ మున్నగ లేచి పాదుకల్
కాంతునిమ్రోల నిడ్డ వెసకంబుగఁ దల్పము డిగ్గు నాసతీ
కాంతునిబోలు నాఘనుని గన్నులపండువుగాఁగఁ జూచితిన్.—ఆ ౪

చింతకుంట-కోదండరామకవి.



ఈకవి సుందాపరిణయమను నామాంతరముగల ప్రదీపచరిత్రము నైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఇతఁడు నందవరీక నియోగి బ్రాహ్మణుఁడు, అక్కనమంత్రిపుత్రుఁడు. కవి తన వంశజులలో సుప్రసిద్ధుఁడయి యుండిన రాయన భాస్కరు నిట్లు వర్ణించియున్నాఁడు—

సీ. ఘనతరాచార్యదీక్షాకల్పితానల్పకరనిబద్ధసువర్ణకంకణుండు
ఆసేతుశీతనగాంతరరాట్సభామధ్యవిశ్రుతకీర్తిమండలుండు
కొండపల్లీ వినకొండ దుర్గద్వయీదేశప్రజావనధీయుతుండు
సకలావనీపకసంతానయాచితవస్తుప్రదానప్రవర్తనుండు
అన్న వేమమహీశదత్తాగ్రహార। మదకలాందోళికాశ్వసన్మణివిశేష
భూషణాద్యష్టభూతివిభూషితుండు। భానుతేజుండు రాయనభాస్కరుండు,

శ.క. ౧౭౫౦ వ సంవత్సర ప్రాంతమునం దుండినవాఁడు. ఈతని కవిత్వము మెత్తనిమీఁద రసవంతమయి హృద్యముగానే యున్నది. సుగంధాపరిణయములోని కొన్ని పద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

శా. సేవార్థాగతకామినీనికరకాంచీకింకిణీకంకణా
రావంబుల్ వివిధోరువాద్యపటలీరమ్యధ్వనుల్ భవ్యభూ
దేవాగ్రేసరగానసంయుతములై దిక్కుల్ తగ న్నిండఁగా
దేవాగారము లొప్పె నప్పురమునన్ దేదీప్యమానంబులై —ఆ. ౧.

ఉ. ఇమ్మెయిఁబెట్టుచాయ లవియెన్నఁగ నేటికి నైజకాంతిచే
నిమ్మనిరాక్షిమోమునను యిచ్చుట నెచ్చుట లేదు చూడ నీ
నెమ్మది సంశయం బయిన నిక్కము చేసెద నిప్పుడాన నా
తమ్ములమీఁదఁ బెట్టుకొనెదన్ ద్విజరాజునుఁ జేయిసాఁచెదన్.—ఆ. ౨.

ఉ. కుంజరయాన కాంచె నవకోరకనూతనగీతమంజరీ
మంజులపుంజరంజితసమంచసభవ్యనికుంజసంభ్రమ
ద్గుంజదమందషట్పదగణకోటిగవాంచితసద్గంతమున్
కంజముఖీవిలాసపసఖికాంతనిశాంతము నవ్వనాంతమున్.—ఆ. ౩.

ఉ. అన్నవులార నావలపు నంగి కేఁబెట్టకు రమ్మ చాలు మీ
మన్నన లింక నన్నుఁ బలుమాఱును వేఁడకు రమ్మ ప్రాణముల్
క్రొన్నవవింటిదేవతకుఁ గొంకక యిచ్చెద నమ్మ వాని నే
మున్న రవంత పోవిడుట మోసమువచ్చెఁగదమ్మ బుద్ధికిన్.—ఆ. ౪.

ఉ. సంతమసంబుపోక నవసారసలక్ష్మికివీఁక యామినీ
కాంతుకుఁగాఁక కోకకుళకంబులబోక యులూకపంక్తికిన్
జింతలమూఁక పద్మలకుఁ జెన్నగుథాక ప్రభాకరాలపున్
వింతకురాక శోణరుచి విన్నగఁ బ్రాఁకె చెలంగ దిక్కులన్.—ఆ. ౫

కైప మాయనకవి.

ఇతఁ డుషాకల్యాణ మనఁబడెడి యైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఈతఁడు వైదికబ్రాహ్మణుఁడు; మహాదేవశాస్త్రికిని కామాక్షికిని బుత్త్రుఁడు. ఈకవి యుషాకల్యాణమునందుఁ దనజనకుని నిట్లు స్తుతించెను—

క. కామాహంకృతిహరణుఁడు । కామాక్షీధవుఁడు విబుధగణవినతగుణ
స్తోముఁడు సర్వజ్ఞుఁడు ని । స్సీమయశోధనుఁడు వృషవిశేషప్రియుఁడున్,

గీ. చిద్విలాసకళానిధిశేఖరుండు । శ్రీమహాదేవుఁ డాశ్రితశ్రీకరుండు
కౌశికకులవార్ధిచంద్రలింగనకవీంద్ర । పుత్రుఁడై యొప్పె నాకవిపుణ్య మేమొ.

గీ. ఆమహాదేవు నప్రమేయప్రభావు । ధర్మవర్ధను నను గన్నతండ్రి నాత్మఁ
దలఁచి తద్దివ్యపదపద్మములను గొలుతు । నతులనతులను బుధులవినుతితతులను.

ఈకవి నూఱుసంవత్సరములకుఁ బూర్వపువాఁ డగుటకు సందేహముండదు. ఇతఁడు తనపుస్తకమునందను శబ్దాలంకారములను విశేషముగా సమకూర్చెనగాని పుస్తకము నందు వ్యాకరణదుష్టములైన ప్రయోగము లనేకములు కానఁబడుచున్నవి. ఈశృంగార ప్రబంధము కొంతవఱకు రసపుష్టికలదిగానే యున్నది. ఉషాఖ్యానమునుండి కొన్ని పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

మ. త్రిజగన్మోహనదీపమో బహుజయశ్రీపూర్ణనిక్షేపమో
యజునైపుణ్యకలాపమో తపనచంద్రాగ్నిత్రయీరూపమో
ద్విజముఖ్యస్తుతలగ్నమం దొకమహాతేజంబు తద్భీష్మకా
త్మజగర్భంబున నుద్భవించెను సమస్తానందసంధాయియై —ఆ. ౧.

ఉ. భంబులు గోళ్లు పల్లవనిభంబులు కాళ్లు మనోజకాహళా
భంబులు జంఘ లౌర కరభంబులు సక్థులు శాతకుంభకుం
భంబు లురోజముల్ దరనిభంబులు కంఠవలగ్నముల్ ద్విరే
ఫంబులు కుంతలంబులు శుభంబు లుషాసతిలక్షణంబులున్.—ఆ. ౨

చ. అతఁడును మారుదారుణశరావళిపావళి కోర్వలేమి నో
నుతనుమణీ మనీష నిటు సోలుచు వ్రాలుచుఁ దూలనేల నీ
వితరపుఁ జింతఁ దక్కు నతి కెక్కిన హేలల నోలలాడు మా
దృతముగఁ జేతుఁ గామితముఁ దెల్పుము సల్పుము బల్కుముచ్చటల్.—ఆ. ౩.

ఉ. ఇయ్యెడఁ దియ్యమావిచిగు రెంతయు వింతగఁ దేనె లొల్కుచున్
నయ్యనఁజాలుమేలుజిగిచాలునఁ గ్రాలు ననూనమై ఖగా
దొయ్యలి భావకాకరసుతో సరిగా దవునంచు సందియం
బయ్యెడిఁ దారతమ్య మరయుంజను నీ నునుమోవి నియ్యవే.—ఆ. ౪.

ఉ. నాతులఁ బూర్వనాతుల వినంబడ నట్టివిధంబు లొప్పఁ దన్
దాఁకుచు మిన్ను ప్రాఁకుచును దద్దయు యుద్ధముసల్పుతత్తనో
ద్రేకులఁ దమ్మిరేకులవలెన్ హలకోటి కలంకరించి పె
ల్లాఁకలిఁగొన్నరోకలికి నాహుతిఁ జేసెను సీరి పోరిలోన్ —ఆ. ౫.



వెలిదండ్ల - వేంకటపతి.

ఇతఁడు రాధామాధవసంవాద మను మూఁడాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించి ప్రళయకావేరి నివాసుఁడగు మగదలరామదాసున కంకిత మొనర్చెను. ఈకవి తిరువేంగళాచార్యపుత్రుఁడు. కృతిపతియగు మగడల రామదాసామాత్యుఁడు గతశతాబ్దమధ్యమునకుఁ దరువాత నుండినవాఁడయినందునఁ గవి యిప్పటికి నూఱుసంవత్సరములక్రిందట నుండినవాఁడు. ఈతని కవిత్వము మనోహరముగా నేయుండును. రాధామాధవసంవాదములోని మూఁడుపద్యముల నిందుఁ బొందుపఱుచుచున్నాను—

చ. పడుచులతోడ నాడఁ బసిబాలుఁడవా వలదన్న మాన నా
గడములు కొన్ని నేర్చితివి కల్లరివైతివి కొల్లకాఁడవై
దుడుకులు చేయఁజాగితివి దొంగిలఁజొచ్చితి వేమిచెప్పినన్
వడిగఁ బరాకుచేసికొని వాకిటి కేగెదు పిల్వఁ బిల్వఁగన్.— అ. ౧.

ఉ. ఏవగ వారు చేసిన సహించి తనంతటివారిఁ జేయుచున్
దైవము దాటి తల్లియును దండ్రియుఁ దాసయి ప్రోవఁగా జగ
త్పావనమూర్తియౌ తనకుఁ బావనమే తనఁగన్న దేవకీ
దేవిని దన్నుఁగన్నవసుదేవుని నాపదఁ బాచి ప్రోచుటల్.— అ. ౨.

ఉ. ఒక్కతె భ్రాంతిచేఁ బొరల నొక్కఁడు మానుపఁబూఁటకాఁపె నే
నెక్కడిదాన నీవు మును పెక్కడివాఁడవు నాకు నీకు నే
మక్కఱ వెక్కసైన నొక రాడెడుపల్కులు నేనె పల్కెదన్
గ్రుక్కఁగ నాయెఁ బోయె నవి కొన్నిదినాలు ఋణానుబంధముల్.— అ ౩.

పట్టమెట్ట - సరస్వతి సోమయాజి.

ఇతఁడు పృథుచరిత్ర మను ప్రబంధమును రచియించి దాక్షారామ భీమేశ్వరున కంకితముచేసెను. ఈకవి యాఱువేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; హరితసగోత్రుఁడు; పోతనామాత్యపౌత్రుఁడు; పెద్దనార్యపుత్రుఁడు; శివలంక గౌరనార్యశిష్యుఁడు. ఈశ్వరుఁడు స్వప్నమున సాక్షాత్కరించి తన్నుఁగూర్చి యిట్లు పలికెనని కవి గ్రంథాదిని చెప్పుకొనియున్నాఁడు—

సీ. నవఘంటసురతాణి నామధేయమువాఁడు తాత వెల్వలపల్లి పోతరాజు
కవిశేఖరుం డనఁ గవిధూర్జటి యనంగఁ బెనుపొందు జనకుండు పెద్దరాజు

పవనదీక్షామహేశ్వరుఁడు శ్రీరఘునాథ సోమయాజి నిజాగ్రజుండు గురుఁడు
తల్లి పాతివ్రత్యధర్మబుద్ధి కదంబ కారుణ్యజగదంబ పేరమాంబ
నీకు మద్వరలబ్ధవాణీప్రసాద । మంగకవచంబు సకలవిద్యాస్థలములఁ
బట్టమెట్టాంక వెల్వలపలివృషాంక । సోమయాజి సరస్వతిసోమయాజి.

ఉ. శైవులలోపలం బరమశైవుఁడు వేదపురాణవాణిచే
శైవగురుండు నీగురుఁడు ధన్యుఁడు శ్రీశివలింగ వారలో
దేవవిభుండు భక్తి శివదేవుఁడు గౌరయగారు నిత్యపా
పావనకీర్తిఁ గాంచితివి బాలసరస్వతి దీక్షితాగ్రణీ.

ఈకవి కవిత్వము శబ్దార్థాలంకారభూయిష్ఠమును మృదుమధురపదఘటితంబయి సలక్షణమయి హృదయకర్ణరంజకముగా నున్నది. ఈతని పృథుచరిత్రమునందలి శబ్దాలంకార రీతిని జూపుటకయి యొకపద్యము నిందుఁ బొందుపఱుచుచున్నాను:—

సీ. హస్తకంకణములు హస్తకంకణములు పదసంపదధికసంపద లొసంగ
మఖజాతవేదంబు మఖజాతవేదంబు స్వర్గాపవర్గరాజ్యము లొసంగఁ
గళ్యాణతత్త్వంబు కళ్యాణతత్త్వంబు సగుణనిర్గుణవృత్తిచయము మొసంగ
సత్యానుకూల్యంబు సత్యానుకూల్యంబు సాధ్వీశ్వరత్వంబు సంఘటింపఁ
బరఁగుదైవతకులశిఖరిప్రకటకుసుమ । మంజుమకరందధారాసమంజసాంఘ్రి
పద్మసన్నిధిసన్నిధిప్రభవవిభవ । శాశ్వతశ్రీకరుండు సర్వేశ్వరుండు

ఈకవి గోదావరీ మండలములోనివాఁ డనుట వేఱుగఁ జెప్పనక్కఱలేకయే కృతి దాక్షారామభీమేశ్వరుని కంకితము చేయఁబడుటచేతనే తెలిసికొనవచ్చును. ఇతఁడు నూఱుసంవత్సరములకుఁ బూర్వమునం దుండినవాఁడు ఇతని పృథుచరిత్రము లోనికొన్ని పద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను.—

చ. మలయుఁ బురంబునన్ నిరుపమానవిమానసమానధామకో
మలలలనామనోరమసమాగమభోగమదాంతతాంతతా
జలకలికానికారముఖసారసగంధసుగంధసారముల్
మలయమరుత్కిశోరములు మారవిహారకరప్రచారముల్.— ఆ. ౧.

శా. చూపుంజూపును విద్యమయ్యె సతికిన్ క్షోణీతలస్వామికిన్
దూపుందూపును విద్యమయ్యె రతికిన్ దోడ్తో రతిస్వామికిన్
జాపాభ్యాసము చూడఁ డీసభ మహాచాతుర్య మన్నట్లు త
ద్భూభృత్పారిప్లవచేష్ట లొప్పెఁ దమిచూపుల్ క్రీడ మల్పింపఁగన్.— ఆ. ౨.

చ. కదలిరి పౌరకోత్తములు గాయకులుం గవులు న్సహాయకుల్
మెదలిరి సత్ప్రయాణమతి మిశ్రితమిశ్రితతుల్ నిజాశ్రితుల్
పొదలిరి వాంఛితార్థపరిపూర్ణసువర్ణసువర్ణసంతతుల్
తదనుమతిం బురంబులకుఁ దత్పరదత్పరతత్పరాగతిన్.—ఆ. ౩.

చ. అలసితి రమ్మలార కుసుమాపచయం బొనరించి దండ మీ
యలయిక లేనదంతు నని యంబురుహాక్షరలక్ష్మిపంపు సె
చ్చెలులకుఁ జెల్వలం దరలించెన్ జలజోత్పలపత్రవాసనా
లలితమదాళిసీకలకలంబుల శీతలవాతపోతముల్.—ఆ. ౪.

అవుధూరి కిచ్చయ్య.

ఈకవి కాళిదాసప్రణీత మయినరఘువంశమహాకావ్యమును పదియాశ్వాసముల గ్రంథముగా రచియించెను. కిచ్చయ నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; గురవయామాత్యుని పుత్రుఁడు; హరితసగోత్రుఁడు; చెన్న కృష్ణశాస్త్రిశిష్యుఁడు. ఇతఁడు నూటయేఁబదిసంవత్సరముల క్రిందట నుండినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఆంధ్రరఘువంశకావ్యము సంస్కృతకావ్యమంత మనోహరము గాలేకపోయినను మొత్తముమీఁద రసవంతముగానే యున్నది. కవిత్వశైలి తెలియుటకయి రఘువంశమునుండి రెండుమూడుపద్యముల నిందు పొందుపరచుచున్నాను—

ఉ. ఉన్నతమర్త్యలభ్యఫల మొందెదనన్మతి నూర్ధ్వబాహుఁడై
యున్నసగర్వఖర్వమనుజోత్తముకైవడి మందబుద్ధినై
కొన్నననుందు సాధుకవికుంజరకీర్తి వహింప నెంచినన్
సన్నుతిచేయఁబోవుదురొకో సత్కృపులైనసమస్తభూజనుల్.—ఆ. ౧.

చ. పొలఁతిరో! పిన్న ముత్తియపుఁబూసలఁబోలెడుబాష్పవారిబిం
దులఁ బరిపంథిభార్యపవనస్తనపాళిని బ్రస్తరించుచున్
కలితమహాఘ్నుఁడైనమహికాంతునిచేత సమర్పితంబులై
యలరె గృహీతసూత్రకములై తగుమౌక్తికతారహారముల్.—ఆ. ౪.

మ. తనపై విశ్వాసంబు పంక్తిముఖధూర్తత్వంబున న్నవ్వుచెం
దనియీభూజను లెవ్వరేన్ నిజచరిత్రంబందు విశ్వాస మొం
దినయీయాజ్ఞఁ బరిగ్రహింతుఁ దనయాస్థిం గాంచిశోభిల్లు న
జ్జనకక్ష్మావిభుకూర్మిపుత్రి నని కౌసల్యాతనూజుం డనన్.—ఆ. ౫.

ఈకవి రఘువంశముగాక మాధవాభ్యుదయ మను మఱియొక ప్రబంధమునుకూడ రచి
యించెను. ఈక్రింది రెండుపద్యములును మాధవాభ్యుదయములోనివి—

ఉ. అంతట నొక్కనాఁడు చతురాస్యుఁడు వేదచతుష్టయంబుఁగానమిన్
వంతదురంతచింత బలవంతము పంతముసంతసిల్ల శ్రీ
కాంతనితాంతకాంతపదకంజయుగంబు మదిన్ ఘటించి యు
ద్భ్రాంతభయైకభక్తిఁ గరసారసముల్ముకుళించి యిట్లనున్.

శా. భ్రాంతుల్ సోమకు నుద్ధరింతు నిగమస్తోమంబు లంచున్ రమా
కాంతుం డొందె సువర్ణసంఘటితజాగ్రత్స్వప్నవర్ష్మకృతా
శాంతోత్తాలకరాళవాలహతి ధూర్తప్రాదినీశాప్రవ
త్స్వంతానాహతినిష్ఠతత్స్వరతరూద్యత్సామీనాకృతిన్ —ఆ. ౧.

తక్కెళ్లపాటి-లింగన్న.

ఆధునికుఁడైన యీకవియొక్క కాల మెప్పుడో నిశ్చయముగాఁ దెలియలేదు
గాని యితఁ డించుమించుగా నూఱు నూటయేఁబదిసంవత్సరముల క్రిందట నుండిన
ట్లూహించఁదగియున్నది. నూఱుసంవత్సరముల క్రిందట రచియింపఁబడిన లక్షణ
గ్రంథములలోసహిత మీతనిగ్రంథములలోనుండి లక్ష్యములుగాఁ గైకొనఁబడిన పద్య
ములు కానరావు. అట్లు కైకొనఁబడకపోవుట కీతనికవనము లక్షణవిరుద్ధముగా
నుండుటయే కారణమయి యుండవచ్చును. కవి తాను రచియించిన గ్రంథములపేళ్ల
నుత్తరహరిశ్చంద్రకథలోని యీక్రిందిపద్యమునఁ జెప్పికొనియున్నాఁడు—

సీ. తగ రచించితిని మదనమోహినీవిలాసంబు మెప్పగ యౌవనంబునందు
భక్తి సూర్యతనయాపరిణయం బనెడుప్రబంధంబుఁ జెప్పితిఁ బ్రౌఢిమమున
నావెనక విద్యుత్ప్రభావిలాసము వేడ్కఘటియించితిని యక్షగానరీతి
నటుపదియేండ్లప్రాయమున నుత్తరహరిశ్చంద్రాఖ్యకథ యిది సారమతిని
వేంకటేశ్వర శ్రీరామవిభుల కెలమి । సంకితంబుగ మునుచెప్పినట్టికృతుల
రీతి నిది కృష్ణునకు సమర్పించి యిప్పు । డిలను ధన్యుండనైతి వాక్యులు నుతింప

వీనిలో మదనమోహినీవిలాసమును, సూర్యతనయాపరిణయమును, ఉత్తరహరిశ్చంద్ర
కథయు, పద్యకావ్యములనియు, విద్యుత్ప్రభావిలాసము యక్షగానమనియు, పైపద్యము
వలననే తెలియవచ్చుచున్నవి. ఈకవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; హరితసగోత్రుఁడు;
ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; చిట్టయ్య పౌత్రుఁడు; వేంకటపతిపుత్రుఁడు. ఈతని తల్లిపేరు
సూరమ్మ. ఇతనిది రసవంతమైన ప్రౌఢకవిత్వముకాదు; యౌవనకాలమున రచియిం

చిన గ్రంథములలో నేకాక యిరువదియేండ్లు వచ్చినతరువాత రచియించిన యుత్తర హరిశ్చంద్రకథలో సహితము లక్షణవిరుద్ధము లయినప్రయోగము లనేకములు కానఁబడుచున్నవి. ఈతని గ్రంథములలోని కొన్నిదోషపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి.

మదనమోహినీవిలాసము.

ఉ. అక్కట మాయవస్యఁ దమరాధిపుతోఁ బలుకంగ నూరకే
గ్రుక్కన నుండలేక ప్రతికూలుఁడవై పరుషంబువల్కినే
నిక్కడి కేలవచ్చితి సహింపఁగరాని వియోగవహ్ని చేఁ
బొక్కఁగనేల దేవపటుపుంగవు లింతకు సవ్యకుందురే.

ఉ. కమ్మనివింటిజోదు మొసికంబుగ సంజమెఱుంగుటగ్గి చే
బమ్మక కోకదంపతులపై వడిఁ బుష్పవిమందు కాల్వఁగాఁ
వమ్మశుపాకినాళమున దానన వెల్వడుచుక్కగుండ్లునా
దొమ్మిగఁ జిమ్మరేఁగ నలుకమ్మెడ లెలపరోవరంబులన్.

సూర్యైతెనయాపఠనము

ఉ. ఒవ్వరు లేరితూపమసింహాస్ని తూసరికే తగుంగదా
యచ్చిన నొత్తినల్లు నెల నుణ లక్షియుంపఁగ నీకదెల్లఁగా
కిచ్చెలువన్ వరపఁగలఁగే మొకఁ డొందను నన్నుఁగన్న యా
పచ్చనిశాటివాఁడె సగుఁ బంకజలోచనఁ బెండ్లియాడఁగన్ — ఆ. ౧.

సీ. హరి యుబధర్మసూతిప్రినప్పటి నుండెబు వింటిరే రమా
వరుఁ డిటువచ్చునో యనుచు వాంక చూచితి మిన్నినాళ్ళు నేఁ
దరుదుగ నొక్కమాట విననయ్యె ముకుందుఁడు వేఁటవచ్చె ని
..వనసూనుతో దనని సత్యమొ లేక నిదియున్ నృపోక్తియో. — ఆ ౫.

ఉత్తరహరిశ్చంద్రకథ.

చ. జలరుహబాంధవాన్వయునిశాధవ! యోవరనాథ! నేఁడుగా
ఫలితము లయ్యె మాక్రతుజపవ్రతహోమతపఃప్రభావముల్
కలఁగి మహాపద ల్గడచి కాంతియు మీరును బుత్రరత్నమున్
వలనుగ సర్వరాజ్యవిభవంబు వహింపఁగఁ జూడఁగాంచుటన్.

మ. సకియా! యేను త్రిశంకుసూనుఁడ హరిశ్చంద్రుండు నా పేరు పా
యక సైన్యావళితోడ ఘోరమృగయావ్యాసక్తచిత్తుండనై
ప్రకటారణ్యగిరీంద్రసానువులు చేరన్వచ్చి వర్తించుచో
నొక క్రోధం బలుముంచి చిక్కు కరుదే నొక్కండఁ దీవ్రంబుగన్.

గుడిపాటి-కోదండపతి.

ఈకవి శృంగారరసమంజరి యను పేర భానుమిశ్ర విరచిత మైన రసమంజరిని మూఁడుగుచ్ఛములనుగాఁ దెనిఁగించెను. ఈగ్రంథము శృంగారనాయికానాయకలక్షణములను దెలుపునది. కవి నందవరీకనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. పూర్వకాలమునందు నందుఁడనుచంద్రవంశపురా జొకఁడు కర్ణాటకదేశమును పాలించుచుండెనఁట. అతఁడు స్వీయమహిమచేత "యోగవాగ" ముల నెక్కి రహస్యముగాఁ బోయి ప్రతిదినమును కాశికాపురములో గంగాస్నానమును జేసి వచ్చుచుండెనఁట! ఈరహస్యము నతని భార్య కనిపెట్టి యొకనాఁడు తన్నుఁగూడ వెంటఁ గొనిపొమ్మని భర్తను నిర్బంధ పెట్టెనఁట. అతఁ డామెనిర్బంధమును మానుపుకోలేక భార్యను వెంటఁ గొనిపోఁగా, కాశీపురమును జేరినతరువాత నామె బహిష్ఠ యయ్యెనఁట. అందుచేత యోగవాగములు మయిలపోఁకి నడవకపోయినందున నతఁడు స్వపురమును జేరుట కుపాయము తోఁపక పరితపించి గంగాతీరమునం దున్నబ్రాహ్మణులను ప్రార్థింపఁగా వారు తమకుఁ గర్ణాటకరాజ్యమునందు వృత్తుల నొసఁగునటు చాముండేశ్వరీసన్నిధానమునం దాతనిచేతఁ బ్రమాణము చేయించుకొని స్నానము చేయించి యాతనిభార్య నప్పుడే తమమంత్రప్రభావముచేత శుద్ధురాలిని జేసి యోగవాగములను నడిపించి యారాజదంపతులను స్వరాజధానికిఁ బంపివేసిరఁట. అటుతరువాతఁ గొన్ని సంవత్సరములకు కాశీదేశమున క్షామము సంభవింపఁగా నాశ్వలాయనసూత్రు లయినయాబ్రాహ్మణు లేనూఱుకుటుంబములవారు పైలు దేటి పదుమూఁడుగోత్రములవారు నందునిరాజధానికి వచ్చిరఁట! అప్పుడు రాజు తాను జీవనములు కల్పించెద నన్నబ్రాహ్మణులు వీరే యని చూపుటకై సాక్షులను దేవలయు నని కోరఁగా వారు కాశికాపురమునుండి చాముండేశ్వరీమహాదేవినే గొనివచ్చి యామెచే సాక్ష్య మిప్పించిరఁట! అంతట రాజు వారిమహిమ కద్భుతపడి తన పేరిట నందవర మను గ్రామమును గట్టించి వారి కగ్రహారముగా నిచ్చెనఁట. నందవరమునం దుండినబ్రాహ్మణులగుటచే వీరు నందవరీకు లనఁబడుదురు. వీరినే కరణకమ్మలనియుఁ జెప్పుదురు. ఈ యోగవాగములకథ యెట్టి దయినను, వీరు కాటకము సంభవించినప్పు డార్యావర్తమునుండి దక్షిణహిందూస్థానమునకు వచ్చి తెలుఁగుదేశములో వృత్తులను సంపాదించుకొన్న విషయములో సందేహ ముండదు. ఈతెగబ్రాహ్మణు లిప్పుడు కృష్ణా కర్నూలు బళ్ళారి మండలములలో నధికముగా వ్యాపించియున్నారు. వీరిలో నల్లసాని పెద్దన, రాయని భాస్కరుఁడు మొదలయినవారు మహాప్రసిద్ధులు. కవి మూఁడవగుచ్ఛము యొక్క కడపటఁ దన్నుగూర్చి యిట్లు వ్రాసికొని యున్నాఁడు—

సీ. శ్రీకరనందవరీకాగ్రగణ్యుండు ఋషిమీఱు గుడిపాటివంశభవుఁడు
బిరుదుగా నవఖండసురతాని పేరంది మహితుఁడౌ వేంగళమంత్రిపౌత్రుఁ
డతులితుఁడౌ రంగయామాత్యతనయుండు వీరమాంబానందవృద్ధికరుఁడు
సింగన్న వెంగళశ్రీనిధు లనుజులై భాసిల్లు కోదండపతిఘనుండు
సరసకవితాచమత్కారసార్వభౌముఁ । డవని శ్రీరంగధామదయాశ్రయుండు
నెలమి రసమంజరిని రచియించె నందు । సరవిగాఁగఁ దృతీయగుచ్ఛంబు తనరు.

ఈపద్యమునుబట్టి కవి వేంగళమంత్రిపౌత్రుఁ డనియు, రంగయామాత్యునకును వీరమాంబకును బుత్రుఁ డనియుఁ దెలియవచ్చుచున్నది. ఇతఁ డాశ్వలాయనసూత్రుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు. ఈతఁ డేకాలమునం దుండినవాఁడో నిశ్చయముగాఁ దెలియదు. ఇన్నూఱుసంవత్సరములక్రిందట నుండి యుండునేమో! ఈతనికవిత్వమునందుఁ గొన్ని దోషము లున్నను గవిత్వము రసవంత మయినదే. రసమంజరిలోని యొక్కొక్కగుచ్ఛమునుండి యొక్కొక్కపద్యము నిం దుదాహరించుచున్నాను—

చ. జలదము నాఘులం గనియఁజాలెనె నీళ్ళను చిల్కఁ, బచ్చికల్
కలుగఁగ నించెఁగా గిరులు కాంతుల నీనెనె, యెల్లవృక్షముల్
ఫలము లొసంగఁ గాలి పతిపద్యుల నిచ్చెనె, సిద్ధయాత్మ హా
కులటకుఁ గాఁగ నేమి యొసఁగూర్పఁగ నేర్చితి వంబుజాసనా.—గు. ౧.

చ. పదుచు నీ పటీరగిరి పైనము పోయెద నన్నమాత్రలో
నదటున మేను చిక్కి వలయంబులు జారెను నీరయుం గరం
బదిగ యొసంగి రంగరమునందు ధరించెఁ గంకణంబుగాఁ
జదరక యిమ్మటించు వెలచేసియు దోఁచు దెటుల్వ్రతుం బటుల్.—గు. ౨.

చ. ప్రతిఫలితామృతాంశువును భామముఖంబని యెంచి నాయకుం
డతులితలీలమీఱఁ బరిహాసముచేసిన నింతయేనియున్
బ్రతివచనంబు లేమిఁగని పైదలి మానముఁ జెందె నంచుఁ దా
నతిపులకాంకితం బయినహస్తము చేఁ దడవుం బ్రియుంబునన్.—గు. ౩.

మల్లసరపు వాలేశ్వరుఁడు.

ఇతఁడు భళ్ళాణచరిత్ర మను నైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచించెను. సింధుకటకరాజయినభళ్ళాణుఁడు జంగము లడిగినదెల్ల నిచ్చుచు భక్తిచూపుచుండెనఁట! అతని భక్తిని పరీక్షింపవలె నని శివుఁ డొకనాఁడు జంగమువేషముతో వచ్చి తనకుఁ బతివ్రత

యగుయువతి కావలెనని యడుగఁగా, రాజు తనపట్టణమునం దట్టిస్త్రీ దొరకనందున దనభార్య యగుచెల్లమ్మనే యాజంగమున కర్పించెనఁట! శయనగృహమున కేగినప్పు డాజంగ మామెనంట సందేహపడుచుండఁగా, చెల్లమ్మయే ముందుకుఁ బోయి యాయతి థిని కౌఁగిలించుకొనునప్పటి కతఁడు మూఁడునేత్రముల శివుఁ డయ్యెనఁట! అంతట నా దంపతు లతఁడు శివుఁడని తెలిసికొని యారాధింపఁగా, ఈశ్వరుఁడు నిజస్వరూపముతో సాక్షాత్కరించి వారికి ముక్తి నిచ్చెనఁట!

వాలేశ్వరుఁడు పాకనాఁటి నియోగి యగు శైవబ్రాహ్మణుఁడు; గౌతమసగోత్రుఁడు; పోలయామాత్యపుత్రుఁడు. ఇతఁడు తనగ్రంథమును మల్లవరపు నాగేశ్వర స్వామి కంకితము చేసెను. కవి తన్నుఁగూర్చి భల్లాణచరిత్రమునం దిట్లు చెప్పుకొని యున్నాఁడు—

సీ. అనఁ బాడఁ జదువఁ జెప్పను నేర్పు సర్వజ్ఞభోజుండు మాతాత పోతరాజు
బహుపురాణజ్ఞుండు బాంధవాశ్రితకల్పభూజంబు మాతండ్రి పోలమంత్రి
పరమశాంతుఁడు కృపాపాథోధి మాపినతండ్రి విరూపాక్షదండనాథుఁ
డఖిలవిద్యానిధి యర్థార్థితతిఁ బ్రోచుదాత మత్సోదరుఁడు సదాశివుండు
నే వితర్కింప వరకవితావిశేష। వదనుఁడను బ్రాకనాఁ డింటివాఁడ శుద్ధ
శైవుఁడను గౌతమసగోత్రసంభవుండ। నెంచఁదగు మల్లవరపు వాలేశ్వరుండ.

* * * * *

మత్తకోకిల. సన్నుతం బగునట్టి వేల్పు ప్రసన్నుఁడై మముఁ బ్రోవఁగా
విన్నకోటవిలాతిలోఁ గడువేడ్క మల్లవరంబునన్
బన్నగేశ్వరసుప్రతిష్ఠను భక్తరక్షణ చేయుచున్
వన్నెమీఱఁగ నాగలింగ మనన్ వసించు మహోదయున్.

ఈకవి నివాసస్థలము కృష్ణామండలమునందలి విన్నకోటసీమలోని మల్లవర మయినట్టు పయిపద్యమువలననే విస్పష్ట మగుచున్నది. కవి యెప్పటివాఁడో నిశ్చయముగా తెలియరాదుగాని యిన్నూఱుసంవత్సరములక్రిందటివాఁడయినట్టు కనుపట్టుచున్నాఁడు. భల్లాణచరిత్రములోనివి రెండుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

మ. భువి రుద్రాక్షను సెవ్వ రేని మది శంభుం డంచు భావించుచున్
జెవులన్ వక్షమునన్ శిరస్సులమునన్ జేదోయిఁ గంఠంబునన్
ఒనరింపంగ ధరింతు రాజనులకున్ వీక్షింపఁగా సాటిరే
ధ విరించ్యంబుజనాభకిన్నరమరుద్యక్షేంద్రలోకంబులన్.—ఆ.౨.

ఉ. కప్పురవీడెముఁ గొనటఁ గస్తురిబొట్టును జెంద్రకావియా
దుప్పటివల్లెవాటు కలదో మతి లేదో యనంగఁ జాల మైఁ
జెప్పిలు భూతిలేపనముఁ జేతను సన్నపుగొంబె త్తమా
యొప్పులకుప్ప హాళువు మహోన్నతియు న్వెలసిల్లఁ జెల్వగన్.—ఆ. ౪.

చింతలపల్లి-వీరరాఘవుఁడు.

ఈకవి మధురవాణీవిలాస మనెడి యైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించి శ్రీ వేంకటేశ్వరస్వామి కంకితము చేసెను. కవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఆశ్వలాయన సూత్రుఁడు; వీరరాఘవ పౌత్రుఁడు; వేంకటార్య పుత్రుఁడు. కవి తన్నుఁగూర్చి మిత్రు లన్నట్లుగాఁ దన గ్రంథమునం దీక్రిందిపద్యములను జెప్పికొనెను—

శా. సాహిత్యంబుఁ గవిత్వమున్ వివిధశాస్త్రప్రజ్ఞ సత్కీర్తితా
సాహిత్యంబును దత్వబోధమును శ్రీసత్కంధాత్మక జ్యోతిషం
బూహాచాతురి దేవభక్తియును నీకొప్పున్ స్వభావంబులై
యాహా చింతలపల్లి రాఘవకవీ యాధ్యుండ వీ వన్నిటన్.

మ. అవధానంబు లనేకము ల్నెఱపి రాజాస్థానముల్ చేరి వా
దవిధిన్ ధీరుఁడవై చతుర్విధకవిత్వప్రౌఢిమ ల్చూపి భూ
ధవదత్తవ్యపఘోటకాదిబహుసత్కారంబు గైకొన్నమి
న్నవు నీ కబ్రమె వేంకటేశ్వరుఁడు స్వప్నంబుం బ్రసాదించుటల్.

* * * *

సీ. జాములో శతకంబు సంధించి కంకణాదులఁ గొంటి వలరాయదుర్గమునను
బహుళావధానముల్ పఱపి నాలుగుసగల్ తేజి నందితి మల్లధీరువల్ల
వాగ్ఘాటిసంప్రీతి దిగ్ధరాధిపదత్తవస్తువాహనములవార్తఁ గంటి
తూపవాటితటాకోపవనుల్చేసి స్థిరకీర్తి చెందితి వురుతరముగ
సకలభూపాలసంస్థానశంసనీయ। నిజచతుర్విధకవితాభినేయపాండి
తీసమాధాక శాపూర్ణదిక్ప్రదేశ। వీరరాఘవ నీసరి విబుధు లేరి?

పయిపద్యములయందుఁ జెప్పఁబడినవన్నియు నిజములయినపక్షమున, కవి యసమానపాండిత్యమును గవిత్వకౌశలమును గలవాఁ డయినందుకు సందియముండదు. కడపటిపద్యమునందుఁ జెప్పఁబడిన మల్లధీరుఁ డెవఁడో యింకను విచారింపవలసి యున్నది. కవి తుంగభద్రాప్రాంతప్రదేశములయం దుండినవాఁడు. ఈతనికాల

మేదో స్పష్టముగాఁ దెలియరాదుగాని యీతఁడు పదునెన్మిదవశతాబ్దమధ్యమున దుండిన ట్లూహింపఁదగియున్నది. కవిపూర్వులలోఁ సహితము కొందఱు విద్వత్కవు లుండినట్లు మధురవాణీవిలాసములోని యీక్రిందిపద్యములు తెలుపుచున్నవి—

సీ. ఏధన్యుహరితత్వబోధాప్తి కలప్రవృగిరిదుర్గ తోడైనవరము సాక్షి
యేవాగ్మిసుకుమారతావృత్తికిని బినాకినిచెంత సేవింపుచనికి సాక్షి
యేమాన్యునైశ్వర్యసామాన్యతకు రాజ్యకృతిశిరోభూషణకృతియె సాక్షి
యేగ్రంథకారవంశాగ్రియతకు ఘనప్రభుమానితంబైన బ్రతుకు సాక్షి
యట్టిఘనుఁ డేకులంబునఁ బుట్టి వాఁడు కలిమికవితయొకా వర మడిగికొనియె
నట్టిచింతలపల్లివంశాగ్రయాయి పల్లకిపదస్థుఁడై మించు నెల్లసుకవి.

మ. చతురుండై యవధానము ల్సలిపి దేశాయీలు మెచ్చన్ మహో
న్నతుఁడై యప్పకవీశ్వరుండు గిరియానారీవతంసంబునం
దతివిద్యానిధి సాహితీనిపుణు రాజాస్థానసంపూజ్యు నం
చితవాగ్ధాటిఁ బ్రబంధకర్తఁ గవిసంజీవాఖ్యుఁ బుత్రుం గనెన్.

ఈకవి సంజీవాఖ్యుఁడు చంద్రాంగదోపాఖ్యానము ప్రబంధమును రచియించెను. వీరరాఘవకవియొక్క కవిత్వము ప్రౌఢమైనది. ఈతని మధురవాణీవిలాసమునుండి రెండుపద్యము లిందుక్రింద నుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

శా. కాసారస్థితిఁ బూని నీచులకు యోగ్యంబై విపత్ప్రాయమై
గాసి న్నేకొనుకంటకంబుల నిజాంగం బెల్ల సచ్ఛిద్రమై
యేసూత్రంబున బల్మినేని బిస మాహేలావతీబాహుశా
ఖాసామ్యం బెటువొందు నా నిజ మధశిపాలిన్ సిరు ల్చెందునే.— అ. ౧.

చ. వలగగుపుష్పమంజరులు బంగరుతీఁగెలు ముత్యపున్సరుల్
వెలయు పునుంగుతావు లిడ వెన్నెలకుప్పలువోలె రాజభో
గులు నగునవ్వలానిగలు కోట్లుమునం దటు వట్టిధాన్యముల్
సొలసి సువాలు పాడుచును సుంకులు నించిరి మించి రమ్యగన్.— అ. ౫.

రేచర్ల-మాధవరాయకవి.

ఈకవి చంద్రికాపరిణయ మనెడి యాఱాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఇతఁడు పద్మనాయకకులజుఁడు; సురభి మల్లక్ష్మాపాలపుత్రుఁడు. ఈచంద్రికా పరిణయములోనికథ బాలసరస్వతికృతమైన చంద్రికాపరిణయములోనిదానికంటె

వేలయినది. ఇందు కథానాయకురాలగు చంద్రిక పాంచాలగా జెప్పుదురు. ఈకవి నూటయేఁబదిసంవత్సరముల క్రిందట నుండియుండవచ్చును. ఈకవి కవిత్వము తెలియుటకయి చంద్రికాపరిణయములోని రెండుపద్యముల నిందుఁ జూపుచున్నాము—

శా. ఏంటే మన్మథ మత్ప్రపభుత్వమున కుర్వం బట్టునీఘూర్ణపరిన్
రెంటం దార్చుచు మామకాత్మహితభంగి న్మించు నీవుండుటల్
కంటంగానక బ్రహ్మభావము నిదుం గాంక్షించి యొక్కండు పెన్
గొంటుందాపసుఁ డెచ్చినాఁ డిలఁ దపస్వికులాధ్వసంచారియై.—ఆ. ౨.

చం. పలుచలినాటికిం బొడమి భాసురపుణ్యజనాహితాత్మునిం
గలసి చెలంగ నొప్ప దని కల్మివెలంది తలంచి ధాత్రి ని
య్యలఘునిఁ గన్ జనించె సముదంచిత పుణ్యజనాప్తు నొక్కరా
జు లలి వసింపఁ గోరియని సొంపుగ నెంచిరి కొందఱాప్తులన్.—ఆ. ౫.



అనియాది–గణపతిదేవుఁడు



ఇతఁడు శివయోగసార మను గ్రంథమును రచియించెను. ఈవేదాంతగ్రంథము పూర్వోత్తరభాగములు గలదయి, భాగమొకటికి నాలుగేసియాశ్వాసములు గలదిగా నున్నది. ఈకవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; మూలనామాత్యుని పుత్రుఁడు. ఈతనికవిత్వము ప్రౌఢమయి హృద్యముగానున్నది. ఈతఁడేకాలపువాఁడో సరిగా తెలియదుగాని యిన్నూఱుసంవత్సరములకుముందే యుండినవాఁడయిన ట్లూహింపఁదగియున్నాఁడు. శివయోగసారమునుండి కొన్నిపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాము—

పూర్వభాగము.

చం. ప్రమదములో నొకింతయినఁ బాత్రున కీగి మహాఫలం బగున్
బ్రమసి యపారవిత్తము లపాత్రున కిచ్చినఁ గీడు పొందు ఘా
సము నొసఁగంగ దుగ్ధములఁ జాలఁగ ధేనువు లిచ్చు నట్టిదు
గ్ధము లొసఁగన్ విషంబొలుకుఁగాదె భుజంగమయూథ మిమ్మహిన్.—ఆ ౧.

ఉ. ఈక్రియ గర్భ మేర్పడిన నెంతయు భీతి జనింపుచుండఁ జిం
తాకులచిత్తయై కటకటా యిదియేమినిమిత్తమో కదా
నాకని కన్నుఁదమ్ముల ఘనమ్ముగ బాష్పము లేగుదేరఁగా
శోకభరాబ్ధిలో మునిఁగి సుందరి కోకిలవాణి యేడ్వఁగన్.—ఆ. ౨.

మ. ఎవరున్ జీవనచింతఁ బొట్టుపొరలై యేప్రొద్దువర్తించు నీ
చురియుండుం గలశీలసూనృతగుణస్తోమంబు లిట్లున్నయున్
నవరం బక్కనుకానికుంభమున యుగ్మంబార నిండంగఁ బో
సినవార్యారముభంగి నాశ మగుఁ జర్చింపంగ దేహంబుతోన్.— ఆ. ౩.

ఉత్తరభాగము.

శా. శాంతాకారుని నాత్మసంస్థితు శివున్ సత్కాంతిసంపన్న న
క్రాంతంబుం దమయాత్మలో సుజను లారాధింతు రాయీశు న
త్యంతత్యాగవిహీను లల్పమతు లుద్యద్బాహ్యకర్మైకవి
భ్రాంతు ల్బాహ్యమునందుఁ గొల్తు రధికప్రాయాసముం బొందుచున్— ఆ. ౧.

శా. దేహం బస్థిరమాటఁ గన్గొని మదోద్రేకంబునం బొందకా
దేహంబు న్ధనమున్ ధనంబు నతిభక్తిన్ సద్గురుస్వామికిన్
నీహారాద్రిసుతామనోహరునకున్ నిత్యంబు సద్భక్తియు
క్తాహీనాత్ములకున్ వివేకులకు వా రర్పింతు రెల్లప్పుడున్.— ఆ. ౨.

మ. గుహలోన న్వసియించునొండెఁ దిరుగున్ క్షోణీతలంబందు ని
స్పృహవృత్తిన్ వివిధక్రియాకుశలుఁడై పెంపొందుఁ గాదేని ప్ర
త్యహము న్నిష్క్రియుఁడైననా నిజసమాధ్యాసక్తచిత్తుండు స
ర్వహితైకస్థితిఁ బెక్కుచేష్టలమరన్ వర్తించు స్వేచ్ఛాగతిన్.— ఆ. ౪.

ఉ. బోరన భేదవాదములు పుణ్యము పాపము సంశయంబు శా
రీరమునన్ బ్రవృత్తులుఁ బరిభ్రమముఁ దృష్ణను బాసి యవ్వఁడే
ధారుణి నిర్గుణం బయినతత్త్వముత్రోవఁ జరించుచుండు నా
ధీరున కేలగల్గు మఱిం దలఁప న్విధియు న్నిషేధమున్ — ఆ. ౪.

వేంకటాచార్యుఁడు.

ఈకవి ముక్తిచింతామణి యనుపేర జగన్నాథమాహాత్మ్యమును నాలుగాశ్వాసముల గ్రంథమునుగా రచియించెను. ఈకవి వైష్ణవ బ్రాహ్మణుఁడు; యతిరాజుల పెరుమాళ్లాచార్యుల కుమారుఁడు.

"ఇట్లు గురుపరంపరానుసంధానపూర్వకంబుగా శ్రీజగన్నాయకుని కంకితంబుగా ముక్తిచింతామణిప్రబంధం తెనుఁగు చేయుమని రాజమహేంద్రవరా

ధ్యక్షు పద్మనాయకాగ్రేసర కోన తిమ్మరాయకకృత కనకాంబరాభరణాను
లేపనపూర్వకసమర్చన ప్రేరితుండనై"

అని కవి వ్రాసికొనియుండుటనుబట్టి రాజమహేంద్రపుర ప్రభువైన కోన తిమ్మరాజు ప్రేరణముచేత నీగ్రంథము చేయఁబడినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఈగ్రంథ మిన్నూఱు సంవత్సరములకు ముందే చేయఁబడినదేమో! జగన్నాథమాహాత్మ్యకవిత్వము రసవంతముగానేయున్నది. ఇందుండి కొన్ని పద్యములఁ జూపుచున్నాను—

శా. ధర్మాధర్మవిచారము ల్విహితసంధ్యాపూర్వయజ్ఞాదిస
త్కర్మంబుల్ నిరతాన్నదాననియతుల్ కాలానుగుణ్యక్రియల్
మర్మం బీపురుషోత్తమస్థలములో మర్త్యాళి కెల్లన్ భవ
న్నిర్మాల్యగ్రహణం బటంటి రిఁక నీనిత్యక్రియల్ వ్యర్థమే.—ఆ. ౧.

ఉ. నిద్దురరాఁ బఱుండుటయె నిక్కపుమ్రొక్కగు నిద్రయోగమౌఁ
దద్దయు వ్యర్థహింస క్రతుధర్మ మగున్ నిరతాన్నదుష్టమౌ
చద్ది మహాప్రసాద మగు సన్నుతియాను నిరర్థకోక్తియే
ప్రొద్దును నిత్యవాసు లగువారికిఁ బురుషోత్తమంబునన్.—ఆ. ౨.

ఉ. హీనుఁడు ముట్టినాఁ డనుచు నెంచి మదీయమహాప్రసాదమున్
దా నుపభుక్తియోగ్య మని తప్ప బుద్ధిఁ బరిగ్రహింపకే
మానసవ్యాజుండు హృతమంగళుఁడై భవరోగభాగుఁడై
న్యూనతఁ జెంది పంచమనియోగమునందు వసించు నెప్పుడున్.—ఆ. 3.

మ. జలజాక్షుండు రథంబుపైఁ గదలఁ దచ్ఛాయాసమాక్రాంతుఁడై
ఖలుఁ డైనన్ ఘనపాపము ల్వలఁగు సాకాంక్షన్ దదుద్యజ్జవా
కలనోద్భూతరజోభరాంకితుఁడు వాక్కాయాంతరాఘంబులన్
గెలుచుం దత్సురసింధుమజ్జనఫలోన్నిద్రప్రభావుం డగున్.—ఆ. ౪.



లింగకవి, గంగకవి.



ఈయిరువురుకవులును జేరి సీతావిజయ మనునామాంతరము గల శతముఖరామాయణమును రచించిరి. ఈయిరువురుకవులు వేదాద్రిపురనివాసులు. వీరిలో నీలకంఠోపాసకుఁ డయిన లింగకవి తాను రచియించిన మొదటి మూఁడాశ్వాసములను చిన్నారెడ్డిపుత్రుఁ డగు పోచనృపాలున కంకితము చేసెను; నృసింహోపాసకుఁ డగుగంగ

కవి తాను రచియించిన నాలవయాశ్వాసమును భోగనృపాలుని కంకితము చేసెను. ఈ యిరువురకవిత్వమును మొత్తముమీఁద రసవంతమయి నిర్దుష్టమయి హృదయంగమముగా నున్నది. ఈకవు లిన్నూఱుసంవత్సరములక్రిందట నుండినట్టు తెలియవచ్చుచున్నది. వీరి కవనధోరణి తెలియుటకయి శతముఖరామాయణములోని పద్యము లొక్కొక్క యాశ్వాసమునుండి యొక్కొకటి యిం దుదాహరింపఁబడుచున్నది—

చ. శతముఖనామధేయుఁ డొకచండనిశాచరలోకనాథుఁ డు
గ్రత నలపంక్తికంఠఘటకర్ణపురందరజిత్ప్రహస్తు లీ
క్షితిఁ బడు టెంతయున్ హితులచే విని రామునిమీఁద నాదటన్
ఘృతయుతపావకుండుబలెఁ గీలలు గ్రక్కుచు నుండెఁ గ్రిక్కుఱన్. — ఆ. ౧.

ఉ. రాముని భక్తికంధరవిరాముని నీలపయోదకోమల
శ్యాముని మానిహృత్కుముదసంచయసోముని సత్యభాషణ
స్తోముని సార్వభౌముని విశుద్ధసుకీర్తిగుణాభిరామునిన్
ధీమణి యైనభానుజుఁడు దగ్గఱఁ గాంచి ముదంబు చేసెనే. — ఆ. ౨.

శా. ఏరా యోరివనేచరాధమ భయం బింతైన నన్ లేక ప్రా
కారంబు ల్వెసదాఁటి తెట్లు మఱి వీఁకం దాఁటి దుర్భేదనా
కారం బొప్పఁగవచ్చి తెట్లు తగ నిక్కన్వచ్చి నాముందటన్
ధీరత్వంబున నిల్చి తెట్టు లిది చింతింప న్మహాశ్చర్యమా. — ఆ. ౩.

ఉ. రాయనుఁ బోకుమంటిఁ గదరాయను నిన్నుఁ గఁబాసి యోర్వలే
రాయను హా శతద్వయకరాయను మ మ్మిఁక బాధపెట్టు హే
రాయను సీతనూఱఁ గనరాయను నెక్కడఁ గందురా కుమా
రాయను నల్ల నేల విడురాయను హా శతకంధరాయనున్. — ఆ. ౪.

అంగర నృసింహకవి.

ఇతఁడు రాజరాజాభిషేక మను నైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించి కొప్పుల వల్లభూపతి కంకితము చేసెను. ఈకవి రామకృష్ణభట్టారకుని కుమారుఁడు. ఈకవి యేకాలపువాఁడో నిశ్చయముగాఁ దెలియరాలేదు. ఇతఁ డల్లసాని పెద్దనాదులను జేర్కొనక శ్రీనాథునివఱకును గలకవులనుమాత్రమే కవిస్తుతిలోఁ జెప్పియుండుటచేతను మధ్యకవులనుమాత్రమే చేర్కొన్న చిమ్మపూడి యమరేశ్వరుని సంస్తుతించి యుండుటచేతను నృసింహకవి మధ్యకవులలోనివాఁ డేమో యని సందేహము కలుగుచున్నది.

ఇతఁడు చేసినకవి స్తుతిపద్యములు నిం దుదాహరించుచున్నాను—

క. భారతఘట్టోల్లంఘన। పారీణుఁ శాస్త్రధురీణబంధురకథాసా
ధీరప్రబంధగంధ। ర్వారూఢుని భట్టనన్నపార్యునిఁ దలఁతున్.

ఉ. అంజలిచేతుఁ బద్మజనితాంతకరాంతనిరంతరోల్బణ
న్మంజులవల్లకీమధురమంద్రనినాదసముల్లసద్ధ్వని
వ్యంజకవాణ్నిగుంభనసముంచితనూతనసృష్టిచాతురీ
రంజితసత్కవీంద్రబుధరాజికిఁ దిక్కనసోమయాజికిన్.

ఉ. ఇద్ధగుణుం బ్రబంధపరమేశ్వరు నెఱ్ఱప్రెగ్గడన్ మనః
పద్ధతి నిల్పి నూక్తిరుచిభాస్కరుఁడైనహులిక్కిభాస్కరున్
బుద్ధి ఘటించి సంతసము పూనిభజింతు వచఃప్రసాదసం
సిద్ధుఁ జిమ్మపూడి కులశేఖరు నయ్యమరేశసత్కవిన్.

క. పాథోధిపయోధర ని। ర్బాధచలద్ఘనఘుమాయమానలహరికా
పాథేయదాయిసూక్తి ప్ర। నాథున్ శ్రీనాథు నెమ్మనంబునఁ గొలుతున్.

ఈగ్రంథ మొకవేళ మధ్యకవులకాలములోనిదే యయ్యెను దీనియందు లక్షణవిరుద్ధములైన ప్రయోగములు కొన్ని కానఁబడుచుండుటచేతి నప్పకవీయాదులు తమలక్షణగ్రంథములలో నిందలిపద్యముల నుదాహరింపక పోయియుండవచ్చును. కృతిపతినిబట్టి సహితము కవియొక్క కాలనిర్ణయము జేయుట కిప్పు డాధారములు దొరకలేదు. కృతినాయకునకు కొత్తాపురము రాజధానియైన ట్లీక్రిందిపద్యమునఁ జెప్పఁబడినది—

సీ. కుదురయ్యె నేవీటికోటలోపల వైశ్యసుప్రతిష్ఠితుఁ డైనశూలపాణి
పాయలేఁ డేవీటిపర్యంతవనవాటి మిండరాయండు లక్ష్మీధవుండు
నిండారు నేవీట నెండకాలమునందు జలజాకరం బైనసాగరంబు
చుమరొందు నేవీట సార్వకాలికఫలస్ఫురితంబు వేదంగి పోకతోఁట
నూరుపురంబులైన నబ్బురము లగుమ। నల్లవీఁగుచునుండు నేవీటిసిరులు
వసుమతీపాదపద్మసంవలితరత్న। నూపురంబగు నట్టికొత్తాపురంబు.

ఈకొత్తాపురము విశాఖపట్టణమండలములోని కొట్టాము గ్రామమేమో! ఈపురాధిపతియయిన కృతిపతి శూద్రకులసంజాతుఁడు.

సీ. మూర్ధాభిషిక్తకులముకుటంబు లేరాజుపాదపీఠికకు సోపానపంక్తి
చతురబ్ధివలయితక్షితితలం బేరాజుబాహుదండమునకు భావుదండ
భువనంబు లేలుకప్పురగంధి యేరాజులీలాకటాక్షపాలికకు నీడ
రజనికాంతజయంతరతికాంతు లేరాజురూపరేఖకుఁ బ్రతిరూపకంబు

లతఁడు పట్టుతలాటకేళాపిరాయ। రాజదేవేంద్రరాజాధిరాజచంద్ర
గాయిగోవాళజగనొబ్బగండబిరుద। కాలి కొప్పుల వల్లభూపాలమౌళి.

మ. ధరియించెం జతురర్ణవీవృతమహాభారంబు దోశ్శీరికన్
విరియించెన్ విమతాంధకారము సముద్వేలప్రతాపోన్నతిన్
గురియించెన్ ధనధాన్యరాశి కవిరాట్కోటీనివాసంబులన్
వరియించెన్ వరకీర్తికాంతఁ దనరన్ వల్లక్షితీశుం డిలన్.

ఇత్యాదిపద్యములలో బిరుదాంకములతో వర్ణింపఁబడి యుండుటచేతఁ గృతిపతి కవి చెప్పినట్లఖండభూమండలాధిపతి కాకపోయినను చిన్నసంస్థానాధిపతియైన నైనట్టు కనుపట్టుచున్నాఁడు. స్పష్టముగాఁ దెలియవలనుపడు గవికాలము నిప్పుడు పదునాలుగువందలయేఁబదికిఁ దగువాతికాల మనుకొందము. ఈకవిత్వమునందు లక్షణదోషము లనేకములు గలవు. ఇతఁడు ప్రబంధములోని యీమొదటిపద్యములోనే వ్రాయుట యని యుండవలసినదానికి వ్రానుట యని ప్రయోగించినాఁడు—

ఉ. శ్రీసతి చన్నుఁగ్రేవలను జెక్కులనొక్కుటఁ బత్రభంగముల్
వ్రానుటకున్ విరించి నిటలంబుల నొక్కుట భాగ్యవర్ణముల్
వ్రానుటకున్ జతుర్భుజవిలాసము పూనిన వేల్పు సత్కృపా
ల్లాప మెలర్పఁ బ్రోచు శుభలక్షణుఁ గొప్పుల వల్లభూవరున్.

ఇట్లు కొన్నిదోషములు కానఁబడుచున్నను మొత్తముమీఁదఁ గవిత్వము రసవంతముగా నేయున్నది. రాజరాజాభిషేకములోని కొన్నిపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

చ. పనిపడి చెప్ప నేల శిశుపాలునివిక్రమచేష్టితంబు లా
తనిపనిపూని దానవపదాతులు వచ్చిరి వీరె వార యం
చనిశము చెప్పవేట్టిక సురావళి దిక్కులు చూచుచుండఁగా
ననిమిషనామ మొక్కటియు నర్థము దప్పకయుండె నిప్పుడున్.—ఆ. ౧.

ఉ. ఆరయ విన్నమాత్రమున నైనను జూచినమాత్ర నైన నె
వ్వారిమనంబులం బ్రణయవాసితమై యనురాగకందళం
బీరిక లెత్తుఁ గారణ మెఱింగుచు లేకయుఁ బూర్వజన్మసం
స్కారవిశేషమం ద్రది వికస్వరమై కొనసాగు నుర్వరన్.—ఆ. ౨.

చ. అమృతభరోపరంబుగ హిమాంశునిమూర్తి కరంగి లోనిచి
ప్పన్నము వికచోత్పలప్రకరమై చెలువొందిన నందులోన సం

భ్రమమున నీఁదు లాడి జడిమంబున నంగము లూఁచు నేని యా
హిమమున నించు కేని శమియించునొకో మదనాస్త్రవేదనల్ —ఆ. 3

శా. శుద్ధాంతశ్శికర దైకయోగ్య మగుచున్ శోభిల్లు నస్మద్వచో
రాద్ధాంతం బిది యిచ్చగింపక వృథా ప్రజ్ఞాపరిజ్ఞానస
న్నద్ధు లొర్వందఱు కేవలంబుగ వితండావాదులై తారసం
బద్ధోక్తుల్ వచియించి రేని మదమార్ప న్వారి ఖండించెదన్.—ఆ. ౪.

మ. మహిలో నీకిటు లున్న నేఁడు విమతస్మత్కృత్యము ల్వానుటల్
సహియింపం దగునంచు నిప్పుడును విజ్ఞాపింప మా కేటికిన్
గుహనానాటకసూత్రధార భువి నీక్రొవ్వాడిమాయావిధుల్
బహురూపంబులు పన్నఁగాఁ దిరుగరే బ్రహ్మేంద్రచంద్రార్కులున్. —ఆ ౫.

సిరిపెగ్గడ-ధర్మనామాత్యుఁడు

ఈకవి నలచరిత్రము నాలాశ్వాసములపద్యకావ్యముగా రచియించి, శ్రీవేంకటేశ్వరుల కంకితము చేసెను. ఇతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; హరితసగోత్రుఁడు; తిప్పయామాత్యపుత్రుఁడు. ఇతఁడు నలచరిత్రములోఁ దనతండ్రి నిట్లు వర్ణించి యున్నాఁడు—

ఉ. సూనుతుఁడందు తిప్పనయశోఁబుజజాక్షికిఁ గ్రీడ సల్పఁగా
మేరుధనుర్ధరాచలము మేడ సుధాజలరాశి కేళికా
సారము పువ్వుఁదోఁట దివిషద్ధరణీరుహసంచయంబు నీ
హారమహీధరంబు కృతకాద్రియు నై విలసిల్లు నెప్పుడున్.

తనతండ్రి యిందుర్తిసీమలోనివాఁడనియు, ఈ క్రిందిపద్యములలోఁ దనమేనమామ పేరూరి నివాసుఁడనియు, కవి చెప్పుకొనుటచేత నితఁడు గోదావరీ కృష్ణామండలముల లోనివాఁడని తోఁచుచున్నది.—

సీ. తన కేఘనుఁడు ప్రపితామహుం డగు లోహితసగోత్రుఁ డల పుల్లవందనాథుఁ
డెసఁగు నేఘనుతాత యసదృశోన్నతి పుట్టమాంబాధవుఁడు తిమ్మనామాత్యుఁడు
పెంచె నేఘనుతండ్రి తనకీర్తిలత లాశ లంటఁ బెంపగు తిమ్మయప్రభుండు
వెలయు నేఘనుతల్లి విమలపతివ్రత వివిధసద్గుణశీల వెంగళాంబ
యతఁడు తుమురుగోటివరవంశాబ్ధిధుఁడు । సతతపేరూరి కేశవస్వామ్యధీన
మానసస్థితిఁబరఁగు నా మేనమామ । మతినిగురుసన్నిభుఁడు ధర్మమంత్రివిభుఁడు,

చ. విను మనఘూర్తి ధర్మసుకవీ భవదీయవచోవిలాసముల్
ఘనకవిహృద్వికాసములుగావె చమత్కృతిమీఱ నీవు నే
ర్చినగతి నిప్పు డానలచరిత్రము వేంకటశైలరాణ్ణివా
సునకు సమర్పణంబుగను శోభనలీల రచింపు పెంపుగన్.

ఈకవికాల మేదో నిర్ణయించుటకుఁ బుస్తకమునం దాధారము లేవియుఁ గానరాలేదు. ఇతఁడు శ్రీనాథుని వర్ణించియుండుటచేతఁ బూర్వకవి కాఁడనుట నిశ్చయము. ఇతఁ డాధునికుఁడయి యిన్నూఱుసంవత్సరములక్రిందట నుండియుండును. ఈతని కవిత్వము మొత్తముమీఁద నిర్దుష్టమయి యింపుగా నున్నది. నలచరిత్రములోని పద్యములఁ గొన్నిటి నిందుక్రిందఁ బొందుపఱచుచున్నాను—

ఉ. ధారుణి వీరసేనవసుధావరువా లటువాల వీరు లా
సారసమిత్రుఁ దూఱి తనసన్నిధిఁ జేరినవారి కెల్ల జం
భారి యిడన్ సురద్రుమసుమావళియే యుడివోయె నన్నచో
నారఁ గణింపఁగాఁ దగమె యాఘనుఁ డోర్చ్ఛినశత్రుసంఘమున్.—ఆ. ౧.

శా. లీల న్నీలపటత్వాలమేడకడ లాలిం గేలిమై నుంచి జో
జో లక్ష్మీశకటాక్షవీక్షణయుతా జోజోశుభాకార జో
జో లావణ్యరమాకుమార యనుచుం జోకొట్టుచుం బాడి ర
న్నాళీకేక్షణ లానృపాలసుతు వీణాకోకిలాలాపలై.—ఆ. ౨.

ఉ. వెన్నెల చందమామనును వెన్నెలనుం దగఁ జందమామయున్
సన్నుతలీల నంద మగునందమునన్ నర[illegible]శ యా
కన్నియ నీకు వేడ్క నలకన్నియ కీవును నోడుగూడ నేఁ
గన్నులఁ జూతు నేమొ మఱి కాంక్ష యొనర్చెద నెమ్మనంబునన్.—ఆ. ౩.

ఉ. అర్థఫలప్రదాయక గుణాకర నైషధసార్వభౌమ కా
ర్యార్థుల మైన మమ్ములఁ గృతార్థులఁ జేయఁగదయ్య సర్వశా
స్త్రార్థము లెందు నీ వెఱుఁగనట్టివి లేవకదా పరోపకారా
ర్థమిదంశరీర మను టాత్మఁ దలంచఁగదయ్య ధీనిధీ.—ఆ. ౪.

శా. నీతిం జూడ నరేంద్ర మీఁతకుల నీరంబులే క్రింగుటల్
ఘోరక్రీడఁ గుఠారకాష్ఠ మిల వృక్షవ్రాతముం ద్రుంచుటల్
జ్ఞాతిత్వంబుఁ గాదె జ్ఞాతు లెచటన్ సామాన్యులే చెల్లఁబో
జ్ఞాతిశ్ఛేదనలేనకిమ్మనెడుశాస్త్రంబుం బరీక్షింపవే.—ఆ. ౫.

మ. లలనా ప్రాణసమాన వైననిను నేలాపాయు దే నన్న నీ
పలుకే నమ్మి భవత్పదాంబుజసమీపక్ష్మోణి నిద్రింపఁగాఁ
గలితవ్యాళమృగాదిజంతుభయదోగ్రం బైనయీకానలోఁ
బల న న్నీడఁగ నాడి పో నధిప నీపాదంబు లె ట్లాడెనో.—ఆ. ౬.



గణపవరపు-వేంకటకవి.



ఇతఁడు శ్రీప్రబంధరాజవేంకటేశ్వరవిజయవిలాసమనెడి యేకాశ్వాసప్రబంధమును రచియించెను. ఇది యేకాశ్వాసగ్రంథమే యయినను, ఇందలిపద్యములసంఖ్యమాత్రము నాలుగాశ్వాసముల గ్రంథములో సామాన్యము గానుండుదానికంటెఁ దక్కువగాలేదు. ఈకవి నందవరీక నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఆశ్వలాయనసూత్రుఁడు; వసిష్ఠగోత్రుఁడు; అప్పయామాత్యపుత్రుఁడు. ఇతఁడు కృష్ణామండలములోని కామెపల్లెసీమయందలి గణపవరగ్రామవాసుఁడు ఇతఁడు పల్నాటిసీమవాఁ డగుటచేతనే స్వానుభవముచేతను గాఁబోలును, 'పలనాటి గొల్లలపాటఁజాతి' యని యప్పటి గొల్లలపాటను నిరసించియున్నాఁడు. ఇతఁడు మిక్కిలి యాధునికుఁడే యయినను, ఇతనికాల మిదియనిమాత్రము సరిగాఁ దెలియదు ఇతఁడును దనకు వేంకటేశ్వరుఁడు స్వప్నమున సాక్షాత్కరించి తన్నుఁ గూర్చి పలికినట్లు చెప్పుకొన్న పద్యములలోని యీ క్రిందిపద్యమువలన నితఁడు పదునాఱవశతాబ్దాంతమునకు లోపలివాఁడు కాఁడని స్పష్టమగుచున్నది—

సీ. అల విన్నకోట పెద్దన లక్షణజ్ఞత శబ్దశాసనకవి శబ్దశుద్ధి
ప్రాబంధికపరమేశ్వరు సర్గమహిమంబు బుధయకవిమిత్రుని పదలలితత
శ్రీనాథువాక్ప్రసిద్ధి నాచనసోముభూరికాఠిన్యంబు పోతరాజు
యమకవిధము మల్లయమనీషిచిత్రంబు పింగళి సూరకవివరు శ్లేష
నాంధ్రకవితాపితామహు నల్లికజిగి ముక్కుతిమ్మన తేటయు భూషణుని య
లంకృతియు నీకె కలదౌ తలంప లక్ష్మి! యంకవి యప్పయ వేంకటసుకవిచంద్ర.

ఈపద్యమునుబట్టిమాత్రమేకాక యితఁ డవతారికయందుఁ దన్నుఁగూర్చి చెప్పుకొన్న యితరభాగములనుబట్టికూడ విచారింపఁగా స్వాతిశయమును జెప్పుకొన్న యాంధ్రకవులలో నెల్ల నితఁ డగ్రగణ్యుఁ డయినట్టు కనఁబడుచున్నాఁడు. పయిపద్యమునందుఁ బదునాఱవ శతాబ్దాంతమందున్న పింగళి సూరనార్యుని (రామరాజ) భూషణుని పేర్కొనుటచేత నితఁడు పదునేడవశతాబ్దమునకు లోపలివాఁడు కాఁడనుటకు

సందేహములేదు. మఱియొకచోట నితఁడు తన గ్రంథమునందు "లక్షణసారసంగ్రహ సరస్వతీవిలాస సాహిత్య చింతామణి సత్కవిజనసంజీవని" యని లక్షణసారసంగ్రహ మును కవిసంజీవని పేరోర్కొనియున్నాఁడు. ఇందలి లక్షణసారసంగ్రహము చిత్రకవి పెద్దన్న రచియించిన దైనపక్షమునఁ గవి పదునేడవ శతాబ్దారంభమునకుఁ దరువాతి వాఁడును, కూచిమంచి తిమ్మకవి రచించినదయినపక్షమునఁ బదునెనిమిదవశతాబ్ద మధ్యమునకుఁ దరువాతివాఁడును అగును. ఈగణపవరపు వేంకటకవి తనకుఁబూర్వు లయిన కవుల కావ్యములలోనుండి గ్రంథచౌర్యమును విశేషముగాఁ జేసినవాఁడయి నందున, ఆలక్షణసారసంగ్రహము కూచిమంచి తిమ్మకవిదే యైన పక్షమునఁ దిమ్మకవి గ్రంథములనుండియు జౌర్యము చేసినాఁ డని చూపుటకుఁ దగినదర్శనములు లేక పోలేదు. ఇరువురకవుల గ్రంథములలోని యీపద్యములను జూడుఁడు—

సీ. బింబోష్ఠి యని నీవు పిల్వఁగ రాకు శుకంబ సాంకవగంధి యీపంకజాక్షి
పంకజాక్షి యటంచుఁ బదరకు తేఁటి చంపకజాలనాస యీపల్లవాంఘ్రి
పల్లవాంఘ్రి యటంచు బాధింపకు పికంబ రామాంగి యీబిసప్రసవబాహ
బిసబాహ యని రాకు వెసనంచ జలదశిరోరుహ యీ మహిరోమరాజి
యహిపరోమాళి యంచు డాయకుము నెమ్మి
కార్ముకభ్రూలతిక యీచో కొంగవుఁ జెలి
యనుచు శుకభృంగ పరభృత హంస నీల
కంఠ నికురుంబములఁ దద్దఁ గనలి పలికె.

అని తిమ్మకవి తన రసికజనమనోభిరామములోని చతుర్థాశ్వాసమునఁ జెప్పియుండఁగా గణపవరపు వేంకటకవి

సీ. చక్రస్తని యటంచు జగడింపకు శశాంక గురుతమోవేణి యీసుందరదన
మధురాధర యటంచు మట్టుమీఱకు తేఁటి చంపకనాస యీజలజవదన
బిసబాహ యని మాఱు మసలకు రాయంచ జలధరచికుర యీకలువకంటి
పల్లవకర యని త్రుళ్ళకు కోయిల శ్రీరామమూర్తి యీకీరవాణి
వదవకు తల యాన సుస్వర సఖిత్వ
మెసఁగియుండుటకతన మీ కితవొనర్చు
ననుచు నళి చంద్ర పరభృత హంసములకు
భయము నయమునఁ దెలియఁగఁబలికె మఱియు.

అని చెప్పియున్నాఁడు. ఈయుభయులలో నెవ్వఁడు పూర్వుఁడో యాతని పద్య మును జూచి రెండవవాడు తనపద్యమునైనను వ్రాసికొని యుండవలెను, లేదా

యిరువునుగూడఁ బూర్వమున్న యిటువంటి పద్యమును మఱియొకదానికి జూచి యైనను వ్రాసికొనియుండవలెను. వేంకటకవి గ్రంథచౌర్యము చేయువాఁడగుట తెలియుటకయి సరసభూపాలీయము నుండియు వేంకటేశ్వరవిలాసము నుండియునొక్కొక్క చిన్నపద్యము నిం దుదాహరించుచున్నాము—

క. ఔరా యోబన్నృపాలక! మారా మను మదనసమరమాధుర్యుఁడవై
ధీరా నృసింహ కూడితి! మారావను మదనసమరమాధుర్యుఁడవై.

అని యీపద్యము కావ్యాలంకారసంగ్రహములో పాదయమకమునకు లక్ష్యముగా నీయఁబడియుండఁగా, వేంకటకవి

క. ఔరా మాధవయజ్వకు! మారా మను మదనసమరమాధుర్యుఁడవై
ధీరా విటార్య యేలితి! మారామను మదనసమరమాధుర్యుఁడవై.

అని పైపద్యమునే పేరులు మాత్రముమార్చి షంగడశవర్ణయుక్తపాదయమకమని తన పుస్తకములో వేసికొనియున్నాఁడు. ఈకవి వేంకటేశ్వరుఁడు తన్నుద్దేశించి పలికినట్లు కొన్నిటిని, తానే చెప్పినట్లు కొన్నిటిని, ఇతరులు తన్ను మెచ్చి పొగడినట్లు కొన్నిటిని, స్వరచితములైన గ్రంథముల నామములను జెప్పుకొనియున్నాఁడు. ఇట్లు చెప్పుకొనఁబడిన తారావళులు, యమకశతకము, శృంగారరసమంజరి, కృష్ణమల్లకథ, బాలరామాయణ ద్విపదను, చాటుపద్యములు, లింగనిర్ణయము, ఆంధ్రప్రతాపరుద్రీయము, ఆంధ్రరసమంజరి, ఆంధ్రనిఘంటువు, ఆంధ్రకౌముది, గణయతిప్రాసలక్షణసీసమాలిక, ఆంధ్రప్రయోగరత్నాకరము, రేఫఱకారనిర్ణయము, షట్ప్రత్యయప్రస్తారసరణి, ఇరువదాఱు ఛందముల వచనము, అలంకారసారము, పరమభాగవతచరిత్ర, ఆంధ్రద్విరూపకోశము, కల్పితకల్పలత, ఆంధ్రవసంతతిలకభాణము, కవితప్రాసశతకము, ఆంధ్రప్రక్రియాకౌముది, జాంబవతీవిలాసము, చందవిద్యావతీదండకము, చక్రవాళతారావళి, పురాణసారము, ప్రబంధరాజ వేంకటేశ్వరవిజయవిలాసము, అను గ్రంథములలో రెండుమూఁడులెక్క శేషించినవన్నియు నామమాత్రావశిష్టములయినవి. అట్లగుటకుఁ గారణములేకపోలేదు. ఈకవి తానుజేసిన పుస్తకములు లోకమున కుపయోగపడవలెనన్న యుద్దేశముతోఁగాక తనసర్వతోముఖపాండిత్యప్రకర్షమును లోకమునకుఁ బ్రకటింపవలెనన్న యుద్దేశముతో విశేషభాగము చేసినందున నీతనిపుస్తకముల కిట్టిగతి పట్టియుండును.

సంస్కృతములోనున్న జ్ఞానధనమును జనులకు వెదచల్లవలెనన్న పరమార్థచింతతో మొట్టమొదట నన్నయభట్టారకాదులగు మహాకవులు పదునొకండవశతాబ్దారంభము నుండి సులభశైల్యమను సంస్కృతగ్రంథములఁ దెనిఁగింపఁబొడఁగిరి. ఈభాషాంతరీకరణ

కార్యము పదునేనవశతాబ్దాంతమువఱకును నవిచ్ఛిన్నముగా జరగుచువచ్చెనుగాని యిట్లు భాషాంతరీకరణమునకుఁ బూనుకొన్నవారిలోఁ గడపటివారగు శ్రీనాథాదులు తమపూర్వులకన్నఁ దాము ఘనులనిపించుకోవలెనన్న చింతచేతనో మఱి యేహేతువు చేతనో సంస్కృతపదభూయిష్ఠము లైనదీర్ఘసమాసములతో నింపి రసమును జెఱుపక పోయినను తమగ్రంథములు బహుజనులకు దుర్గ్రాహ్యము లైనకఠినశైలిని జేసిరి. ఇట్లా కాలములో భారత భాగవత రామాయణాదిముఖ్యగ్రంథము లన్నియుఁ దెలిఁగింపఁబడఁగా, అటుతరువాతఁ బదునాఱవశతాబ్దారంభమునం దల్లసాని పెద్దనాదు లొకక్రొత్త త్రోవం ద్రొక్కి కేవలభాషాంతరములు కాకుండఁ బురాణములలోని కథలను గైకొని స్వకపోలకల్పితము లైన వర్ణనలుజేర్చి పెంచి శ్రీనాథాదులశయ్య నవలంబించి పసవంతముగా ప్రబంధములను జేయ నారంభించిరి. ఈపని నూఱు నూటయేఁబదిసంవత్సరముల వఱకును జరగుచు రాఁగా, ౧౬౫౦వ సంవత్సరములోపల బహుమార్గముల నూతనప్రబంధము లనేకములు తెలుఁగునఁ జేయఁబడినవి. అంతటితో నూతనసృష్టి బహుతరముగా నంతరింపఁగా, ఈవలివారు వసుచరిత్రమును మాతృకనుగాఁ గొని దానికి పాఠాంతరములో యున్నట్లు పూర్వవర్ణనలనే తలలుమార్చి ప్రయోగించుచు వెనుకటి ప్రబంధముల ననుకరించి తమప్రబంధముల నల్లఁజొచ్చిరి. చేసినదానినే పేరులుమార్చి మగలఁ జేయుచుండుటచేత నూతనార్థకల్పనలుజేయుట దుష్కరమయినందున నీటివలివారిలోఁ గొందఱు మహాపురుషు లాయర్థలోపమును పదాటోపముతోఁ బూరింపఁబ్రయత్నించిరి. పూర్వపువా రక్కడక్కడ సముచితముగా శబ్దాలంకారములను జేర్చుచు వచ్చినను భాషావధూటికిఁ బ్రాణ మైనయర్థసారస్యమును జెడఁగొట్టకుండిరి. ఇటీవలివా రర్థసారస్యము నంతగాఁ బాటింపక నిఘంటువుల వెదకిపదము లేరికూర్చి బంధించి తమ సరస్వతిని హృదయాకర్షకముగాఁ గాకపోయినను కర్ణరంజకముగా నైనను జేయఁ బాటుపడిరి. ఇట్టివారిలో నెన్నికగన్న కొందఱు బంధాదుల నతిమాత్రముగాఁజేర్చి యర్థసారస్యమును బూర్ణముగాఁ జెఱిచి యవయవములు విఱిచి తమభాషావధూటిని వికారినిజేసి శవప్రాయను జేసిరి. మన యీవేంకటేశ్వరవిలాసకృతికర్తయు బలరామచరిత్ర కృతికర్తయైన గుడారు వేంకటదాసకవియుఁ గొంతవఱకీదపటితెగలోఁ జేరినవారు. ఒకఁడు తనపుస్తకమునకుఁ బ్రబంధరాజవేంకటేశ్వరవిజయవిలాస మని పేరు పెట్టుకొనఁగా నింకొకఁడు తనపుస్తకమునకుఁ బ్రబంధరాజశిరోభూషణ ప్రకృష్ట బలరామచరిత్రమని పేరుపెట్టుకొనెను. వేంకటదాసకవి

“నిరోష్ఠ్యమత్తేభవిక్రీడిత శార్దూలోత్పలమాలా తోటక మత్తకోకిల లయగ్రాహి మణిగణనికర పంచచామరస్రగ్విణీప్రమితాక్షర మణిభూషణ ద్రుతవిలంబిత కవికంఠ

భూషణ విషయస్వఘూతా దృష్టహర్షణి రథోద్ధతాంబురుహ కవిరాజవిరాజిత గణస
మకరందకార్యాగీత సీస ద్విధకంద శ్లోకచూర్ణికా వచనోత్సవార గద్య కళికో
త్కలికామంజరీ ద్విపద ధవళసువ్వాలశోభనారాత్రిక నానారగడభేదసప్తతాళైలా
మహార్ణవమిలాలిశానదన్యావృతింశద్రాగ నానావిధవిచిత్ర నాగబంధ పుష్పమాలికా
బంధసంయుక్తకల్పిత కల్పవల్లీ చంపకమాలికావృత్తము'

అని పేరుపెట్టియొకపద్యములో ననేకబంధ గర్భవృత్తముల నిమిడింపఁగా, మన యీ
వేంకటకవి దీని మించునట్లుగా ,

"బహువిధచిత్రకంకణ బంధద్విగుణితసీసచరణచతుష్టయగర్భిత ద్విపదకందద్వయ
సమవృత్తచాపనయుగళాటవెలఁది తేటగీతి మదనవిలసిత తురంగవృత్త బహువిధ
తాళవృత్తాష్టక ధవళశోభనగానారాత్రిక గాన జంపెత్రిపుటార్ధచంద్రిక సువ్వాల
లాలిపద్దులామంజరి సమతాడిండిమతాళవృత్తమణిగణనికర తురగవల్గన రగడోదా
హరణసంబుద్ధి కళికోత్కళికారాహితి రాగదళ ముఖారిరాగాటతాళదళ కాం
భోజిరాగ రూపకతాళదళ కాంభోజిరాగ సమపద కన్నడరాగ సాంగత్య కొరవంజి
దళ రేవగుప్తరాగ సమపద సావేరిరాగైకతాళదళ బిలహరిరాగాటతాళ సమపద
పుష్పమాలికాబంధ గోమూత్రికాబంధ గర్భబంధ షోడశదళపద్మబంధ పాదుకా
బంధ నవరంగబంధ ఖడ్గబంధ గుచ్ఛబంధ ఛత్రబంధ చామరబంధ గదాబంధ
చక్రబంధ శకటబంధ నాగబంధ రథబంధ వీణాబంధ శంఖబంధ మృదంగబంధ
పాదభ్రమకబంధ పాదార్ధభ్రమకవింశతిబంధ భేదకందానుష్టుప్ శ్లోకాంతర్గత
చతుర్ఛంద నవరంగ సర్వతోభద్రాందోళికాబంధ యుక్తానులోమవిలోమ కంద
భాషాశ్లేషకందకందాటవెలఁది గర్భితాంత్య తేటగీతియుక్తచాపష్టిభేదచిత్రసీసము"

అని పేరుపెట్టి యొకపద్యములోనే బహుబంధగర్భవృత్తముల నిమిడ్చెను. కవిమిక్కిలి
కష్టపడి పయిని జెప్పఁబడినరీతి గర్భబంధకవిత్వమును, ఏకాక్షర నిఘంటులను వెదకి

క. కైకోకీకాకకుకై । కోకాకాకింకకూకి కూకకకోకీ
కాకుకకు కేకికేకక । కూకీకోకూర్కకింక కోకైకాకా.

ఇటువంటి యేకాక్షరములతోడి చిత్రకవిత్వమును, ఒక్కదానిలో నేయితరపుస్తకము
లోను లేనంత యమితముగాఁ జెప్పి తనశిల్పవ్యాపారకౌశలమును నెంత చూపినను,
కాళ్ళతోనడచి గమ్యస్థానమును చేరు సామాన్యమార్గమునువిడిచి యూర్ధ్వముగా భూమి
మీఁదఁబడి కడుపుతోదేఁకి ప్రయాసపడి గమ్యస్థానముఁ జేరి యసాధారణప్రౌఢి
మను జూపిన బుద్ధిమంతునిశక్తిని మెచ్చుకొనునట్లు యిట్టి కపటాచమత్కృతులు
మెచ్చుకొనఁదగియుండును గాని యంతకంటె నెక్కువ శ్లాఘాపాత్రములు గావు.

నవరసరసికు లెప్పుడును హృదయాహ్లాదకరముగా నర్థకల్పనము చేసియు కర్ణరసాయన ముగా మృదుమధురవాగ్గుంభనలతో భావములఁ గూర్చియు మా సోద్దీపకముగా నీతి పోషణ మొనర్చియు వర్ణనలు చేయఁగలిగిన కవినిమాత్రమే మెచ్చుకొందురుగాని కావ్య దోషములకు లక్ష్యము లగునట్లుగా నర్థగౌరవముఁ జెఱచి పదములవిఱిచి పద్యములలోఁ బద్యములను దూర్చినవానిని మెచ్చుకోరు. ఈవేంకటకవివర్యుని కవనమునందు వ్యాక రణదుష్టము లయినప్రయోగము లనేకములు కానఁబడుచున్నవి. ఈకవికాల మేదో సరిగాఁ దెలియ రాకపోయినను, ఈతనిగ్రంథములోని సలాము సాహెబు పిరంగి తుపాకి మొదలగుపదప్రయోగము లితఁ డాధునికుఁడని ఘోషించుచున్నవి. బంధ గర్భ చిత్రకవిత్వములకొఱకై శ్రమపడి కూర్చినభాగములను విడిచినపక్షమున, ఈతని కవిత్వము మొత్తముమీఁద రసవంతమయి పదలాలిత్యము కలదయి మనోహరముగానే యున్నది. ప్రబంధరాజ వేంకటేశ్వరవిజయవిలాసములోని కొన్ని పద్యముల నిందుఁ బ్రదర్శించుచున్నాము—

చ. తగునె నృపాలకన్యలకు దవ్వులనవ్వుల పువ్వులాట లీ
వగలఁ జరింప నిందుఁ దగవా మగువా మగవార లుండఁగా
మగుడి పురంబుఁజేరఁ జనుమా వినుమా యనుమాన మేల నీ
సొగసు విలాస మందమును సొంపును నింపును బెంపుమీఱఁగన్.

ఉ. ప్రేలిమి ప్రేల్వఁ జెప్పుడును ప్రేల్చుమొగంబు వధూలలామకై
చాలఁగ సంధ్యవార్చఁడు త్రిసంధ్యలవార్చును వంటవార్పు లా
బాలికయింటఁ దండ్రి సలుపం గననొల్లఁడు దేవపూజ యే
వేళల లంజెతల్లి యిలువేలుపుమాత కిడుం బ్రణామముల్.

చ. అడిగినఁ దెచ్చువాఁడొ కడునందమునం గనునైనవాఁడొ మే
ల్నడవడికాఁడొ వీటఁ దగునాయకమై చరియించువాఁడొ చే
విడిముడికల్గువాఁడొ తలవెంద్రుక లందఱు రాకుమారకుల్
ముడుపులు వారగాఁ గురియ ముట్టవు కారణ మేమికూఁతురా.

శా. ఏమీ పల్కవు నేను బిల్వ దయ లేదే నీకు నాయయ్య ని
న్నేమంటిన్ సుకుమార నాయెడను దప్పేదీ కుమారాగ్రణీ
నామీఁదన్ జల మేలరా తనయ నన్మన్నించరా పెన్నిధీ
నీముద్దు ల్గననోచినాఁడగద తండ్రీ నీతిపారంగతా.



వేముగంటి దత్తోజీపండితుఁడు.

ఈకవి ప్రస్థానత్రయములో నొకటియైన భగవద్గీతా యోగశాస్త్రమును బద్యకావ్యముగాఁ దెనిఁగించెను. ఇతఁడు హారితసగోత్రుఁడు; నాగమాంబకును నాగోజీపండితునకును బుత్రుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; మాధ్వమతస్థుఁ డని తోఁచుచున్నది. ఈయన కాలము మొదలయినవానిని గూర్చి యేమియు నిశ్చయముగాఁ దెలియదు. ఇతఁడు నూఱుసంవత్సరముల లోపలివాఁడు కాఁడు. కృష్ణార్జునసంవాదమను నామాంతరముగల యీయోగశాస్త్రములోని కొన్ని పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. లోకులు జీర్ణమై చనఁగ నొల్లక వానిఁ బరిత్యజించి తా
శ్రీకరనూత్నవస్త్రములఁ జెల్వుగఁ దాల్చినభంగి దేహి సు
శ్లోకుఁడు జీర్ణదేహములశోభకు రోసిన జీవమూర్తి యీ
లోకపుగోమలాంగముల లోలతఁ దాల్చును భద్రమూర్తియై.—అధ్యా. ౨

ఉ. సల్లలితంపుఁగర్మములు సాంద్రదయాశ్రీధి సద్విరక్తిచే
నొల్లక సన్యసించి పటుయోగసుఖంబుఁ జెందుచుండుఁ దా
నెల్లెడ జీవుఁ బోలి కడుహేయపుఁదొమ్మిదితూంట్లమేనిలోఁ
ద్రవ్యముఁ జేయఁ గొల్లఁడు ప్రతోషముతో నియమింపఁ దన్యులన్.—అ. ౫.

ఉ. వేదములన్ మఖంబులను విశ్రుతదానతపంబులన్ సమ
ర్థాదిత మైనపుణ్యము సధర్మిత దానిం బొనరించు యోగి య
య్యాదిమపూరుషోత్తముని జాగ్రతను నెమ్మది సంగ్రహించి ని
ర్వేదన లేక యాద్య మగు విష్ణుపదంబును జెందు నర్జునా.—అ. ౮.

ఉ. ఇంద్రియసౌఖ్యసంపదల నేమియుఁ గోరక వీతరాగుఁడై
సాంద్రయశం బహంక్రియలచక్కటిఁ బోవక దూరవర్తియై
యింద్రజమేనికిన్ జరయు మృత్యువు జన్మము వ్యాధులున్ ఘని
స్తంద్రత దుఃఖదోషములుఁ జాలఁగఁ గల్గు టెఱుంగఁగాఁ దగన్.—అ. ౧౩.

ఉ. కామము రాగముం బలుకఁ గల్గినయహంకృతి దంభయుక్తుఁడై
యేమనుజుండు శాస్త్రవిధి నెంతయుఁ దుచ్ఛముగాఁ దలంపుచున్
భూమికి భీకరం బయినభూతతపం బొనరింపుచుండు నా
పామరు నాసురక్రియులఁ బల్కెదవానిఁగ నిశ్చయింపుమా.—అ. ౧౭.

గుడారు-వేంకటదాసకవి.

ఈకవి బలరామచరిత్రమని సామాన్యముగా వాడఁబడు ప్రబంధరాజశిరో భూషణ ప్రకృష్ట బలరామచరిత్ర యను నాల్గాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఇతఁడు బలిజవంశజుఁడు; పైడిపాలగోత్రుఁడు. ఈతని తండ్రి గురవేంద్రుఁడు; తల్లి రంగమాంబ. ఇతఁ డాధునిక కవియే యయినను, కాలనిర్ణయము చేయుట కాధారము లేవియుఁ గానరాలేదు. ఇతఁడు నూటయేఁబది సంవత్సరముల క్రిందట నుండెనేమో! ఈతని కవిత్వము ప్రౌఢమైనది. బలరామచరిత్రమునుండి రెండుపద్యము లిం దుదాహ రింపఁబడుచున్నవి:—

శా. నీరేజాక్షికి హారమౌక్తికతతుల్ నీలంబులై తైలముల్
జాలంగాఁ బగడంబులై పిసప వజ్రాకారము ల్వాని వి
స్తారస్వేదకణంబులం దడిసి సున్నం బయ్యె నాదుర్దమ
స్మారస్ఫారశరాగ్ని హైమపట మచ్ఛచ్ఛాయమై తోఁచినన్.— ఆ 3.

ఉ. వారిధిధీరమానసుఁ డవారితతేజుఁడు సైజరాజకం
ఠీరవభావభీతహరిణీభవదున్మదవైరివీరుఁ డు
ద్దారుణమార్గణప్రకరదైన్యవిదారణదానదక్షుఁ డీ
భూరమణాగ్రణిం గనుము పుష్కరనేత్ర విదూరకాహ్వయున్.— ఆ. 4

కామనూరి-కృష్ణయ్య.

ఇతఁ డిందుమతీపరిణయ మనెడి మూఁడాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచించెను. రఘువంశములోని యజమహారాజుచరిత్ర నీప్రబంధరూపమునఁ జేసినట్టు కవియే యీ పద్యమునఁ జెప్పియున్నాఁడు—

గీ. కాళిదాసకవిశ్రేష్ఠకల్పితంబు। భవ్యచరితంబు రఘువంశకావ్య మందు
నజునికథయాంధ్రభాషచేనలఘుమతిని।కృతిరచింపఁబూనితినలంకృతులు చెలఁగ.

ఈకవి నందవరీకబ్రాహ్మణుఁడు; గోవిందయామాత్య నందనుఁడు. ఇతఁడు నూట యేఁబదిసంవత్సరముల నాఁటివాఁడయి యుండునేమో. ఈతనికవిత్వము మనోహర మైనదే. ఇందుమతీపరిణయములోని రెండుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. అంత దిలీపభూపతనజాగ్రణిదేశము మేలుబంతి మ
ధ్యందినపంకజాప్తనిభుఁ డాధరణీశుఁడె మేటి తత్సుతుం

డిందు వసంత చిత్తజ సురేశ్వరసూనులకన్న మిన్న నా
నందముఁ జెప్పఁ జూప వశమా యసమానపరాక్రమక్రమా. — ఆ. ౧.

ఉ. అన్నకు మ్రొక్కి తత్కరుణ నాయితపెట్టినదంతపుంబనిన్
జెన్నలరారుపల్లకి వసించి చొకాటపుఁదేటకెంపురా
కన్నెమెఱుంగుఁగేలఁ బొసఁగంగ ధరించె మధూకదాముఁడు
త్యున్నతమంగళప్రకటతూర్యరవంబులు మిన్నుముట్టఁగన్. — ఆ. ౪.

వేంకటాచార్యుఁడు.

ఈకవి భద్రరాజపుత్రచరిత్రమను నైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. కళాపూర్ణోదయమునందువలెనే యిందలి కథలును కవిచే నూతనముగాఁ గల్పింపఁబడినవి; కాని కవిత్వ మంత ప్రౌఢమయినది కాదు. ఇందలి కథలను బోలిన కథ లనేకములు కొన్ని వైష్ణవగ్రంథములలోఁ గానఁబడుచున్నవి. ఈకవి వైష్ణవ బ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; ఆత్రేయగోత్రుఁడు; శ్రీనివాసాచార్య పుత్రుఁడు. ఇతఁడు నూటయేఁబది సంవత్సరముల క్రిందట నుండినవాఁడయినట్లు చెప్పుచున్నారు. భద్రరాజపుత్రచరిత్రమునుండి రెండుపద్యముల నిందుఁ జూపుచున్నాను—

శా. ఏమం జెప్పినభంగిఁ జేసితివె కాశీశుండు ప్రత్యక్షమై
తా నిన్మెచ్చితిఁ గోర్కె వేఁడు మనెనే ధన్యుండ నైతిఁ గృపన్
నానాసౌఖ్యశుభాకరంబుఁ బరము న్నాకిమ్మి యంటే శివుం
డానందించి యొసంగెనే వరము నీ వబ్బంగిఁ జేకొంటివే. — ఆ. ౧.

ఉ. ఎవ్వరు నావిధంబు జలజేక్షణకుం దెలిపించి మేలు లో
నివ్వటిలంగ రంగ నని నేర్పుదలిర్పఁగఁ దెచ్చి కూర్చి యీ
నెవ్వగఁ బాపువారు తమి నిల్వఁగఁ గూడదు మేనఁ బ్రాణముల్
రవ్వకుఁ బోవుచున్న యవి రాదు భరింపఁగ నేమిచేయుదున్. — ఆ. ౫.

మల్లంపల్లి-నాగభూషణకవి.

ఇతఁడు బసవవిజయమను మూఁడాశ్వాసముల గ్రంథమును రచియించెను. ఇతఁడు వీరశైవమతస్థాపకుఁడైన బసవేశ్వరుని చరిత్రమును మాత్రమే కాక బసవచరిత్రాదులను రచించిన పాలకురికిసోమనాథాదులనుగూర్చియు నిత్యాదిపద్యములలో వ్రాసియున్నాఁడు—

క. వీరప్రతాపరుద్రుఁడు । ధారుణిలోఁ గలుగుప్రజల ధర్మాత్ముండై
యారూఢి నేలయ నేలుచు । గారవమున నున్నయట్టికాలమునందున్.

సీ. ఫాలాక్షుభక్తుండు భవపాశత్యాగి సముచితభూతిరుద్రాక్షధారి
పంచాక్షరీమంత్రపఠనపారీణుఁడు విమలఘోరవ్రతవీర్యయుతుఁడు
కావ్యకళాశాస్త్రకామితప్రవణుండు శాఖాగ్నిఫలపత్రజలములైన
భవిచేఁ జేకొనం డవి విననోపఁడు భాతిమీఱంగను బాలకుఁడు
సోమనాథుఁ డనఁగ సురలు ప్రస్తుతిచేయ । సకలశాస్త్రములను జదివిచూచి
ప్రకటితముగ శివునిభక్తి యధికమని । బసవదేవుమహిమ ప్రబలఁజేసె.

ఈకవి శైవబ్రాహ్మణుడు, హారీతసగోత్రుఁడు; త్రిపురాంతకారాధ్యపుత్రుఁడు; ఇతఁడు నూటయేఁబది సంవత్సరముల క్రిందట నుండినట్టు తెలియవచ్చుచున్నది. ఈతని కవిత్వ మంత మంచిది కాక, వ్యాకరణవిరుద్ధములైన ప్రయోగములతోఁ గూడియున్నది. ఈతని బసవవిజయములోని రెండుపద్యము లిందుఁ బ్రదర్శింపఁబడుచున్న:—

చ. బసవపురాణకావ్యమును బ్రౌఢవ మొప్పఁగఁ బద్యగద్యలన్
బొసఁగఁగ నాంధ్రికావ్యములు బుద్ధిని దా రచియించి చెప్పఁగాఁ
బసిగొని భూసురుల్ పనియుఁ బాముక గుంజలు కూడి రాజుతో
మసలక పోయి పాల్కురికిమాన్యుఁడు సోమన చేయుశాస్త్రముల్ — ఆ. ౧.

చ. అధములు మీరు బ్రాహ్మణులె యందఱుఁ జూడఁగ నొక్కచక్కి యీ
పథమున వేదవాక్యములు పాడి పదంబుల విస్మునందఱన్
బధిరులఁ జేసెఁగా నరపాల్పడి మీరొకరైన వారితో
నెదుటను నిల్చి సంహితల నేర్పడఁ జెప్పఁగఁ జాల రెవ్వరున్.— ఆ. ౧

చిత్రకవి-సింగరార్యుఁడు.

ఈకవి బిల్హణీయమను మూఁడాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించి శ్రీరామాంకితము చేసెను. ఈకవి యారువేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. ఈతని యనంతరమున నీతని పుత్రుఁడగు నారసింహాకవి తనతండ్రి రచియించినగ్రంథమును దెచ్చి పండితపెద్ది కృష్ణస్వామి కిచ్చి యాతనివలన ధనస్వీకారము చేసినట్టును, వారిద్దఱును గలిసి కృత్యాదియందలికొన్నిపద్యములను గద్యములనుమార్చి గ్రంథమును కృష్ణస్వామి రచియించినట్లు దిద్దినట్లును జెప్పుచున్నారు. ఆకొన్నిపద్యములను మార్చుటలోఁ గూడఁ గృష్ణ

స్వామికి నారసింహకవిసాహాయ్య మున్నదని తెలుపుటకుఁగాఁబోలును ఒక్లాణీయమున నీక్రిందిపద్యము వేయఁబడియున్నది—

క. నుతనృసింహాద్రితనూభవునకు వెన్నఁడు సహాయమై కథమున సేనా
సన్నుతసద్గుణగణునకు పన్నుగ దగుకవివరాధిప సహాయమునన్.

గ్రంథమునందుఁ బండి పెద్ది కృష్ణస్వామియే గ్రంథరచన చేసినట్లుచెప్పఁబడియున్నను నిజముగాఁ గృతికర్త సింగరయ్యయే యనుటకు నిదర్శనము ప్రథమాశ్వాసాంతమునం దుండిన యీక్రింది చక్రబంధమునందుఁ గానఁబడుచున్నది—

శా. ధన్యా సింహాభచంద్రకీర్తి వరవిద్యాపండితాగ్ర్యక్రమా
గణ్యా గర్వధనంజయా శివదముక్తాకృత్తివాగ్రక ప్రభూ
జన్యారాజితభూతశాత్రవసుధృజ్జావిద్రమావిక్రమా
మాన్యారాధన త్యాగభోగజయధామా సవ్యభాగోత్తమా.

ఈకావ్యము నూటయేఁబది సంవత్సరములకుఁ బూర్వము రచియింపఁబడినట్టు తెలియ వచ్చుచున్నది. ఇందలికథ మనోహరముగాను కవనము రసవంతముగాను గొంతవఱ కున్నను దారాశశాంకమువలెనే యిదియును నీతిబాహ్యమైనదనఁ బడదగినదికాదు. మదనాభిరాముఁడనురాజు రూపయౌవనవతియగు యామినీపూర్ణతిలకకు సంగీతసాహిత్యములు చెప్పింపఁదలఁచి, సమస్తవిద్యలయందును సమర్థుఁడయిన బిల్హణుఁడను సంస్కృతకవీంద్రుని రావించి, అతఁడును రూపయౌవనసంపన్నుఁ డయినందునఁ దన కూఁతు నాతనికడ నొంటిగానుంచి చదివించుట కిష్టము లేనివాఁ డయి మంత్రితో నాలోచింపఁగా నతఁడు

వ. ఒకచిత్రవ్రత మున్న దిద్వారకు రాజోత్తమ సిద్ధంబుగా
నకలంకాకృతి యొకనీతనపు జాత్యంధు న్విలోకింప దా
సుకవీంద్రుండును గుష్ఠగాత్రి నెపుడుం జూడన్ననం గోరఁ డిం
దుకు నేమో వచియించుటే నెఱిఁగియుందున్నాతతాత్పర్యమున్.

మ కవిరాజాగ్రణి పట్టుగుడ్డనుచు నీకంజాక్షికిం జెప్పి యా
కం కీ మీనుఁ గుష్ఠగాత్రియని వేషం దెల్పి యవ్వానికిన్
భువి నన్యోన్యవిలోకనక్రియలు నేర్పల్పంబుఁ గాకుండున
ట్లు విచారించెద నొక్కయుక్తి వినుఁ డట్లున్ రాజదేవప్రభా.

అరాజపుత్రి తాను జాత్యంధునిముఖముఁ జూడనని నియమముపట్టియున్నందున నామెతో నావిద్వాంసుఁడు పట్టుగుడ్డివాఁడనిచెప్పియు బిల్హణుఁడు కుష్ఠగాత్రిని జూడనని నియమముచేసికొనియున్నందున నాతనితో రాజపుత్రి కుష్ఠగాత్రియనిచెప్పి

యు నిరువురకు నన్యోన్యముఖావలోకనము లేకుండ నడుమ తెర వేసి చదివింప వచు నని యుపాయము చెప్పెను. రాజాయుపాయమునకు సంతోషించి తనకొమారితతోను విద్వాంసునితోను నప్పుడు బలికి వారి నొడంబఱిచి యిరువురిమధ్యను తెర వేయించి కూఁతు నాతనివద్దఁ జదివింప నారంభించెను. కుశాగ్రమతియైన యామినీపూర్ణతిలక యాతని వలన సంగీతసాహిత్యాదివిద్యల నభ్యసించి యల్పకాలములోనే కవిత్వము చెప్ప నేర్చు కొనెను. ఇట్లు కొంతకాలము జరగఁగా నొకనాఁటిరాత్రి క్రొత్తగా నుదయించిన పూర్ణచంద్రునిఁ జూచి కవి

చ. జలనిధిపంక మంచు మఱి చాయయుఁ జప్పను లేడిపిల్ల కం
దళితసురేంద్రనీలమణిధామ మటంచు వచింతు రంద ఱీ
కలువలతేనియందుఁ గలకందును నే ననుకొందు రాత్రియం
దలవడ మ్రింగినట్టితమ మంతరసంస్థ మటంచు నెంతయున్.

ఇత్యాదివాక్యములతోఁ జంద్రవర్ణనము చేయఁజొచ్చెను. ఆవర్ణన నాలకించి యామినీ పూర్ణతిలక

శా. అంధుం డెక్కడ చంద్రుఁ డెక్కడ తదీయంబైన యావర్ణనా
బంధం బెక్కడ యిట్టివింత గలదే భావింప నెచ్చోటనై
నం ధాత్రీంద్రుఁడు మాకు నిర్వురకు నందంబొప్ప నన్యోన్యస
త్సంధానం బగు నంచుఁ జేసె నిటులం జర్చింప వేమున్నదే.

పుట్టుగుడ్డివాఁ డెక్కడి చంద్రవర్ణనము చేయు టెక్కడి రాజు మాకిరువురకు నన్యోన్య సంధానము కలుగకుండ నిమిత్త కల్పించెఁ గాఁబోలునని తలఁచి, వ్రతభంగమయినను గానిమ్మని సాహసము చేసి తెరదీసి చూచెను.

ఉ. ఆకడ బిల్హణాఖ్యకవి యత్తఱిఁ దామరసాక్షిఁ గూర్చి యెం
తో కళ యుప్పతిల్ల వినుతుల్ రచియించుచునుండి యంతలోఁ
బ్రాకటబద్ధకాండపటిపై రమణీమణిమోముఁ జూచి య
స్తోకమహోదయాద్రిపయిఁ దోచి నచంద్రునిఁ బోల్చి యిట్లనన్.

ఆయావనపురుషుఁడు పంతువెన్నెలఁ గాయుచుండఁగా సంపూర్ణపూర్ణిమాచంద్ర బింబమును మీఱిన నిండుజవ్వనియొక్క ముఖచంద్రబింబము నొంటిగాఁ జూచిన తరువాత జరగినపని చెప్పనక్కఱయే లేదు. ఇట్లు కొంతకాలము రాజపుత్రియుఁ గవీశ్వరుఁడును యథేష్టవిహారముల నానందించుచుండఁగాఁ దెలిసి కావలివారు రాజు నకు విన్నవింపఁగా నతఁడు కూఁతుం జేరఁబిలిచి

ఉ. కోరినరాకుమారకునకుం బ్రియ మారఁగ నిన్ను నిచ్చి యెం
తో రహిమీఱి సౌఖ్యమున నుండెదనంచుఁ దలంచియున్న నా
కోరిక లెల్లఁ బోఁగలఁచి కొంకుఁగలంకము లేనిమత్కులం
బారఁగ దుర్యశంబు మహి నందఁగఁజేసితివమ్మ బాలికా.

అని కోపముతో బిల్హణుని శిరశ్ఛేదము చేయ నియమించెను. రాజభటుల లాతనిని వధ్యస్థలమున కీడ్చుకొనిపోవుచున్నారని విని రాజపుత్త్రి యిట్లు విలపింపఁజొచ్చెను—

మ. అరవిందంబులరీతిఁ జెన్నలరునీహస్తంబు లెట్లోర్చె ము
ప్పిరిగాఁ బెట్టిన కాలపాశమునకున్ ముగ్ధాంగనా గానధ
వ్యరసోత్కృష్టము లైననీశ్రుతియుగం బత్యుద్ధతోర్వీపకిం
కరనాదార్భటి కెట్లు తాళె మదనాకారా మనోనాయకా!

కవియును దన ప్రాణాపాయమును బాటింపక శోకపాడుగునను దన ప్రియురాలిని దలఁచుకొని యామెపయి నీరీతిని బద్యములు చెప్ప నారంభించెను—

ఉ. హా కమలాయతాక్షి చెలి హా సరసీరుహకుట్మలస్తనీ
హా కమనీయగాత్రి సతి హా నవమోహిని హా వధూమణీ
హా కనకాంగి నేను విడనాడితి నంచుఁ దలంచె దీవు నీ
లోకమునందు జీవునకు లోలత గాక స్వతంత్ర మున్నదే?

కవి తలవరులు తనశిరమును ఖండింపఁబోవునప్పు డొకపద్యమును వ్రాసి రాజున కంపఁగా నతఁ డది చదువుకొని కవిని క్షమించి, బిల్హణునికిని దనపుత్త్రికకును గల యన్యోన్యానురాగమును విచారించి, తనకూఁతు నాతని కిచ్చి వివాహము చేసెను.

మ. పొలుపొందన్ ద్విజరాజశేఖరునకున్ భూభృద్వతంసంబు ని
శ్చలభావోన్నతిఁ గన్య నిచ్చుపగిదిన్ క్ష్మానాకముఖ్యుండుగాఁ
బొలుపొందన్ ద్విజరాజశేఖరునకున్ భూభృద్వతంసంబు ని
శ్చలభావోన్నతిఁ గన్య నిచ్చె సుమనస్సంతానము ల్మెచ్చఁగన్.



రేవణూరి_వేంకటార్యుఁడు.



ఇతఁడు శకుంతలాపరిణయమను మూఁడాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఇతఁడు నందవరీక వైదికబ్రాహ్మణుఁడు; శ్రీవత్సగోత్రుఁడు; తిరుమల కొండయార్యపుత్త్రుఁడు. ఈతఁడు తన శకుంతలాపరిణయము నొకానొక రాజున కంకితము చేయ నుద్దేశించియుండఁగా నొకకరణము విఘ్నమాచరించినట్లును, అందు చేతఁ

దనకృతిని వేంకటేశ్వరుని కంకిత మొనర్చినట్లును, కవి యీ క్రిందివాక్యములలో వ్రాసి కొని యున్నాఁడు—

వ. "అపూర్వపూర్వకవిసుపర్వపానస్రగ్విహాఁబునఁబెన్నగుణకథాశ్రవణకుతూహలిక బుధసహానుబంధం బగునొక్క ప్రబంధంబు సరసమనోనుబంధంబుగా నిర్మింపం బూనియున్న సమయంబున నతిప్రభావసంపన్నుం డగు కశ్చిత్ప్రభుండు.

శా. శ్రీవత్సాన్వయు రేవణూరికులజుః శ్రీపాదరేణుప్రభా
సౌవర్ణ్యస్ఫుటకావ్యకల్పకకళన్ సంకీర్తనాచార్యపు
త్రీవంశోత్తము నందవైదికబుధాదిప్రోక్తవృత్తిస్వయం
భావుః దిర్మల కొండయార్యసుతు శుంభద్వేంకటాభిఖ్యునిన్.

క. పిలువంబంచి యెదుర్కొని । మిలమిల నలఘుప్రభాసమిద్ధాస్థాన
స్థలిఁ జాఁగిలి మ్రొక్కి పటీ। కలితసుఖాసీనుఁ జేసి కలకల నగుచున్.

చ. కనఁగొని చండికాభిసుముఖప్రదనందవరాగ్రహారపా
వన ఘన పెద్దిభట్టకులవార్ధినిశాకర నీవు శ్రీనివా
సుని యలమేలుమంగకృపఁ జొక్కిన దిక్కరి వాంధ్రభూమిరా
డ్వినుతసభాస్థలీవసనవీనపికంబవు కాకలీకృతిన్.

శా. సల్లాలిత్యభవత్కవిత్వపటిమాసందర్భవైదర్భకా
సల్లాపంబులు మామకీనసుకులస్వామీంద్ర కీరాద్రి రా
ణ్మల్లేశుండును మెచ్చ నొక్కకృతి నిర్మాణంబు గావింపుమా
మల్లీఫుల్లసుమోల్లసన్మధురుచీమాధుర్యకౌదార్యతన్.

మ. అని హేమాంబరరత్నభూషణసుగంధాలంకృతుం జేసి స
ద్ఘనసారస్ఫుటవీటికాదు లొసఁగన్ గైకొంచు వాక్శీవధూ
వనజాతాంఘ్రిఘుఘుల్లఘల్లసన్నటజ్జిహ్వాస్థానవాగ్గోస్తనీ
జనితానందమరందకందళితదీజంఘూలవేలాస్యుఁడై.

వ. అమ్మహాకవివరుండును దదీయవంశావతారనిర్ణయవర్ణనానుపూర్వంబుగాఁ దత్ప్రబంధబంధురానల్పకల్పనంబొనరించి తత్సముచితకృతికన్యాకరణంబునకు నుపకరణంబుగా నుపకరణంబగు నొక్కకరణంబు కృతఘ్నుండై విఘ్నంబు చేసిన.........శ్రీ వేంకటరమణునకు.........దండప్రణామ పుష్పాంజలి ప్రపూర్ణభర సమర్పణంబుగా సమర్పించెద.

ఇంత చెప్పినవాఁడు కశ్చిత్ప్రభుండనక యాప్రభుఁ డెవ్వఁడో పేర్కొనియుండిన

పక్షమునఁ గవికాలనిర్ణయమున కనుకూలపడియుండదు కేమో! అయినను కవి తన శకుంతలాపరిణయమునందుఁ జేసిన యీకవివర్ణనమునుబట్టి యితఁ డాధునికుఁడగుట స్పష్టమగుచున్నది—

మ. పరఁగన్ భారతకల్పనారతులు శబ్దస్ఫూర్తి సంధింప ని
ర్భరవృత్తిన్ బరమేశగోత్రఘను లాలంకారము ల్గూర్పఁ జూ
పరు లైనట్టిపితామహాద్యులు నుతుల్ వాటింప నర్తించు నీ
సరసాంధ్రోక్తివధూటి కేను సుకుమారస్ఫూర్తి గావించెదన్.

ఈకవి నూఱు నూటయేఁబదిసంవత్సరముల క్రిందట నుండియుండవచ్చును. ఇతఁడు శబ్దాలంకారములనిమిత్త మమితముగాఁ బాటుపడి గ్రంథమునందు వ్యాకరణదుష్టము లైన ప్రయోగముల ననేకములను జేసియున్నాఁడు. వసుచరిత్రములోని కల్పనలను బోలిన కల్పనల ననేకములఁజేసినను మొత్తముమీఁద నీతనికవిత్వము శబ్దాలంకారభూయిష్ఠమయి హృద్యముగానున్నది. ఇతఁడు తాను గామచంద్రోపాఖ్యానమను మఱియొక గ్రంథమును జేసినట్లు చెప్పుకొనెనుగాని యాగ్రంథము దొరకలేదు. ఈతని కవితారీతిని జూపుటకయి శకుంతలాపరిణయములోని కొన్నిపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. సింగము లెన్న వీరలకు సిద్ధముగా మొలబంటి మత్తమా
తంగశిరస్స్థలంబులు పదంపడి బ్రొమ్ములబంటి యంచు సా
రంగచయంబు లెల్గు శరాసనిగా నెదిరింపలేక మా
వగడపున్వ్యఘూషణుల వాలికమూపులకున్ భయంపడున్.—ఆ. ౧.

ఉ. శ్రేణులుగట్టి మౌనిజనశీర్షజటాచ్ఛట లుద్గమింప న
క్షీణవిరాగయోగములు చెదును పల్లవరాజకోటికిన్
స్థాణులకున్ సరాగగుణసారతరాంకురలబ్ధి గల్గు ఫా
బోణులమేని వాసనలు పొల్లినమాత్రఁ దదాశ్రమంబునన్.—ఆ. ౨.

ఉ. వారని ప్రేమ నేగి కెటు వారనిఁకన్ విని మానుఁ దద్దఫన్
వారువ మైనయక్కలికి వారు వనంబునకున్ ఫలంబు ల
క్యారిగఁ దేరఁగాఁ జనిరి వారిఁ గనుంగొను గారవంబునన్
మీ రరుదేరఁగాఁ దెలిసి మీఱరు కాఁటవత్తు రింతకున్.—ఆ. ౩.



పోచిరాజు వీరన్న.

ఈకవి తాను కృష్ణార్జునసంవాదము, పంచకావ్యములు, విభూతి మాహాత్మ్యము, మార్కండేయచరితము, మనువంశపురాణము, ముక్తదేవుకథ, ఆనందలహరి, సౌందర్యలహరి, సుభాషితము, అను గ్రంథములను రచియించినట్లు భల్లాణచరిత్రమున నీక్రిందిపద్యములలోఁ జెప్పుకొన్నాఁడు—

సీ. పదునాలు గగునేట మొదటఁ గృష్ణార్జునసంవాదము ప్రబంధసరణియయ్యెఁ
బదునెన్మిదగునేటఁ బంచకావ్యము లాంధ్రపద్యకావ్యములుగాఁ బోధకలై
నిరువదిరెండగునేట విభూతిమాహాత్మ్యంబు ద్విపదకావ్యముగ నొప్పె
నిరువదియాఱగునేట మార్కండేయచరితంబు రచితమై సంఘటిల్లె
ముప్పదగునేట మనువంశముఖ్యనృపపు। రాణము ప్రకల్పితంబయి ప్రకటమయ్యె
ముప్పదాఱగునేట శ్రీముక్తదేవు। కథ కథితమయ్యె నాచేతఁ గౌశలమున.
గీ. సంస్కృతంబై శంకరాచార్యవిరచి। తంబు లానందలహరి సౌందర్యలహరి
భర్తృహరికృతమైన సుభాషితమును। శతకములుగాఁగ మత్పరికల్పితములయ్యె.

ఇందుఁ జెప్పఁబడినవానిలో నీపుస్తకముగాక మాకు మనువంశపురాణ మొక్కటి మాత్రము లభించినది. భల్లాణచరిత్రమును గవి బందరుపురములో నుండిన చిత్రకార (ముచ్చి) కులస్థుఁడయిన దాము మొగ్గన్న కంకితము చేసెను. బందరుపురమును చిత్రకారకులమును వర్ణించినపద్యముల రెంటి నిందుఁ బొందుపఱచెదను.

సీ. శ్రీకంఠవైకుంఠసేవావికుంఠ మందిరమందిరము బందారుపురము
నిరతోత్సవైశ్వర్యనికరాభిభూత బృందారకపురము బందారుపురము
సంతతాయాత యాచకజనవ్రాత మందారభాసురము బందారుపురము
సకలవర్ణాశ్రమాచార సంపత్యమందారతిభరము బందారుపురము
శిల్పివర్తక వర్తన చిత్రకార। సూత్రకారాదివివిధవిచిత్రకృత్య
దానధర్మపరప్రజోత్కరచణోర। కారవిందారికరము బృందారపురము.
ఉ. అపురి నున్న దాముకులజాధ్యులు మౌక్తికసంప్రదాయు లు
ద్దీపితకీర్తిలోలు రతిధిప్రియశీలురు శూలిపాదపూ
జాపరతంత్రమంత్రగుణశాలు లఘాటకీలు లర్థార్థ
ర్థోపకృతిస్వభావమతియుక్తులు చిత్రవిధానశక్తులున్.

మనువంశపురాణము బెజవాడ మల్లేశ్వరస్వామి కంకితము చేయఁబడినది. దీనికి ఖండకపాలాఖ్యానమని నామాంతరము. కవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; తండ్రి వీర

భద్రుఁడు; తల్లి మూర్తిమాంబ; నివాసస్థలము కృష్ణామండలములోని కొలకలూరు. ఇతఁడు కౌండిన్యగోత్రుఁడు. ఇతఁడు నూఱుసంవత్సరములక్రిందటివాఁడయి యుండ వచ్చును. ఈతనికవనధోరణి యీక్రిందిపద్యములవలనఁ దెలిసికోవచ్చును—

భల్లాణచరిత్రము.

చ. కలువలసొంపు దాఁటె భుజగంబులు పుట్టల దూఱెఁ దారకా
వళి రుచి జాఱెఁ జక్రవలవంతలు దీఱెఁ జకోరకవ్రజం
బులసుఖ మాఱె దమ్ములకు మోదము లూరె నిశాకరద్యుతుల్
వెలవెలఁబాఱెఁ దూర్పుదెస వెల్లడిగాఁ దెలవాఱె నయ్యెడన్.—ఆ. ౧.

ఉ. ఇంటికిఁ దోడితెచ్చి యపుడీశ్వరుఁ డక్పటరూపుఁ డైనను
కర్కటిని బీరసంగతులుగా నొనరించి సపర్యసల్పి నే
జంటకు మాఱుగాఁ దలఁచి జాజులు నించినసెజ్జఁ జేర్చి వా
ల్గంటిని జూచి పల్కెఁ గుతుకంబు మనంబునఁ దొంగలింపఁగన్.—ఆ. 3

మనువంశపురాణము

మ. ఖల! దుష్టాత్మ! మనుప్రభూత! బుధధిక్కారంబుఁ గావించి తీ
వల నీయాత్మ మెయిం దలంచి వసుధాధీశత్వరుక్మై
తిలభూతివ్యవహారలక్షణముతో దీక్ష్యముం బూని ని
ష్కళత్వమై యిపుడే నుఁ గాత సర్వజనము ల్గర్హింప హైన్యంబునన్.—ఆ. ౨.

శా. భూనాథోత్తమ! మేనిపసుఁగధనంబు ల్గోరఁగాఁగూడ దీ
ధేనూత్తంసము యజ్ఞకార్యమున కాదిద్రవ్యమాఁ గావునన్
దీనిం బట్టఁగరాదు మీ రఖిలధాత్రీపాలకుల్ ధర్మని
ష్ఠానైపుణ్యులు మీ తెఱంగనికథాసంఘం బిలం గల్గునే—ఆ. ౪.

అయ్యలరాజు-నారాయణకవి.

ఈకవి హంసవింశతికథల నయిదాశ్వాసముల పద్యకావ్యమునుగా రచియించెను. హంసవింశతియందు కట్టమతమును రచియించినకవు లీపద్యమునఁ జెప్పఁబడియున్నారు—

ఉ. అయ్యలరాజుఁ దిప్పసచివాగ్రణిఁ బర్వతరాజు రామభ
ద్రయ్యను భాస్కరాగ్రణిఁ బ్రధానవరుం డగుకొండధీరునిన్

జయ్యనఁ దిమ్మయప్రభుని సత్కవితారచనాఢ్యు లైనమా
యయ్యలరాజువంశజుల వారికవీంద్రుల సన్నుతించెదన్.

౧౪౫౦ వ సంవత్సరమునం దుండిన కవులను బేర్కొనియుండుటచేత నితఁ డాకాలమునకుఁ దరువాత నుండినవాఁ డనుటస్పష్టము. ఇతఁ డిప్పటికి నూఱుసంవత్సరముల క్రిందట ౧౫౦౦ వ సంవత్సరప్రాంతములయం దుండియుండును. పైపద్యమునఁ బేర్కొనఁబడిన యయ్యలరాజవంశజు లయినకవులలోఁ బ్రహ్మరాజును గొండయ్యయుఁ దిమ్మయ్యయుఁ జేసినగ్రంథము లేవో తెలియరావు. ఈకవితండ్రి సూరనార్యుఁడు; తల్లి కొండమాంబ; గోత్రము కౌండిన్యసగోత్రము. ఈతనికవిత్వములో లక్షణవిరుద్ధము లయిన ప్రయోగము లనేకములు గలవుగాని మొత్తముమీఁదఁ గవిత్వము ప్రౌఢమయి రసవంతమయినదిగా నున్నది. ఈపుస్తకమునం దన్యదేశ్యము లనేకములు వాడఁబడియున్నవి. ఈతఁడు నానాజాతులవారిని వర్ణింపవలసివచ్చినప్పుడు మిక్కిలి కష్టపడి వారివారికుచితము లయిన యుపకరణాదుల నామముల నన్నిటిని సంగ్రహించి వివరించియున్నాఁడు. ఈకథయొక్క ముఖ్యోద్దేశము

ఉ. మున్నలరావణాదులు సముద్ధతి సాధ్వులఁ గోరి యేమి సౌ
ఖ్యోన్నతిఁ జెంది రట్లగుట యవ్వ జనావళు లన్యకాంతలన్
బన్నగఁ గోరరాదు కడుఁ బాతక మంచుఁ దలంచి యింతిపై
నున్నమనంబు ద్రిప్పి యథోచితపద్ధతి నుండె భూవరా.

అన్నట్లొకపురుషుని మనస్సు నన్యకాంతనుండి విముఖము చేయుటయే యయినను, పుస్తకమునిండ ఱంకుబోయి బొంకాసి తప్పించుకొన్న యుపాయములే వర్ణింపఁబడి యుండుటచేత నిది దుర్నీతిబోధకమయి నీతిపరులకుఁ బఠనయోగ్యము కానిదయి యున్నది. ఈపుస్తకమునుండి కొన్నిపద్యము లిందుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

శా. పన్నీట న్నయనంబు లొత్తెఁ దనువుం బాటీరపంకంబుతోఁ
జెన్నారం బద నిచ్చి గీఱిపిగ వేసెన్ దారయెత్తుల్ల సైజీన్
సొన్నాపట్టెరుమాలు గట్టె జలతారుచ్చట్టుంచుడాల్మించు మేల్
మిన్నాసన్నపుదుప్పటంబు దగహాళిం గప్పె సొంపారఁగన్.—ఆ. ౧.

చం. కమటము కట్లసంచి యొరగల్లును గత్తెర సుత్తె చీరముల్
ధమనియు శ్రావణంబు మొలత్రాసును బట్టెడ నీరుకారు శా
ణము పటకారు మూస బలునాణెపరీక్షలమచ్చు నాదిగా
నమరఁగ భద్రకారకసమాహ్వయుఁ డొక్కరుఁ డుండు నప్పురిన్.—ఆ. ౨.

శా. పున్నాగంబున గెల్వఁజాలు రుచిరాంభోజాస్య వేణీరుచుల్
పున్నాగంబున నవ్వనోపు నెఱయన్ లోలాక్షి యానంబులుం
బున్నాగంబున గేరుమీఱి మెఱయుం బూఁబోఁడి నూగారు డాల్
పున్నాగంబును మించు నాభిచెలువంబున్ సారె వర్ణింపఁగన్.—ఆ. ౩.

మ. చతురోపాయసమర్థుఁ డప్రతిక శాచాతుర్యధుర్యుండు వి
శ్రుతకార్యజ్ఞుఁడు రాజనీతిపదదక్షుం డింగితజ్ఞాతఁ డ
ద్భుతశక్తిత్రయపారగుండు గుణసంపూర్ణప్రభావుండు సం
తతభూపాదరణీయుఁ డొక్కరుఁ డమాత్యశ్రేష్ఠుఁ డుండుం బురిన్.—ఆ. ౪.

వెణుతుర్ల వడ్డికవి.

ఇతఁడు శృంగారరసాలవాల మను పేరుగల మూఁడాశ్వాసముల యలంకార శాస్త్రమును రచియించెను. ఇతఁడు ప్రథమశాఖ బ్రాహ్మణుఁ డయినట్టును రామభక్తుఁ డయినట్టును శృంగారరసాలవాలములోని యీక్రిందిపద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది—

ఉ. శ్రీరఘువీరభక్తిరససింధువిహారుఁడ శుక్లయాజుషా
చారుఁడ దేశికాంఘ్రిపంచారుఁడ నే వెణుతుర్లవంశవి
స్తారుఁడ వడ్డినామ కవిసత్తముఁడన్ రఘువర్యు పేర శృం
గారరసాలవాల మను కావ్య మొనర్తు జగద్ధితంబుగన్.

ఈకవి కౌండిన్యసగోత్రుఁడు; వేంగనార్యపౌత్రుఁడు; మంగళగిరిపుత్రుఁడు. ఈతని కాలమేమో తెలియరాలేదు గాని కవిత్వము రసవంతమయినదిగాఁ గనఁబట్టుచున్నది. శృంగారరసాలవాలములోని పద్యములరెంటి నిందుఁ జూపుచున్నాను—

ఉ. కుందనముల్ హసింపఁగల కోమలి కోమలదేహవల్లిపైఁ
గందళితంబు లయ్యె సితకాంతులు సంతత మమ్మఘుఁడు నిం
పొంద మనంబులోన నిడియున్న మనోభవుఁ డందు నాతినిన్
గ్రందుగఁ జేయుపుష్పశరగాఢరుచుల్ వయిఁ దోఁచెనో యనన్.—ఆ. ౧

ఉ. ఆసలు బాసలిచ్చి కపటాత్మసఖుల్ పొదరిల్లు చేరఁగాఁ
దీసిన నందు నిందుముఖి తెల్లమిగా హరి లేమిఁ జూచి వి
శ్వాసములోఁగుతన్ నరలివచ్చె నెడన్ మరలింప దచ్చటన్
భాసిలు చంచరీకములబారు గనుంగొను దృష్టి పెంపునన్.—ఆ. ౩.

కొత్తలంక-మృత్యుంజయుఁడు.

ఈకవి బృహన్నారదీయము, ధరాత్మజాపరిణయము, నిరోష్ఠ్యనలచరిత్ర, అను పద్యకావ్యములను రచియించెను. ఇతఁడు శివబ్రాహ్మణుఁడు. శివాలయములలో నర్చకులుగానుండెడి యీతెగబ్రాహ్మణుల నీప్రాంతములయందు శివలవాండ్రని వాడుదురు. ఈతని నివాసస్థలము గోదావరీమండలములోఁ గౌశికీతీరమందున్న కొమరగిరి గ్రామము. ఈకవి బోధాయనసూత్రుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు; విశ్వనాథపుత్రుఁడు. ఈతఁ డించుమించుగా నూఱుసంవత్సరముల క్రిందట నుండినవాఁడు. ఈతని మునిమనుమ లిప్పటికిని గోడి యను గ్రామములో జీవించియున్నట్టు వినుచున్నాము. ఈతని కవిత్వము హృద్యమయి సలక్షణముగా నుండును. ఇతఁడు రచియించిన పుస్తకములలో బృహన్నారదీయపురాణ మాఱాశ్వాసముల గ్రంథము; ధరాత్మజాపరిణయము నాలుగాశ్వాసముల ద్వ్యర్థికావ్యము; నిరోష్ఠ్య నలచరిత్ర మైదాశ్వాసముల చిత్రకావ్యము. ఈకావ్యములలో ధరాత్మజాపరిణయమును కవి తన కాశ్రయుఁడైన యల్లూరి యప్పలరాజక్షత్రియునకు రచియించిన ట్లవతారికలోఁ

ఉ. ఎల్లజగంబులం గరుణ నేలెడు వేలుపు నిందిరామనో
వల్లభు నాశ్రయించి యనవద్యతదీయకృపావిభూతి భూ
వల్లభసత్సభావిబుధవర్ణ్యకవిత్వనిరూఢిఁ గన్న శ్రీ
యల్లూరి వంశసంభవుఁడ నప్పనృపాలక నామధేయుఁడన్.

ఇత్యాదిపద్యములచేఁ జెప్పినను, ఆశ్వాసాంత గద్యమునఁ దనపేరే వేసికొనియున్నాఁడు. ఈప్రాంతములయందలి క్షత్రియులు సామాన్యముగాఁ దాము మాధవవర్మ సంతతివార మని చెప్పుకొనునట్లే యీయల్లూరివారును మాధవవర్మ సంతతివారే యయినట్లు ధరాత్మజాపరిణయమునందు వంశకర్తగా మాధవవర్మ యిట్లు వర్ణింపఁబడెను—

ఉ. మాధవవర్మ నాఁగ నొకమానవభర్త జనించి విస్ఫుర
ద్బోధసమగ్రుఁడై కనకదుర్గకు శ్రీజయవాటికాపురీ
సాధువిహారిణిం గొలిచి చక్కఁగఁ దత్కరుణారసంబుచే
నీధర హేమవృష్టిఁ గురియించె నతిస్థిరకీర్తి మీఱఁగన్.

కవినిగూర్చి వ్రాయఁదగిన విశేషము లంతగాఁ దెలియనందున, పూర్వోక్తగ్రంథముల నుండి కొన్ని పద్యముల నుదాహరించి విరమించుచున్నాము—

బృహన్నారదీయము.

చ. హృదయమున న్వివేక మొకయించుక లేనిదురాత్మునింటిసం
పదలు శరన్నదీజలముభంగి నశించు ననూయ యాత్మలోఁ
బొదలినవానిసంపదలు పోఁడిమి దక్కును మారుతంబుతోఁ
గదియుతుషారలంబులకియుఁ గంజభవాత్మజ యాలకింపవే — అ. ౧.

ఉ. ధ్యానవిహీనుఁ డయ్యు ననయంబు జితేంద్రియవర్గుఁ డయ్యెనా
యానరుఁ డెన్నఁడుం జెడనియట్టిపదంబున నుండు నిశ్చల
ధ్యానసమేతుఁ డింద్రియజయం బొకయించుక లేకయున్నఁ ద
ద్ధ్యానము నిష్ఫలం బగు నతండును మూఢుఁ డనం బ్రవర్తిలున్. — అ. ౪.

ధరాత్మజాపరిణయము.

ఉ. అనఘ వసిష్ఠమానిముఖు లవ్విబుధాఘముఁ గూడి యమ్మహా
వనిపభుఁ బూర్ణభూతిభవు వర్ణితతేజునిఁ జూచు వేడుకం
జని విలసిల్లుతద్విభవసంజనితప్రమదాన్వితాధికా
ననుషుఁ గనుంగొని మనంబున నుబ్బుచుఁ బల్కి రీగతిన్. — అ. ౧.

ఉ. ఆగ్రహబుద్ధిచేత విషయంబు లశేషము గాఁ జయించి లో
కాగ్రియబాహుశౌర్యగతి యాగవిహింసకుఁడై తఱచ్చు న
య్యుగ్రునిమీఁద శాతశర మొక్కటి వేయఁగ సమ్మతింపు మా
నిగ్రహభూతవైరిగణ నీదగు పట్టికిఁ గార్యసిద్ధికిన్. — అ. 3

ఉ. అచ్చట నచ్చట న్వెలయునచ్చపుఁబచ్చలతోరణంబులన్
రచ్చల హెచ్చులై నెలరాలయురంగులరంగుల న్సదా
లచ్చికి నాటపట్టయినలచ్చనము ల్పరికించి చూచుచో
నొచ్చెము లేనిముచ్చటను వొందఁగఁ జేసెఁ బురంబు వారికిన్. — అ. ౪.

నిరోష్ఠ్య నలచరిత్ర.

ఉ. అల్లలితాంగి చంచలకటాక్షనిశాతశరాళి నేయఁగాఁ
గల్లరి యైనచిత్తజునిగాసిఁ దలంకితిఁ గ్రాసగీతి సం
ధిల్లఁగఁ గీరసంతతికి దీనత గాంచితి రాకరాకశే
జల్లరి తల్లడిల్లితిని ఝల్లరిగాలికి సంచలించితిన్. — అ. ౧.

ఉ. చంచలరీతిగా నధికచంచలతం గనినట్టియుండరా
చంచలనేత్ర నెల్లెడ నచంచలఁగా నెడఁదం దలంచి యా

చించినయర్థిరాజి నిరసించినదిగ్గతకీర్తి కాంత చి
తించిన నక్కటా తగినవిష్కృతి కల్గఁగనేరదే కదా.—ఆ. 3.

చ. అలిగినయత్త్రిం గలఁక నందక సారదయానిరీక్షచే
నలరఁగఁ జేసిన త్రిశతి నహంకృతిఁ జెందక ధాత్రికీర్తి ని
శ్చలత నిజేశసన్నిధిని సంతతహర్షనిశాంతచిత్తయై
చెలఁగెడికన్య ధన్యగతిచే నలరాట్సతి సారసాననా.—ఆ. 4.

అంతర్వేది నృసింహస్వామి కంకితము చేయఁబడిన యీనిరోష్ఠ్యనలచరిత్రము కొన్ని వ్రాఁతప్రతులలో

“ఇది శ్రీమద్భవానీశ్వర శాశ్వత కృపాపాత్ర క్రొత్తలంక విశ్వనాథపండిత పుత్ర సకలసుకవి జనానుగ్రహసహాయ మృత్యుంజయనామధేయప్రణీతంబైన నలరాజచరిత్రము”

అను గద్యమునకు మాఱుగా

“ఇది శ్రీమదంతర్వేది లక్ష్మీనృసింహస్వామి చరణారవిందైక రుద్రరాజాన్వయాభరణ ధనంజయగోత్రపవిత్ర కూననృపాలపుత్ర నిరర్గళ కవితావిలాస సంతోషితాశేష విద్వత్కవిరాజ తిరుమలరాజ ప్రణీతంబైన నలరాజచరిత్రము”

అను గద్యము కానఁబడుచున్నది. మృత్యుంజయకవి యీగ్రంథముయొక్క కర్తృత్వమును ధనస్వీకారకారణముచేత రుద్రరాజు తిరుమలరాజునం దారోపించి యుండును.



తిరుమల బుక్కపట్టణపు-వేంకటాచార్యుఁడు.

ధరాత్మజాపరిణయ మనుపేర మృత్యుంజయకవి రచించిన ప్రబంధమువంటి దానినే యీకవి “అచలాత్మజాపరిణయము” అను నామము గల మూఁడాశ్వాసముల ద్వ్యర్థిప్రబంధము నొకదానిని రచియించియున్నాఁడు. ధరాత్మజాపరిణయమునకంటె నచలాత్మజాపరిణయము ప్రౌఢతరముగా నున్నది. ఈగ్రంథకర్త మిక్కిలి సమర్థుఁడు. ఇతఁ డాశ్వాసాంత గద్యమునందుఁ దన్నుఁగూర్చి యిట్లు వ్రాసికొనియున్నాఁడు—

“ఇది సర్వతంత్ర స్వతంత్రసకల భాషావిశేష కవితాధురంధర ప్రతినవప్రబంధ పరమేశ్వర శ్లేషయమక చక్రవర్తిబిరుదాంక తిరుమల బుక్కపట్టణ శ్రీనివాస తాతాచార్యతనయ శ్రీమదణ్ణయాచార్య దీక్షితసుత పిత్రవ్య శ్రీనివాసాచార్య కృపాకటాక్షలబ్ధ సకలపాండిత్య తర్కాలంకార వాగీశ్వర బిరుదాంక వేంకటాచార్య ప్రణీతంబైన యచలాత్మజాపరిణయము.”

ఈవైష్ణవకవిగ్రామణి యేకాలపువాఁడో తెలియరాదుగాని మిక్కిలి ప్రాచీనుఁడు కాఁడని తోఁచుచున్నది. అచలాత్మజా పరిణయములోని రెండుపద్యము లిందుక్రిందఁ బొందుపఱుపఁబడుచున్నవి—

ఉ. చల్లనివాఁడు పాదములచాయలఁ జేరి నెల్లవారికిన్
గొల్లలుగాఁగ నార్తులఁ గొబ్బునఁ బాంపకి కంకణంబులున్
జల్లెడువాఁడు వాహినులసంఘటనం బ్రతికూలవర్తన
త్పల్లవభూమిభృత్కటకముఁ బ్రుంగఁగఁజేయునతండు మేదినిన్.—ఆ. ౧.

ఉ. రాజకుమారశేఖరుఁడు రమ్యత నంపయి స్వానోదకున్
రాజిల నార్యసంగతి ననంతసుభాశ్రయ మంచు నెంచుచున్
దాఁ జనుదెంచెఁ దాపసహితస్థితి నవ్వల నివ్వల న్వనీ
రాజుల చల్లపెల్లునృగరాజులు తన్గని విస్తరుంపరన్.—ఆ. ౩.

కటికనేని-రామయకవి.

కువలయానందమని సాధారణముగా వాడఁబడెడి యలంకారశాస్త్రమును కువలయానందప్రకాశ మను పేరితోఁ దెనిఁగించిన యీకవి చెఱుకునూళ్ళగోత్రుఁడు; నూరనకును బుచ్చమకును బుత్రుఁడు. కవి తనది పద్మనాయకకుల మగుట యీక్రిందిపద్యముచే నిట్లు చెప్పియున్నాఁడు—

సీ. సకలజగజ్జనస్వర్గసోపానోర్మిగంగ యెచ్చట సీధుగతి జనించె
పతితాపజాశ్మతాపతితసతీశుద్ధభావకృద్రజ మెందుఁ బరిఢవిల్లె
సనకాదినిఖిల సన్మునిమనఃప్రకరములు మధుకరంబులమాడ్కి మలయు నెచట
బలిబంధనోత్క్షేపకలితాబ్జజాండగోళములు కేసరాభ నెచ్చోటఁ గనియె
నట్టినారాయణాంఘ్రిపద్మాంతరమునఁ, బుట్టి, ట్టికులంబులఁ బూర్ణమహిమ
నాయకత్వముఁ గనుటచే నవ్యగరిమఁ। బ్రకట మయ్యెను పద్మనాయకకులంబు.

ఈకవికాలమేదో యెక్కడనుండినవాఁడో తెలియరాదు. ఆతఁడు నూఱు నూఁటయేఁబదియేండ్లక్రిందట నుండియుండవచ్చును.

గీ. సరసుఁడకళంకకులశాబ్ధిచంద్రుఁడనఘుఁ। డైనరంగార్యవర్యసాహాయ్యమునను
గువలయానందమిలను దెన్గువరచింపఁ। గడఁగితిని దుష్కరంబైన కార్యమునను.

అను పద్యమునందుఁ గవి తా నీగ్రంథము రంగార్యుని తోడ్పాటుచేత రచించినట్లు

చెప్పుకొనియున్నాఁడు. కవిత్వనైపుణి తెలియుటకయి కువలయానందప్రకాశము యొక్క మూఁడుఘట్టముల నుండియు మూఁడుపద్యము లిందుక్రింద నుదాహరింపఁబడు చున్నవి—

చ. అబలలయందుఁ గాంచనమునందు భ్రమ న్విధి కల్గఁజేసె నా
యబలలయందుఁ గాంచనమునందును భ్రాంతి దొలంగి నిష్ఠచేఁ
బ్రబలినవాఁడు చూడఁగ నరాకృతిఁ దాల్చి చెలంగుచున్న య
న్నిబిడపరాక్రమక్రమవినిద్రుఁడు కేవలరుద్రుఁడే ధరన్.—ఘ. ౧.

చ. ధనికులమోము గన్గొనవు దబ్బఱ లాడవు వారిగర్వదు
ర్వినయవచస్తతు ల్వినవు వేమఱు వారల డాయఁబోవు క్ర
న్నఁదివిసెచ్చ నూతనతృణంబుల నిద్దురరాఁగ నిద్దురం
గొనియెద వెందు నేమి వ్రతగోష్ఠిని జల్పితో తెల్పు మేణమా.—ఘ. ౨.

చ. ధృతిని మధువ్రతంబులు నిజేష్టమధుప్రపయైన పద్మసం
తతి ముకుళింపఁజేసె వెసఁదా నిశఁ డంచుఁ దలంచి పంకజా
హితతతబింబమున్ బలిమి నేర్చి వడిం గడునాక్రమించి యం
చితముగ మేన నంకమునుచేసె నిజం బిది యెన్నిభంగులన్.—ఘ. ౩.

కొండమడుగు-పురుషోత్తమకవి.

ఈకవి సానందగణేశ్వర మను మూఁడాశ్వాసముల గ్రంథమును రచించెను. పుస్తకము దీబగుంట వీరేశ్వరస్వామి కంకితము చేయఁబడినను, కవి తనగ్రంథమును కుంటేటి బుచ్చయ్య యను కోమటియొక్క ప్రార్థనమీఁద రచియించి యందుఁ గోమటు నీవిధముగా వర్ణించెను—

శా. సాలంకాయనమాని పూర్వమున భాస్వద్దివ్యతేజోధనం
డాలీలాధివంశసంభవులలో సత్యోజ్జ్వలోదారవా
గ్జాలు ర్సత్యధనల్ కుబేరసదృశుల్ సౌభాగ్యభాగ్యోదయుల్
మేలిపొందినవైశ్యవర్ధనులు గాంభీర్యామితౌదార్యులన్.

కవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు; గిరియప్పనందనుఁడు. కవి తనకయ్యలూరు మొదలయిన యగ్రహారము లుండినట్టు వ్రాసికొనియున్నాఁడు. ఈతని కాలము సరిగా తెలియదు. నూఱుసంవత్సరముల క్రిందటివాఁడయి యుండును. సానందగణేశ్వరములోని రెండుపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

ఉ. ఇంటికి నేగుదెంచి తనయింతిని గాంచి ప్రపంచవృత్తి నై
కొంటకుఁ బొంచి రత్నరుచికుండలమండితగండ యైనవా
ల్గంటికి శంభుఁ డిచ్చినవరంబు కరం బనురక్తిఁ దెల్పిక
న్గొంటి భయంబుఁ దక్కి మిఁకఁ గోమలి కాముకలీల నేలెదన్.—ఆ. ౧.

ఉ. మీనము లెల్లలం గడిమి మ్రింగుచు గాలములందు డిందు నెం
దేని పరాంగనారతికి దీకొని యే మిటు లైతి మింతె కా
దా నలినాయతేక్షణలయుబ్బుగుబ్బల గోరు లుంచఁగా
సోఁగ నల్లవా రినుపసూదుల గ్రుచ్చిరి మచ్చరంబునన్.—ఆ. 3.

నాగులూరి-శేషనారాధ్యుఁడు.

ఈకవి శ్రీపర్వతపురాణమనెడి యాఱాశ్వాసముల గ్రంథమును రచియించెను. ఈపుస్తకమునకు శ్రీశైలమాహాత్మ్యమని నామాంతరము గలదు. ఇతఁడు గ్రంథాదిని తెలుఁగు నిట్లు పొగడియున్నాఁడు—

చ. జనని సమస్తభాషలకు సంస్కృతభాష ధరాతలంబునన్
ఘనలలితార్థగౌరవవికాసి తెనుం గభిరమ్య మంతకున్
గనుఁగొనఁ జూతబీజమునకంటెను గోమల పత్రపుష్పశో
భనమృదుపల్లవాభినవబాలరసాలము సొంపు నింపదే.

అధునికుఁడే యయినను గవి యేకాలమునం దుండినవాఁడో సరిగా తెలియదు. ఇతఁడు నూటయేఁబదిసంవత్సరముల క్రిందట నుండియుండవచ్చును. ఈతనికవిత్వము సరసమయినది. శైలి జూపుటకయి శ్రీపర్వతపురాణమునుండి రెండుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. శ్రీనగకంధరంబున వసించి చరించుపళిందబృందముల్
భూనుతభోగమోక్షములఁ బొందఁగఁ జూచి నిలింపసంఘముల్
శ్రీనిలయాభిరామ మగుశ్రీగిరిమీఁదఁ జరింతు రట్ల య
మ్మానితనాకసౌఖ్యమహిమంబుల నెల్లఁ దృణీకరింపుచున్.— ఆ. 3.

శా. పాటింపందగు ముజ్జగంబులఁ బురప్రత్యర్థిజూటాటవీ
కోటీకోటరపావనామరధునీఘూర్ణోత్తరంగావళీ
వ్యాటీకాయుతవేణికానికరసమ్యక్పుణ్యతోయచ్ఛటా
చాటుత్వంబు వహించుశ్రీనగముపైఁ జంచజ్జలశ్రేణికల్.—ఆ. ౯.

పీనెము-లక్ష్మీపతి.

ఇతఁ డభిమన్యు పరిణయ మనెడి యైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఇతఁడు స్వస్తికరణవంశజాతుఁడు. పీనెము కృష్ణరాజునకును రంగమాంబకును జనియించినవాఁడు. ఇతఁ డభిమన్యుపరిణయములోఁ దన్నుఁగూర్చి యిట్లు చెప్పికొనుచున్నాఁడు—

ఉ. మాగధవంశసంభవుఁడ మానితపీనెముకులావతంసుఁడన్
భోగవిడౌజుఁ డార్యజనపూజిత వేంకటకృష్ణరాజుకున్
బాగుగ రంగమాంబకును నౌరసపుత్రుఁడ లక్ష్మణాఖ్యుఁడన్
శ్రీగలుగన్ రచించెదను నే నభిమన్యుచరిత్ర వేడుకన్.

ఇతఁ డెప్పు డెక్కడనున్నవాఁడో తెలియరాలేదు. దాదాపుగా నితఁడు నూఱు సంవత్సరముల క్రిందటివాఁడయి యుండును. ఈతనికవిత్వ మంత మంచిది కాదు. అందు ఛందోవ్యాకరణదోషము లనేకములు కానఁబడుచున్నవి. అభిమన్యుపరిణయములోని రెండుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. పన్నినవీరయోధులను బాహుబలంబున నగ్గుసేయు సం
పన్నుఁడ వార్యసన్నుఁడవు పాండవపౌత్రుఁడ వైననిన్ను నన్
జిన్నెల పువ్వులు న్నరులఁ జెన్నుగఁ గూర్పను నేరనట్టియీ
కన్నియ లెట్లు నీమనసుకాంక్ష కరంగఁగఁ జేయువారలో. — ఆ. ౧.

ఉ. నారదమౌనిమాట మది నమ్మితి నేఁడని కానిచందమై
దూఁగను నాట కానఁబడెఁ దూర్యరవాదులఁ జుట్టుపక్కలన్
వాయుసు. వీ రెదురొక్కనుచు వచ్చుటకింతయు నేగువేళ పోవుచు
న్నాఁటికి విఘ్నము ల్గలవె నన్నిట దైవము మోసపుచ్చనే. — ఆ. ౪.

వేమనారాధ్యుల-సంగమేశ్వరారాధ్యుఁడు.

శైవుఁడయిన యీకవి యహల్యాసంక్రందనవిలాసమనెడి యైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఒక యెత్తుగీతములో

గీ. అట్టిసాహసవిక్రమారూఢుఁడైన। వాసిరెడ్డ్యన్వయాంభోధివరసుధాంశు
చంద్రమౌళిక్షమాపాలజనవిభుండు। కొలువుదీరి మహోత్సవాడంబరమున.

అని కవి వాసిరెడ్డి చంద్రమౌళిప్రభువు తన్నుఁ బిలిపించి వేఁడఁగా తా నహల్యాసంక్రం

దనవిలాసము నారాచమౌళి కంకితము చేసినట్లు చెప్పెను. ఈవాసిరెడ్డిచంద్రమౌళి కృష్ణామండలములోని యమరావతీపురమును బరిపాలించిన కమ్మవంశజుఁడు. ఇతఁడు సుప్రసిద్ధుఁడయిన వాసిరెడ్డి వేంకటాద్రినాయని సోదరపుత్రుఁడు. ఈకవి కవిత్వము ప్రౌఢమయినది కాని యిందు వ్యాకరణదుష్టములైన ప్రయోగము లనేకములు కానఁబడుచున్నవి. ఈగ్రంథము నూఱుసంవత్సరములక్రిందట రచియింపఁ బడినది. అహల్యాసంక్రందనవిలాసమునుండి రెండుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. పరకాంతారతిదోష మంచు మది సంభావింపఁడో యన్య లె
వ్వరు గన్నం దమ విందసేతు రనుభావం బెంతయుం బూనఁడో
నరుఁ డొక్కింత యెఱింగనేని సిలుగు ల్వాటిల్లునం చెన్నఁడో
పరమామోదమె కాని యింద్రునకుఁ బాపభ్రాంతి లే దేమియున్.—ఆ. 3

చ. సరిసం! నిన్నువంటి నెఱజాణలు పుట్టరె వార లెల్ల నీ
కరణిఁ దలంతురే చింతితకార్యము లిచ్చటఁ జెల్లునే యయో
పరమపతివ్రతైన గురునిభామినితో రతిసక్కమేమి నీ
గరిమను గావచ్చు నిది కనరో వినరో బుధాగ్రణుల్.—ఆ. ౫.

ములపాక బుచ్చన్నశాస్త్రి

ఈకవి వేంకటేశ్వరమాహాత్మ్యమను పద్యకావ్యమును రచియించెను. ఇతఁడు కోనసీమ ద్రావిడబ్రాహ్మణుఁడు. ఈబ్రాహ్మణులనే యారామద్రావిడు లనియు, పేరూరు ద్రావిడు లనియు, వాడుదురు. వీరు మొట్టమొదట నఱవవారే యయినను చిరకాలము క్రిందటనే యీయాంధ్రదేశమునకు వచ్చి తోఁటదొడ్లను సంపాదించి యిచ్చటనే నిలిచిపోయినవా రగుటచే నఱవభాషను మఱచిపోయి యించుమించుగాఁ దెనుఁగు భాషనే స్వభాషనుగాఁ జేసికొనియున్నారు. వీరు తెనుఁగున గ్రంథరచన చేయుటయే యీవిషయమును దెలుపుచున్నది. ఈకవి కోదండరాముని పుత్రుఁడు; భార్గవగోత్రుఁడు; గుంటూరియం దుండినవాఁడు. ఇతఁడు తనపూర్వులను గూర్చియు, తన్నుఁ గూర్చియు, వేంకటేశ్వరమాహాత్మ్యమునం దిట్లు చెప్పియున్నాఁడు—

సీ. అనుపమకోనసీమాభిధాన ద్రావిడాన్వయంబునను విఖ్యాతిమీఱు
ములపాకవా రను ముఖ్యాన్వవాయులు కాశ్యప భార్గవ కౌశి కాత్రి
గోత్రజు ల్గల రందు గుణశరభార్గవగోత్ర సంజాతుఁడై కొమరుమీఱు
వేంకటపతి వాని కుంకువమీఱు వెంగాంబికయందు సుబ్బాభిధాన

విబుధవరుఁ డుద్భవించె నవ్వీమలమతికి । బుచ్చమాంబికయందు సంపూర్ణచంద్ర
మండలముకీర్తి సత్కళామండనుండు । రహి జనించెను గోదండరామవిభుఁడు.

* * * * * *

సీ. మట్లవంశోద్భవక్ష్మాపాలపాలిత గుఁడ్లూరిపురి నుండు గురుయశుఁడ
నాంధ్రగీర్వాణభాషాద్వభాషాకవిత్వాభి నిర్మాణమహత్వవిదుఁడఁ
గాళికాపత్యైకకరుణాకటాక్షాభిభాషితబహుళప్రబంధచయుఁడ
హితనాటకాంతసాహిత్యనిత్యాభ్యస్త సకలపురాణార్థసారవిదుఁడ
సాంద్రములపాక విద్వత్కవీంద్రవంశ । వార్ధిచంద్రుండ సర్వసర్వంసహాభి
విశ్రుత శుకవికులగోత్రపవిలపక్షు । శాగపఱ్తైన బుచ్చనశాస్త్రికవిని.

ఇతనికాలము తెలియదు. ఇతఁడు నూఱుసంవత్సరముల పయివాఁ డయియుండును. వేంకటేశ్వరమాహాత్మ్యమునుండి మఱి రెండుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. సంగతిమీఱ మీచరణసారస మందు జనించినట్టి యా
గంగకు దక్షిణంబున నగాధతరం బగదక్షిణాబ్ధికిన్
రంగగు నుత్తరంపుదెస రాజిలుపూర్వసముద్రపశ్చిమా
శం గన నొక్క రా వమరు సారతరోన్నతదండకాటవిన్.—ఆ. ౧.

చ. గిరిజయు నీవు నెల్లప్పుడుఁ గిన్నర పన్నగ సిద్ధ సాధ్య భూ
సుర నరసంఘము ల్గొలువ సొంపు దలిర్పఁగఁ జేరి యీసరో
వరతటసీమనుండుఁ డభివర్ణన కొక్క భవత్సమాఖ్య ని
గ్గిరియు సరోవరంబు నన గేవలమోదముతో హరుం డనన్.—ఆ. ౧.



పాలవేకరి_కదిరీపతి



ఈకవి శుకసప్తతియను కావ్యమును రచియించెను. ఈతని కవిత్వము హృద్యముగానే యున్నది కాని పుస్తకమంతయు దొరకలేదు. దొరకిన రెండాశ్వాసములను బట్టి చూడఁగా నితఁడు ప్రౌఢకవి యగుటకు సందేహ మగపడదు. "ఇది శ్రీమత్కదిరీ నృసింహ కరుణాకటాక్ష వీక్షణ సమాగత కవితాధార పాలవేకరికుల కలశాంభోధి సుధాకర తాడిగోళ్ళ కరియమాణిక్య నృపహార్యక్షపాత్ర పవిత్రచరిత్ర కదిరి ధరా మండలాఖండల పుత్ర విద్వత్కవిరక్షాయసంధాయక కదిరీపతినాయక ప్రణీతంబైన" ఇత్యాది గద్యమునుబట్టి చూడఁగా కవి నాయకకులజుఁడయినట్టును, కరియ

మాణిక్యనృపపౌత్రుఁ డయినట్టును కదిరిరాజపుత్రుఁ డయినట్టును దెలియవచ్చుచున్నది. కప నెల్లూరిమండలములోనివాఁడు. ఇతఁడు తనగ్రంథమును శ్రీరామాంకితము చేసెను. ఈతనికాల మేదో తెలియరాలేదు గాని యితఁ డాధునికుఁ డగుటకు సందేహములేదు. శుకసప్తతినుండి రెండుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

చ. అలజయకేతనుం డదు రుచిరాంగతిరస్కృతమీనకేతనుం
డెలమి మదిం దలిర్ప దయ నేలికయుం దలిదండ్రు లయ్యెడన్
దలఁచినకార్యభాగ ముచితజ్ఞులచే విని నీతికార్యవ
ర్తు లగునియోగిపుంగవులతోడ రహస్య మొనర్చ యిట్లనున్.— ఆ. ౧.

మ. అక్కట దోసతోఁట యిదియోఁ దదీయఫలంబు లమ్మి యీ
డొక్కయు సాకఁ గోరితిఁ గడు న్నడురేయిని వచ్చి యెవ్వరో
మక్కువలేక నాకడుపుమంటయుఁ బుచ్చు నొసంగఁ బూని యీ
చక్కగవంటిపండ్లు తినసాగిరటంచుఁ గృశించు నెంతయున్.

మాధవమంత్రి.

ఇతఁడు భగవద్గీతలను నాలు గాశ్వాసముల పద్యకావ్యమునుగా రచియించెను. ఇతఁడు గోదావరీమండలములోని నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. గిరిమనమంత్రి పుత్రుఁడు; కిడాంబి వేంకటాచార్యుల శిష్యుఁడు. ఈతని గ్రంథమునందు లక్షణవిరుద్ధములైన ప్రయోగము లనేకములు గానఁబడుచున్నవి అయిన నితఁడు తనగ్రంథమునందు దక్షోజి పండితవిరచితమయిన భగవద్గీతలలోకంటె వృత్తముల నధికముగా వేసియున్నాఁడు. ఇతఁడు తనకృతిని భద్రాద్రిరాముని కంకితము చేసెను. ఈతని పుస్తకమునుండి రెండు మూఁడు పద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

మ. ధరఁ బాలిశ్యుక లోభకాంక్షయుతుఁడై ధార్తేశుల న్మిత్రులన్
గురురాజీక్రితఁ జంపఁగాఁ దలఁచి తాఁ గ్రూరాత్ముఁడై యున్నచోఁ
బొరిఁగొన్నన్ దురితంబు చెందు వినుమీ పాత్తొల్ల నాకేల య
స్థిర మీకాయము దీనికై కులజులం ద్రెళ్ళింపఁగాఁ బాడియే?— ఆ. ౧.

శా. విద్వస్సుఖ్యుఁడు కర్మపుంజములు తా నిర్ధ్యుక్త మార్గంబుచే
మద్వాక్యంబులరీతి సల్పుచును సాత్త్వం గాంచి యవ్వేళలన్
హృద్వ్యాసంబున మోహ ముప్పతిల వర్తించు న్మమత్వాది రా
గద్వేషంబులు లేక యోగి సమతన్ గంభీరుఁడై ఫల్గునా.— ఆ. ౨.

చ. పరులు నుతింపఁ బాలు నని పల్కుచుఁ జిత్తములం దలంచి సు
స్థిర ఘనబుద్ధి లేక ఫలసిద్ధిని గాంక్ష యొనర్చు దంభులై
యురవశనటిత్యాగమున కెంతొ విరోధము చేయుటట్టి యా
నరు లొనరించు యజ్ఞము ఘనంబుగ రాజసయజ్ఞ మర్జునా.—అ. ౪.

గోపాలుని-సింగయ్య.

ఈకవి భారవికృతమైన కిరాతార్జునీయ మను సంస్కృతకావ్యమును నయిదాశ్వాసముల గ్రంథముగాఁ దెనిఁగించెను. ఇతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; మౌద్గల్య గోత్రుఁడు; భాస్కరామాత్యపౌత్రుఁడు; వీరనమంత్రి పుత్రుఁడు. ఈకవి కర్నూలు మండలములోనివాఁడు. ఇతఁడు తనగ్రంథమును శ్రీమదహోబల లక్ష్మీనృసింహస్వామి కంకితము చేసెను. ఈకవిపుత్రుఁ డెనుబదిసంవత్సరములక్రిందట జీవించియుండెను. కాఁబట్టి కవి నూఱుసంవత్సరములక్రిందటివాఁడు. ఈతని కవిత్వము రసవంతమయి సలక్షణ మయినదిగా నున్నది. కిరాతార్జునీయకావ్యములోని కొన్నిపద్యముల నిందుఁ బొందుపఱుచుచున్నాను—

చ. కొలిచినభృత్యకోటి ననుకూలత నొప్పెను మిత్రులట్ల మి
త్రుల మతి బంధువర్గములతో సరిగాఁ గను బంధుజాలమున్
వెలయఁ గృతాధిపత్యమున విశ్రుతమాతనుఁబోలె సాదరం
బలరఁగఁ దన్నయుం దగుచు నాగయు లెస్సగ సంతతంబునన్ —అ. ౧.

ఉ. భానుకరప్రసారపరభాగితలస్ఫురదింద్రనీలసం
తానవిరాజమానరజతస్ఫటికాంచితకుడ్యదీధితుల్
మానుగ నెంచిచూడ దినమధ్యమునందును గౌముదీభ్రమన్
బూనుత మాటిమాటికిని బుట్టఁగఁ జేసెడుఁ జూడు విగ్గిరిన్ —అ. ౨.

ఉ. కొప్పులు వీడఁగా నడిచి కొజ్జఁగిదండలు జాఱఁగొట్టియున్
గప్పురగంధము ల్చెదరఁగా వసఁ దాఁకియుఁ బెక్కునేరముల్
తప్పక యిగ్గతి న్సలిపి తత్సతు లందఱిఁ బ్రీతిచేబలెన్
దప్పర మైనకంపమునఁ దేలుచునుండెను వీమ లత్తఱిన్.—అ. ౩.

మ. అటులైన న్మతిరోషమియున్న వినుమీ యారాజు నీప్రాణసం
కట మా వేళను వచ్చి నూకరముఁ దా ఖండించి రక్షించె ని

న్నటుగా నం బరమాప్తుఁ డంచు మదిలో హర్షించి వైరింప కొ
క్కటియైయుండు కృతజ్ఞతానిలయు లోఁగా ధగ స్సజ్జనల్ — ఆ. ౪.

మ. జయవాంఛ న్విదనాడుచుం బఱచునాసైన్యంబులా జూచిఁక
దయపుట్టన్నాలోన నర్జునునకుం దర్కింప నట్లేకదా
భయులై చిక్కిననీచశత్రుల దయం బాటించి రక్షించిఁక
నయమును గీర్తి మహాత్ములౌనరుల కెన్నఁ గావె యుద్ధంబులన్. ఆ ౫



గూళికల్లు-వేంకటరమణకవి.

ఇతఁడు కనకరంజితశిఖామణిపరిణయ మను విక్రమార్కునిగూర్చిన యాఱాశ్వాసములపద్యకావ్యమును రచియించెను. ఇతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; వేంకటమాత్యునకును రంగమాంబకును కుమారుఁడు. ఇతఁడు హరివంశమునుగూడఁ దెనిఁగించినట్లు కవినిగూర్చి వేంకటేశ్వరుఁ డన్నట్లున్న కనకరంజితశిఖామణిపరిణయములోని యీ క్రిందిపద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది—

సీ. నీయిష్టదైవంబ నిన్నుఁ బ్రోచుచుండెను శ్రీవేంకటేశుండ నీ వెఱుంగు
మోవత్స యిప్పుడు నీభావంబు తెలిసి వచ్చితి గూళికల్వంశశేఖరుఁడవు
వేంకటామాత్యుఁడై వెలయుమంత్రికి జక్కలేటివంశజయావధూటి గంగ
మాంబకు జనియించి మాపేరుగొన్న వేంకటరమణుఁడవు సత్కవివి మాకు
మునుపు హరివంశ మంతయుఁ దెనుఁగు చేసి
యంకిత మొనర్చితివి విక్రమార్కచరిత
మిఁకఁ బ్రబంధ మొనర్చి మాకిమ్ము సిరులు
శుభము లొసఁగెదనని పల్కె సుముఖుఁ డగుచు.

ఈ వేంకటరమణకవి నూఱుసంవత్సరములక్రిందట నుండినవాఁడు. ఈతనికవిత్వము రసవంతమయినదే. కనకరంజితశిఖామణిపరిణయములోని రెండుపద్యముల నిందు దాహరించుచున్నాను—

ఉ. అంత నితాంతమామకతపోగ్ని దహింపఁ బురంబులో మహా
కాంతుఁడు మిత్రబాంధవనికాయముతోఁ బరిదగ్ధుఁడై నని
క్లెంతయు ఘోరకాననము వృద్ధి వహించె మదీయజీవముల్
చింతిలి మస్తకాంతరముఁ జెందుట నేదరిగాన కుండెరన్.—ఆ. ౧.

చ. తెలిపినవారు రంజిలుచు దేవర దేవరకు న్వరంబు ని
ర్మలమతి నిచ్చెఁ గావునఁ గుమారుని మారునివంటివాని స
త్సిరి గలవాని సర్వజనమిత్రుని మిత్రునిఁజూడ్కి సత్ప్రతా
పలసితుఁ గాంచి యొప్పను శుభంబుల భంబులఁ దేలిచాద్భుతన్ — ఆ. ౫.

కృష్ణకవి.

ఇతఁడు శకుంతలాపరిణయ మనెడి మూఁడాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచించెను. ఈకవి మైత్రేయసగోత్రుఁడు; నారసింహార్యునిపుత్రుఁడు. కవి తనయింటిపేరేదో తా నేతెగ బ్రాహ్మణుఁడో చెప్పకొనలేదు గాని శకుంతలాపరిణయ ప్రథమాశ్వాసములోని యీక్రిందిపద్యములనుబట్టి చూడఁగా నితఁడు వైష్ణవుఁ డైనట్లూహింపఁ దగియున్నది—

మ. నను రామానుజపాదపద్మ యుగళీనవ్యావ్యయధ్యానపా
వనభద్భాగవతావతంసపదసేవాసక్తచిత్తున్ మరు
త్తనయారాధనచారులబ్ధకవితాధారున్ సదారూఢభా
వన నాస్థానకవిన్ నిజాశ్రితుని బిల్వంబంచి పల్కెం గృపన్.

క. పౌత్రుఁడవై మైత్రేయస। గోత్రుఁడవై నారసింహగురువర్యునకున్
బుత్రుఁడవై వెలయుదువీ। ధాత్రిన్ మాపనుపు సేయఁదగుఁ గృష్ణకవీ.

ఈగ్రంథము చిలుకమఱ్ఱి పాపయ్య యను కమ్మనాయని ప్రేరణమువలన రచియింపఁబడినది. కవి నూఱుసంవత్సరములక్రిందటివాఁడు. ఈగ్రంథము పిల్లవసుచరిత్ర మని దాక్షిణాత్యులు కొంద ఱనుచున్నారు గాని యీప్రాంతములయందు దీనికట్టి ప్రసిద్ధి లేదు. అబ్బనామాత్య విరచితమైన కవిరాజమనోరంజనమును, సూరకవి ప్రణీతమైన కవిజనరంజనమును, పిల్లవసుచరిత్ర మని యిచ్చటివారు చెప్పుదురు. ఈగ్రంథకవిత్వము శ్లాఘ్య మైనదే యైనను, పిల్లవసుచరిత్రమని చెప్పఁదగినంత శ్రేష్ఠముగాలేదు. ఈకవి యనేకపద్యములను వసుచరిత్రాదిగ్రంథములను జూచి వానిలోని పద్యములవలె రచియించి యున్నాఁడు. ఇందుకు నిదర్శనముగా వసుచరిత్రములోనిపద్యము నొకదానిని శకుంతలాపరిణయములోనిపద్యము నొకదానిని జూపుచున్నాను—

ఉ. కొండఁట విల్లు వేదలకుండలిరాజఁట నారి యమ్ము నం
తుండఁట బైటిపల్లియలఁ దున్నినవాఁడఁట యొండురెండు భ
ర్గుం డిది నిండుపౌరుషమొకో యని గెల్వవె ముజ్జగంబు లు
ద్దండత నొక్కతుంటవిలు దాల్చి యంటినఁ గందఁమూపులన్. — వసు. చ.

ఉ. తుంటఁట కార్ముకంబు కరదొట్టిన తేంట్లఁట వింటినారి చే
నంటినవాఁడు తూపులఁట యుప్పలపాలఁట కేతనంబు వా
గంటిపులుంగు గుజ్జుమఁట కాయము లేదఁట నీకు లోకముల్
గొంటెతనంబున న్గెలిచితో నిది యచ్చెరియంబు మన్మథా.—శకుంత

ఇందప్రశస్తంబులగు ప్రయోగంబులును గొన్ని కానఁబడుచున్నవి.

క. ఆఖేటమునకు ధాత్రీ। శేఖర్షభుఁ డనుమతింప లేలెం డనుచున్
శ్లాఘించుచుఁ బశువారుల। లాఘవమునఁ బిలిచి రగ్గలంబుగ వారల్.

ఇందు శ్లాఘించు 'లాఘవము' అనుపదము లప్రయోగము లైనను గావలెను, ఖఘల కొండొంటికిఁ గూర్చినయప్రశస్తప్రాసము లైనను గావలెను. ఈపుస్తకములోని మంచి భాగము లనేకములు కాళిదాసుని యభిజ్ఞాన శాకుంతలనాటకమునుండి తెనిఁగింపఁబడి నవి. అభిజ్ఞాన శాకుంతలములోని మనోహరములైన నాలుగుశ్లోకములలో రెంటిని గవి యీక్రిందిరీతిని దెనిఁగించియున్నాఁడు—

చం. కనుఁగవ బాష్పపూరములు గ్రమ్మెను గద్గదకణ్ఠమై యెలుం
గనువున రాదు నా హృదయ మాకుల మయ్యెడు మేను గ్రాస్పడుం
బెంచినవారి కింతవగఁ బిమ్మటిఁ గ్రమ్మెనుఁ గన్నవారలుం
దనయను బంపలేక పరితాపభరంబున నెట్లు సైతురో.

మ. గురుశుశ్రూషలు సేయుమీ సవతులన్ గూర్మి న్విలోకింపుమీ
పరివారమ్ములఁ బ్రోవుమీ సిరుల గర్వస్ఫూర్తిఁ గైకోకుమీ
పురుషుం దూలకుమీ సఖుల్ నడచు నేర్పు ల్నీకు సూచించితిన్
దరుణీ లోకమతల్లి చేకొనవె మాతల్లీ మదీయోక్తులన్.

ఇట్టున్నను మొత్తముమీఁదఁ గవిత్వము ప్రౌఢమనియే చెప్పవచ్చును. కవిత్వప్రౌఢిమ తెలియుటకయి శకుంతలాపరిణయములోని రెండుపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడు చున్నవి—

ఉ. మోవ మొగ్చెఁ బుష్పముల మ్రుగ్గులపై నొఱపైన మొగ్గలన్
గేదఁగి పూలసెక్కములఁ గ్రందలిరాకుల తోరణంబులన్
బ్రోది వహించు పక్వఫలపుంజములన్ శుకకోకిలాళిస
న్నాదములన్ నికుంజభవనంబుల నీలనృపాలసూతికిన్.—ఆ. ౧.

శా. పాయస్యంబులు పల్కు నేల నృపతీ పన్నీరకర్పూరక
ర్పూగస్ఫాగపటీరసౌరభపయః పూరంబె జంద్రాతపం

బారామానిలసేవనంబు ముఖ మీ రక్తాంతమం గాంతురా
పేరాశంబుగఁ బుత్రగాత్రమిళనం బెట్లుండునో చూడుఁడీ.— ఆ 3.

వల్లూరి-నరసింహకవి.

ఇతఁడు వాగ్నచిత్తీపరిణయ మనుమూడాశ్వాసముల ప్రబంధము రచియించెను. ఈకవి యాపస్తంబసూత్రుఁడు; కౌండిన్యగోత్రుఁడు; హనుమత్కవిపుత్రుఁడు; ఆఱువేలనియోగికులపవిత్రుఁడు. ఇతఁడు నూఱు సంవత్సరముల క్రిందటివాఁడని తోఁచుచున్నది. ఈతనికవిత్వము రసికజనహృదయాహ్లాదకరముగా నున్నది. కవితాపటిమ తెలియుటకై వాగ్నచిత్తీపరిణయములోని మూఁడుపద్యముల నెత్తి చూపుచున్నాను—

చ. తనయుని ముద్దుపల్కు చెవిఁ దార్కొన సంతసమందుచున్న త
జ్జనకుని కీతి మానుకవచశ్శ్రీప్రకరంబు వినంగఁగోరి మీ
తనసి నవేక నిట్లు సెలవిచ్చుట నాయెడఁ గూర్మిఁగాద మీ
పనుపున విన్నవించెదను బద్ధదళాత్మకుశప్రసంగముల్.— ఆ. ౧.

ఉ. వందుర నేల యిట్టు మగవా తిగవా నగవా చూడ కీ
యందజిలోఁ జెప్పుమగదా పగదా యగదా యటంచు నా
గంమ రటించు నిట్టు యమునన్ నునుగం దొడఁగం దలంచి నీ
కందువలింక మాను కొఱగాదఱగా తెఱగాను నెచ్చెలీ.— ఆ. ౨.

ఉ. కోసలుఁ డాత్మసేనృపులకున్ వృషభంబులఁ బట్టరామికిన్
గాసిలి వీఁక బట్టుకొని కట్టినవాఁ కిఁ గన్య నిత్తు నే
బాస యొనర్చువాఁడ నని పల్కితి నింకిటఁ దప్పి తేని పెన్
దోసము తప్పు నీకొమరితో జతగూర్పఁగ నెవ్వఁ డబ్బునో.— ఆ 3.

గొంతేటి-సూరన్న

ఇతఁడు కృష్ణాభ్యుదయ మనెడి యైదాశ్వాసములపద్యకావ్యమును రచించెను. ఈకవి తన్నుగూర్చి కృతిపతి యైనబొల్లాప్రెగడ కామమంత్రి పలికినట్లుగా గ్రంథాదియం దీపద్యమును వ్రాసికొనియున్నాఁడు—

మ. ననుఁ గొంతేటిలసత్కులున్ జెలిమియొప్పన్ దాను వీక్షించి నూ
గన నీ వక్కజమైనసత్కవివి యోగ్యశ్రేణు లగ్గింప భ

త్తిని కృష్ణాభ్యుదయప్రబంధము జగద్గేయప్రమేయంబుగా
నొనరం జెప్పుము మెప్పు లప్పతిల సద్యోగానురాగంబునన్.

ఈకవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు; కామయామాత్యపౌత్రుఁడు; కాశిరాజపుత్రుఁడు. ఈతనికవిత్వ మంతశ్రేష్ఠ మయినదని చెప్పఁదగినది కాదు. ఇతఁడు నూఱుసంవత్సరములక్రిందట నుండినవాఁడు. కృష్ణాభ్యుదయములోని రెండుపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి:—

ఉ. దేవకిగర్భగోళమున దేవశరణ్యుఁ డగణ్యపుణ్యసం
భావితభద్రమూర్తి యగుపంకజనాభుఁడు భవ్యలాభుఁడై
శ్రీవెలయం బ్రతిష్ఠిత వసించె జగజ్జనరక్షణక్షమన్
భావభవాబ్జభూప్రభవభావుకుఁ డయ్యును ధీనికాసతన్.—ఆ. ౧.

చ. పదముల వ్రాలి బాలకుని కైదయసేయుము తప్పు చేసితిన్
సదమలచిత్సుఖాకరుద సత్తను యుత్తమ మైనీకథా
భ్యుదయము గోరి నీపదపద్మపరిమళము లగవచ్చినాఁడ నా
కొదవలు దీర్ప దేవతలకెట్లపె హర్పఁ దదర్ప నీవెకా.—ఆ. ౪.

బేతపూడి-కృష్ణయ్య.

ఈకవి జానకీరాఘవ మను నయిదాశ్వాసములప్రబంధమును రచియించి దానిని కమ్మప్రభు వయిన యడపానాగప్ప కంకితము చేసెను. ఈపుస్తకమునుగాక కవి యలమేలుమంగావివాహము, పండితమనోభిరామము, అనుగ్రంథములను రచించిన ట్లవతారికలోని యీక్రిందిపద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది—

సీ. మఱి శ్రీమదలమేలుమంగావివాహంబు శ్రీజగన్నాయకార్పితము చేసి
రహిఁ బండితమనోభిరామశృంగారకావ్యము ధవళాద్రిరాయనికి నొసఁగెఁ
బహుకల్పనాకల్పబంధురోక్తులతోడ రచియించె జానకీరాఘవంబుఁ
బ్రాకటప్రాసాదపంచాక్షరీమంత్రజపపరాధీనరసజ్ఞుఁ డితఁడు
హరికథలె కావ్యములు చేసినాంధ్రభాష। యందుమద్భక్తుఁడితనిచెన్నొందుకావ్య
రత్న మైనట్టిజానకీరాఘవంబు। శ్రీకరం బగు నారధాత్రీశలేంద్ర

ఈకవి శ్రీవత్సగోత్రుఁ డైన యాఱువేలనియోగి. ఈతనికవిత్వము సరసముగానే యున్నది. ఇతఁడు నూఱుసంవత్సరములక్రిందటివాఁ డయియుండును. జానకీరాఘవమునుండి రెండుపద్యము లిం దుదాహృతము లగుచున్నవి:—

చ. పృథులకుచప్రకాశనులు బింబఫలాధరసద్రుచుల్ సుధా
మధురపికానులాపనులు మత్తమయూరవిహారముల్ శుభ
గ్రథనవినీలపద్మభ్రమరకంబులు కప్రపుఁ జెక్కులున్ వసీ
మధుకరవేణికల్ ప్రజను మాధవుఁ డం దమరాగ మూనఁగన్.—ఆ. ౪

శా. ఆకోదండము రామభద్రుఁడు సముద్యల్లీల నీక్షించి శాఁ
గైకోఁ జూచి ప్రదక్షిణంబుగ భుజాగర్వంబుతో వచ్చి పూ
ర్ణాకల్పంబుగ దానిఁ బుచ్చుకొని నిష్పారంబుగా నంతఁ దా
నాకర్ణాంతముగాఁగఁ దీసి విఱిచెన్ హాస్యప్రభావంబునన్.—ఆ. ౫.



బసవరాజు నాగేంద్రకవి.

ఇతఁ డానందసుందరీచాతుర్యవిలాస మను మూఁడాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఈకవి యాఱువేలనియోగి; పాపనామాత్యుని కుమారుఁడు. ఇతఁడు సుమారు నూఱుసంవత్సరములక్రిందట నుండియుండును. ఆనందసుందరీచాతుర్యవిలాసమునుండి రెండుమూఁడుపద్యములను గవి కవిత్వకౌశలమును జూపుటకయి యిందుఁ బొందుపఱుచుచున్నాను.—

ఉ. క్షోణిప యాతఁ డక్కుధరకూటశిఖాంతరమందుఁ గాంచె న
క్షీణజలోచ్ఛల న్నదజశీకరబంధురసింధురార్భక
శ్రేణిని హంసకోకబకచిత్రితరమ్యవిశాలసైకత
శ్రోణిని దీర్ఘవేణిని బకప్రఘరాణిని గృష్ణవేణినిన్.—ఆ. ౨.

ఉ. భూమిత యాతఁ డక్కమలపూరములోపలఁ గాంచె నల్లస
ద్భాసుసహస్రరమ్యమణిభాసితభోగవిభూషు నానవో
న్నానితకైటభారిగుణమంజులసౌఖ్యపర స్తదోషు నం
భోనిధికానవాకలితభూధరబాహువిశేషు శేషునిన్.—ఆ. ౨.

ఉ. దైన్యము దక్కి చాపశరదారుణఖడ్గము లూఁపట్టి యు
న్యోన్యవధాశచేఁ బెనఁగునప్పుడు చూడు మురారిశక్తిన
త్యున్నతిఁ దద్బలంబు నధికోజ్జ్వలరోధులు పిచ్చలింపఁగా
జన్యమునందుఁ గూల్చెడను జక్రిని శుక్రుఁడు తల్లడిల్లఁగన్.—ఆ. ౩.

మాచవరపు-పాపనామాత్యుఁడు.

ఇతఁడు నందవరీకచరిత్రము రెండాశ్వాసముల గ్రంథమును రచియించెను. ఈనందవరీకులచరిత్ర మీవలనే యిందు వ్రాయఁబడినది. కవి నందవరీక నియోగి బ్రాహ్మణుఁడు; శ్రీవత్సగోత్రుఁడు; వేంకటాచలమంత్రిపుత్రుఁడు. ఇతఁడు తన వాసస్థలాదులనుగూర్చి యిట్లు చెప్పుకొనియున్నాఁడు—

సీ. శ్రీమించు వినుకొండసీమలో నల్లయనంతవరం బనునగర మొకటి
కొమరొప్పు బెల్లముకొండదేశంబున మానితంబై యొప్పు మాచవరము
గ్రామద్వయంబునఁ గాణాచి యేకభోగముమీఱ వెలసినఘనయశుండు
పెద్దనామాత్యుండు ప్రియురాలు జ్ఞానాంబ వారికి జనియించె వరసుతుండు
పాపనాహ్వయుఁ డనఁ బ్రఖ్యాతుఁడై యొప్పు నాతనిభార్య శ్రీయచ్చమాంబ
వారికి ముగురుపుత్రులు వరుస సుతులు। ముదముతోడుత వసుధఁ ద్రిమూర్తు లనఁగ
నగ్రజుఁడు వేంకటాచలం బనెడుపేర। బ్రబలి కెక్కెను విభవసౌభాగ్యగరిమ.

క. అతనిదేవి పతివ్రత। సీత యరుంధతినిబోలి సృష్టిని వెలసెన్
చేతోమోదంబున సం। ప్రీతిని శ్రీకొండమాంబ ప్రియము జనింపన్.

ఉ. శ్రీపరమేశుసత్కరుణ శ్రీవిలసిల్లఁగ వారికిన్ సము
ద్దీపితచారుమూర్తు లతిధీయుతు లిద్దఱుపుత్రు లందులోఁ
బాపన నగ్రజుం డనయ భాసిలి సత్యము దేవభక్తియున్
బ్రాపుగ నమ్మి సద్గురునిపాదములే గతియంచు నున్నెడన్.

నందవరము లిప్పు డనేకములు కానఁబడుచున్నవి. పూర్వకాలమునందు నందఁ డేలినట్టియు నందవరీకుల కియ్యఁబడినట్టియు నందవరము కర్నూలుమండలములోనిదయినట్టు కవి యీక్రిందిపద్యమున వర్ణించియున్నాఁడు—

సీ. అందమై విలసిల్లుఁ గందనోలీసీమలో నందవరం బనునగర మొకటి
తత్పట్టణంబుసౌందర్యంబుఁ గొనియాడఁ జిత్ర మెవ్వారికి విచిత్ర మరయ
సుందరం బగుచు సంక్రందనపురిఁబోలి యిందిరాదేవికి మందిరమగు
గడురమ్యమై చాలఁ గడు నొప్పుచుండును గూపతటాకము ల్మురువుగులఁ
బంకజాకరవిలసితపద్మనికర। మధురమకరందరసపానమత్తమధుప
సరసఝంకృతసంగీతిసంకులంబు। నగుచు రంజిల్లు వీక్షింప నవనియందు

ఈపద్యములోని యనావశ్యకములయిన పదముల ప్రయోగమునబట్టియే యీకవిత్వ

మంత మంచిదికాదని చదువరు లెఱుఁగవచ్చును. ఇతఁడు నూఱు నూటయేఁబది సంవత్సరముల క్రిందటివాఁడేమో! నందవరీకచరిత్రము రెండాశ్వాసములనుండియు రెండేసిపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి:—

మ. శివమం దెల్లను రాజ్యభారముఁ దగం దీర్పుచు న్మరి రాత్రులం
దవలీలం జని జాహ్నవీసలిలమం దారూఢిగా స్నానమున్
సవిశేషంబుగఁ జేయుచు న్విరత మీచందంబునన్ రాజపుం
గవుఁ డంహోరహితప్రభావతముఁడై గాంభీర్య మింపొందఁగన్ —ఆ. ౧.

ఉ. ఒక్కమహానుభావుఁ డిటవచ్చి దయారస ముప్పతిల్లఁ గల్
దిక్కుల దివ్యతేజములు దీటుకొనం గడుసత్వవిభావుఁడై
మక్కువ యోగవాగ మనుమంత్రము నా కుపదేశ మిచ్చి తాఁ
జక్కఁగ నిచ్చి పాదుకల సంభ్రమ మొప్పఁగ నేగె నంతటన్ —ఆ. ౧.

ఉ. నందవరంబు మాకును ఘనంబుగ నచ్చట ధారపోసినాఁ డ
త్సంగతిఁ దాము గూడుకొని శుభ్రతరం బగుజాహ్నవీజలం
బందులఁ గాన వచ్చితిమి యాతనితో ముతఁ దెల్పి వేగ మా
కుం దగఁజెప్పు మన్న ననుకూలత నచ్చెరువుంబు దోఁపఁగన్. —ఆ. ౨.

ఉ. భూసురకోటి వచ్చుటకు భూపతి యాత్మఁ గలంగి దానముం
జేసితి మున్న వీరల కజేయులు గావునఁ దప్పినన్ విప
ర్యాసముఁ బ్రత్యవాయమును రాఁగల దిచ్చిన విత్తహీనమా
మోసము వచ్చె నెట్లనుచు మోమొకయించుక వంచె నంతలోన్. —ఆ. ౨.

కృష్ణదాసకవి

ఇతఁడు రాధాకృష్ణవిలాస మనుపేర జయదేవవిరచితమైన గీతగోవిందమును మూఁడాశ్వాసముల కావ్యమునుగా రచియించెను. ఈతనితండ్రి వేంకటదాసుఁడు. ఈతఁడు శూద్రకులజుఁడని తోఁచుచున్నది. అయినను కవిత్వము హృద్యముగానే యున్నది. రాధాకృష్ణవిలాసములోని మూఁడుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

చ. అలఘుభుజాబలంబులు నొయ్యారము లత్యసమానసాహసం
బులు నెర వైనసాధనలు పోటరిపంతము లేకవీరతల్
చలమరితెంపులున్ జవవిలంఘనముల్ నిలసన్ని యుద్ధతుల్
గలిగినకాల్బలంబు కటకంబున డంబున నొప్పు నెప్పుడున్ —ఆ. ౧.

ఉ. కూరిమి చేయు దిక్పతుల కోరిక లీరిక లెత్త రావణో
దారశిరంబులం దునిమి దద్దిశలన్ బలిపెట్టి సర్వభూ
భార మడంచి మానిజనభావనల న్విహరించినట్టిదు
ర్వారబలాభిరామ ధృతరాఘవరూప నినున్ భజించెదన్.— ఆ. ౧.

ఉ. ధ్యానము చేతఁ జూచెద సుధానిధితోఁ బ్రతివచ్చునట్టి రా
ధానన మిష్టకోపజనితారుణమై కడువంకలై బొమల్
పైఁ మఱంగ శోణకమలంబునఁ ద్రిమ్మరునంచరీకసం
తానరవవిలాసములు తా నొక్కనియుండక మాననేర్చునే.— ఆ. ౩.

చెన్నూరి–శోభనాద్రి.

ఇతఁడు బిల్హణీయకథను శృంగారసుధాసముద్రపూర్ణచంద్రోదయ మను పేరను నాలుగాశ్వాసముల ప్రబంధముగా రచించి గుమ్మనపు పాపన్నపతి కంకితము చేసెను. కృతిపతిగాని కృతికర్తగాని యెప్పు డుండినవారో తెలిసినదికాదు. కృతిపతి పద్మనాయకకులసంభవుఁడయి గుళ్ళపాటి పురాధీశ్వరుఁ డయినజగ్గనప్రభుని కుమారుఁడు; కృతికర్త యాఱువేలనియోగియైన చెన్నూరి రామచంద్రుని కుమారుఁడు. కవిత్వము ప్రౌఢముగా నున్నది. శృంగారసుధాసముద్రపూర్ణచంద్రోదయ మనెడి యీ యామినీపూర్ణతిలకకథనుండి రెండుమూఁడుపద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను:—

చ. చక్కనివాఁడు మాటలకు జాణ కళాగమసాహితీచణుం
డక్కట బిల్హణుం డితనియందము చూచిన మందయాన ల
మ్మక్కయటంచు భర్తలను మాని పయింబడివచ్చి నిచ్చలుం
జొక్కకయుందురే రతులఁ జొప్పగునే మన కీతఁ డుండినన్.— ఆ. ౧.

ఉ. అధముఁడు బిల్హణుండు తనయా తెరచాటున నుండి నీవు స
ద్గ్రంథము లన్నియుం జదువఁగావలె నీతఁడు బుద్ధిమాతవా
తంధయసార్వభౌముఁ డని తండ్రి విధించిన నమ్మియుంటి జా
త్యంధుఁడయేని యీతఁడు సుధాంశునిఁ గాంచను శక్తుఁ డెట్టులౌ?— ఆ. ౩.

మ. ఇఁకయా రాజకుమారుల న్విడిచి విద్యాంశుల్ గ్రహింపంగ నీ
మన సెట్లొప్పెను రాజకన్యవుగదా మర్యాదయానా ధరన్
వినవే పెద్దలు చెప్పుచుందురుగదా విద్వత్సుదారిద్ర్యతా
యని తద్వాక్యము వ్యర్థమయ్యెనుగదా హా యేమి చేయందగున్.

కోటీశ్వరుఁడు.

ఈకవి భోజకన్యాపరిణయమనెడి యైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఈతనిది రసవంతమైన కవిత్వమే కాని యందందు వ్యాకరణవిరుద్ధము లయిన ప్రయోగములు కానఁబడుచున్నవి. భోజకన్యాపరిణయమునందు రుక్మిణికిఁ గృష్ణునితోడి వివాహకథ చెప్పఁబడియున్నది. కవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; చక్రప్పకును మంగమ్మకును నందనుఁడు. ఈతనికాలము మొదలయినవానినిగూర్చి యేమియుఁ దెలియదు. ఇతఁడు నూటయేఁబది సంవత్సరములక్రిందట నుండియుండవచ్చును. ఈతని ప్రబంధములోని యొక్కొక్క యాశ్వాసమునుండి యొక్కొక్క పద్యము నిందుఁ బ్రదర్శించుచున్నాను—

ఉ. కోమలియార్త్త చందనము కుంకుముతోడనగూర్చి యంత న
త్తామరసాక్షుమై నలఁదఁ దద్దయు నొప్పె మనోహరాకృతిన్
సోముఁడు నీరజాప్తుఁడును జాడ్కలయందు వసించియుండుటన్
గాముఁనిఁగూడి యాతపము గ్రమ్మివెలింగెడు నంద మొందుచున్.—ఆ. ౧.

మ. జనకీర్తిప్రదఘోషపంకజననస్ఫారాయశశ్రీప్రాప్తివో
పవరాశిం దప మొందిశంఖముకలస్వానామృతౌఘంబు శో
భనరేఖాత్రయభాసురంబు నయి తద్భామాగళత్వంబు నొం
దిన ముక్తావళి తద్భవత్వమున నే చెందెన్ హారవామాకృతిన్.—ఆ. ౨.

మ. అన నబ్జాస్య యనున్ వయస్యలకు నీయబ్జాక్షిఁ గైసేయుమం
చని నే సొమ్ములపెట్టె తెచ్చి మణిభూషానేకము ల్వానఁబో
యిన నొండేనియుఁ బాటిగామిఁ జెలి యేమే చెల్ల నాసొమ్ము లే
వని ఖండించుచుఁగాని తేర దెలుఁగన్ స్వప్రాప్తకార్శ్యోన్నతిన్.—ఆ. ౩.

శా. భద్రేభంబులఁగూల్చు సింహముగతిన్ బ్రత్యర్థిభూపాలురన్
రౌద్రోల్లాసవిలాసము న్మెఱయఁ బోరన్ గెల్చి నానాదిగ
త్క్షుద్రశ్రీలకు నాటపట్టగుచుఁ బొల్పొందు న్నాసవుండో యనన్
భద్రాధీశుఁ డితండు చూచితివె శ్రీమద్రాజబింబాననా.—ఆ. ౪.

చ. సురవరదత్తమండనవిశోభితుఁడై హరి యిట్లు రుక్మిణీ
పరిణయకాంక్ష నుండుటయు భానుఁడు కన్గొని తాను నట్ల యా
హరికి ననర్ఘరత్నములఁ జర్పణ చేయఁదలంచియో యనన్
బురపడిఁ బశ్చిమాంబునిధితీరమున న్నిలిచెన్ ద్వరాదృతిన్.—ఆ. ౫.

చల్లపిల్ల-నరసకవి.

ఇతఁడు యామినీపూర్ణతిలకావిలాసమను పేరిటో బిల్హణచరిత్రము నాల్గాశ్వాసముల శృంగారకావ్యముగా రచియించినకవి. ఈతనికావ్యము పూర్వోక్తమయినబిల్హణీయముకంటె మిక్కిలి రమణీయముగా నుండును. ఈకవి వైదికబ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబ సూత్రుఁడు; భారద్వాజసగోత్రుఁడు; కామకవి పుత్రుఁడు. ఈకవి తాను గొంతకాలముక్రిందట మృతుఁడయిన పిఠాపురపురాజుగారి పితామహుఁడగు శ్రీరావు నీలాద్రిరాయనింగారి కాలములోఁ దదాస్థానములోని కడియమను గ్రామమునం దుండినట్టు యామినీపూర్ణతిలకావిలాసములో నీక్రిందిపద్యమునఁ జెప్పికొనియున్నాఁడు—

సీ. త్రిభువనపూతకృత్తిక్రియుగల్గు గౌతమీతీరవితీర్ణధాత్రిప్రసిద్ధ
తర మైనకంకణపురవరసంస్థానభూమిఁ జెందినవాఁడ భూసురుండ
శ్రీరామనామమంత్రారాధనపరుండ సకలవిద్వన్మహాజనహితుండఁ
బూజ్యతరప్రాజ్యరాజ్యసత్పీఠికాపురవరసామ్రాజ్యపరివృఢుండు
విమలరేచర్లగోత్రపవిత్రమూర్తి। రావు వేంకటనీలాద్రిరాయనృపతి
చేత సత్కృతి నొంది ప్రసిద్ధి నొందు। నట్టి నరసయనామవిఖ్యాతయశుఁడ.

కడియమనెడి యీగ్రామము రాజమహేంద్రవరమునకు మూఁడుక్రోసులదూరమున కాకినాడకాలువయొడ్డున నున్నది. శ్రీరావు వేంకటనీలాద్రిరాయనింగారు నూఱుసంవత్సరములక్రిందట నుండినవారై నందున నాతనికాలములో నుండినకవియు దాదాపుగా నూఱుసంవత్సరములక్రిందటివాఁడు. ఈయనకవిత్వము రసవంతమయి ప్రౌఢముగా నున్నది. ఈయన కవనరీతిని దెలుపుటకయి యామినీపూర్ణతిలకావిలాసములోని కొన్నిపద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను—

చ. నిరుపమసాహసాతిశయనిర్భరదుర్భరవైరివీరసం
హరణగణోత్సవోచితవిహారమహారథికప్రవర్తస
త్వరణయకార్యధుర్యతరధాణధణంధణనాదఘంటికా
నుగమితగర్జనీజవమనోరథముల్ రథము ల్పొగంబునన్.—ఆ ౧.

చ. ఘనకబరీస్తనాకృతులు కంధరమై ధరమై గమైక్యమై
చను నొగిఁ గంఠవక్త్రములు సాదరమా దరమా రమాకమా
దినుసుగ వాగ్ముఖాంగములు తేనెలతో నెలతో లతోక్తితో
నెనయగు నాభిజంఘగతి హేమకరిన్ మకరిన్ గరిన్నగున్.—ఆ. ౨.

ఉ. అమ్మకచెల్ల! చెల్లనగు నల్లికబల్లికమాటలాడి చి
త్రమ్ముబు పన్ని యన్నిటులు దారిచి మీ రుపు దండ తోఁకకై
గమ్మని గెలిచేయ నొడిగట్టితి రమ్మ ఛకేమి మాటలన్
నమ్మఁగరాదు మిమ్మనుచు నర్మిలి వేల్పులకతీరు మీకిఁకన్.—ఆ. 3.

చ. కలువ లెసంగఁ దామరలు కంది ముడుంగ దెస ల్వెలుంగ వె
న్నెలలు చెలంగ జక్కవలు నెక్కొని సేగి మునుంగఁ జీకటుల్
బలిమి నడంగ వేగమరుఁ బ్రాయపువారల డెంద మందమై
పాలు పలరంగ వారినిధిఁ బొంగఁగఁజేయుచు రాజు రాజిలెన్.—ఆ. 4.

శా. స్వామీ నేరము లేదు నావలన నీసర్వంబు నీకృత్రిమ
స్తోమంబు న్నను భ్రాంతి ముంప సమయాసూభర్తిన్ మదీయానన
క్షేమాలోకనబద్ధకాండపటరాజిం గూర్చి తేఁ గాద మ
త్ప్రేమానందకరాశయగ్రహణకారి ప్రాప్తిగ మున్నుగన్.—ఆ. 5.

ఉ. రాముశరప్రయోగము సురప్రభువజ్రము చక్రిచక్రమున్
ధామనిధిప్రియాత్మజునిదండము కామరిపుత్రిశూలమున్
భూమి నొకప్డు రిత్త యయిపోయినఁ బోవుఁగాక యీగవి
స్వాములవాక్ప్రయోగములు బ్రహ్మకునైనఁ దరంబె త్రిప్పఁగన్.



అయ్యగారి - వీరభద్రకవి.



ఈకవి రాఘవయాదవపాండవీయ మను మూఁడాశ్వాసముల త్ర్యర్థికావ్యమును రచియించెను. ఈతఁ డాఱువేలనియోగి యైనశైవుఁడు; కౌండిన్యగోత్రుఁడు; సోమనారాధ్యపుత్రుఁడు. ఈతఁ డేకాలమునం దుండినవాఁడో నిశ్చయముగాఁ దెలియరాదు. ఇతఁడు నూఱు నూటయేఁబదిసంవత్సరముల క్రిందట నుండియుండవచ్చును. మూఁడర్థములు గల పద్యమునుబట్టి కవననైపుణి యిట్టిదని చెప్పుటకు వలనుపడదు. ఇట్టికవిత్వరచనయే కష్టము. అయినను గవి యవతారికలోఁ జెప్పిన

ఉ. హారికిరీటిద్రవిగ్రహానిహారికి నాశ్రితబృందదుఃఖసం
హారికి ధూర్తదేవరిపుహారికిఁ గౌస్తుభసజ్జ్వలన్మణీ
హారికి హస్తపద్మగమహారికి సాగరబాలికామనో
హారికి వాహనస్ఫణవహారికి శౌరికిఁ గేలు మోడ్చెదన్.

సీ. నిండుచందురుఁడాలు నీటుకేలఁగఁజాలు మొగముపైఁ జిఱునవ్వు మొలకలాడఁ
దెలిముత్తెములమించు తేటమాటాడించు నెలకూనయును దలఁ దళుకు లీనఁ
గొదమతుమ్మెదబారు నదలించితనరారు కడచూపు లక్కటికంబు నించ
జోడుగేదఁ దెల్పు సొగసుకత్తుకనల్పు మేవన్నెలకు వింతమిసిమి నొసఁగ
నలువ మొనలైనవారు తన్గొలిచి రాఁగ । గిబ్బ బాబాపయింబొల్చియబ్బురముగ
నెలమి చెన్నారఁగా వాఁగలను గానఁ । బడియెనుకన్నంటికన్నులపండువుగను.

ఇత్యాదిపద్యములనుబట్టి చూడఁగా నితఁ డాంధ్రగీర్వాణపదబహుళముగా మంచికవిత్వము చెప్పఁగలవాఁ డనియే తోఁచుచున్నది. ఈతనిగ్రంథములోని కొన్నిపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి.

శా. నానారత్నవిభూషితాఖిలజనానందదానుసంధాయిశ్వం
గానూనంబులు చారుగంధనుమశ్రీప్రాంచన్మహాపాదపా
శీనవ్యంబులు సద్వ్రుషానిగతముల్ లీలార్థగోత్రాళు లెం
తో నేత్రోత్సవస బు నాపఁ జెలుగొందుం దత్పురం బందునన్.—ఆ. ౧.

ఉ. ప్రాంచితకీర్తి రాముఁడు పంచశరజాతుఁడు కృష్ణమూర్తి దా
మించినవేడ్క నంప జ మీఱఁగఁ బెంచి విరాధరాజితో
దంచదనూ లీలల నుదాత్తముగా యవనాధ్రము న్నతు
గ్గాంచుచు నింద్రకీలధరాలితదీప్తి నతండు భాసిలన్.—ఆ. ౨.

ఉ. రాముని ధర్మరాజు రణరంగవిరాజితు నచ్యుతప్రభున్
నీమది మర్త్యుగాఁ దలఁచి నీతివిహీనతఁ బోరఁబోకుమీ
సామము మేలు తద్విభుఁడు శస్త్రబలంబున మేటి భూమిలోఁ
గామిని రత్నయుక్తముగఁ గ్రక్కున నిచ్చి కులంబుఁ బ్రోవుమా.—ఆ. ౩.

మట్టుప్రభువు.

ఇతఁడు సురాభాండేశ్వరము, కుచేలోపాఖ్యానము, యాజ్ఞవల్క్యచరిత్రము, అను మూడుపద్యకావ్యములను రచియించెను. ఇతఁ డెల్లామాత్యునిపుత్రుఁడు. ఈ కవి యాజ్ఞవల్క్య నియోగిబ్రాహ్మణుఁడయినట్టు కనఁబడుచున్నాఁడు. ఇతఁడు కుచేలోపాఖ్యానములోఁ దన్నుఁగూర్చి యిట్లు వ్రాసికొనియున్నాఁడు—

సీ. భ్రమరాంబికావరప్రభవదివ్యకవిత్వవిద్యాప్రవీణత వెలసినాఁడ
ఘటికాశతగ్రంథఘటనాసమంచితచాతుర్యమహిమకుఁ జాలినాఁడ,

ప్రౌఢిమ నేకకపక్షయానమహాప్రబంధకల్పనశక్తిఁ బ్రబలినాఁడ
మఱియు నాకుర చిత్రమాధుర్యవాక్యప్రగల్భతంబున నుతు ల్గాంచినాఁడ
శ్రీకుధరమల్లికార్జునశ్రీపదాబ్జ మత్తభృంగాయమానసస్వాంతుండ
చిక్కవీశ్వరకరుణాప్రసాదవతుఁడ। ఘట్టుప్రభునామధేయ విఖ్యాతయుతుఁడ.

ఈకవి నెల్లూరిమండలములోనివాఁడయినట్లును, ఇప్పటి కెనుబది సంవత్సరముల క్రిందట నుండినట్లును, నెల్లూరిమండలచరిత్రమునందు వ్రాయఁబడియున్నది. కాఁబట్టి కవి యిప్పటికి నూఱుసంవత్సరములక్రిందట నుండినవాఁడు. ఈతనికవిత్వ మంతగా నిర్దుష్టమయినదియు ప్రౌఢమయినదనియుఁ గాకపోయినను, మంచి లోకోక్తులతోను న్యాయములతోను నిండియుండి ద్రాక్షాపాకమునఁ జదువువారి కింపుగానుండును. ఈతఁడు రచియించిన యాజ్ఞవల్క్యచరిత్రము ప్రస్తుతమున నావద్ద లేదు. తక్కిన గ్రంథములనుండి కొన్ని పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

కుచేలోపాఖ్యానము.

శా. చిత్రం బెన్నఁగఁ జిన్ననాఁడె తనయుల్ శిక్షానుగుణ్యుల్ తుదన్
బాత్రు ల్గా రతిదండకార్యములకున్ బ్రాయంపువారైన ని
ద్ధాత్రిం జుట్టములట్లు చూడవలదా తండ్రు ల్తనూజాతులన్
బుత్రం మిత్రవదాచరే త్తనుచు నేప్రొద్దున్ బ్రముఖు ల్చాటఁగన్.—ఆ. ౧.

ఉ. కామితవస్తుజాతములు గల్గి దయాపరు లైనపుణ్యులన్
బ్రామత నిచ్చి పుచ్చుకొనుభావముసం దలపోయఁ డెంతయున్
గ్రామము క్రొత్త దైనఁ దనకర్థము క్రొత్తయె పెక్కుమాట లిం
కేమి యదృష్టహీనునకు నెచ్చటి కేగినఁ గల్గునే సిరుల్.—ఆ. ౨.

ఉ. అన్నము లేకయుండిన లఘుం బగు దేహము రక్తమాంసముల్
సున్నగు నింద్రియస్ఫురణ స్రుక్కు మదాలియుంబు దూరమౌ
నన్నులమీఁదిప్రేమ చెడు నచ్యుత నీపయి నిల్చుమానసం
బెన్నటి కైన జ్ఞానులకు హెచ్చు దరిద్రతసాటియే సిరుల్.—ఆ. ౩.

కురాభాండేశ్వరము.

చ. తవిలినమోహపాశమున దైన్యముఁ బూని మనోవ్యథం గడుం
దివురుచు విన్ననై యవనిదేవుఁడు ప్రార్థనచేసి మ్రొక్కఁగా
నువిదయుఁ జీకిం గొనక యూరక యేగెను నిర్దయాత్మయై
శివశివ మిక్కిలిం గఠినచిత్తలు గారె లతాంగు లిమ్మహిన్.

చ. పరమవివేకశీలుఁడవు బాపఁడ వుత్తమవంశజుండ వీ
వెఱుఁగవె యొండ్లభూమిపుల నీగతిఁ గోరుట ధర్మమే మహా
దురితము లైనపట్లఁ గడుదూరముగా నెడలించి హోమముల్
మఱచుట ధర్మ మండ్రు మతిమంతులు వేదపురాణసమ్మతిన్.

మాప్పిరాల-సుబ్బరాయకవి.

ఇతఁడు కృష్ణాభ్యుదయమనెడి యైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించి చిక్కాలాల శేషయామాత్యున కంకితము చేసెను. ఆ గ్రంథమునఁ గవి తన్నుఁగూర్చి యిట్లు చెప్పుకొనియున్నాఁడు.

మ. నను శ్రీనాథకథాసుధారససరిన్నాథాగ్రయోషాంబుగా
హానదూరీకృతసర్వకల్మషు హయాస్యానుగ్రహప్రాప్తసా
రనిరాఘాటనితాంతశోభికవితారాజ్యాన్వితున్ సత్సుధీ
జనసంతానవిధేయుఁ జూచి పలికెన్ సంతోష ముప్పొంగఁగన్.

సీ. అతిశయోత్ప్రేక్షోపమాద్యలంకారముల్ గొలఁకంగ ముద్దులు గులుకుఫణితిఁ
బద్యకావ్యముగాఁగఁ బ్రద్యుమ్న చరితంబు రసికు లౌననఁగను రచనచేసి
తలయుచు ద్విపదగా వెలయు సావిత్రిచరిత్ర యొనర్చితి చిత్రలీల
భద్రాద్రిఁ దగు రామభద్రునిపై నొక్క శతకంబుఁ జేసితి చతురఫణితి
నేరెడు నరసుతులు నీవుసేయు వైన! భ్రాతృవాత్సల్యమెసఁగఁ బ్రబంధమొకటి
చెప్పి నా కంకితంబుగఁ జేయుమిపుడు! సుకవినుతగుణసముదాయ సుబ్బరాయ

పయిపద్యములవలన యీకవి ప్రద్యుమ్నచరిత్రమును సావిత్రీచరిత్రమును భద్రాద్రి రామశతకమునుగూడ రచియించినట్టు తెలియవచ్చుచున్నది. ఈకవి యెప్పటి వాఁడో తెలియరాలేదుగాని నూఱు సంవత్సరములకంటెఁ బూర్వపువాఁడు. ఈతని కవనము మృదువయి మధురముగా నున్నది. కృష్ణాభ్యుదయములోని కొన్నిపద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను —

ఉ. సంతమదాదిగంధయుతసారసమీరము మీఱిలీలఁ గాఁ
గంకణఝంకృతు ల్వెలయఁగా సురసుందరు లాట్యశోభ్యలన్
బొంకముమీఱ మాఁటగను భోగికులాధిపడోలికన్ రమా
పంకజగంధిఁ గూడుకొని బంధురహర్మ్య తరంగితాత్ముఁడై.— అ. ౨.

చ. విను చెలి జోడుకోడలగు వేడివెలుంగును రేవెలుంగుశుక్
వనజదళాయతాక్షునకు వారిరుహాసనుఁ డింపొనర్పఁగాఁ
గనుఁగవఁ జేయ నాసయునుకాంచనపుష్పము నాశ్రయించి నా
రనిశము పుష్పవంతు లనునాఖ్య వహించిరి యుజ్జగంబులన్.—ఆ. 3.

ఉ. మారుశరాళికిన్ మలయమారుతపాళికి మంజులాళికిన్
మీఱుమరాళికిన్ జిగురుమెక్కెడునీలిగయాళికిన్ శశాం
కోరుకరాగ్రకీలికి మయూరకదంబము కేళికిన్ సితాం
భోరుహనేత్ర కుంది తలపోయఁదొడంగె మనంబులోపలన్.—ఆ. ౪.

చ. కొనియెద రుక్మిణీసతిని గోపతధూవిటుఁ డడ్డమైన మా
ర్కొనియెద మద్భుజాబల మకుంఠితమైనగ నెల్లియీరక
న్గొనియెద రంచు బంధుజనకోటికిఁ దెల్పుచుఁ జైద్యుఁ డంతటన్
గని యెదురైనవారు నగఁ గ్రక్కునవచ్చె నృపాలువీటికిన్.—ఆ ౫.

ప్రయాగ-కామేశ్వరకవి.

ఇతఁడు గోపాలలీలాసుధాలహరి యను మూడాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించి రామతీర్థస్వామి కంకితము చేసెను. ఈకవి విశాఖపట్టణమండలపువాఁడు; వైదికబ్రాహ్మణుఁడు; కౌశికగోత్రుఁడు; నారసింహపౌత్రుఁడు; సర్వేశ్వరపుత్రుఁడు. ఇతఁడు నూఱుసంవత్సరములక్రిందట నుండినవాఁడు. కవిత్వము మంచిదేయైనను శృంగారవర్ణన మితఁడు మిక్కిలి పచ్చిగాఁ జేసినందునఁ బుస్తక మిప్పటివారు చదువుట కంతగా యోగ్యమయినది కాదు. ఈప్రబంధమునుండి రెండుపద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. దుండగ మేలచేసెదవు తోయజసాయక దండనిల్చి కో
దండము డించి మాచెలికిదండము పెట్టుము రెండుకన్నులన్
నిండిననీరు దోయిటను నించి శపించుఁ దదశ్రువారిగన్
దండనచేయుఫాలశిఖితండ్రిసుమీ కడుశిక్ష చేయఁగన్.—ఆ. ౨.

మ. యమునాతోయము దోయిటంగొని సముద్యల్లీల వేఁడ్కన్ భా
మముఖాబ్జంబునఁ జల్ల నానెలఁతయు స్వార్గోము గావించుచో
దుమికెం దుమ్మెదచాలు ఫుల్లనవపాథోజంబుపై నాఁగ శ
క్రమణీరోచులనీనుకొప్పు విడి వేగం గ్రమ్మెఁ దద్వక్త్రమున్.—ఆ. 3.

అనంతనార్యుఁడు.

ఈకవి గాథేయోపాఖ్యానమును నేకాశ్వాసశృంగారప్రబంధమును రచియించి కామాంబకును జిన్నప్రభుకును బుత్రుఁడగు కృష్ణభూపాలుని కంకితము చేసెను. ఇతఁడు తాళవలింగకవికుమారుఁడు ఈకవినిగూర్చియు నీతనికాలమునుగూర్చియు మఱేమియుఁ దెలియరాలేదు. ఇతఁడు నూఱేండ్లకు లోపలివాఁడుకాఁడు. ఈతని కవిత్వము హృద్యమయి యనవద్యమయియున్నది. కవితామాధుర్యమును దెలుపుటకై గాథేయోపాఖ్యానములోనిపద్యముల రెంటి నిందు క్రిందఁ బొందుపఱుచుచున్నాను—

ఉ. మానక యింతవంత దరమా సురమాన్యపదంబుగన్న మ
న్నీని కిదేల పట్టివగ నీకృపచే వగ దేవగ న్నగ
స్థానితతత్తపోమహిమ మానప నాదవిలాసమోపు నీ
పూనికమోపు నాపయినిమోపు వెరన్విడుమోపురంకరా.

చ. చిలుకలకు న్వచోగురుతఁ జెందుచు సప్తవిధస్వరంబులన్
బలుమఱుఁ దేనియల్ గులుకఁ బాడెడునీలలితాంగిఁ జూచి లో
కులుమతి కీరవాణియును గోకిలవాణియునంగఁ దోఁచ చి
ల్కలు మఱి రామరామయనఁ గన్నులఁ గెంపు వహించుఁ గోవిలల్.

భైరవకవి

ఇతఁడు రత్నశాస్త్రమును తెనుఁగునఁ బద్యకావ్యమునుగా రచియించెను. ఇతఁడు గౌరనసుతుఁడు. ఇతఁడు శ్రీపురాంబికా వరప్రసాదముచేతఁ దనకుఁ గవిత్వము వచ్చినట్టు క్రిందిపద్యములలోఁ జెప్పుకొనియుండుటచేత కర్నూలుమండలములోనివాఁ డయినట్టు తోఁచుచున్నది—

క. తన్నుఁ ద్రిపురమార వేఁడిన । మున్ను మునీంద్రుల కగస్త్యముని చెప్పినయా
సన్నుతమణిలక్షణములు । చెన్నుగఁ గ్రోడీకరించి చెప్పెదఁ దెలియన్.

క. శ్రీపురాంబికామహావర । సముచితనిరవద్యహృద్యసాహిత్యకళా
శ్రమవిమలప్రతిభాసం । క్రమణుఁడ మతిశాలి నైన గౌరనసుతుఁడన్.

"భైరవుఁడ నుభయభాషాపరీణుఁడ" నని కవియే తనకు సంస్కృతాంధ్రభాషాద్వయపాండిత్యము కలదని చెప్పుకొనెను. ఈతనికవిత్వము మొత్తముమీఁద చక్కఁగానే యున్నది. రత్నశాస్త్రములోని రెండుపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి.

ఉ. నీరదము ల్దిగంతములనిండి తటిద్ఘనగర్జితంబు లిం
పార మహోగ్రవృష్టిఁ గురియం బ్రభవించు నితాంతకాంతితో
నారయఁ గుక్కుటాండసమమైపడు ముత్యము లంతరిక్షసం
చారులు పట్టుకొందురు వెసన్ వసుధం బడకుండ నేర్పునన్.
ఉ. చేత ధరింప మానవులచెంతను జేరవు భూతకోటు లే
రీతిని దుష్టవిద్య లొనరించిన నెక్కువ క్రూరజీవముల్
ఘాతలు సేయలేవు సతిగర్భము మోప సుఖప్రసూతియౌ
నాతతభాతితోఁ బ్రతిదినంబును బ్రీతి యొనర్పఁ గేతువున్.

అనముగుర్తి రంగయ్య.

ఇతఁడు యాదవగిరిమాహాత్మ్య మనెడి యైదాశ్వాసముల పద్యకావ్యమును రచియించెను. ఇతఁడు నందవరీక నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; తిమ్మయామాత్య తనూభవుఁడు. ఈకవి తనగ్రంథమును రావూరి వేంగామాత్యున కంకితముచేసెను. కవి యెప్పటివాఁడో సరిగా తెలియదు గాని నూఱుసంవత్సరములకుఁ బూర్వపువాఁ డనుటకు సందేహము లేదు. ఈతనికవిత్వము శ్రావ్యముగానే యున్నది. యాదవగిరి మాహాత్మ్యములోని రెండుమూడుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను.—

చ. పిసుగులఁబోలు నెండసెగఁ బెట్టిన పైరులు వాడిపోయినన్
మడిమడిఁ దప్ప నేతములు నాటుచు; బావులు త్రవ్వి కారుపై
రిడి యొకకొన్ని చేన లటు లెత్తుచు గాడ్పులదూలి సోర నీ
రడలినఁ జూచి యొక్కతడి యిత్తురు హాలికు లశ్రుధారలన్.—ఆ ౩.
చ. బేలఁకులం నేర్చఁ జూపు తెవెల్లు లపారగఁజల్లె మేనిడాల్
కలఁకులఁ జూడఁజూడఁ బెరెఁగెం జనుఁబూపలు నిగ్గుదేరెఁ జె
క్కిలికవ సన్నమూలుపడి కెన్నడు మెక్కడనుండివచ్చెనో
చెలు లొకనాఁడు కేరుపనిసిగ్గు వధూటికి నాఁడునాటికిన్.—ఆ. ౪.
ఉ. బాలికచాగువ్రేఁగుజడ వారిపయింబడి తేలియాడుచున్
వ్రాలఁగ, నీలహంస మని వారిరుహంబని డాయు, నొక్క ప్రో
యాలి మెఱుంగుమో మమరె నవ్వుల నివ్వల రాహు కేతువుల్
వ్రాలి డాయు వారియెడఁబ్వాసపగ్వసుధాంశుఁడో యనన్.—ఆ. ౫

తామరపల్లి-తిమ్మయ్య

ఇతఁడు శేషధర్మమనెడి యైదాశ్వాసముల పద్యకావ్యమును రచియించి శ్రీరామాంకితముచేసెను. ఇతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; శరణయామాత్యుని పుత్రుఁడు. ఇతఁడుండినకాలమేదో తెలియదు. నూఱుసంవత్సరముల క్రిందట నుండియుండును. ఇతని కావ్యమునం దపప్రయోగములు కొన్ని గలవుగాని కవిత్వము మొత్తముమీఁద చక్కనిధారకలదయి శ్రావ్యముగా నుండును. ఈతని శేషధర్మములోని కొన్ని పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాము—

ఉ. తోడికులాంగనల్ మణులతోఁ గనకంబులతోడ వెండితో
వాడలవాడలన్ సిఁకె వన్నెలు వెట్టుచు నాథపుత్రులం
గూడి సుఖింపఁగా మనము కూటికిఁ గూరకుఁ జిక్కి ఓడ్డల
ల్గాడఁగ నెల్లకాలము మహాత్మ కనుంగొనుచుండ శక్యమే —ఆ. ౧.

మ. మును పోషించినపుత్రమిత్రవనితాముఖ్యుల్ స్వకర్మంబులం
జని యొందేఁ జన వారికై జపతపస్స్వాధ్యాయము ల్వాసి దు
ర్గుణులం గూడి పరాపకారనియతిం బ్రౌఢత్వము ల్చూప నా
పెనుపాపంబున గర్భవేదనలు పైపెట్లయ్యె నెట్లోగుదన్.—ఆ. ౩.

ఉ. అక్కడనున్న యాపశుమృగాదులు తావకపాదపద్మముల్
దిక్కని ముక్తికామినికి దీవన లిచ్చు సుపర్వు లింతయున్
నిక్కము యిగ్గిరీంద్రమున నిల్వఁగవచ్చును బణ్యశాలికిన్
గక్కసమౌ మహాదురితకర్ములకున్ వసియింప నిచ్చటన్ —ఆ. ౫.

• నారన సూరన.

ఇతఁడు వనమాలివిలాసమను కావ్యమునుజేసి, కొండూరి యక్కదండనాథుని కంకితముచేసెను. నావద్దనున్న యీగ్రంథముయొక్క ప్రతి యసమగ్రమయినది; అవతారికలేదు. కృతిపతిమంత్రియు దండనాథుఁడునయి యజ్ఞముచేసిన నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. కవినారనామాత్యుని కుమారుఁడైన నియోగివిప్రుఁడు. ఇతఁ డాధునికుఁడని చెప్పుటకుఁ గవికాలనిర్ధారణముచేయుటకుఁ బుస్తకమునం దాధారమేదియుఁ జిక్కలేదు. ఈతని కవిత్వము సలక్షణమయి మృదువుగానున్నది. వనమాలివిలాస

ములోని కొన్ని పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. గొజ్జఁగినీరుపోసి పసకూర్చిన చందనవాఁడిఁదోఁచి లా
మజ్జకతాళవృంతముల మాటికిఁ ద్రిప్పఁగ రాలుశీకరం
బజ్జలజాక్షుచెక్కుళులయందుఁ దనర్చె ముఖేదముజ్వరం
బుజ్జ చేఁతఁ గూడఁబడియున్న యుడుప్రకరంబుచాడ్పునన్.—ఆ. ౧.

చ. మెఱయు కపోలపాళికలమీఁదఁ జలత్స్మణికుండలద్యుతుల్
గిఱికొన ఫాలభాగమునఁ గించి దుదంచితనర్తనంబులై
కొఱికురు లింపుచేయఁ గమనీయవిలోచన లూఁచి రావలల్
గొఱలి భవద్యశోమహిమ గొనులి మాటికిఁ జెప్పుచుండఁగన్—ఆ. ౨.

చ. కలమధురంబు లైన కలకంఠవచోరచనాగుంభనం
బులు విని సిగ్గునం బలుకుపూనిక లెల్లను బోవడించి మూఁ
గలవలె నోళ్లు మూసికొని కాననసీమలఁ జేరియున్నకో
కిలముల బుజ్జగించి పలికించు మధూదయు మాత్రసంగతిన్.—ఆ ౩.

ఉ. తొల్లియు మోసపోయితివి తోయరుహానన పెక్కుమాటలో
చెల్ల పదీయధూర్త్యులచేతనె యిప్పుడు నమ్మి కానె నీ
యుల్లము సారె నెత్తు లిడుచున్నది యీక్రియ వాఁడు వంచనా
కల్లతనంబు లింతటివిగాఁ దలపోయ నరాళకుంతలా.—ఆ. ౪



పోషూరి—పెదరామామాత్యుఁడు.

ఇతఁడు వెలనాటినియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు; ఆపస్తంబ సూత్రుఁడు; శివరామమంత్రికిని సీతమాంబకును బుత్రుఁడు. ఇతఁడు శివరామాభ్యుదయ మను ద్వ్యర్థికావ్యమును రచించెను. ఇతఁ డీగ్రంథమును గురజాల పేరయార్యుని ప్రేరణమునఁ జేసెను. కవి కృతిప్రేరకుని తన గ్రంథమునందు

సీ. ఏమంత్రితిలకుపూర్వుఁ డిలఁ జమత్కారభారత ము. ద శ్రీరంగరాజనాముఁ
డేమంత్రిముఖ్యుతాత యామల్లయజ్వ దాక్షాయణీపరిణయగ్రంథమందె
నేమంత్రితాతయజ్ఞామాత్యుఁ డొనరించె సప్తసంతానముల్ సరవితోడ
నేమంత్రిపిత పార్వతీశ్వరుఁ డాపిఱుదాతయై పద్యగద్యంబు లందె
నట్టిగురజాలకులకలశాబ్ధిసోముఁడు | రసికుఁ డివటూరిమల్లనారాధ్యశిష్యుఁ
డభవపూజాధురంధరుఁడైన పేరన|ఘుఁడు సాంఖ్యాయనసగోత్రుఁడైనయనియు,

ఇట్లు వర్ణించి, అతఁడు తన్నుఁగూర్చి పలికినట్లుగా నీక్రిందిపద్యములను జెప్పికొని యున్నాఁడు.—

సీ. అనఘభారద్వాజమునిగోత్రజాతు నాపస్తంబసూత్రుఁ బ్రశస్తచంతు
ఘనునిఁ బోడూరి వేంకటమంత్రివరునత్త మహితధీబాపయమంత్రి పౌత్రు
శివరామమంత్రికి సీతమాంబకు సూనులై మించు బాపార్య రామ రాము
ఘనులమువ్వురిలోన గణన కెక్కినపెదరామకవీంద్రు శ్రీరమ్యచరితుఁ
జిత్రయమకాంధ్రసంస్కృతశ్లేషకవిత | రచనసేయంగ నేర్చి భారతికరుణను
రాజవిద్వత్సభలయందుఁ బూజితుండు | నన్నుఁ బిలిపించి పలికెఁ బ్రసన్నఫణితి.

సీ. నీవంశపూర్వధీనిధి కొండకవి చెప్పె భార్గవాభ్యుదయప్రబంధ మెలమి
నీయన్న బాపమంత్రి రచించె నొగి నుషాకన్యకాపరిణయకావ్య మెసఁగ
నీతమ్ముఁ డసమునందనిరోష్ఠ్యజానకీకల్యాణకృతి రామకవివరుండు
నీవు ప్రౌఢోక్తిని ర్మించినావు కౌసల్యాపరిణయాది సరసకృతుల
మఱి యుదాహరణాదినుకృతులను | సంస్కృతాంధ్రకవితఁ జెప్పఁజాలినట్టి
ప్రౌఢసత్కవి వీవె ధరాస్థలమున | కలితగుణగణ్య పెదరామకవివరేణ్య.

ఈ పెదరామకవి సంస్కృతాంధ్రకవులను స్తుతించినపిమ్మట శ్లేషకావ్యములకు మార్గదర్శియైన పింగళి సూరనామాత్యునిటు పొగడియున్నాఁడు: —

ఉ. శ్లిష్టకవిత్వవైఖరివిచిత్రత రాఘవపాండవీయము
త్కృష్టముగా రచించి జగదేకనుతుల్ గని ధాత్రిలో నవ
ప్రస్ఫుటయనంగ బద్ధభవసన్నిభుఁ డైనమహాకవీశ్వరా
భీష్టసమప్రభావుఁ డగుపింగళిసూరకవీంద్రుఁ గొల్చెదన్.

కావ్యప్రేరకుఁడైన గురుజాల పేరయామాత్యుని యభీష్టప్రకారముగా నీగ్రంథమును గోదావరిమండలములోని యానంటగ్రామమునందలి రామలింగేశ్వరస్వామి కంకితము చేయుటచేతనే కవి గోదావరిమండలములోనివాఁ డగుట స్పష్టమగుచున్నది. ఈతనికాలము నిశ్చయముగాఁ దెలియరాదుగాని యితఁడు నూఱుసంవత్సరముల క్రిందటివాఁడని తోఁచుచున్నది. ఈతనికవిత్వధార యనర్గళమయి మృదువుగా నున్నది. కవితాధోరణి తేటపడుటకయి శివరామాభ్యుదయములోని రెండుపద్యము లిందుదాహరింపఁబడుచున్నవి.—

చ. తరమె నుతింపఁగా నగణితస్ఫురితాంకతఁ దద్ధరాధినే
త రసికుఁడౌ నఁట వసుధారథుఁ డుగ్రవుగారి భీముఁ డౌ

ర్వర నుతి కెక్కె మించె వృషవాహసమాఖ్యుఁ డహీనసద్గుణో
త్కరవరుఁ డాజిభీకరనితాంతపరాక్రమశాలి యా నఁగన్.—ఆ. ౧.

మ. అలరన్ దత్సుకుమారభాసురసహాయుంబొప్పఁగాఁ దారకో
జ్జ్వలనామాహితదానకాంక్ష విబుధాంచద్భర్తయాదాన నా
కులసత్సంతతిఁ జూడవచ్చె నమితాత్ముం డంపుమీఱంగ మం
జులతారామమహాధ్వరాజితవరాంకు ల్గల్గునవ్వీటికిన్.—ఆ ౨.

రామావఝ్ఝల-కొండుభట్టు.

ఈకవి కపిలగోసంవాద మనుపేర నధ్యాత్మవిద్యాప్రతిపాదకమగు నాల్గాశ్వాసముల పద్యకావ్యమునురచియించి యహోబిలనృసింహస్వామి కంకితము చేసెను. ఇతఁడు వైదికబ్రాహ్మణుఁడు; హరితసగోత్రుఁడు; నరసావధానికిని అక్కమకును పుత్రుఁడు. ఇతఁడించుమించుగా నూఱుసంవత్సరములక్రిందటి వాఁడని తోఁచుచున్నది. ఈతని కవిత్వము మృదువయి నాతికఠినమయి శ్రావ్యముగానున్నది. కపిలగోసంవాదములోని యొక్కొక్క యాశ్వాసమునందలి పద్యము నొక్కొక్కదాని నిం దుదాహరించుచున్నాను —

ఉ. ద్వైతముచే ననిత్యసుతదారధనాద్యఖిలైహికోత్సవ
వ్రాతములందు దైవతనివాససుఖంబులయందు లోలుఁడై
పాతరలాడువారల కపారత నిత్యసుఖాబ్ధిఁదేల నే
భాతి లభించు సద్గురుకృపామహిమం బొడగూడ దేనియున్.—ఆ ౧.

శా. ఔ నా మీమదులం దసూయ యనసూయాదేవిపైఁ బూన మే
మానాతిం జెనకంగఁ జాలుదుమె మీయాలాపము ల్గూర్పరా
దైనం బోరెద మందు నేమగునొ యం చాదేవదేవోత్తముల్
గానంబోయిరి యమ్మునీంద్రునిసతిన్ గాపట్యవేషంబులన్.—ఆ. ౨.

శా. వేదాంతార్థసముజ్జ్వలాగ్నిభవసద్విజ్ఞానదీపంబుఁ దా
నాదిన్ మానసముం గరంగఁగ సముద్యల్లీలమైఁ బూని స
మ్మోదం బొప్పఁగ హృద్గ్రహాంతరవసన్మోహాంధకారంబు వి
చ్ఛేదంబై చనఁ జొచ్చి యందుఁగలయన్ శేషాహిభూషున్ బరున్.—ఆ. 3.

ఉ. ఆపరమేశ్వరుండు సకలాంతరబాహ్యములందు నెల్లఁ దా
వ్యాపకుఁడౌట లింగతనువందును బింబితుఁ డయ్యె నందుచే

రూపరి జీవుఁడై మిగులమూఢిని గర్తను భోక్తనంచు సం
తాపము నొందుచుండుఁ దనుఁ దాఁ గనలేమిని నెల్లభంగులన్.—అ. ౪.

మ. ప్రతిబింబంబు లనంగ దుర్వ్యసనదుష్ప్రజ్ఞానదుర్వాసనల్
సతతంబున్ మదిలోనఁ బాదుకొన నిశ్చాంచల్యముం బొంద నీ
కితరభ్రాంతులఁ ద్రిప్పుచున్ శ్రవణవాగిత్యాదిసంసర్గసం
గతులం బన్వకొనంగలేనియుపియాఁ గౌటిల్యమాలిన్యముల్.—అ ౫.

ఉ. చక్కెర పుచ్చకాయవలె పంతనగా నొరించియుంచ నం
దక్కడనైనఁ జేఁదు గలదే విను మాత్మయఖండరూపమై
పిక్కటిలంగ నే బ్రొకటి భేదము తోఁచునె యెట్లుచూడఁ దా
నొక్కటియొక్కటే నిజము నొక్కటి యున్నదియు న్విచిత్రమే.—అ. ౬.

మారయకవి.

ఇతఁడు మైరావణచరిత్రము పద్యకావ్యముగా రచియించెను. ఈకవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; సర్వయామాత్యునికుమారుఁడు. అక్కడక్కడ వ్యాకరణదోషములు కానఁబడుచున్నను మొత్తముమీఁద నీతనికవిత్వము మృదువయి మనోహరముగా నున్నది. కవనధోరణి తేటపడుటకయి మైరావణచరిత్రములోని రెండుమూడు పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. చెప్పఁగరానిమాయల విచిత్రపురూపులు దాల్చి యింక వాఁ
డెప్పుడువచ్చునో యిటకు నేమతియుండినఁ గార్యమంతయుం
దప్పునుగాన రాఘవులు దద్దయుఁ గాంచువిధంబు గొబ్బునన్
జొప్పడఁ జెప్పుఁడీ తెలియ సూనృతవర్తనులార నావుడున్.—అ. ౧.

ఉ. మారుని మోహనాంబకముమాడ్కిని బ్రాణము లైదు నున్నబం
గారపుబొమ్మకైవడిఁ దొలుకారుమెఱుంగులప్రోకభంగి శృం
గారరసంబునం దొలఁకఁగట్టి పువ్వులయెత్తురీతి న
న్నీరజగంధివచ్చి తగ నిల్చెను బ్రీతిని భర్తముందటన్.—అ. ౧.

చ. దనుజ దురాత్మ నీకు నిఁకఁ దస్కరవృత్తిని జొచ్చి మాయలన్
దినకరవంశ్యులం దొడరి తెచ్చినపద్ధతిఁ బోవరాదు నా
ఘనతరవాలరోమమునఁ గట్టి జగంబులు మెచ్చ నిన్ను న
య్యనిమిషులెల్ల భీతి నిట కడ్డుగ వచ్చినఁ గావఁ జంపెదన్.—అ. ౨.

పరశురామపంతుల లింగమూర్తి

ఈకవి సీతారామాంజనేయమనెడు మూడాశ్వాసముల వేదాంతగ్రంథమును రచియించెను. ఈతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; రామమంత్రికిని తిమ్మాంబకును బుత్రుఁడు; మహాదేవయోగి శిష్యుఁడు. ఈగ్రంథము ప్రథమాశ్వాసము తారకయోగమును గూర్చియు, ద్వితీయాశ్వాసము సాంఖ్యయోగమును గూర్చియు, తృతీయాశ్వాసము రాజయోగ మనఁబడెడి యమనస్కయోగమును గూర్చియు, తెలుపును. ఈ సీతారామాంజనేయ సంవాదము బహుజనులచేఁ జదువఁబడెడు జనప్రియ మైనపుస్తకముగా నున్నది. కవిత్వము నిర్దుష్టమయి హృద్యముగా నున్నది. ఈకవి తనపాండిత్యప్రకటనమునకయి యిట్టి వేదాంతగ్రంథమునందు సహిత మేకాక్షరద్వ్యక్షరపద్యములను జొప్పించియున్నాఁడు. ఇతఁడు నూఱుసంవత్సరములకుఁ బూర్వమునం దుండినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. సీతారామాంజనేయ సంవాదమునుండి కొన్ని పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. ప్రాపుగ రామనామము నిరంతరమున్ భజియించువాకిం
బాపములేదటంచుఁ బెనుపామును బట్టఁగవచ్చు నగ్నిసం
దీపితలోహఖండము నతిత్వరితంబుగ మ్రింగవచ్చు బ
ల్కోపము పెంచుపెద్దపులికోఱలు దీయఁగవచ్చు నిద్ధరన్.—ఆ. ౧.

చ. నమ్ము మనమ్ములో ననుదినమ్ము వెలుంగుచిదాత్మసత్ప్రభా
వమ్ము నిజమ్ము నేన నిధనమ్మును సంజననమ్ము రూపవ
ర్ణమ్ములుఁ గర్మకార్యకరణమ్ములు వర్ణగుణాశ్రమాభిమా
నమ్ములు నాకు లే వనుఘనమ్మగు నావచనమ్ము నెమ్మదిన్ —ఆ. ౨.

శా. గానంబున్నటనంబుఁ దాళగతులం గావించుచున్ జూపువి
ద్యానైపుణ్యముఁ జూపుచున్ శిరముమీఁదం గల్గుపెందొంతరన్
బూనం గైకొనునాట్యశీలునిగతిన్ బుంఖానుపుంఖోజ్జ్వల
స్వానార్థానుభవజ్ఞుఁ డయ్యు బుధుఁ డానందాత్ముఁ గాంచున్మదిన్.—ఆ. ౩.

పరశురామపంతుల రామమూర్తి.

ఈకవి శుకచరిత్ర మనెడి యైదాశ్వాసముల వేదాంతగ్రంథమును రచియించెను, ఇతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; సీతారామాంజనేయసంవాదమును రచియించిన లింగ

మూర్తిపుత్రుఁడును శిష్యుఁడును; ఈతని తల్లి లింగాంబ. కవి తన తండ్రినిగూర్చియు దన్నుఁగూర్చియు నిట్లు చెప్పికొనియున్నాఁడు.—

సీ. ఆత్మభూతుఁడుగాని యాత్మభూతుఁడుగాఁడు నిగమాగమాంతార్థనియతిదోఁపఁ
బురుషోత్తముఁడుగాని పురుషోత్తముఁడుగాఁడు సజ్జనానుగ్రహాసరణి వెలయ
మృత్యుంజయుఁడుగాని మృత్యుంజయుఁడుగాఁడు సర్వప్రపంచోపశమన మమర
నమృతసిద్ధుఁడుగాని యమృతసిద్ధుఁడుగాఁడు ఘోరసంధిసమాధనము దనర
నలచుఁదా వ్యతిరేకాన్వయప్రసిద్ధి। లని ప్రత్యక్షముగ సహజుఁ డచ్యుతుండు
నభవుఁడమరేంద్రుఁడైయెప్పుడవనివెలసె। లింగమూర్తియనాగురులింగమూర్తి.
గీ. అమ్మహాలింగమూర్తి లింగాంబికాక। మారుఁడఁదదీయసేవానుమతుఁడఁ బరశు
రామపంతులమలకంజరాజికర్య। మాకృతిని బొల్చు రామనామకుఁడ నేను.

ఇతఁడు నూఱుసంవత్సరములక్రిందటివాఁ డయినట్టు తోఁచుచున్నది. ఇతఁడు రచి రచియించినది వేదాంతగ్రంథ మయినను కవిత్వము మృదువయి హృదయరంజకముగా నున్నది. శుకచరిత్రములోని కొన్నిపద్యములను గవితాధోరణిని జూపుటకయి యిం దుదాహరించుచున్నాను.—

ఉ. కాయవనంబునన్ ధనువుగా భ్రుకుటిం గుటిచేసి నారిగా
వాయువు గూర్చి చూపులను వాఁడిశరంబులఁ బూని మన్మథున్
బాయనిదృష్టి మాటుగొని మానసముఖ్యమృగంబులన్ సుఖో
పాయముగా వధించు మృగయారతు లుందురు తప్పురంబునన్.—ఆ. ౧.
మ. లలనాయౌవనభూమి కెల్లపుడు వాలాయంబుగా నప్సరో
లలనారత్నము లేగి యీసురులపాలం గల్గు సేవంతికా
లలనాతీరరసాలజాలకుల నేలాడోలలం గేళిలీ
లల నాట్యంగొని యాడుచుందురు బాలా కంటివే యిచ్చటన్ —ఆ. ౨.
ఉ. ఏనెఱిసైనఁ ద్రిప్పిన హృదింద్రియబుద్ధు లహర్నిశంబు పూ
ర్వానుభవాభిలాష విషయంబులకే చను వాని మల్పి నా
నాగమాంత శాస్త్రవచనశ్రవణాదుల నిల్పి తత్సమా
ధానమె మన్మనఃపరనిధానముగాఁగొని యభ్యసించెదన్.—ఆ. ౩.
ఉ. యోగిజనాశ్రితానిలనియోగము సాధకలక్ష్యలక్షణో
ద్యోగము దేవదత్తనినియోగము సంతతముక్తికామినీ
భోగము నిత్యసత్త్వగుణభాగము దృష్టపరాత్మజీవసం
యోగము నొందఁజేయు భవయోగవియోగము రాజయోగమున్.—ఆ. ౪.

మ. జనకుం గాంచితి భేదవాదమతముల్ ఖండాడితిన్ శక్తివా
దిని భంగించితి నాగమాంతమతయుక్తి న్నిల్పి మెప్పింప న
న్గని మోహించినము క్తికాంతను మహాకల్యాణయుక్తంబుగా
పెనయంగూర్చె నతండు దానిఁగొని యే సేతెంచితి న్వేడుకన్.—ఆ. ౫.

వేగినాటి కొండనార్యుఁడు.

ఈకవి వివేకసింధువనెడి యైదాశ్వాసముల వేదాంతగ్రంథమును రచించెను. ఇతఁడు వేగినాటి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; శ్రీవత్సగోత్రుఁడు. మొట్టమొదట నీవివేక సింధువును నాంధ్రవచనకావ్యమునుగా రచియించిన ముకుందయోగిని కవి యీక్రింది పద్యమున స్తుతించియున్నాఁడు—

మ. వినుతింపన్ భవరోగవైద్య మగునీవేదాంతశాస్త్రంబు పా
వనమై యుండఁ బ్రవీణతన్ వచనకావ్యం బొప్పఁగాఁ జేసి స
జ్జనులం బ్రోచినపుణ్యమూర్తి విమలస్వాంతుండు విజ్ఞానశా
సనుఁడైనట్టిముకుందమూర్తికి నమస్కారంబు గావించెదన్.

ఈకవియు నూఱేండ్ల క్రిందట నుండియుండవచ్చును. శుకచరిత్రమునందు వలెనే యీ వివేకసింధువునందును వ్యాకరణ విరుద్ధములైన ప్రయోగములు కొన్ని కనఁబడుచున్నను మొత్తముమీఁద కవిత్వము మృదువయి శ్రావ్యముగా నున్నది. కవనరీతి తేటపడుట కయి వివేకసింధువునుండి కొన్నిపద్యము లిం దుదాహరింపఁ బడుచున్నవి—

చ. కడువడిఁ గర్మమార్గ మనుకాఱడవిం బడి విభ్రమించుచున్
జడమతి నింద్రియార్థఫలసంచితతిక్తకషాయసారముల్
దడఁబడఁగ్రోలి దుర్వ్యసనదాహమునన్ వెస డొంది స్రుక్కి మీ
యడుగులు గాంచితిన్ నను గృపామృతమానఁగనిచ్చి ప్రోవవే.—ఆ. ౧.

మ. వడిగాఁదీసి ధనుర్ధరుండు విడువం బాణంబు నెందాఁక న
వ్వడిగల్గున్ శర మంతదాఁక నడుచున్ వమ్మైనయచ్చోటనే
పడుఁ బ్రారబ్ధపుఁగర్మవేగమున నాపర్యంతమున్ దేహముల్
పడ వా వేగము తూలినం బడును జూ భగ్నంబులై మేదినిన్.—ఆ. ౨.

మ. సమతన్ మేఘుఁడు వారిధారలు మహిన్ సంప్రీతి వర్షింపఁ బ
ల్లములై యుండినచోట్ల నీరు నిలుచున్ రక్షింపఁగాబండపై

దుముకుమున్నీరము నిల్వ దట్లగుట నెదుం బాత్ర మూహించి యు
త్తమునందుం దగ బ్రహ్మవిద్య నిలుపన్ ధర్మంబు చింతింపఁగన్.—ఆ. 3.

మ. తనువున స్వప్నమనోరథంబుల క్రియన్ దండోపతండంబులై
యనయంబుఁ బొడచూపెఁ బోవు నివి కర్మాధీనసంప్రాప్తముల్
ఎనయ న్నాకును వీనితోఁ దగులు లే దెల్లప్పుడున్ నే ఘనుం
డను నిత్యుండ నిరామయుండ విమలుండన్ సాక్షిచైతన్యుఁడన్.—౪.

ఉ. అప్పుడు పుట్టినట్టిశిశువందును జవ్వనియై మిటారియై
యొప్పులకుప్ప యైనవికచోత్పలలోచనయందు వార్ధకం
బుప్పతిలంగ నున్నముదియుగ్మలియందును నిర్వికారుఁడై
చెప్పెడి దేమి యొందు సముచిత్తుఁడు మందుఁడ యెంచిచూడఁగన్.—ఆ. ౫.



వాసుదేవయోగి.

ఈకవి జీవప్రబోధమనెడు నాలుగాశ్వాసముల వేదాంతగ్రంథమును రచియించెను. యోగశాస్త్రము లనుపేర రచియింపఁబడిన వేదాంతగ్రంథములలో ననేకములకంటె నిందలికవిత్వము సలక్షణమయి హృదయంగమముగా నున్నది. కవి యేకాలపువాఁడో తెలియదు గాని నూఱుసంవత్సరముల పయివాఁ డని తోఁచుచున్నది. జీవప్రబోధములోని రెండుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను.—

చ. అనఘ జీవుఁ డిట్లుమఁ బ్రయత్నముఁ బ్రాప్యపదంబు లేక తా
ననయము ఖండమై జగములందును గారణకార్యరూపతం
బెనఁగొనియున్నయాత్మ కొకపిండపదంబుఁ బ్రయత్నసాధనం
బును నసఁ గల్గునే యనుచు బుద్ధికిఁ దోఁచెడి వీనిఁ జెప్పవే.—ఆ. 3.

ఉ. అంధతమిస్రపక్వగ్యనుగతాత్ముల శుద్ధశరీరశుద్ధిచే
బంధవిముక్తి గోరి కరిభంగిని నీట మునుంగ దేహదు
ర్గంధము వాయుఁగాక భవకర్మనిబంధవిముక్తి కల్గునే
బంధురరాగరోషములఁ బాసిన శుద్ధతఁ గాక జీవుఁడా.—ఆ. ౪.

కానాల నరసింహకవి

ఈకవి హరివంశములోని యాశ్చర్యపర్వమునందలి శేషధర్మముల నెనిమిదాశ్వాసములపద్యకావ్యముగా రచియించెను. ఈతఁడు నందవరీక నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; వాసిష్ఠగోత్రుఁడు; వేంకటేశయామాత్యపుత్రుఁడు; ఈతనివాసస్థలము తతిగొండగ్రామము; ఇతఁడు తనశేషధర్మగ్రంథమును తతికొండ నృసింహస్వామి కంకితము చేసెను. ఈతనికాల మేదియో తెలియరాలేదు. ఇతఁడు తనగ్రంథమునందు

గీ. ఆంధ్రవిద్వజ్జనాచార్యు నన్నపార్యు । సుజనగుణమాన్యు సోత్పలసోము సోము
సుకవిరాజకృతిభ్రాజి సోమయాజి । సత్కవిసనాథు శ్రీనాథు సన్నుతింతు'

అని యాంధ్రకవులను వర్ణించుచోఁ దనకుఁ బూర్వకవులలో సుప్రసిద్ధులైన పెద్దనాదికవులను సహితము వర్ణించియుండలేదు. ఇంతమాత్రముచేత నితఁడు పెద్దనాదికవులకంటెఁ బూర్వుఁడనికాని వారితోడి సకాలికుఁడనికాని చెప్ప వలనుపడదు. ఇతఁడించుమించుగా నూఱు నూటయేఁబదిసంవత్సరముల క్రిందట నుండియుండవచ్చును. అక్కడక్కడఁ గొన్ని విలక్షణములైన ప్రయోగము లున్నను కవిత్వము మొత్తముమీఁద మృదువయి నిరర్గళధార కలదిగా నున్నది. ఈతనిశేషధర్మములలోనుండి కొన్ని పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను.

చ. పటుతరమేఘమండలవిభాసితసౌధచయోపరిస్థితో
త్కటవరహేమకుంభసముదాయధగద్ధగితోరుకాంతిని
స్ఫుటచపలాకృతిన్ మెఱయుఁజూడఁగవచ్చినవారలెల్ల ని
చ్చటఁ గలచంచలల్ కనునచంచల లంచు భ్రమింతు రెంతయున్ — ఆ. ౧.

చ. ఘనవిషజంతుపూరిత మగాధము కూపము దీనిఁ జూడు నీ
వానరుఁ గూఁతు నియ్యవు తిలోదక మియ్యవు గాన దాన మా
తనువులు జీర్ణతం బొగసె దారుణరూప సమేతకూపమం
దును బడియున్నవార మతిదుఃఖసమాకులతన్ మహాత్మకా. — ఆ. ౨

శా. దారాపత్యయుతుం డకించనుఁడు విద్వాంసుండు వేదాంతమా
ర్గారూఢుండును వృత్తిహీనుఁడును నిత్యానందుఁడున్ శ్రోత్రియుం
డై గాఁజిల్లిన బ్రాహ్మణోత్తమున కత్యానందులై జీవనం
బీరే దాతలు పొందరే సుగతు లుర్వీశా ధరామండలిన్. — ఆ. ౩

ఉ. నీసము లెందఱో శమనునిం గనఁబోయిరి నీకుఁ జావురా
దాసకుఁ బుట్టినిల్లయి మహాకలుషంబు లొనర్చి సభ్యులన్

మోసముచేసి నేఁ డిటులు మూల్గఁగఁ బోవునె తత్ఫలంబు నిన్
బాసినఁ గల్గు మా కఖిలభాగ్యము లేరము కాలుఁద్రోలికిన్.—ఆ. ౪

మ. అనుచున్ దూతి మహీవరా సుతకళత్రార్థంబుగాఁ బాపచిం
తన లగ్నార్జనఁ జేసి వారి నిరవందం బ్రోతు రంతంబునన్
దనవెంటం జనుదెంతురే కడపటన్ గా నొక్కఁడే పోవుటల్
గనియున్ మోహలతానిబద్ధు లగుచున్ గానంగలే రింతయున్.—ఆ. ౫.

మ. సతియుం దానును బుత్రపౌత్రయుతుఁడై సంప్రాప్తసర్వేష్టుఁడై
యతిసంతోషము మీఱఁగా మెలఁగి దేహాంతంబునన్ లోకపా
లతతుల్ పూజ లొనర్ప సర్వసుఖసంప్రాప్తుండునై క్రమ్మఱన్
క్షితిపైఁ బుట్టును జక్రవర్తి యగుచున్ జేతోముదం బొప్పఁగన్.—ఆ. ౬.

చ. పొలుపగు కాంచనంబునఁ దిలపుష్పము నచ్చెలి నాసికోపమం
బలరఁగ వచ్చి దానిసను హాటకుఁ జాలక యూర్ధ్వదృష్టిఁ గొ
మ్మలఁ దలక్రిందుగాఁ దగు మోముగఁ జేసి ఫలించు వేళ మే
నులు విడిచెన్ నలంగఁడై సుగంధయుతన్ బలవద్విరోధియై.—ఆ. ౭

ఉ. నీవును దీపదానములు నెమ్మిఁ జేయుము దాన మోక్షమున్
శ్రీవరుఁ డిచ్చు జ్ఞానమును జేకుఱు జ్ఞానముచేత మోక్షమున్
భూవర నీకుఁ గల్గు హరిపూజ లొనర్పుము కార్తికంబునం
దీవిమలేతిహాసము మహిన్ వినువారికిఁ గల్గు సౌఖ్యముల్.—ఆ. ౮.

రామనామాత్యుఁడు.

ఈకవి గయోపాఖ్యాన మనెడి రెండాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఇతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; తిమ్మామంత్రిపుత్రుఁడు. గయోపాఖ్యానమునకు కృష్ణార్జునసంవాదమని నామాంతరము గలదు. ఈతఁడు నూఱుసంవత్సరముల క్రిందటివాఁడయి యుండవచ్చును. ఇతఁడు తన గ్రంథమును శ్రీమదహోబిల నృసింహస్వామి కంకితము చేసెను. ఈతని గ్రంథమునందు లక్షణవిరుద్ధములైన ప్రయోగము లనేకము లున్నను, మొత్తముమీఁద కవిత్వము సరసముగా నేయున్నది. గయోపాఖ్యానములోని పద్యములు రెండిందుక్రిందఁ జేర్పఁబడుచున్నవి.—

ఉ. వారిజనాభ నీ వనప వాసవనందనుఁ డున్నచోటికిన్
హిమాద్రిధైర్యనకుఁ జెప్పితి బుద్ధులు పెక్కురీతులన్

భూరిదయాబ్ధి యాఘునిబుద్ధికి నేమని యెంచిచూడ నీ
ధారుణిఁ బాండవేయులకు దాపునుదండయు నీవెకా హరీ — ఆ. ౧.

ఉ. ఏమని చెప్పవచ్చు బళి యీఖలపార్థులబాహువీర్యముల్ ని
రాముని సాటి వత్తురు శరాసనవిద్యకు శౌరిధైర్యముల్
హేమమహీధరంబునకు నెక్కువ వీరలతోడ మార్కొనన్
సోమధరుండు వాసవుఁడు సూర్యకులోద్భవుఁడైన నోర్తురే.— ఆ. ౨.

పోచన.

ఈకవి చంద్రాభ్యుదయ మను ప్రబంధమును రచియించెను. ఇతఁడు వైదిక బ్రాహ్మణుఁడు. ఈతనితండ్రి నృసింహసోమయాజి. ఈచంద్రాభ్యుదయము అప్పన మంత్రి కుమారుఁడగు చిన్నయామాత్యున కంకితము చేయఁబడినది. ఈకవికాల మేదో తెలియరాలేదు. ఇతఁడు నూఱుసంవత్సరములకంటెఁ బూర్వమునందుండినట్లు తోఁచుచున్నది. ఈప్రబంధము శబ్దాలంకారములతోనిండి శ్రావ్యముగా నున్నది. చంద్రాభ్యుదయములోని పద్యములు రెండిందుక్రిందఁ బొందుపఱుపఁబడుచున్నవి—

చ. తిమిరపుజవ్వనంబున నతీతసతీతనవృత్తమైనచి
త్తముతమి పౌరవారవనితాజనతాజనితానురాగయో
గమున ముఱింగి దర్పకవికారము తోరముగా ఘటింపన
క్కొమరుమిటారిబారిపడి కుఁరివృత్తిఁ గ్రమక్రమంబునన్.— ఆ. ౧.

చ. అన విని గుండె జల్లుమన నవ్వనితామణి యమ్మచెల్ల యీ
యన మదనాతురత్వమని యాత్మఁదలంచి తలంచి సాధ్వసం
బును వెఱఁగుం దడంబడఁగఁ బొంపిరి నట్లను భర్తతోడ నని
య్యనువున మిన్నఁ బ్రోవఁగ మహాత్మ యొరుల్ మన కెవ్వరియ్యెడన్.— ఆ. ౨.

పెనుపల్లె బాపనామాత్యుఁడు.

ఈకవి సీతావిజయమను నేకాశ్వాసప్రబంధమును రచించెను. ఇతఁడు నియోగి బ్రాహ్మణుఁడు; కొనయామాత్యపుత్రుఁడు. ఈతని కవిత్వమునందు లక్షణవిరుద్ధములైనప్రయోగము లక్కడక్కడఁ గానఁబడుచున్నవి. కవనరీతి తెలియుటకయి సీతావిజయములోని రెండుపద్యము లిందుదాహరింపఁబడుచున్నవి.—

ఉ. పోల శతాననుండు శివపూజ యొనర్చుచు నుండి యంతలో
నాలమువార్త కర్ణములయందు వినంబడ నుల్కియుగ్రుఁడై
చాలును దేవపూజయని చారులఁ గన్గొని యేమి మత్పురిన్
జాలఁగ సందడున్ గలుగు చందము తోఁచెను జెప్పుఁ డంతయున్.

ఉ. భూరిరయంబునం దొడరి భూసుత కన్నుల నెఱ్ఱచేసి యో
రోరి శతాస్య త్రుంగితివి యొక్కటి బాణసహస్రకోటి తా
నారజనీచరేంద్రుతనువందును గ్రుచ్చిన నెత్తు రొల్కఁగాఁ
బోరుచు వాఁడు నొప్పెసఁగెఁ బూచిన మోదుగు చెట్టుకైవడిన్.



చదువుల-సోమలింగయ్య.



ఈకవి మదనసాయక విలాసమనెడి యైదాశ్వాసముల శృంగారప్రబంధమును రచియించి శ్రీశైలమల్లికార్జునునకంకితము చేసెను. ఇతఁడు శైవబ్రాహ్మణుఁడు; గార్త్సత ద్యుతి గోత్రుఁడు. వేంకటాచలమయారాధ్యునకును అన్నపూర్ణమకును పుత్రుఁడు. ఇతఁడేకాలపువాఁడో సరిగాఁ దెలియరాదు. ఇంచుమించుగా నూఱుసంవత్సరములక్రిందట నుండియుండును. ఈతనికవిత్వము మృదుమధురపాకమున వెలయుచున్నను నిర్దుష్టమైనదికాదు ఒక్కొక్కయాశ్వాసమునుండి యొక్కొక్కటిచొప్పున నిందుక్రిందనుదాహరింపఁబడిన పద్యములనుబట్టి కవియొక్క కవిత్వరీతి కొంతవఱకు తేటపడవచ్చును—

చ. చలి శశికాంతసంఘటితచారుసువర్ణవికారసౌధమం
దున నెనలేనిగద్దెపయి దోరముగాఁ గొలువుండి సాధుస
జ్జనపరివారయుక్తుఁడయి సత్యముఁ దప్పక మూఁడులోకముల్
తనదుయశంబు గప్పఁగను దద్దయు రాజ్యము చేయుచుండఁగన్.—ఆ. ౧.

చ. అని దరిఁజేరి బాలకుని నక్కునఁజేర్చి చెక్కుదోయి ము
ద్దొనరిచి ముంచుదువ్వుచు మృదూక్తులు పల్కి కడిందిప్రేమ నె
మ్మనమున నల్లిబిల్లికల మాటికి నల్లుకొనంగ నక్కుమా
రునిముఖచంద్రదర్శనవిలోచనకైరవుఁ డౌచు నయ్యెడన్.—ఆ. ౨.

చ. తెలిపలుకుమంజిష్ఠ యులు తీఁగనిల్పిరి క్రేవఁ జక్కనౌ
బలువగు కెంపుగుంపులకుభద్రితకాంతులు చల్లుమేలుత

ష్టులకు నివాళు లిచ్చి కనుమచ్చికలుం జెలువొందఁ దావిపు
వ్వులసర మొక్కకేల నిడి యొప్పఁగ నప్పురి నేగుచుండఁగన్ — ఆ. ౩.

ఉ. ఉల్లము చల్లగాఁ గనినయొప్పులకుప్పపయిన్ సుమాస్త్రుఁడుల్
వెల్లిగ నేసినట్టికతు పెద్దవు నీ కొకలక్ష్యమా నవో
త్ఫుల్లసరోజలోచనలపొంక మడంచుట మన్మథా ధరన్
తల్లికి మ్రొక్కికొని పినతల్లికిఁ గమ్మ లొసంగ నేర్తురే. — ఆ. ౪.

ఉ. మారుని గేరు వీనిసుకుమారశరీరము నవ్యచంద్రికా
సారముతీరు హాసము సుసారససారము లౌర కన్నులిం
పారెడుగండుతుమ్మెదలబారులనేలు కురు లౌర వీనిసిం
గారము నీరజాసనునికైన నుతింప దలంపఁగ శక్యమే. — ఆ. ౫.

శ్రీధరమల్లె-వేంకటస్వామి

ఇతఁడు బ్రహ్మోత్తరఖండము నయిదాశ్వాసముల పద్యకావ్యమునుగాఁ దెనిఁగించెను. ఇతఁడు బడగలనాటి కన్నడవంశజుఁడు; ఆశ్వలాయనసూత్రుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు; అయ్యనార్యతనూజుఁడు. కవి యీగ్రంథమును జ్యోతిరామనాదుల ప్రేరణముచే రచియించి, సిద్ధవటమునకు సమీపముననున్న యొంబాపురమందలి పార్థివేశ్వరస్వామి కంకితము చేసెను. ప్రేరకులయిన రామనయు లక్ష్మీనారాయణుఁడును వెంగళ్వరాయుఁడును దన్నుఁ గూర్చి పలికినట్లుగాఁ గవి యీక్రిందిపద్యములలోఁ జెప్పికొన్నాఁడు—

శా. శ్రీమద్వేంకటరామనాముని, కవిశ్రేష్ఠున్ రమావల్లభ
ప్రేమాపాంగవిశేషలబ్ధకవితాభివ్యక్తసూక్త్యన్వితుం
గామారిస్తవభక్తియుక్తు విలసద్గాంభీర్యధైర్యాఢ్యు న
న్నామోదంబునఁ జూచి పల్కిరి సముద్యత్కౌతుకం బొప్పఁగన్.

* * * * * *

క. ఖండేందుధరప్రియ మా । ఖండలభాగ్యప్రదంబు కల్పలతికా
ఖండన మగుబ్రహ్మోత్తర । ఖండము రచియింపు పద్యకావ్యముగాఁగన్.

ఈకవి యీబ్రహ్మోత్తరఖండమును రచియించి యెనుబదిసంవత్సరము లయినట్లు గ్రంథాంతమునందలి యీక్రిందిపద్యమునుబట్టి తెలియవచ్చుచున్నది.—

సీ. శరవర్షగణనంబు శైలరామమునీందుపరిమితంబై ధాత్రిఁ బరఁగుచుండు
యువనామసంవత్సరోపేత కార్తికమాసరాజిత పౌర్ణమాసియందు
ధన్యులు విష్ణువర్ధనసగోత్రులు జ్యోతిసుబ్బన్న పుత్రులు సుగుణమణులు
రామన్న లక్ష్మినారాయణ వెంగల్వరాయఁడు ననుమువ్వు రమలయశులు
చిత్తమున భక్తి వెలయ బ్రహ్మోత్తరాఖ్య
ఖండ మాంధ్రప్రబంధంబుగా ఘటించి
యెలమి సంబాపురపుఁ బార్థివేశ్వరునకు
భాసురముగ సమర్పణఁ జేసి రపుడు.

ఈ పద్యమునుబట్టి శాలివాహన శకము ౧౭౩౭వ సంవత్సరమునందనఁగా క్రీస్తుశకము ౧౮౧౫వ సంవత్సరమునం దీగ్రంథము రచియింపఁబడినట్టు స్పష్టముగాఁ దెలియవచ్చుచున్నది. ఈ గ్రంథమునం దక్కడక్కడఁ గొన్ని వ్యాకరణదోషము లున్నను మొత్తముమీఁదఁ బుస్తకము హృదయరంజకముగానే యున్నది. బ్రహ్మోత్తరఖండములోని పద్యములు కొన్ని యిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి.—

ఉ. ఓమునిసార్వభౌమ మహిమోజ్జ్వల మీ రిట కేగుదెంచుటన్
నామది సంతసం బొదవె నాదుగృహంబు పవిత్ర మయ్యె మ
త్కామితము ల్ఫలించెఁ గడుధన్యుఁడ మాన్యుఁడ నైతి నంచు నా
భూమివిభుండు పల్కుచును బూజ లొనర్చె మహాముదంబునన్.—ఆ. ౧.

శా. ఆరాజేంద్రుఁడు కంఠసూత్రసహితన్ వ్యక్తాంజనాపాంగశృం
గారప్రాభవహీనగాత్రి గళితగ్రైవేయహారాదికన్
దూరీభూతశుభాంగరాగలలికన్ దుర్వారశోకార్దితన్
సారాచారపరాయణం గనియె నాసాధ్వి స్వచిత్రంబుగన్.—ఆ. ౩.

మ. రణదుద్యన్మణిదీప్యమానకనకగ్రైవేయకోటీరకం
కణహారాంగదనూపురాదుల నలంకారంబు గావించినన్
క్షణమాత్రంబునఁ బాయఁద్రోచి కడువేడ్కన్ శ్రీల రుద్రాక్షభూ
షణము ల్దాల్తురు వారలిర్వురు మహోత్సాహంబు దీపింపఁగన్.—ఆ. ౪.

ఓరుగంటి — సోమశేఖరకవి.

ఈకవి రామకృష్ణార్జునరూపనారాయణీయమను నాలుగాశ్వాసముల శ్లేషార్థకావ్యమును రచియించి శ్రీపొసపాటి నారాయణరాజుగారి కంకితము చేసెను. పుస్తకము

యొక్క పేరు చేతనే యిందు రాఘవయాదవపాండవార్థము లిమిడియున్నవని తెల్లమగు చున్నది. ఈకవి వైదికబ్రాహ్మణుఁడు; కౌండిన్యసగోత్ర సంభూతుఁడు. ఇతఁడు సంస్కృతాంధ్రములయందు చక్కని వైదుష్యము కలవాఁడయి కవితారచనయందత్యంత సామర్థ్యము గలవాఁడుగా నుండెను. ఇతఁడు నూఱుసంవత్సరములకు లోపలివాఁడు. ఈతని త్ర్యర్థికావ్యములోనివి కొన్నిపద్యము లిందుదాహరింపఁబడుచున్నవి.—

శా. సంభూతాతిశుభూతి దర్శనకళాసంపన్నుఁ డారాజు స
ద్గాంభీర్యాంబుధి యేలె సర్వధరణిన్ గాంగేయుచాపోరుసం
రంభప్రాధిసహాయుఁడై విదురసారన్యాయమార్గంబుతో
శుభతీక్ష్ణద్రి వహోత్పలప్రియకులస్ఫూర్తిన్ విజృంభింపఁగన్.— ఆ. ౧.

ఉ. సంతస మొప్పఁ దోఁచెను వసంతము మంజులకోకిలస్వనా
క్రాంతము కోరకప్రకరకాంతము బంభరగానశోభితా
శాంతము సర్వమంగళనిశాంతము మోదితమానమానినీ
స్వాంతము ధూతసత్పథికశాంతము పుల్లలతాంతతాంతమై.— ఆ. ౨.

చ. సుజనకృతస్తవా జనకసూక్తి యలంఘ్య మటన్న చూడఁ దా
నిజము సమక్షమందుఁ దగనిన్ను సమర్థునిగాఁ దలంచి త
ద్ద్విజము నుతింపఁ బంచుపని వారకచేయు సుధర్మసంస్థితిన్
గుజనులు బ్రస్క శ్రీహరి నొల్చినవాఁ డనయుఁబు నెమ్మనిన్.— ఆ. ౩.

శా. కళ్యాణీధవదర్పితోగ్రవరసత్కారుణ్యతన్ సర్వవత్
కళ్యాణీధరవిఘ్నవవ్యవసతీకాండప్రభూల్లంఘనా
కళ్యాణాతిశయంబు నాకు నిచటన్ గల్గెన్ని రాష్ట్రూటమై
కళ్యాణాంబరకాంతుఁజేయుము కృపన్ గాంభీర్యధీ ప్రముక్కదన్.— ఆ. ౪.

ముడుంబి-వేంకటాచార్యుఁడు.

ఈకవి రసప్రదీపికయను నెడు మూఁడాశ్వాసముల వైద్యగ్రంథమును జేసెను. ఇతఁడు శ్రీవైష్ణవుఁడు; శ్రీవత్సగోత్రుఁడు; వేదాంతాచార్యపుత్రుఁడు. ఇతఁడు గోదావరీమండలములో నూఱుసంవత్సరములకు లోపల నుండినవాఁడు. కవిత్వమునందుఁ గొన్ని స్ఖాలిత్యములు గలవు. రసప్రదీపికలోని రెండుమూఁడుపద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను.—

ఉ. పారదగంధకంబు లొకభాగము నాలుగుభాగముల్ సహా
సారము నుప్పుఁ బెట్టి పదినాళులు వండినఁ గెంపుసొంపుతో
ఘారుణిఁ బుట్టు సిందుర ముదారత నడ్డిగ యెత్తు నిచ్చినన్
బోరన రోగపుంజములఁ బోవహరించు నమోఘవీర్యమై.—ఆ. ౧.

చ. ఘృతమునఁ గొండపిప్పలి మిరెంబులతోడుత నభ్రకంబు సం
తతమును జిన్నమెత్తు గొన దారుణమౌ కఫవాతపిత్తసం
యుతగ్రహణీక్షయంబుల వియుక్తప్రమేహగుదాంకురంబులన్
గతికుగఁజేసి దీపనము గల్గఁగఁ జేయు నమోఘవీర్యమై.—ఆ. ౨.

ఉ. మంచినువర్ణభస్మము క్రమంబునఁ గొన్నను రాజయక్ష్మమున్
సంచితకర్దజంబు లగుసర్వరుజంబుల భూతవేధలన్
ద్రుంచి యమోఘవీర్యమయి దోర్బలమున్ ఘనకాంతి తేజము
త్యంచితబుద్ధిమార్గము చిరాయువొసంగును మానిచంద్రమా.—ఆ. ౩.



అక్కెనపల్లి-నృసింహకవి.



ఈకవి యాదిలక్ష్మీవిలాసము, వల్లభాంబాపరిణయము, ఓఘవతీపరిణయము, అను మూడుప్రబంధములను రచియించెను. వీనిలో నోఘవతీపరిణయము శ్రీగొడే జగ్గారాయనింగారిపుత్రులగు శ్రీసూర్యప్రకాశరాయనింగారి కంకితము చేయఁబడి తత్సోదరపుత్రులగు శ్రీమహారాజా గొడేనారాయణగజపతిరాయనింగారిచే ముద్రింపింపఁబడినది. ఈగ్రంథము శాలివాహనశకము ౧౭౩౯వ సంవత్సరమునందు రచింపఁబడినట్లు గ్రంథాంతమందలి యీసీసపద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది—

సీ. శాలివాహనశకసంవత్సరంబులు లజాగ్నిభూధరతుషారాంశులైన
యీశ్వరాబ్దంబున నెసఁగువైశాఖమాసంబున శుక్లపక్షమున మూర్తి
శశిసంఖ్య భౌమవాసరమున శుభవేళ నక్కెనపల్లి నృసింహకవి యోఘ
వతిపెండ్లికథ సమున్నతిమీఱ శ్రీగొడేజగ్గారాయసూర్యప్రకాశరాయ
మణికి రాజ్యాయురారోగ్యమహితపుత్ర । పౌత్రనికరాభివృద్ధిగా భవ్యబుద్ధిఁ
గృతి యొసంగెను దద్యశం బతిశయిల్లి । జగతి నాచంద్రతారార్కముగఁ జెలంగ.

ఇతఁడు కృష్ణామండలములోని యెల్లమంద నివాసుఁ డయినను తనయాదిలక్ష్మీవిలాసమును గోదావరీమండలములోని యంతర్వేది నృసింహస్వామి కంకితము చేసెను,

అనిలక్ష్మీవిలాసము నాలుగాశ్వాసములు గల ప్రౌఢకావ్యము. వల్లభాంబాపరిణయ మను విఘ్నేశ్వరుని పెండ్లికథ మూడాశ్వాసముల ప్రబంధము. ఇది పులిపాక సీతయామాత్య పుత్రుఁ డయిన రామమంత్రి కంకితము చేయఁబడినది. ఈకవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; కౌండిన్యగోత్రుఁడు; జోగయామాత్య పుత్రుఁడు. ఈకవి నూఱుసంవత్సరములకు లోపలివాఁడు. ఈతనికవిత్వము రసవంతముగా నున్నది. ఈతనిపుస్తకములోని యీక్రిందిపద్యములవలన నీతని కవితాధోరణి కొంత తెలిసికొనవచ్చును—

అనిలక్ష్మీవిలాసము.

ఉ. మాయలు నింద్రజాలములు మా కవి క్రొత్తలు గావు మామనో
నాయక యిప్పు డీవు రతినాయక సాయకభిన్నకాయనై
పాయనిమోహ మందునను బన్నగఁ గౌఁగిటఁ గూర్చి యొయ్యనన్
శ్రీయుతసౌఖ్యవైఖరులు చేకొనఁ దలంపుల దీఱఁ గూడుమా.—ఆ. ౧.

ఉ. ఎక్కడిగొల్లవాఁడ విది యెక్కడిజాణతనంబు దొంగవై
యెక్కడిపౌరుషంబు మఱి యింత తలంపక ప్రాలుమాలినన్
దక్కునె నీకుఁ గోక లవి తక్కకయి మ్మికఁ గామవలి వే
యక్కలతోడ నీసరసి నాడఁగఁ జీరలు దొంగిలింతువే.—ఆ. ౨.

ఉ. వారిజనేత్ర మీచరణవారిజముల్ హృదయాంబుజంబునన్
గూరిమినిల్పి యెల్లపుడుఁ గొల్చురమాపతియంచు రుక్మియుం
దారయలేక చైద్యునకు నంగన నిచ్చెదనన్నమాట బ
ల్నారసమట్లు కర్ణమున నాఁట ననుం గృపఁ గాంచి యిట్లనెన్. ఆ. ౪.

వల్లభాంబాపరిణయము.

చ. అరయఁగ సిద్ధసాధ్యగరుడామరకిన్నరనాగయక్షకిం
పురుషులయిండ్లలో నెలమిఁ బుట్టెదఁ జేసెదుపాట్ల మీఁగణే
శ్వరునకుఁ బెద్ద దేల యరిశంబును బొట్టిగ బ్రహ్మచారియై
పరఁగెడిమేటికిన్ గరితభావులతో నిల వియ్య మేటికిన్.—ఆ. ౨.

చ. ముద మొనవించు ముచ్చటల నుంచును గంధముఁ బెంచు సౌఖ్యము
ల్గదురఁగ నించు నించువిలుకొంచుఁ జరించువజీరుశాస్త్రసం
పద గడియించు నిత్యురసపద్ధతుల న్విరచించు మించు ని
మ్మపిరయుటంచు నెంచుచును మానుగఁ గ్రొవ్విరిమించుబోండ్లొగిన్ —ఆ ౩.

ఓభువతీపరిణయము.

ఉ. మేలగుమేలు గూర్చుటకు మీ రరుదెంచితి రంటివా బళీ
చాలు భవన్మనోరథము చక్కగ లభించుఫలం బటంచు నా
లోలవిశాలనేత్ర యెదలోఁ గలతియ్యనిపల్కు నొయ్యనన్
మేలుకొనంగఁ జేసి యెలమిం జని సంయమిరాజు సయ్యనన్.—ఆ. ౧.

ఉ. అంతట నేర్చె విద్య లిసుమంత కొఱంత యలంతలేక భూ
కాంతునిముద్దుపట్టి యజుకాంతయొ యంచుసమస్తసజ్జనుల్
వింతగ సంతసించి తన వేయివిధంబుల సన్నుతింప న
త్యంతకళావినోదమహిమాతిశయంబు శయంబుఁ జేరఁగాన్.—ఆ. ౪.

పైడిపాటి-వేంకటనృసింహకవి.

ఈకవి నృసింహవిలాస మను మూడాశ్వాసములగ్రంథమును రచియించెను. ఈతఁ డాఱువేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; శతమర్షణగోత్రుఁడు; లక్ష్మీపతికిని వేంకమాంబకును బుత్రుఁడు. ఈతఁడు నెల్లూరుమండలములోని పైడిపాటి గ్రామనివాసుఁడయి గ్రామచతుష్టయమునందు స్థావరజీవనము కలవాఁడయినట్లు నృసింహవిలాసములోని యీక్రిందివచనమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది—

సీ. శ్రీశైలంబున కొప్పు కృష్ణాపినాకినీదివ్యనదీమధ్యదేశభూమిఁ
గడుఁబూర్వవార్ధికిఁ బడమటి యోజనదూరమై తగుఁ గందుకూరు మఱియు
నగరము సీతానామమై యొప్పు నాకందుకూరికిఁ దనరు వాయవ్యదిశను
చాలేటి దానికిఁ జాల స్త్ర్యశఁ బైడిపాడొప్పుదానికిఁ బశ్చిమమున
నెగడుఁ జతుకుపాడు నైఋతి వేంపాడు, జెలఁగు గాద్వమూల నిలవరయన
నమరుపురచతుష్టయం బిది తృణకాష్ఠజలసమృద్ధి సిరుల నలగుచుండు.

గీ. గ్రహణవేళ గోపరాజు రామన గొల్ల, కొండప్రభువుచేతఁ గొనినదాన
మహిమ దష్టమతుల మఱియించి స్థావర । జీవనములు వ్యాజులఁ జేర్చె మున్ను.

వ. తదీయానుగ్రహాలబ్ధం బైనయేతద్గ్రామచతుష్టయము స్థావరజీవజీవితు లయిన
మదీయవంశజులు &c

ఈకవియొక్క కాల మేదియో కానరాదుగాని యితఁ డాధునికుఁ డయినట్టు తెలియవచ్చుచున్నది. నృసింహవిలాసములోని రెండుపద్యము లిందుక్రిందఁ బొందుపఱుపఁబడుచున్నవి—

మ. శశి పక్షక్షయ మెన్ని యక్షయకళాసంప్రాప్తికిన్ ధాతృహృ
ద్వశుఁడై దీని సృజించుకాలమున వక్త్రం బయ్యెనో తా మహా
గ్నిశ మూర్ధ్వస్థితి నుంట రోసి తొలఁగెన్ రేఖోఁ డటంచుం దదం
ఘ్రిశయాక్రాంతసఖాకృతిం బొలిచెనో క్రిందై క్వచిత్తాకరల్. — ఆ. ౨.

శా. పోకా వేటకు వేఁటకాండ్రు గహనంబు ల్గ్రుమ్మరన్? గ్రమ్మఱన్
రారా రాత్రి కైనఁ? వారలసులై రాకున్న నారాత్రికై
యూరీతిం దపియించుబోఁట్లు కలరే యొందైనఁ? జంద్రాస్యలా
ఘోరారణ్యముఁ జొచ్చి చూడఁగలరే గోవిందు రేజాములన్. — ఆ. ౩.

కొటికెలపూడి వేంకటకృష్ణకవి.

ఇతఁడు శ్వేతాచలమాహాత్మ్యమను మూఁడాశ్వాసముల గ్రంథమును రచియించి, బొబ్బిలిపురాధీశ్వరుఁ డగు రాయణప్ప రంగరాజున కంకితము చేసెను. ఈకవి వైదిక బ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; హారితసగోత్రుఁడు; శివరామపౌత్రుఁడు; వేంకటరామపుత్రుఁడు. కృతిపతి తన్నుఁగూర్చి పలికినట్లు కవి తనగ్రంథములో నిట్లు వ్రాసికొనియున్నాఁడు:—

మ. నను శ్రీమజ్జనకాత్మజాధిపపదన్యాసప్రపుష్యద్గాంతరం
గుని వాణీకరుణాకటాక్షకలనాంకూరత్సుధామాధురీ
వినుతాంచత్కవితాప్రతోషితమహావిద్వత్కవిగ్రామణిన్
ఘనకార్తాంతికతాండిలేయుఁ గడువేడ్కం బిల్చి తా నిట్లనెన్.

చ. హితులు మదన్వవాయజుల కెల్లఁ బురోహితు లార్యలోకపా
లితకవితాప్రకల్పితదిలీపచరిత్రముఖోజ్జ్వలప్రబం
ధతతులు హారికాగ్రణు లుదారగుణాన్వితచిత్తులు స్సదా
శ్రితులు సమస్తసూరినుతశేముషు లెన్నఁదరంబె మిమ్ములన్.

సీ. ధీరత మేఘసందేశంబు తెనిఁగించి ప్రీతి దిలీపచరిత్ర మనెడు
గొప్పప్రబంధంబుఁ జెప్పి శ్రీరాముల కర్పించితివి మున్ను నేర్పుమీఱఁ
గార్తాంతికులు మెచ్చఁగా శ్రీపతి గ్రంథగతిని మామకజాతకము లిఖించి
మా కొసంగితి విప్పు డేకాగ్రచిత్తత సంచితంబుగఁ దెనిఁగించుచున్న
కూర్మమాహాత్మ్య మొసఁగుము కూర్మిమాకు। రమ్యచారిత్ర వేంకటరామపుత్ర
కీర్తిదౌదార్య వేంకటకృష్ణసూర్య। యనుచు బహుమతిచేయ నాహ్లాదమునను,

కృతిపతిపూర్వులు సర్వజ్ఞ సింగమనాయుని సంతతివారయిన రావుకులజులయినట్లును, వారిలో లింగప రంగరాయఁడు బొబ్బిలిసంస్థానము స్థాపించినట్లును, కవి యీ క్రిందిపద్యములలోఁ జెప్పియున్నాఁడు—

మ. హరిపాదంబునఁ బద్మనాయకులు గంగాన్వీతులై యుద్భవిం
చిరి తత్పాదజులం దతిప్రబలులై శ్రీరావువంశ్యు ల్బెలం
గిరి తద్రావుకులీనులం దలరె గాంగేయస్తుతౌదార్యశౌ
ర్యరసోపేతుఁడు రాజశేఖరుఁడు సర్వజ్ఞుండు సర్వజ్ఞుఁడై.

క. అలలితాశ్వయసంభవుఁ। డై లింగప రంగరాయఁ డలరె నిజభుజా
ఖేలానిదళితరిపునృప। ఫాలాస్థూలస్ఫురత్కృపాలం డగుచున్.

క. బెబ్బులి రిపునృపు లనియెను। గబ్బుల కితఁ డంచు జనులు కీర్తింపఁగఁ దా
బొబ్బిలిపట్టణ మేలెను। నిబ్బరుఁడగు లింగపావనీవరుఁ డెలమిన్.

బొబ్బిలి చినరంగారాయనికి దత్తపుత్రుఁడును కృతిపతియునైన రాయణప్ప రంగారాయనింగారు ౧౮౧౧వ సంవత్సరము మొదలు ౧౮౩౦వ సంవత్సరము వఱకును రాజ్యపాలనము చేసినందునఁ దదాస్థానకవియైన యీ వేంకటకృష్ణకవి యిప్పటికి డెబ్బదిసంవత్సరములకుముందే యీగ్రంథమును రచియించినట్లు చెప్పవచ్చును. ఈయన కవిత్వమునందు లక్షణదోషములు కొన్ని యున్నను కవనము మృదువయి మధురముగానున్నది. శ్వేతాచలమాహాత్మ్యములోని కొన్నిపద్యము లిం దుదాహరింపఁ బడుచున్నవి—

శా. ఆమాటల్విని భూమిపుండు నిజభార్యన్ సద్వ్రతాసక్తికిన్
శ్రీమస్నానవభక్తికిన్ బొగడి ధాత్రిన్ మాఘచిత్తుండనై
భామారత్నముపాటిబుద్ధి గణుతింపం బూనఁగా లేక యీ
సోమార్కంబపకీర్తిపాలయితవంచున్ లోనఁ జింతిల్లుచున్.— ఆ. ౧.

ఉ. వేరొకభూవరాత్మజుఁడు విద్రుమగుచ్ఛము రత్నకంకణో
దారకరారవిందమునఁ దాల్పె లతాంగి నను న్వరించినన్
భూరిశుభక్రమాకలన బోటిపదాంబుజ మీరెఱుంగునం
గూరుమితోడఁ బట్టుకొనఁ గోరెద నంచును దెబ్బకై వడిన్ —ఆ. ౨.

శా. జంబాలుం డనువాని కొన్నిదినముల్ జాయాన్వితుండై తదు
ర్వ్యం బుణ్యస్థితి నుండి గర్భవతినారం బాసి స్వర్గంబు చే
రం బోవంగ శమీసమీపమున గర్భస్థార్భకుం బెట్టి నె
య్యం బొప్పారఁగఁ జేసెఁ దత్తగుణి దాఁ గిన్నప్రవేశం బొగిన్.— ఆ. ౩.



కాకరపర్తి కృష్ణకవి.

ఈకవి శశిరేఖాపరిణయము ముఖలింగక్షేత్ర మాహాత్మ్యము, అను కావ్యములను జేసెను. ఇతఁడు వైదికబ్రాహ్మణుఁడు; తిరుపతి పాత్రకవికిని సీతమాంబకును తనూజుఁడు. ఈపాత్రకవి సత్యభామాకృష్ణసంవాదాది గ్రంథములను రచియించి శ్రీమహారాజా గోడే నారాయణగజపతిరాయనింగారి పూర్వుఁడైన జగ్గారాయనింగారివలన నగ్రహారాదులను బడసెనఁట. ఈకృష్ణకవి విశాఖపట్టణ మండలములోనివాఁడు. ప్రపౌత్రుఁ డిప్పుడు జీవించియుండుటచే నితఁడు నూఱుసంవత్సరముల లోపలివాఁడు. ఈయనకవిత్వము దోషరహితమయి హృదయంగమముగానున్నది. కవికృతపుస్తకద్వయము నుండియు రెండేసిపద్యముల నుదాహరించుచున్నాను —

ముఖలింగక్షేత్రమాహాత్మ్యము.

చ. అరయఁగ సర్వలోకనిచయం బతివేలఘనాంధకారభీ
కరవిపదబ్ధిలోఁ బడ నకారణవైరమునన్ వనూర్జ్వల
త్తరణిముఖప్రచారములు తప్పఁగఁ జేయుచు నన్నిదిక్కులన్
బెరిఁగెను వింధ్యభూధరము పీతమహాంబునిధీ తపోనిధీ.— ఆ. ౧.

ఉ. ఈనగవైభవాతిశయ మెన్నఁగ శక్యమె ధాతకైన జాం
బూనదరౌప్యరత్నముఖభూరిమనోహరవస్తువిస్ఫుర
త్సానుచరన్మరుద్దనుజచారణకిన్నరసిద్ధసాధ్యసం
తానసమృద్ధి నొప్పు సతతంబగు మేరునగంబుకైవడిన్ .— ఆ. ౩.

శశిరేఖా పరిణయము.

ఉ. మానుల నెట్లుప్రోచితివొ మానసవీథిఁ దలంపఁ బాపముల్
మానక ధార్తరాష్ట్రుఁ డవమానమునుం దగఁ జేయుచుండెఁ గృ
ష్ణా నను గావవే యనెను నాపలు కిప్పు డొకించుకైన నీ
వీనుల సోఁకకుండు టిదివింత జనార్దన కంసమర్దనా.— ఆ. ౧.

చ. అనవిని వానితోడ విజయాత్మజుఁ డిట్లనియెన్ దురాత్మ యీ
వనమును గుత్తగొంటివొర వచ్చినవారి నెఱుంగ కీవు పొ
మ్మనుటకు నీవె యీజగతియందును విక్రమశాలివా మదం
బున నిటుపల్కఁగాఁ దగదు పొమ్మిపు దూఁరక వైర మేటికిన్.— ఆ.

ఉభయపుస్తకముగాక కోనపల్లి నివాసుఁడగు వేంకటరంగకవి రచితమైన దో

టియు, అప్పప్పయను భట్టరాజు రచితమైన దొకటియు, శశిరేఖాపరిణయ మనుపేర రెండాధునికప్రబంధములు ముద్రింపఁబడియున్నవి వానినుండియు కొంగొని పద్యములనిం దుదాహరించెదను.—

వేంకటరంగకృత శశిరేఖాపరిణయము.

శా. శుద్ధాంతంబున భైరవార్చనకళాశుద్ధిన్ జరాసంధుఁ డు
ద్యద్దైర్యంబున నిత్య మొక్కనృపుఁ గ్రోధావేశసంభూతస
ద్బుద్ధిం బట్టి కరుక్కురుక్కునఁగఁ దోడ్తో శీర్షముం ద్రుంచి శ
శ్వద్ధాత్రిం బలి యిచ్చుచుండె నలసద్బాహాబలోదగ్రుఁడై.—ఆ. ౧.

ఉ. అందఱికంటె ముందుగనె హాయిగ మజ్జనభోజనంబు లం
దందు నొనర్చి సాత్యకిసహాయుఁడుగా వసుదేవదేవకీ
నందను లవ్విధంబు దళనాయకకోటి కెఱుంగఁ జేసి బల్
దుందుభికాహళానిపటుతూర్యరవంబులు బోరుకల్గఁగన్.—ఆ. 3.

అప్పప్పకృత శశిరేఖాపరిణయము.

ఉ. అన్నలు మాటలాడుసమయంబున లేచి సుభద్ర ప్రీతితో
నన్నయకాలి యైనముసలాయుధుఁ గన్గొని నీవుఱంనియున్
నన్నిటఁ బంపుచుండి పరిణామము వేఁడె భవత్కుమారియౌ
కన్నియ మత్సుతాగ్రణికిఁ గారుణికోత్తమ పెండ్లి చేయవే.—ఆ. ౧.

ఉ. పోరున ధార్తరాష్ట్రులను భూరిమదం బడఁగించి పిమ్మటన్
సీరిని మిక్కిలిన్ భయముఁ జెందఁగఁజేసి నీపరాక్రమం
బారగ నాలింప వ్యాళపతికైనను శక్యము గాదటంచు నా
మాయలిపుత్రునిం బొగడి మక్కువతోడఁ గిరీటి యంతటన్ —ఆ. ౪.

కృష్ణయ్య.

ఈకవి పార్వతీపరమేశ్వరపరిణయ మనెడి మూడాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఈతఁడు స్మార్తబ్రాహ్మణుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు; చంచయార్య పుత్రుఁడు. ఈతని వాసస్థలము పినాకనీతీరమునందలి కామలాపురము. ఈతఁ డుండినకాల మేదియో తెలియరాదు గాని యితఁ డేఁబది యఱువదియేండ్లక్రిందట నుండిన ట్లూహింపఁదగియున్నది. ఈతని కవిత్వమునందుఁ గొన్ని వ్యాకరణ దోషములు గలవుగాని మొత్తముమీఁదఁ గవిత్వము శ్రావ్యమయి కొంతవఱకు శ్లాఘ్యముగానే

చున్నది. పార్వతీపరమేశ్వరపరిణయములోని పద్యములఁ గొన్నిటి నిం దుదాహరించుచున్నాను.—

ఉ. ఆపురిఁ గాంచి నిర్జరు లహర్నిశమున్ మదిలో నెన్నుచున్
గాపుర మున్న నాకమునకంటెను మేలని చూచు వేడుకన్
దాపునఁ జేరి యంతఁ దత్పురసౌధసమీపవర్తులై
గోపవిభుండులోనగను గొల్చిరి రీతిగ నందు రాస్థలిన్.—ఆ. ౧.

ఉ. ఈవిధి వచ్చువిప్రులఁగని యీశ్వరుఁ డర్ఘ్యమొసంగి యిట్లనున్
భూవినుతార్య మీధరను భూమిసురుల్ సుఖులై చరింతురా
మీవనమందుఁ బుష్పములు మేలగుకాయలు పండ్లు పత్రముల్
కావలెనన్నఁ గల్గుఁగద కారణ మేమిట రా విభాగ్రజా.—ఆ. ౨.

ఉ. పంచశరుండు నిట్లనుచుఁ బల్కె విరించికి సమ్మదంబుగా
మించులమించు శంకరుని మీఁరుచుల్గన నాకు శక్యమే
మంచిది యేమియైన నిఁక మద్దళముల్ గొలువంగ నేగెదన్
వంచనలేక నన్నిలను వర్తిలఁజూచుచు పోయివచ్చెదన్ —ఆ. 3.



తరిగొండ - వెంకమ్మ.

ఈమె మంచి విద్వాంసురాలు. ఈమె చేసినపుస్తకములు తరిగొండ నృసింహస్వామి కంకితము చేయఁబడినవి. తరిగొండ కడపమండలములో వాయిల్పాడునకు నాలుగుమైళ్ళదూరములో నున్నది. ఈమె రచియించిన గ్రంథములలో రాజయోగసార మను ద్విపదకావ్యమును వేంకటాచలమాహాత్మ్యమను పద్యకావ్యమును ముద్రింపఁబడియున్నవి. ఈమె తాను భాగవతము ద్వాదశస్కంధములను ద్విపద కావ్యముగా రచియించినట్లు వేంకటాచలమాహాత్మ్యములోని యీ క్రిందిపద్యములోఁ జెప్పుకొన్నది.

సీ. దారునిర్మితవీణ నాదూఢిఁ బల్కించు గాయకపురుషునికరణి గాను
బురుషోత్తముఁడు దయాపూర్ణుఁడై నాజిహ్వయందుఁ దావసియించియురుదుగాను
బలికించఁ గావున భాగవతపురాణ మమర నే ద్విపదకావ్యంబుగాను
ద్వాదశస్కంధము ల్గనఁజెప్పి హరికి సమర్పించి శ్రీవేంకటాద్రిమహిమ
మతనికై రమ్యపద్యకావ్యంబు చేసి। శ్రీనివాసునకే సమర్పింపనుంటి
నీఁగతో నుదధిఁ దాటఁబోయినవిధమున। నాస్వతంత్రత కిల బుధు ల్నవ్వపోక.

ఈపుస్తకములోని

క. అలకాపురంబు వెలువడి । వలనుగ మాకొఱకు నందవరపురమందే
నెలకొని కులదైవతమై । యలరుచు మమ్మేలుచౌడమాంబను గొలుతున్.

అను పద్యమునుబట్టి చూడఁగా నీమె నందవరీక బ్రాహ్మణస్త్రీయైనట్టు తెలియవచ్చుచున్నది. ఈమె తనభర్తయొక్క నామగోత్రములను జెప్పక «వసిష్ఠగోత్రపవిత్ర కృష్ణయామాత్య తనూభవ" యని తాను కృష్ణయామాత్యుని కూఁతురయినట్టుమాత్రము చెప్పుకొనుటచేత నీమె బాలవితంతువయి తన కాలమును వేదాంతగ్రంథపఠనాదుల యందుఁ గడపినట్టూహింపఁ దగియున్నది. ఈమె ౧౮౪౦ వ సంవత్సరమునందు జీవించి యుండినట్లు బ్రౌణ్‌దొరగారు తమనిఘంటువునందు వ్రాసియున్నారు. కాఁబట్టి యీమె యేఁబదిసంవత్సరములక్రిందట నుండినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఈమెకుఁ బూర్వమునం దుండిన బ్రాహ్మణస్త్రీలు రచియించిన పద్యకావ్యము లేవియు నిప్పుడు కానరావు. ఈమెకవిత్వమునం దల్పదోషము లక్కడక్కడఁ గానవచ్చుచున్నను మొత్తముమీఁద కవన మతికఠినముగాక మృదుమధురరచనను గలదయియున్నది. వారాంగన యయినముద్దుపళనివలె శృంగారవర్ణనము లవాచ్యములు పలుకక కులాంగన కుచితమయినరీతిగానే వర్ణించుచువచ్చుటయే కాక శృంగారవాక్యములు వచించుట సహితము తన కనిష్టమని సూచించుటకయి శృంగారరసాధిదైవత మయినకృష్ణుని నిట్లు నుతించియున్నది—

శా. శృంగారాంకృతితోడ వచ్చి పదముల్ శృంగారసారంబుతో
డం గూఢంబుగఁ జెప్ప నీవనఁగ నట్లేఁ జెప్పలే నన్న నన్
ముంగోపంబునఁ జూచి లేచి యటు నే మ్రొక్కంగ మన్నించి త
చ్ఛృంగారోక్తులు తానె పల్కికొను నాశ్రీకృష్ణు సేవించెదన్.

ఈపద్యమునుబట్టి చూడఁగా నీమె తాను బుస్తకమునం దక్కడక్కడ సందర్భోచితముగా రచించిన శృంగారపద్యములుకూడఁ దనవిగాక కృతిపతి విరచితములే యని లోకమునకుఁ జూప నుద్దేశించినట్టు కనఁబడుచున్నది. ఈమెకవిత్వరీతిని దెలుపుట కయి కొన్నిపద్యము లిందుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

వేంకటాచలమాహాత్మ్యము.

ఉ. రామనృపాల ఘోరతరరావణశౌర్యనిఫాల భవ్యను
త్రామసురార్యయోగిజనతాపసపాల కృపాలవాల శ్రీ
భూమిసుతాత్మలోల పరిపూర్ణసుకీర్తివిశాల వానర
స్తోమముతోడ వచ్చు మిముఁ జూచి కృతాగుల మైతి మిద్ధరన్ — ఆ. ౧,

ఉ. ఇంతట యోగపూరుషుఁడు హెచ్చఁడు తగ్గఁడు సంతతంబునే
శాంతమున న్వసించుఁ దనయందుఁ బరాత్మను జూచుచుండు వి
భ్రాంతులు తన్నుఁ దిట్టినను గ్రమ్మఱ వారిని దాను దిట్టఁ డీ
శాంతుఁడు రాజయోగి ఘనసద్గుణుఁ డంచు వచింపఁగాఁ దగున్.—అ. 3.

చ. అడవికి వేఁటఁబోయి విపులాద్భుతఘోరమృగాళి నచ్చటన్
బొడగని భీతి నొందితివొ భూతము సోఁకెనొ లేక తాళ్ళపై
వడిచెదఱాతి ద్రొక్కితివొ వాగులలోఁ బడి లేచివచ్చితో
కొడుక నిజంబుఁ జెప్పు మిఁక గొబ్బున నొక్కచికిత్స చేసెదన్.—అ. 4.

ఉ. ఆకురవంజి యిట్లనియె నాపకు రమ్మని పిల్వవచ్చినా
రాఁకొనినాఁడు బిడ్డఁ డిపు డమ్మల నక్కల నేడ నైన నే
జోకఁగఁజేరి వారలకు సోద నిజంబుగఁ జెప్పుచుండినన్
నాకడు పెల్లు నిండు నని నవ్వుచుఁ బల్కుచు మూల్గి యిట్లనెన్.—అ. 5.

రాజయోగసారము.

ద్విపద. కాయ మస్థిరమని కానంగలేక
మాయక సంసారబద్ధులై మమత
వదలక కామార్థవాంఛితు లగుచు
మదమత్తు లగుచు దుర్మార్గత నొంది
మదిలోన నబ్బి కామక్రోధలోభ
మదమోహమత్సరా ల్మాటికిఁ బెంచి
సంపదగలిగిన సామర్థ్య మనుచు
సొంపుమీఱినతుచ్ఛసుఖ మిచ్ఛగించి
కామాంధులై తమగతి గానలేక
భామలవలలోనఁ బడి లేవలేక
తలఁగనియీషణత్రయవార్ధిలోను
మఱిమఱి మునుఁగుచు మమత కట్టి ప
నాలుబిడ్డలకని యర్థంబుఁ గూర్చి
కాలంబు నూరకే గడపుచునుండి
యంతకాలము వచ్చినప్పుడు యముని
జెంతఁజేయుచు హింసచేఁ గందికుంది
కష్టంబులోఁ బడి కొన్నినాళ్లుండి

పాపాత్ములగుచుఁ బ్రపంచంబునందుఁ
బుట్టుచుఁ గిట్టుచుఁ బొరలుచుండెదరు.

ఈతరిగొండ వెంకమ్మకుఁ దరువాతఁ దెలుఁగులోఁ బద్యకావ్యములను రచియించిన స్త్రీ లెవ్వరును గానఁబడరు గాని శతకములు రచించినవారు కొంద ఱచ్చటచ్చటఁ గనఁబడుచున్నారు. ఇట్లు శతకములు రచియించిన స్త్రీలలో శ్రీరాజా గోడే నారాయణ గజపతిరాయనింగారి మేనత్త యగుచున్న సుభద్రయ్యమ్మగా రగ్రగణ్యురాలుగాఁ గానవచ్చుచున్నది. ఆమె ౧౭౮౧ వ సంవత్సరమునందు జననమొంది యించుమించుగా తరిగొండ వేంకమాంబతో సమకాలికురాలుగా నుండినది. ఈమె రచియించిన శ్రీరామదండకము, రఘునాయకశతకము, కేశవశతకము, కృష్ణశతకము, రాఘవరామశతకము మొదలయినశతకము లొక్క సంపుటముగా నీనడుమను బ్రకటింపఁబడినవి. ఈమె కవనకౌశలము జూపుటకయి రెండుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. శ్రీరమణీకళత్ర సరసీరుహనేత్ర జగత్పవిత్ర స
త్సారసబృందమిత్ర సుసన్నుతిపాత్ర నరేంద్రపుత్ర శృం
గారసమగ్రగాత్ర జనకక్ష్మాసుతారమణసచ్చరిత్ర శ్రీ
నారదమౌనిగీతచరణా రఘునాయక దీనపోషకా.

ఉ. మన్నన దప్పియున్నయెడ మక్కువ వగ్గినవారి నేయెడన్
దిన్నఁగ మందలించినను దల్లుగా మన నొవ్వకుండునే
యున్నకు ధార్తరాష్ట్రునకు నాదగ మొప్ప హితోపదేశమి
ట్లెన్నఁగఁ జేసి యావిదురుఁ డేమిఫలంబును జెందెఁ గేశవా.

ఇప్పుడు తెలుఁగుదేశమునం దంతటను బాలికాపాఠశాలలు స్థాపింపఁబడి స్త్రీవిద్య ప్రబలుచున్నందున మంచిగ్రంథములను రచింపఁగల కవికాంతలు శీఘ్రకాలములోనే బయలుదేఱుదురు గాక!

పిండిప్రోలి-లక్ష్మణకవి.

ఇతఁడు లంకావిజయమనఁబడెడు రెండాశ్వాసముల ద్వ్యర్థికావ్యమును జేసెను. ఇతఁ డాఱువేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు; గోపాలామాత్యపుత్రుఁడు ఈకవి గోదావరీమండలములోని రామచంద్రపురమునకు

సమీపముననున్న కుయ్యేరను గ్రామమునకు కరణము. ఈగ్రామమును గుత్తచేసిన రావు ధర్మారాయఁడను పద్మనాయకకులజుఁ డీకవియొక్క లంకగేల మూడుపందుము లపహరింపఁగాఁ గోపావేశముచేత యౌవనమునం దితఁడు ధర్మారావును రావణాసురునితోఁ బోల్చుచుఁ దనక్షేత్రాపహరణకథను రామాయణపరముగా శ్లేషార్థము వచ్చునట్లు రచియించెను ఇతఁడు తిట్టుకవిత్వమునకుఁ బేరుపడినవాఁడు ఈవిషయమును గూర్చి లంకావిజయమునఁ గవియే యిట్లు వ్రాసికొనియున్నాఁడు—

క. తెలిసి మునిఁ రామకవ్యా । దులు నూరకవిప్రముఖపృథుప్రతిభావం
తులు భీమ శ్రీనాథు । ల్వెలయఁగ నాకరణిఁ దిట్టలే రూఢముతోన్.

ఇతఁ డిట్లు యౌవనదశయందుమాత్రమే కాక వార్ధకమువచ్చి యవసానదశ సమీపించుచుండఁగకూడ నల్పములైన యైహికలాభముల నిమిత్తము పరులను దూషించుచు భూషించుచుఁ బద్యములను జెప్పి కాలము గడపుచుండెను. ఈలంకావిజయమునకు రావణదమ్మీయమని నామాంతరము. కవి సమర్థుఁ డయ్యును రాఘవపాండవీయాదులవలె రావణదమ్మీయము మంతప్రౌఢముగా లేదు. కవి గ్రంథమునందు రామాయణకథ కనుకూలముగాఁ దనకథను మార్చుకొనుచు నల్పసంఖ్యగల రెండర్థముల పదములతోనే గ్రంథమునంతను బూరించినాఁడు. ఈగ్రంథములోని

క. లేదమ్మా కష్టము నీ । కేదమ్మా సేగి భీతి ఘృణ నీ వొందన్
రాదమ్మా యింక మిన్నక । పోదమ్మా యుక్తి నిజము పొలుపుగ దమ్మా.

గీ. ఏడుపందు మల్లోకంబు లెఱుఁగ లంక । నేలకోల పరక్షేత్రాప్తి మేలుగాదు
పేర్మి నాభూమిజాతసంప్రీతితోడ । వీడు మనిరెయి సౌఖ్యము లిచ్చు వేయి నేల.

ఉ. ప్రాజ్ఞత నెవ్విధంబునను రామునకుం దగుసాటి గావు స
ర్వజ్ఞ నృసింహుఁ డాయనను వంశమునన్ జనియించి పెద్దదు
ష్ప్రజ్ఞుఁడ వీవు కానకు విచారము లన్నియుమాని ధర్మగో
ష్ఠీజ్ఞులు మెచ్చుచొప్పు కని సీతను వే విడుమంత మేలగున్.

గీ. జ్యేష్ఠుఁడా లక్ష్మణాగ్రజ క్షేత్ర మీవు । వదలకుండిన మోసంబు వచ్చునింకఁ
జండనిర్భీకవనచారిపిండిప్రోలి । కవికులవరుతోరిపుత ముఖ్యముగ వలదు.

ఇత్యాదిపద్యముల ననేకులు మెచ్చుకొనుచున్నారు. లక్ష్మణకవి లంకావిజయమును క్రీస్తుశకము ౧౭౯౭ వ సంవత్సరమునందుఁ జేయ నారంభించెను. అప్పటి కితని కిరువదియైదుసంవత్సరములప్రాయ ముండినపక్షమునఁ గవి ౧౭౭౦ వ సంవత్సర ప్రాంతములయందు జనన మొందియుండవలెను. ఈతఁడు ౧౮౪౦ వ సంవత్సర ప్రాంతమువఱకును సజీవుఁడయి యున్నందున నించుమించుగా డెబ్బదియేండ్లు బ్రతికి

యుండెవనుటకు సందేహము లేదు. ఇదియొక్కటితప్ప నితఁడు రచియించిన గ్రంథము వేఱొకటియులేదు.

మ. అరయ స్వర్గనగేశుఁ డారకపదవ్యాక్రాంతవర్తిన్ గురున్
స్ఫురదుత్తుంగబలాతిరేకకలనక్షీభూతారిజీవున్ ఘనాం
గిరసాఖ్యాతు బుధాఘపుంజితపదుం క్షేమంకరాంచత్తపో
భరసంతోషితసర్వమానిధివనున్ వాచస్పతి న్నార్యనిన్.

ఈపద్యములో వాచస్పతినార్యని ననియుండవలసినదానికి వచస్పతిన్నార్యననియు,

చ. అని తలపోయుచో నలప్రజాపతి చేసిన నేర దప్పకం
బునవడి నద్రిచారు లసమానమహారణధామయుక్తితోఁ
దన పరవాహినీశనికటంబున కేగి నరిప్రజంబుచే
యు నతను సంగరంబునకు నోపక పాఱెను జోళ్ళువీడఁగన్.

ఈపద్యములోఁ దప్పక యని యుండవలసినదానికిఁ దప్పకననియు, నందందుఁ గొన్ని వ్యాకరణదుష్టములయినప్రయోగము లున్నను, మొత్తముమీఁదఁ గవిత్వము సలక్షణమయి మృదుమధురపదఘటితము నయియున్నది. ఈతని రచనాకౌశలమును జూపుటకయి అంకావిజయములోని మఱిరెండుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

చ. తమ్ములు నీదుపల్కులు హితమ్ములుగాఁ గొనిచేయు నార్యజా
తమ్ములు నీదుసద్గుణశతమ్ములు సంస్తుతిచేయుఁ బక్షపా
తమ్ములు లేక న్యాయకలితమ్ములుగాఁ గ్రియలొప్ప సర్వభూ
తమ్ములు విశ్వసింప సుకృతమ్ములు వర్ధిలునట్లు చేయవిూ.—ఆ. ౧.

ఉ. తమ్ములు సద్గ్రహమ్ములు సుతప్రకరమ్ములు సొమ్ము లిష్టవ
ర్గమ్ములు వైభవమ్ములు జగమ్ములఁ గ్రమ్ముఁగ నెమ్మినుండి పా
పమ్ము నశమ్మొనర్పుటనెపమ్ముగఁ గీడగు నాదుపల్కు వే
దమ్మని రూఢిఁ నమ్మి విహితమ్ముఁ గతమ్ము బలమ్ము నిమ్మగున్.—ఆ. ౨.

ఈకవికాలములో సంస్కృతాంధ్రభాషాపాండిత్యమునందును సంగీతసాహిత్యములయందును సుప్రసిద్ధుఁడయిన శిష్టు కృష్ణమూర్తినామక విద్వత్కవి యొకఁ డుండెను. అతనికిఁ దన కున్నంతపాండిత్యము తెలుఁగునందే కాని సంస్కృతమునందు లేదని లక్ష్మణకవియెడల ననాదరభావము కలిగియుండెను. ఆయనకుఁగల గర్వమును దన యెడలఁ గలతిరస్కారభావమును గనిపెట్టి యీ లక్ష్మణకవి యెట్లయిన నాతని గర్వభంగము చేయవలెనని సమయము వేచియుండెను. ఇట్లుండఁగాఁ గృష్ణమూర్తికవి తాను రచియించిన సర్వకామదాపరిణయము ప్రబంధమును రామచంద్రపుర సంస్థా

వాధిపతియైన కాకర్లపూడి రామచంద్రరాజుగారి తమ్ముఁడైన జగన్నాథరాజును కంకి తముచేయుటకయి కొజలూరుగ్రామమునకుఁ బోవుట తటస్థించెను. ఆపుస్తకమును జదివించి విద్వత్కవిసమ్ముఖమున వినుటకు నిర్ణయింపఁబడిన దినమునందు లక్ష్మణకవి యనాహూతుఁడయ్యును సభకుఁబోయి కృష్ణమూర్తికవిని బడుగుకిలోఁ బరాభవింప వలెనన్న దృఢ శ్చయముతోఁ గూరుచుండియుండెను. సర్వకామదాపరిణయములోని

చ. తరణి శశాంకు లాధరణదంభమున న్వదనాక్షికైతవాం
బురుడసితోత్పలాగ్రమున ముద్దియ కుంతలదేశ మాక్రమిం
చి రాకఫలంబు గాన నగుఁ జివ్వనుచుం బరరూపయుక్తి ని
బ్బరముగ నంతిసాంతముగ బ్రహ్మ యొనర్చినసీమపాల్పగన్.

అనుపద్యమును జదివినప్పుడు లక్ష్మణకవి విని తలయూఁచి నవ్వ యిందలి నాయిక యేకాక్షియయిన యువలక్షణరాశియనియు, కన్నులు నల్లగలువలనిచెప్పి వానిపైని సూర్యచంద్రులున్నట్లు చెప్పుటచేత నొకకన్ను సూర్యకాంతిచే ముకుళించు కలువయై గ్రుడ్డిది కావలెననియు, అధరణదంభమునవచ్చి సూర్యచంద్రులు కుంతలదేశ మాక్రమింపఁగా నిరువురకును దగవురాకుండ బ్రహ్మ సహ ద్దేర్పాటుచేసినట్టుగా పాపట యున్నదని వర్ణించుటచే సూర్యచంద్రుల నలంకరించినపిమ్మటఁ బాపటఁ దీయు దతో ముందుగా పాపటతీసి తరువాతనే సూర్యచంద్రుల నలంకరించుతో యీకవి తెలియలేదనియు, ఇటువంటియాక్షేపణము లనేకములు చేసెను. ఇవి సరళములైన సదాక్షేపములు కాకపోయినను సభకువచ్చినవా రనేకు లాయాక్షేపములకు మెచ్చి చప్పటులు కొట్టినందునను, జగన్నాధరాజుగా రాకృతి నందుట కిష్టపడనందునను, కృష్ణమూర్తికవిగా రవమానితులయి సభనుండి లేచిపోవలసినవారయిరి.

లక్ష్మణకవి యితరులమీఁదఁ బద్యములను జెప్పుచు వివాహాదులకుఁబోయి కవీశ్వర సంభావములను గొనుచు ధనార్జనము చేయుచుండెను. ఇతఁడు తన మేనల్లుఁడగు చింతలూరి మంగన్నకు విరోధముగా వ్యాజ్యము తీర్పు చెప్పినందునకయి యప్పటి పండిత సదరమీను శంకరమంచి యనంతశాస్త్రిని శ్లేషార్థములోఁ దిట్టినపద్యములలో నొకదానిని, ఆవ్యాజ్యము నపర్యభియోగము తెచ్చినప్పు డాకాలమునందు రాజ మహేంద్రవరమున మండలన్యాయాధిపతిగా నుండి తెలుఁగునిఘంటువులను జేసిన బ్రౌనుదొరగారిమీఁదఁ జేసినపద్యములలో నొకదానిమాత్ర ముదాహరించియీలతనిని గూర్చి యింతటితో విరమించెదను.—

మ. అవురా శంకర మంచివాఁడవె యనంతాఖ్యుండవై తీర్పును
గవు మంగన్నరఁ జేసి నీవు బుధమార్గభ్రష్టతన్ బోగిరా

గవరా లంది పినాకినిం బళుపతీకల్లోలినిం బట్టి స
త్యవధూసత్వము దానియుం దిడితి వారాయత్తు లిట్లేకదా.

శా. పస్పసచేసి నా బ్రతుకు పండితుఁ డిం కెటునిల్తు నంచు నే
నిస్పృహవృత్తి నుండఁగను నిన్నటిరేఁ గలలోనఁ గోర్టువా
రిప్పిసియాలుపట్టి నిఁక నేర్పడ న్యాయముతీర్తు మంచు ధై
ర్యాస్పదసూక్తిఁ బల్కినట్లైన మిముం బొడగానవచ్చితిన్.



అల్లమరాజు-రామకృష్ణకవి.



ఈకవి కవిచకోరచంద్రోదయ మనెడు నాలుగాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఇతఁడారామద్రావిడబ్రాహ్మణుఁడు; రంగానాథార్య పుత్రుఁడు; హరితసగోత్రుఁడు. తనగ్రంథమును దాక్షారమ భీమేశ్వరుని కంకితముచేయుటచేత నీకవి గోదావరీమండలములోనివాఁడగుట స్పష్టమగుచున్నది. తన్నుఁగూర్చి భీమేశ్వరుఁ డిట్లన్నట్టు కవి తనకవిచకోరచంద్రోదయమునందుఁ జెప్పుకొనియున్నాఁడు —

సీ. అమరంగ వైనతేయవిజయంబును సత్యభామావిలాసంబు భాసురముగ
గౌతమీమాహాత్మ్యకథయును ద్రౌపదీపరిణయ మలసుశోభావివాహ
మసమానహనుమదాఖ్యానంబును సుకవిజనమనోరంజనం బనెడుకావ్య
మవనిలో రచియించినట్టి ప్రోడవు నీవు గావున నీవాక్యకలితలలిత
మాధురిమఁ గ్రోలుచుండె నామానసంబు। తనివిదీఱదు నాథ కృతముచు నిన్న
నెన్నటికుంగాదు కాని నీకన్న ధరణిఁ। గలరె కవితాసుధాధార లొలుకఁబలుక.

పయిపద్యమునుబట్టి కవి వైనతేయవిజయము, సత్యభామావిలాసము, గౌతమీమాహాత్మ్యము, ద్రౌపదీ పరిణయము, సుశోభా వివాహము, హనుమదాఖ్యానము, సుకవిజనమనోరంజనము, అను కావ్యములను గూడ రచియించినట్లు తెలియ వచ్చుచున్నది. ఈతనికవిత్వము నిర్దుష్టము కాకపోయినను ప్రౌఢ మయి హృదయాహ్లాదకరముగా నున్నది. ఇతఁ డిఱువదిసంవత్సరముల క్రిందటనుండినవాఁడు. కవి యీకవిచకోరచంద్రోదయమును శాలివాహ. శకము ౧౬౫౪వ సంవత్సరమునకు సరియైన విరోధికృ నామసంవత్సరమున రచియించినట్లు వ్రాసికొనియున్నాఁడు. ఈకావ్యమునందలివి కొన్నిపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి.—

ఉ. భారమునొప్పు పుష్పఫలభారవినమ్రమహీజరాజితో
భూరమణీయసానుచరభవ్యనభశ్చరభామినీవిపం
చీరవమాధురీకలితజృంభితగానఘుమంఘుమార్భటీ
పూరితనూత్నరత్నయుతభూరిదరిం గనియెన్ మహాగిరిన్.—ఆ. ౧.

ఉ. మారుని మీఱుమీనిసుకుమారము మారమణీసహోదరున్
గూరిమి నోముమోము తళుకుల్బలుకుల్ సెలజాణవైఖరిన్
గేరు నయారె నిర్జరులు గిన్నరులు న్నరు లెన్న వీరియొ
య్యారమె చూడ నింపగు జయంతు జయింతు నటన్న రీతులన్.—ఆ. ౨.

కవిచకోరచంద్రోదయమునకుఁ దరువాతఁ గవి రచియించినగ్రంథములు కొన్ని నా కిటీవల లభించినవి. ఇతఁడు రచియించిన యితరగ్రంథములు—మదాలసాపరిణయము, శంతనువిలాసము, అధ్యాత్మరామాయణము, అచ్చతెలుఁగుభాగవతము, రామకృష్ణీయము. ఇందలి కడపటిపుస్తకము ఆంధ్రశబ్దచింతామణికి వ్యాఖ్యానము. ఈరామకృష్ణీయము లోని యీక్రిందిపద్యమువలన నీతని నివాసస్థానము పిఠాపురమునకు సమీపముననున్న చేఁబ్రోలుగ్రామ మయినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది—

సీ. సిరిమించు శ్రీపీఠపురసమీపంబునఁ బరఁగు చేఁబ్రోల్పురవాసి నగుచు
నల్లమరాజాన్వయాగ్రణి యగురంగధామార్యవర్యునితనయుఁడ నయి
యెల్లపార్యాగ్రణి కేనయుఁ బౌత్రుండనై రామకృష్ణాఖ్యుఁడన్ నామ మెలమిఁ
బూని శ్రీవత్సవాటీనికేతనుఁడైన భీమేశుకరుణ చేఁ బెంపు నొంది
సకలజనులకుఁ దెలిసెడిసరణి గాఁగ నన్నపార్యుఁ డొనర్చినయట్టిసూత్ర
ములకు దెలిఁగింతు నూత్నభంగులను బాలబోధమగునట్లు సుకవులంబ్రాఁగుచుండ.

ఈకవి కాలము చేసి యేఁబదిసంవత్సరములు దాఁటినవి. ఈతఁడు శంతనువిలాసమును శాలివాహనశకము ౧౭౭౩వ. సంవత్సరమునకు సరియైన క్రీస్తుశకము ౧౮౫౧ వ సంవత్సరమునందు ముగించిన ట్లాపుస్తకాంతమందలి యీపద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది—

సీ. అవనిలో శాలివాహనశకాబ్దము లగ్నిశాస్త్రశైలశశాంకసంఖ్య నెన్నఁ
బ్లవనామవత్సర ప్రథితకార్తికశుద్ధసప్తమీ భౌమవాసరమువఱకు
సిరిమించు శ్రీపీఠపురసమీపంబునఁ బొలుపొందు చేఁబ్రోలుపురనివాసుఁ
డలరునల్లమరాజకులరత్నము రంగధామార్యసుతుఁడునౌ రామకృష్ణ
కవివరుఁడు దక్షవాటికాగారవాసుఁడైన భీమేశుసత్కృపానూనగరిమ
శంతనువిలాసము రచించె సరసఫణితి నఖిలసత్కవిబృందంబు లౌననంగ.

ఈకవికృతము లైన గ్రంథములలోని పద్యములు కొన్ని యిం దుదాహరింపఁబడు చున్నవి—

మదాలసాపరిణయము.

ఉ. న్యాయముగా దయాలలన న వ్వెదసాడితనంగఁ గోయిలల్
కోయనికూయఁ జందురుఁడు గొంకక వెన్నెలఁగాయ మారుఁడుక్
సాయకజాలమేయఁ గడుషట్పదముల్ రొదసేయ నే నిమం
బాయఁగఁజాలఁజాలను బాలకవుంగిటఁ జేర్చి ప్రోవవే.

అచ్చతెలుఁగుభాగవతము.

సీ. కూఁకటిమూలడాగ్గొన బెల్ల నదలించి జమిలిముక్కాలిరాసంతు నొంచి
కైగ్గలుమెకపుమూఁకల నెల్ల నగిమించి కారుమబ్బుల నెఱసౌరు కుంచి
చిచ్చుకన్దొరయత్తి హెమ్మెవన్నెఁ గలంచి విప్పుగన్దొరరాలచొప్పు ద్రుంచి
చీఁకటిమ్రాఁకుల చెలువ మెల్లను డించి కాటుకమలవన్నెఁగీటడంచి
పొగలతెగలజగాజిగి మిగులవంచి। దండిరెక్కలి కాండ్లకు మిండగీండ్ల
కింపుగా మబ్బు మసిచల్లునింపు దోఁప। నెల్లకడలందు నంతంత నిరులు గవిసె.

శంతనువిలాసము.

చ. పగలును రేయి పద్దకులబాంధవ సోములు తత్పురంబునన్
దగుమణివప్రముం గదిసి తారటువోవఁగలేక యోరగా
నొగి నిరువంకలం జనుచు నొప్పఁగ నుత్తరదక్షిణాయనా
ఖ్యగతిఁ జెలంగి రెంతయు నఖండవిలాసము తోఁచుచుండఁగన్.—ఆ. ౧.

ఉ. హారము (?) సైచదాయె మణిహారములుం బొడియయ్యె నేఁడు నీ
హారముఁబోలి నాదువ్యవహారము లెంతయు డిందె మేనిక
న్వాగము లెండె జల్లజుగహారముగన్ మరుఁ డేచసాఁగె నా
హా గమశీలలామ యిఁకనైన ననున్ దయ నేలుకోఁగదే.—ఆ. ౫.



కాకరపర్తి-బుచ్చిపాత్రికవి



ఈకవి సత్యవతీపరిణయ మనెడి యైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఇతఁడు వైదికబ్రాహ్మణుఁడు; కాశ్యపగోత్రోద్భవుఁడు; ముఖలింగక్షేత్ర మాహాత్మ్యాదికావ్యములను రచియించిన కృష్ణకవిపుత్రుఁడు. ఈకవియొక్క మనుమఁడున్ను

సోదరపుత్రుఁడును జీవించియుండుటచేఁ గవి యేఁబది యఱువదిసంవత్సరముల క్రిందట నుండినవాఁడని స్పష్టము. కవి కథాశయమును రచియించి గ్రంథమును శ్రీరాజా (మహా రాజా) గోడేనారాయణ గజపతిరాయనింగారి జనకున కంకితము చేయఁదలంచెనుగాని యాతఁడు కృత్యాదిపద్యములను, ఆశ్వాసాద్యంతపద్యములను రచియింపకయే మృతి నొందెను. అటుతరువాత శ్రీమహారాజా గోడేనారాయణ గజపతిరాయనింగారి కోరిక పయిని కవికి పారంపర్యమున సోదరపుత్రులగు వేంకటశాస్త్రిగారును పౌత్రులగు సీతారామశాస్త్రిగారును గ్రంథోపోద్ఘాతమును, ఆశ్వాసాద్యంత పద్యములను పూరించి కృతిని ౧౮౭౪వ సంవత్సరమునందు శ్రీరాజా గోడేనారాయణ గజపతిరాయనింగారి కంకితము చేసిరి. వీరిచేఁ గృత్యాదియందు రాజాగారి వంశాభివర్ణనము విశేషముగాఁ జేయఁబడినది. సత్యవతీచరిత్రమునందలి కవిత్వము నిర్దుష్టమయి హృద్యముగానున్నది. కవనమార్గమును జూపుటకయి సత్యవతీపరిణయములోని కొన్ని పద్యముల నిందుదా హరించుచున్నాను.—

చ. ఇలఁ గలకోటలన్ గెలిచి యొప్పిక కెమ్ముఁబుత్తిలలామకో
 జ్జ్వలమణివప్రమం జగసి వాసిగనూని తదంఘ్రిసీమఁ బ
 ర్వులచెలువంపుటందియల స్వరదాంకము సంఘటించెనా
 నలువ నమేయశైవలయుతాంబుదడంబము ఖేయమప్పురన్.—ఆ. ౧

చ. పరమతపోధనప్రవరు భవ్యగుణప్రకరుం దపఃకృశాం
 గరుచిరు భస్మభాసురు నఖ్యాతటిత్ప్రభోజ్జ్వలజ్జటా
 భరు మృగకృత్తికాధరు సుపాణిధృతాక్షసరుం గమండలు
 స్ఫురితకరుం గనుంగొనియె శోభితదండధరుం బరాశరున్.—ఆ. ౨.

చ. సమధికరాజ్యలక్ష్మి యనుచాందవల్లిఁ జాహ్నవేయదు
 ర్దమఫణిరాజు చేరనిదని బౌనరింపఁగఁ జాలినట్టి మం
 త్రముల తెఱంగుఁ జూపఁగను బ్రౌఢి వహించెద వే రాజకా
 ర్యము ఫలియించు మంత్రివర రాజహిత ప్రతిపాదనాదరా.—ఆ. 3.

ఉ. ఎల్లెడలందుఁ జీఁకటుల హెచ్చులు చెల్లెఁ బయోధివృద్ధి పా
 టిల్లెఁ జకోరభుక్తులు ఘటిల్లె వియోగిహృదంతరంబు భే
 దిల్లె రథాంగదంపతుల తేజము డొల్లె రతీశునాజ్ఞ వ
 ర్తిల్లెను జంద్రికాప్రతతి దిక్తటకోటులు వెల్లె నయ్యెడన్—ఆ. ౪.

మ. అవనీనాయకు లాదటన్ విభుఁడు గుర్వర్థానుసంధానగా
 గ్రవమొప్పన్ సమయస్థితిన్ సలిపితిన్ బ్రవ్యక్తమార్గమ్ము స

త్యవతీదేవికి నుద్భవించినకుము దర్వాండు ప్రస్ఫారకా
రవరాజ్యంబు భరింపఁగా సకలగోత్రావల్లభు ల్గొల్వఁగన్.— ఆ. ౫.

శిష్టు-కృష్ణమూర్తికవి.

ఇతఁడు సర్వకామదాపరిణయము మొదలయిన యాంధ్రకావ్యములను రచియించినకవి. ఇతఁడు వైదికబ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; వాసిష్ఠగోత్రుఁడు; సర్వశాస్త్రిపుత్రుఁడు. సంవత్సరము సరిగా తెలియదుగాని యితఁడు గోదావరిమండలమునందలి రామచంద్రపురము తాలూకాలోని గొల్లపాలెమను గ్రామమున ౧౭౫౦ వ సంవత్సరమునకును ౧౮౦౦ వ సంవత్సరమునకు మధ్యకాలములో జననమొందెను. ఈతనికి రెండుసంవత్సరముల ప్రాయము వచ్చినప్పుడు స్వగ్రామమువిడిచి తండ్రి కుటుంబసహితముగా రామచంద్రపురమునకు లేచివచ్చి యక్కడ నిల్లు కట్టుకొని స్థిరముగా కాపురముండెను. ఈబాలుఁడు కొంతకాలము రామచంద్రపురములోఁ జదువుకొని తరువాత ... వల్లిగ్రామమునకుఁ బోయి బులుసు అచ్చయ్యగారివద్దఁ గావ్యనాటకాదు లభ్యసించి తరువాత నింకొకరివద్ద వ్యాకరణాలంకారశాస్త్రముల నభ్యసించి మరల రామచంద్రపురము వచ్చునప్పటికీతనికి సంస్కృతాంధ్రముల యందు దిగ్గజపాండిత్యమును కవనైపుణియుఁ గలుగుటయేకాక సంగీతమునందును నిరుపమాన సామర్థ్యము కుదిరెను. ఆశుకవిత్వము చెప్పుటలోను గద్దరసామరస్యముగాఁ బురాణములు జదువుటలోను కృష్ణమూర్తిగారిని మించినవారాకాలములో మఱి యెవ్వరు నులేరు. ఇతఁడు పురాణము చెప్పునప్పుడు పుస్తకము మూసి వదులుచున్న పద్యార్థము దడవు లేక తన కవిత్వముతో రసవంతముగాఁ జదువ సామర్థ్యము గలవాఁడఁట! ఈయనశక్తిసంపదను జూచి రామచంద్రపురపు జమీదారగు కాకర్లపూడి రామచంద్రరాజుగారును తదనుజుఁడగు జగన్నాథరాజుగారును కృష్ణమూర్తిగారి నాదరించి తమసంస్థానములో నుంచుకొనిరి. ఆయిరువురిలో జగన్నాథరాజుగారికిఁ గవియం దధికానురాగము. వీరియిరువురికంటెను కాకర్లపూడి వేంకటకృష్ణరాజుగారికి కృష్ణమూర్తిగారియం దెక్కువదయ యగుటచేత నాతఁడీవిద్వత్కవి కయి ...వల్లిగ్రామములో పదిపుట్లభూమి దానము చేసెను. అయినను నీటియాధారము లేకపోవుటచేత భూమి యాకాలమునం దిప్పటివలెఁ బండకుండెను. ఇట్లు కృష్ణమూర్తిగారు తనకు నలువదియైదుసంవత్సరములయీడువచ్చువఱకును రామచంద్రపురములో నుండెను. ఈకాలములలో రామచంద్రపురముతాలూకాలోని కుయ్యేరు

గ్రామములో పిండిప్రోలి లక్ష్మణకవి యను సుప్రసిద్ధాంధ్రకవియుండెను. పండితులలో కవులో నిద్దఱొక్కచోట నుండినప్పుడు పరస్పరస్పర్ధ లేకుండుట మిగుల నరుదు. లక్ష్మణకవి యావఱకే రావణదమ్మీయమును రచియించిన యున్నందునఁ గృష్ణమూర్తిగారి కంటె నిరువదియేండ్లు పెద్దవాఁడయి యాంధ్రకవిత్వమునం దాఱితేఱిన ప్రౌఢుఁడు. తన కున్నంతసంస్కృతపాండిత్యము లేదని యాతని నధిక్షేపించి కృష్ణమూర్తికవి విఱ్ఱవీఁగుచుండెను; తనవలె నాంధ్రకవిత్వము చెప్పనేరఁడని యాతని నాక్షేపించి లక్ష్మణకవి తృణీకరించుచుండెను. కృష్ణమూర్తికవి పాండిత్య మెంత యెక్కువ కలవాఁడైనను లౌకికజ్ఞాన మధికముగా లేని శుద్ధశ్రోత్రియశిఖామణి; లక్ష్మణకవి యల్పపాండిత్యము కలవాఁడే యైనను లోకానుభవమును యుక్తిచమత్కారమును నధికముగాఁ గల లౌకికశిరోరత్నము. అట్లగుటచే నిరువురుఁ దారసించినప్పు డెల్ల లక్ష్మణకవియే మేలు చేయి యగుచుండెను. ఈవైరకారణమునుబట్టియే కాజలూరిలో సర్వకామదాపరిణయ పఠనకాలమునందుఁ గృష్ణమూర్తిగారికిఁ బరాభవము సంభవించెను. అట్లు శృంగభంగము నొంది యాయవమానమును సహింపలేక తరువాత నల్పకాలములోనె కృష్ణమూర్తిగారు రామచంద్రపురమును విడిచి వెడలిపోయిరి. జ్యేష్ఠుఁడగు రామచంద్రరాజుగా రుండఁగా స్వరాజధానిలో ననుజుఁడగు జగన్నాథరాజు కృతినందుట యనుచితమని యాసభ కాజలూరిలో జరపఁబడెను.

కృష్ణమూర్తికవి సేతుయాత్రకుఁ బోయి వచ్చుచుండఁగా నాతనిప్రఖ్యాతిని విని కాళహస్తిప్రభు వగు దామెర వేంకటపతిరాయనింగా రాయనను తమసంస్థానమునం దుండవలసినదని వేఁడుకొన్నందున కృష్ణమూర్తిగా రక్కడఁ బదునాఱుసంవత్సరము లుండిరి. కవి నాదరించిన యీవేంకటపతిరాయనింగారు గోదావరీమండలమునందే జననమొందినవారయి కాళహస్తి రాజపత్ని చేత స్వీకరింపఁబడిన దత్తపుత్రుఁడై ౧౭౩౮వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౭౭౧వ సంవత్సరమువఱకు రాజ్యము చేసెను. కాళహస్తి సంస్థానములో నీయనకు నెల కఱువదిరూపాయలు జీత మేర్పఱుపఁబడెను. కాళహస్తికి వెళ్ళకపూర్వమో వెళ్ళివచ్చినతరువాతనో కాకినాడలో నైదుసంవత్సరములు గోదావరీ మండల కరగ్రాహివద్ద సిరస్తాదారుగానుండిన తుళసింగసెట్టిగారియింటఁ బురాణము చెప్పుచునుండి యాయనప్రోత్సాహముచేత స్త్రీనీతిశాస్త్రమను నేకాశ్వాసగ్రంథమును రచియించెను. ఆగ్రంథమునందుఁ గవి తుళసింగసెట్టి నిట్లు వర్ణించెను—

సీ. శార్ఙ్గభృచ్చరణాంబుజనిసేవ యొనరించు సజ్జనసంతతి సత్కరించు
నాశ్రితకోటి సమ్యగ్గతి నలరించు నాత్మబంధుజనాళి నాదరించు
సరళనీతిపథానుషంగాప్తి విహరించుఁ బరిజనాసత్కృతిఁ బరిహరించు
సగణీశానుపమానసుగుణలీలఁ జరించు నార్యగురూక్తుల ననుసరించు

నను దినంబున ననిశంబు ఘనతఁ బ్రబలు। నట్టి గురుసింగసెట్టి నన్నఖిలబుధుల
బ్రోలుమతియుంచియోకృష్ణమూర్తిసుకవి। సంఘటింపుము శ్రీనీతిశాస్త్రమునను.

ఈయనకవిత్వరీతిని దెలుపుటకయి మఱి రెండుపద్యము లీశ్రీనీతిశాస్త్రములోనివి యిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. మన్ననచేయు నుబ్బ కవమానముచేయఁగ గ్రుక్కకే పతిం
జెన్నలరంగఁ గొల్చుచు విశిష్టశమాత్మకులప్రతిష్ఠ సం
పన్నము చేయుచుం దనదుబంధులచేతఁ బొగడ్తఁ గన్నయ
య్యన్నులమిన్న చే జగము లన్నియు నిల్చు నటంచు నెంచెదన్.

చ. ఎచ్చటనో ప్రయాసపడి యేమయినం బతి తెచ్చి వేడ్కతో
నిచ్చినఁ గొంచె మేనియు మహీయముగా మది నెంచి బాంధవు
లిచ్చఁగ నొచ్చె మించుకయు లేనిసమగ్రగుణంబు పెంపునన్
మెచ్చఁగఁ జేయు భర్త్రుమ నిట్టిసతి ప్రాణులింతు రందురున్.

ఈపుస్తకముగాక యీకవికృత మైనవేంకటాచలమాహాత్మ్య మొకటికూడ ముద్రింపఁబడి యున్నదిగాని దానిరచన కవియొక్క ప్రఖ్యాతికిఁ దగినంత శ్రేష్ఠముగాఁ గనఁబడలేదు. కాళహస్తిలోఁ బ్రవేశించిన కొంతకాలమునకే కవిచే రచియింపఁబడిన వీక్షారణ్యమాహాత్మ్యముకూడ శ్రీగురుసింగసెట్టికే యంకిత మొనర్పఁబడినందునఁ గాళహస్తి పోకముందే యాతనివద్ద నుండెనేమో యని సందేహము కలుగుచున్నది. కాళహస్తిలో నున్నకాలమున నీకవిపుత్రుఁ డగు సర్వశాస్త్రి యమరుకమును సంస్కృతమునుండి తెనిఁగించి కాళహస్తిసంస్థానాధీశ్వరుని కంకితము చేసెను. ఈయమరుకములోని రెండు మూఁడుపద్యముల నిం దుదాహరించుట కేవలప్రస్తుతప్రశంస కాకపోవచ్చునని యట్లు చేయ సాహసించుచున్నాను—

శా. శ్రీమీఱం దగుకాళహస్తిగిరిసీమం బుణ్యధామంబుగా
సేమం బాశ్రితకోటి కీఁ వగు ప్రశస్తిం బొల్చు నా సామి యా
సోమిరాట్కృత భూమిభృద్వరతనూజాకామి సేమంబులో
శ్రీమద్దామెర వేంకటేంద్రులకు నాసింగూర్చు నిష్టార్థముల్.

చ. అవునవుఁ దల్లి మయ్యొ వృథయాలపలుమాటలిఁ కేమి సామి నీ
వవలఁ జనంగవచ్చు నిటు లయ్యెను మాపధిఁ బోక మెద్ది నీ
కివురని నీదుప్రేమరస మిట్లు నశించు స్వభావచంచలం
బవు హృతజీవితంబు చనునంతన మా కొకబాధ కల్గునే.

చ. ఘను మన కింమకంత యును మూర్తివిభేదము గానలేను నె
మ్మనమున మీఁదటం బ్రియతమత్వము గల్గఁ బరస్పరంబు న
య్యెనిపుడు నీకు భర్తృపద మేను భార్యయనంగ నైతి జీ
వనగతవజ్రకర్కశతఁ బాటిలె నిట్టిఫలంబు నేఁటికిన్.

ఈకృష్ణమూర్తికవి కాళహస్తిలో నున్నప్పుడు చేయఁబడిన ప్రధానగ్రంథ మింకొకటి గలదు. ఆకాలములో నీయనకును చెన్నపురి శాస్త్రిపాఠశాలలో నాంధ్రపండితుఁడైన పరవస్తు చిన్నయసూరిగారికిని సిద్ధాంతకౌముదిలోనిసూత్రవిచారము కొంత నడచెను. మనపండితులు సాధారణముగా మత్సరగ్రస్తు లగుట సుప్రసిద్ధమే గదా? అట్టివారీర్ష్యచేతఁ దమకు లాభము లేకపోయినను బరులకు నష్టము కలుగుటయే తమయభీష్టసిద్ధిగా భావించి కొన్నిసమయములయందుఁ బరులకీర్తికి భంగము కలిగింపఁ జూతురు. అంతకుఁబూర్వము కొంతకాలముక్రిందటఁ జిన్నయసూరి బాలవ్యాకరణమును రచియించెను. దానితో సరిపోల్పఁదగిన యాంధ్రవ్యాకరణ మావఱకు వేఱొకటిలేదు. ఇటుండఁగాఁ గృష్ణమూర్తిగారిచేఁ జేయఁబడినవ్యాఖ్యానముతోఁ గూడిన హరికారిక లనఁబడెడి యాంధ్రవ్యాకరణసూత్రగ్రంథ మొకటి యటుతరువాత నల్పకాలమునకు వెలువడెను. అదియే హరిభట్టకృతమై యథర్వణాదులచేఁ జేర్పఁబడిన కారికావళి యైనపక్షమునఁ జిన్నయసూరి తనవ్యాకరణములోని సూత్రములన్నిటిని హరికృతగ్రంథమునుండి దొంగిలించి తనపేరిటఁ బ్రకటించినట్లు స్పష్టమగును. అయినను మూలగ్రంథములోఁ జూపఁబడిన లక్ష్యములు కొన్ని యథర్వణాచార్యుల కీవలి యాధునికగ్రంథములలోని వగుటచేత వ్యాఖ్యానముమాత్రమే కాక మూలగ్రంథమునుసహితము కృష్ణమూర్తిగారే రచియించి రేమో యని పలువురు సందేహపడుచున్నారు. అట్టిగ్రంథము రచియింపఁగలసామర్థ్య మావిద్వత్కవికిఁ గలదనుటకు సందేహము లేదు. ఈయన యిటువంటిగ్రంథకల్పనము చేయ సంశయపడువారు కారని చూపుటకయి చరమదశయందు మాపుగల్లులో నున్నప్పుడొక్కరాత్రిలోఁ జేసిన ట్లీయన కారోపింపఁబడిన యశ్వశాస్త్రికథ కొంత తోడుపడుచున్నది.

కృష్ణమూర్తికవిగారు కాళహస్తినుండి స్వదేశమునకు వచ్చి శ్రీరాజాగంగాధరరామారావుగారివద్ద పిఠాపురసంస్థానములోఁ బ్రవేశించుటకయి నాలుగయిదుమాసము లచటనుండి కృషిచేసిరిగాని ప్రయత్నము సఫలమయినది కాదు. శ్రీరాజాగారేనూఱురూపాయలును జోడుశాలువలు నిచ్చి యాయనకు సెల విచ్చిరి. తరువాత నాతఁడు తనకుమారుని యత్తవారియూరయిన ఒగ్గమపేటగ్రామమునకుఁ బోయి, యక్కడఁ గొంతకాలముండి గిగ్సంస్థానాధిపతి ననుసరించెను. పీఠికాపుర సంస్థా

నాధిపతియయిన శ్రీరాజా రావు నీలాద్రిమాధవరాయనింగారి భోగభార్యాపుత్రుఁడును జగ్గయ్యపేట సంస్థానాధిపతియునగు శ్రీరాజా రావు వేంకటరాయఁడుగారు నాయనకు సంవత్సరమున కిన్నూఱురూపాయలు వచ్చుమాన్యము రెండుశాలువలు నిచ్చి సత్కరించిరిగాని నెలజీత మేర్పఱిచి తమ యాస్థానపండితునిగాఁ జేకొనలేదు. తరువాత నీ కవి యైనవల్లిగ్రామములోఁ గొంతకాలము వసించి యక్కడనుండి శ్రీజగన్నాథయాత్రకుఁ బోయి పురుషోత్తమక్షేత్రము సేవించి మరల వచ్చునప్పుడు త్రోవలో మాడుగల్లుసంస్థానమునకుఁ బోయి తత్సంస్థానాధిపతి యగు శ్రీకృష్ణభూపతిగారిని సందర్శించెను. ఆయన విద్వత్కవుల నాదరించు రసికాగ్రగణ్యుఁ డగుటచేత వేయిరూపాయలు వచ్చు భూము లిచ్చి కృష్ణమూర్తిగారిని తమ సంస్థానములో నుంచుకొనెను. ఈకవి మాడుగల్లు ప్రవేశించినతరువాతఁ దానుచేసినజగన్నాథయాత్రనుగూర్చి నీలశైలనాథీయ మను పేర సంస్కృతములో నొకగ్రంథమును రచించెను. రెండుసంవత్సరము లాసంస్థానములోనుండి కృష్ణమూర్తిగారు ౧౮౭౦ వ సంవత్సరమునకుఁ దరువాత నెనుబదియేండ్లప్రాయమున నక్కడనే కాలధర్మము నొందెను. ఈయన సంస్కృతమున యక్షోల్లాసమను కావ్యమును, వల్లీపల్లవోల్లాసము మదనాభ్యుదయము ననుభాణములను, రామాయణకథను జెప్పు కంకణబంధమును, హరికారికలను, నీలశైలనాథీయమును, ఆంధ్రమున సర్వకామదాపరిణయమును, వేంకటాచలమాహాత్మ్యమును, వీక్షారణ్యమాహాత్మ్యమును, పంచతంత్రమును, వసుచరిత్ర వ్యాఖ్యానమును, రచియించెను.



మంత్రిప్రగడ-సూర్యప్రకాశకవి.



ఈకవి మాడుగొల్లు సంస్థానమున కృష్ణభూపతిగారి యాస్థానకవిగానుండి, కృష్ణార్జున చరిత్రమను రెండాశ్వాసముల ద్వ్యర్థికావ్యమును సీతారామచరిత్ర మనెడి యాఱాశ్వాసముల ప్రబంధమును భీమలింగ శతకమును రచియించెను. ఈయన యాఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; హరితసగోత్రుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; శరభరాజామాత్యపుత్రుఁడు. ఈయన నలువదిసంవత్సరములక్రిందటఁ గాలధర్మము నొందెను. ఈయన కవిత్వము మృదుమధుర పదగుంభితమయి మనోరంజకముగా నుండును. కవితారచనను జూపుటకయి యీకవి గ్రంథములలోనివి కొన్నిపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

కృష్ణార్జున చరిత్రము.

మ. కమనీ నీగుణరూపసంపదకు లోఁ రంజిల్లి గోపాలకుం
[illegible]దమితారాతివిదారితామరసపత్రాక్షుండు కాంత్యుజ్జ్వల
[illegible]మనీయాకృతి రాజదర్జునసమాఖ్యాశాలి ధీరుండు దా
[illegible]రత్నము నీయధీన మగుచుక్ శోభిల్లఁ జేసెంజుమీ.—ఆ. ౧.

ఉ. కులీనమున నందు భాగ్యమునకుం దగుకార్యము చేయునంత వి
శ్రుతయశయా సుభద్ర కరిసూదనవిక్రముఁడైన గోపరా
ట్సుతునకు సమ్మతంబుగ విశుద్ధగుణాకర భూరిపుణ్యక
ప్రత మొంగిఁ జేయఁగాఁదగు వివాహమహోత్సవ మానసం బ్రజల్.—ఆ. ౨.

సీతారామ చరిత్రము.

శా. ధాత్రాదిక్రతుభుగ్వరుల్ ఘనతపోధారేయుమా నీదుచా
రిత్రం బెన్న నశక్తులే జడుఁడ వర్ణింప న్సమర్థుండనే
పుత్రీభూతపరస్వతీధవసితాంభోజాక్షరుద్రుండ వో
యత్రీ యత్రివిగాక నీకు సరియే యన్యాగ్రగణ్యాగ్రణుల్.—ఆ. ౩.

చ. కనకకురంగ మేల వలెఁ గన్పడె గ్రక్కున దానిఁదేరఁ బొ
మ్మని పతి నేలపల్కితి సహమ్మతి నారఘుభర్త దానివెం
టన జన నేల యగ్రజుని డాయఁగ లక్ష్మణు నేలపంచితిన్
జనవరుఁ బాసి యేనిచటఁ జావఁగ నిన్నిపాసంగె దైవమా.—ఆ. ౪.

చ. నను శరణొందినన్ దనుజనాయకు రావణునైనఁ బ్రోతు నీ
తనిఁ గరుణించుటెంత శపథం బిదె గావున వీర లేగి చ
య్యనఁ గొనిరండు వీని కభయంబు-నొసంగితినన్న భానుసం
దనుఁడు కృపాంబురాశియగుదాశరథిం గని పల్కె నమ్ముఁడై.—ఆ. ౬.

భీమలింగశతకము.

కం. తత్పురుషబహువ్రీహుల । సత్పురుషులు రామదాసశబ్దార్థ మిలన్
దత్పరముగఁ జెప్పుదురు జ । గత్పావన భీమలింగ కలుషవిభంగా.

కం. ఏసురవరులందైనన్ । నీసామర్థ్యంబు గలదె నిఖిలాధీశా
దాసీకృత జననీకృత । కౌసల్యా భీమలింగ కలుషవిభంగా.

ఫక్కి-వేంకటనరసయ్య.

ఈకవి శకుంతలాపరిణయ మనెడి మూడాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఇతఁడు సృష్టికరణవంశజుఁడు; భరద్వాజగోత్రుఁడు; నారాయణమంత్రి పుత్రుఁడు. ఇతఁడు విశాఖపట్టణములోని క్రైస్తవోన్నత పాఠశాలయం దాంధ్రోపాధ్యాయుఁడై యుండెను. ఈకవి యీశకుంతలాపరిణయము నఱువది సంవత్సరముల క్రిందట ననఁగా ౧౮౩౬ వ సంవత్సరమునందు ముగించెను. ఇతఁడు అమరపదకల్పద్రుమము, నారాయణస్తవము, మదనపాయకాపరిణయము, కవిదర్పణచ్ఛందము, నారాయణశతకము, కుమారీశతకము, అను గ్రంథములనుగూడ రచియించెను. ఈతనికవిత్వము సలక్షణమయి మనోహరముగానున్నది. శకుంతలాపరిణయములోని కొన్ని పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

మ. తనరన్ బున్నమరేలఁ దత్పురవరోద్యత్సౌధసంచారికల్
వనజాక్షుల్ ఘనసారఖండమని కేలంబట్టి దీపాగ్రసీ
మను ధూపక్రియఁ జూపఁగంటి చెలులం బ్రార్థింపఁగా వీడినన్
జని యొన్ వాఁకి నాఁటనుండి కలిగెం జంద్రాఖ్యయుం జిహ్నమున్.—అ. ౧.

చ. తొలకరికాదు మింట నెగఁ దోయజబాంధవుఁ డస్తమింపలే
దల జలజాక్షిరేఖయున నంతటనంతట నాఁకుచుండె మే
లిలుకు కడానిబొమ్మయనఁ దావులపూవులదీవెయో యనన్
గిలకిల చిల్కపల్కులకొలంబడపద్మను లుగ్గడించునే?—అ. ౨.

చ. సరిసరి పొమ్ము బాల యొకచక్కనిబాలునిఁజూపి వీఁడు నీ
వరుసకుఁ జేమరాణి యని వానికిఁజెప్పఁ దొడంగుచుంటి-వీ
డొరలును మంత్రులున్ ఘనబుధుల్ నవఁ బాయకయుండు దెప్డు నీ
కెటులఁగనె రీతిగా నడవి నెన్నఁడు నిన్నుఁ బరిగ్రహించితిన్?—అ. ౩.

వేల్పూరి-వేంకటేశ్వరకవి.

ఇతఁడు గోవ్యాఘ్రచరిత్రమును, విచిత్రరామాయణమును, పద్యకావ్యములుగా రచియించెను. ఈతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; మౌద్గల్యగోత్రుఁడు; బ్రహ్మనామాత్య పుత్రుఁడు. ఈతని నివాసస్థలము విశాఖపట్టణమండలములోని విజయనగరసంస్థానము

నందలి రాచపల్లెయను గ్రామము. కవి ౧౭౫౧ వ సంవత్సరమున స్వర్గస్థుఁ డయి నందున, దాదాపుగా నిప్పటి కేఁబదిసంవత్సరములక్రిందట నుండినవాఁడు. అక్క డక్కడ వ్యాకరణవిరుద్ధములైన ప్రయోగములు కానఁబడుచున్నను, మొత్తముమీఁద నీతనికవిత్వము మృదువయి శ్రావ్యముగానున్నది. ఈతనికృతములైన రెండుకృతుల నుండియుఁ గొన్నిపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

గోవ్యాఘ్ర చరిత్రము.

చ. మధుకరపంక్తిఝంకృతులు మత్తమయూరనిశాతపక్షముల్
పృథుతరకోకిలధ్వనులుఁ బెంపలరారుశుకప్రసంగముల్
శిథిలముగాని శారికలచిందఱవందఱచే వనాళిఁ బెం
పొదవఁగ నొప్పెఁ బుష్పమధురోజ్జ్వలసత్ఫలసంకులంబులై.

ఉ. సంతతి లేక డెందమునఁ జాలఁగ దస్సి వ్రతోపవాసముల్
సంతత మేనొనర్చి కడుసంతస మొప్పఁగ వేల్పుటొద్ద మ
త్స్వాంతమునందు నిల్పి హిమశైలసుతేశ్వరు నిందుమౌళి న
త్యంతసుభక్తిఁ గొల్చి సుతు నంచితవాంఛ ఫలించఁగాంచిరా.

విచిత్ర రామాయణము.

ఉ. మాను మిదేటిమాట వినుమా మనమాఱడిఁజెంద నింక నా
సామిపదంబులాన కొనసాగదు తొల్లిటిభంగి దానవ
గ్రామణియింట నన్న జనక ప్రభుకూఁతుని నేలుకొంట కా
రాముని కొప్పె నొప్ప దనరాదు ప్రభుత్వముగల్గువారలన్. అ. ౧.

ఉ. పుట్టి జగంబులోనఁగల భూపతుల న్మనులన్ నృపాలుఁ డన్
బట్టి వధించి వజ్రధరుపాలికి నేఁగి సుపర్వకోటులం
గొట్టిసమస్తలోకములకున్ ములుసూపె నతండు నారదుం
డట్టితని న్వైకుంఠపురమందు మురారిని జేరి యిట్లనెన్.—అ. ౨.

చ. కళుకులు దేరుబల్మిసిమికాంచనరత్నమయూఖముల్ దిశా
వలయముఁ బర్వ నచ్చరలు వైభవలీల నటింపఁ గిన్నరుల్
బలసి రథంబు చుట్టును సభక్తిని గొల్వ సరోజబాంధవుం
డిల కరుదెంచెనో యన ధనేశుఁడు రాఁగ వియన్నిరీక్షులై.—అ. 3.

ఉ. ఇచ్చి నృపాలుఁ డిట్లనె మునీశ్వర నీకెదురాడి నిల్వనా
బిచ్చరకంటెసామికిని బెల్లదు నేనన నెంత యీసుతుల్

సచ్చరితుల్ సురారు లతిసాహసు లాహవకోవిదుల్ కడుం
గుచ్చితు లస్త్రశస్త్రముల గోప్య మెఱింగినవా రటంచు రెప్పుడున్ — అ. ౪.

మ. ఎవరిం దన్ను నెఱుంగలేక మదిలో నెవ్వాఁడు నన్నిట్లు ఛె
ట్టినఁడై నాసయు వీరులుం దురిమె కాలిన్యంబున న్నున్న కేఁ
జెదరంజేసినదేవదైత్యవరులం జింతింపఁడో చూడు మా
కదః త్స్థలిఁ గూల్చు వానిఁ దెలియంగాఁ బల్కు వేసోదరీ — అ. ౫.

మ. శరసంధాన మొనర్చు ప్రౌఢిమము లక్ష్యం బూహ గావించు నే
ర్పుగుబాహాబలవిక్రమంబు సమరోద్యోగంబు సవ్యాపస
వ్యరిపక్షీణమహాస్త్రపాతములు రౌద్రాకారముం గన్న నా
పౌరుషం బో వెలపొందు నీకుఁ దయినం బుత్రా నిజం బింతయున్. — అ. ౬.

ఈవిచిత్రరామాయణము గోపీనాథవిరచితాంధ్రవచనకావ్యము ననుసరించి యీ కవిచేఁ బద్యరూపమునఁ జేయఁబడినది. ఈవచనకావ్యము ననుసరించియే యిటీవల గోదావరీమండలస్థ వెలగతుర్రుగ్రామనివాసియు నాపస్తంబసూత్రుఁడును శ్రీవత్సగోత్రుఁడును నుమామహేశ్వరసుపుత్రుఁడును నగు నరసింహదేవర వేంకటశాస్త్రి యను వైదికకవియు నొకపద్యకావ్యమును రచియించియున్నాఁడు ఈవర్తమానకవిచే రచియింపఁబడిన విచిత్రరామాయణమునందును వ్యాకరణదుష్టము లైన ప్రయోగము లనేకములు కానఁబడుచున్నను మొత్తముమీఁద నీతనిగ్రంథము మొదటిగ్రంథముకంటె నధిక రసవంతముగా నున్నది. ఇందలిపద్యములఁ గూడఁ గొన్నిటి నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. రామ విరాజమానపురరాజకిరీటమణిప్రభాసుమ
స్తోమ సుపూజితాంఘ్రి యఘసూదన తారకనామ నీరద
శ్యామ సురేంద్రవందితవిశాలపరాక్రమ కీర్తికామినీ
కాము కలోకరాత్రిచరకాండసుఖండనఖండనప్రియా — బాల.

ఉ. తెల్లనిమేనివానిఁ గడుతియ్యనిమాటలవానిఁ గప్పడాల్
చల్లెడుగొంతువాని బులిచాఁబలతోలు భుజాలపైని కా
జిల్లఁగఁజేయువాని దసచీరలనూనినవాని నెత్తిపైఁ
జల్లనిపెల్లుఁ దాలిచినసామిని జూచి యహీంద్రుఁ డెంతయున్. — అర.

ఉ. ఓసి యభాగ్యురాల పడియుండక యిఁట నిటేలవచ్చినా
వే సకలంబుఁ బోద్యు నినుఁ బెంచిలియాడినపూఁటనుండి యో

వ్రాసితి నీవు వేశ్మమునఁ బాదము పెట్టితి వంతకంతకుం
గా సొకచైన బట్టకొనఁ గట్టఁగలే దిఁక లేచిపోఁగదే.—అరణ్య.

శా. ఆకంఠీరవనాదము న్విని మహాహంకారసంయుక్తుఁడై
నాకేశాత్మజుఁ డాహవంబునకు సన్నాహంబుతో నేగి యే
పాకన్యూంబున నింద్రపుత్రకసహాయార్థంబు శాఖామృగా
నీకంబుల్ గొలువంగ వెంటఁ జనితిన్ స్నేహంబు పెంపొందఁగన్.—కిష్కింధ.

ఉ. ఎవ్వఁడవోరి యేమిపని కిచ్చటవచ్చితి నిల్వు నిల్వు నీ
క్రొవ్వడఁగించి ప్రొద్దుకొమ్మనుండు వసించిన లంకకుం బెదన్
మవ్వపుదెబ్బఁ జూచు మని మారుతివక్షమునందు మోఁద నీ
వెవ్వతెవంచు గ్రుద్దిపడనీడ్చె సమీరసుతుండు రక్కసిన్.—సుందర.

శా. ఏమీ దానవవీరులార యమమహేంద్రాదులన్ గెల్చు సం
గ్రామోత్సాహము లెందుఁబోయెఁ బటుదర్పం బేటికిన్
మీమీయిమ్ముల కేగియుంటి రిదియేమీ వైరితేజంబు మీ
సామర్థ్యంబును విక్రమక్రమరణోత్సాహంబులుం దల్పఁగన్.—యుద్ధ.



తిరుమలబుక్కపట్టణపు-చినతాతాచార్యుఁడు.



ఈకవి వడ్లమన్నాటి వెంకప్పసోమయాజులగారి ప్రేరణముచేత విశ్వగుణాదర్శమును పద్యకావ్యమునుగాఁ దెనిఁగించెను. ఇతఁడు శ్రీనివాసాచార్యుని పౌత్రుఁడు; వేంకటాచార్యుని పుత్రుఁడు. ఇతఁడు నలువది యేఁబదియేండ్లక్రిందట కృష్ణామండలములో నుండినవాఁడు. కృతిప్రేరకుఁడైన వడ్లమన్నాటి వెంకప్పసోమయాజులగారి యజ్ఞమూలముననే కృష్ణామండలములోని వైదికనియోగిబృందములో రెండుకక్షు లేర్పడినవి. ఈకవియొక్క కవిత్వమునందుఁ గొన్ని వ్యాకరణదుష్టములైనప్రయోగములున్నను మొత్తముమీఁద కవనరచన సరసముగా నున్నదనియే చెప్పవచ్చును. ఆంధ్రవిశ్వగుణాదర్శములోని రెండుపద్యములిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

చ. ఘనవన భూముల న్మెలఁగి కన్నము వేసి గృహాళి విత్తముం
గొని చనువారి దొంగ లనఁగూడునె పోషకులైనవారిలె
క్కను గడుబొంకువుచ్చి తదఖర్వధనంబులు దొంగిలింతు రీ
గణకులె దొంగ లీగణనకర్తలనే భజియింతు రీజనుల్.

చ. సురభితమాలయుం గుసుమశోభితసాలము వీక్షణ్వారబం
ధురతిలకాలిసాలము విధూతమహాదురితౌఘమూలమున్
సరసరసాలమున్ బనసజాలము మాధవకేళిలోలమున్
బరమగుణాలవాలమును బాయక చూడుము శేషశైలమున్.

మాడభూషి నృసింహాచార్యుఁడు.

ఈకవి వల్లీపల్లవోల్లాస మను మూఁడాశ్వాసముల ప్రబంధమును నూజవీడుసంస్థానాధిపతి యగు శ్రీశోభనాద్రి అప్పారావుగారి ప్రేరణమువలన రచియించెను. ఇతఁడు శ్రీవైష్ణవ బ్రాహ్మణుఁడు; నైధ్రువకాశ్యపగోత్రుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; వేదాంతాచార్యుల పుత్రుఁడు. ఈకవి యిరువది ముప్పదిసంవత్సరముల క్రిందట నుండినవాఁడు. ఈయన కవిత్వము సలక్షణమయి నాతిక్లిష్టమయి శ్రావ్యముగా నున్నది. వల్లీపల్లవోల్లాసములోని రెండుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను.—

చ. తనయులు పెక్కు గల్గినను దన్వికిఁ బుత్రిక పుట్టకున్న ని
త్తనువు నిరర్థకం బని యెదం దలపోయుదు రింతు లంచుఁ దా
ననమునఁ గొంతసేపు నృపమానిని చింత యొనర్చి యేమి సా
ధనమునఁ గన్యకావదనదర్శనజన్యముదంబు గల్గునో.— ఆ. ౧.

ఉ. పాండుతనూభవుండు తనబాంధవు లత్తఱి సంతసిల్లఁగా
గాండివ మెత్తి యంతిగిచి కల్పకృశానుసమానుఁడై లస
త్కాండముల న్నిగిడ్చి నృపకాండములం దెగటార్చి పేర్చి త
త్కాండమునన్ మదం బెసఁగఁ దద్దయు నొత్తెను దేవదత్తమున్.— ఆ. ౩.

కోటిమరాజు నాగయ

ఈకవి యధ్యాత్మరామాయణమును పద్యకావ్యముగా రచియించెను. ఇతఁడారువేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; కాశ్యపగోత్రుఁడు; భాస్కరమంత్రికిని కామాంబకును బుత్రుఁడు. ఇతఁడు కృష్ణామండలములో ముప్పది నలువదిసంవత్సరముల క్రిందట నుండినవాఁడు. కావ్యము పెద్దనకవికృతమైన యధ్యాత్మరామాయణమువలె కవిత్వమంత ప్రౌఢముగా నుండకపోయినను మొత్తముమీఁద హృద్యమయి నిర్దుష్టమయి యున్నది. అధ్యాత్మరామాయణములోని కొన్నిపద్యము లిందుఁ జూపఁబడుచున్నవి.—

ఉ. ధరణీదేవ భవత్తపోమహిమ చోద్యం బయ్యె నిన్నెచ్చితిన్
వర మే నిచ్చెద హైహయుం దునిమి గర్వగ్రస్తులా రాజులన్
ధరణిం బేరడగించి కశ్యపున కీధాత్రీతలం బిచ్చి కాం
తరువుం దాల్చు మదంశ నొంది పితృహత్యాతాపంబు వారింపఁగన్.—బాలకాం.

ఉ. రామ త్రిలోకవిశ్రుతుకు విరాధు నెఱుంగవె మద్భయంబునన్
వేములు మాను లీవనము వీడి పలాయితులైరి నీవు మా
సేమము గోరదేని యిట సీతను డించి నిరాయుధుండవై
భూమి నదృశ్యవైఖరిని బొమ్ము రయమ్మున దమ్ముతోడుతన్.—అరణ్యకాం.

ఉ. ఏపెసఁగించి నంతటనె యిమ్మకరాలయ మెంత దాటి లం
కానగరంబుఁ దుత్తుమురుగా నొనరింపఁగఁ జాలుఁ గార్ముక
జ్యానినదప్రముక్తశరజాలములన్ రఘుసత్తముండు నీ
పై నిమనంబుపెట్టి యొకపందును దమ్మునఁ దాఁగఁగింపఁగన్—సుందరకాం.

మ. మునివర్యుల్ విజయోస్తుతే యనఁగ సమ్మోదంబుతో సేగి య
న్న నియోగించినభంగి సాలపఁటుని జక్కాడి నిర్భీతి మి
జను లెల్లన్ వసియించుపట్టణము లిచ్ఛం జేసి తద్రాజ్యపా
లన నై పుణ్యముతోడ నింపెసఁగెఁ గళ్యాణీ భవానీసతీ.—ఉత్తరకాం.



కరాలపాటి_రంగయకవి.



ఈకవి భూతపురీమాహాత్మ్యము, కవిజనమనోహరము, అను రెండు పద్యకావ్యములను రచియించెను. ఇతఁడు వైష్ణవ వైశ్యకుల సంజాతుఁడు. ఇతఁడు ౧౭౧౮ వ సంవత్సరమున జననమొంది ౧౭౬౩వ సంవత్సరమునందుఁ బరమపదము నొందెను. ఇతఁడు చెన్నపురిలోఁ గొంతకాలము పచ్చప్పగారి పాఠశాలయందును గొంతకాలము రాజధానీ శాస్త్రపాఠశాలయందును నాంధ్రపండితుఁడుగానుండెను. మొట్టమొదట నాంధ్రభారత భాగవత రామాయణములను లేఖకప్రమాద జనితదోష రహితములుగాఁ బరిష్కరించి ముద్రింపించిన దితఁడే. ఇతఁడు తనతండ్రి రామకవియని పేర్కొనుటయేకాక తనతాతయైన నారాయణసూరికూడ కావ్యరచన మొనర్చి కర్ణాటరాజులను మెప్పించినట్లు భూతపురీమాహాత్మ్యమునం దీక్రిందిపద్యములోఁ జెప్పియున్నాఁడు.—

ఉ. పాయక యేమహామహునిభవ్యవచోగరిమం బశేషభూ
నాయకగోష్ఠిసత్కవిజనంబులచే ననిశంబు వర్ణితం

శై యుపద్యగం బరఁగు నాగణశాలి కరాలపాటి నా
రాయణసూరిమౌళి దనరారె సుధీజనపద్మహేళియై.

మ. సకలాగ్న్యస్తవనీయభవ్యకవితాసంప్రీతకర్ణాటభూ
పకులాధీశ్వరదత్తమత్తగజశశ్వద్దానధారానదు
ష్కరకల్లోలంబకదంబఘూంకరణవచ్ఛంభద్గృహప్రాంగణుం
డకలంకాశయుఁ డమ్మహాకవికులాధ్యక్షుండు సామాన్యుఁడే.

ఈకవి భూతపురీమహాత్మ్యములో మూడాశ్వాసములు రచియించు నప్పటికే యవసాన కాలము సంప్రాప్తమయినందున గ్రంథము ముగియలేదు. ఈతనికవిత్వము నిర్దుష్టమయి మృదుమధురపదభూయిష్ఠమై రసవంతముగానున్నది. అయినను వ్యతిరేకక్త్వార్థకము మాత్రము గ్రంథమునం దక్కడక్కడ ద్రుతప్రకృతికముగాఁ బ్రయోగింపఁబడి యున్నది. శైలి తేటపడుటకయి యీతని గ్రంథములనుండి కొన్ని పద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి.—

కవిజనమనోహరము.

ఉ. పోయెఁగదే ననుం గడచి పోటరియై యదె వాఁడు రారె రా
రేటికి వారుఁ దాము సమిద్ధరయంబున వెంటనంటి య
గ్గాయకపుంగవుం గదిసి గట్టిగఁ బట్టుకొనుండు నెమ్మెయిం
ద్రోయఁగ లేక చిక్కువడె దుష్టనిశాటుల నోర్వ శక్యమే.

ఉ. అక్కటికంబులేనిదనుజాన్వయజాతుఁడ వయ్యు నాఁకటన్
గ్రుక్కుచు ధార్మికత్వము విశుద్ధమనోగతిఁ బాయలేక న
న్నెక్కుడుప్రీతితో ననిచి తీయుపకారము నీసుశీలముం
దక్కరులందుఁ గల్గునె బుధప్రియవర్తన నీకుఁ దక్కఁగన్.

భూతపురీమాహాత్మ్యము.

ఉ. జారులు లేరు పేరుకొనఁ జారులకాని యనారతం బనా
చారులు లేరు తత్త్వవిచారులకాని సరోమహీమణా
కారులు లేరు నిచ్చ యుపకారులకాని విమర్శచేయఁగాఁ
బౌరులలోన నమ్మనుజపాలధరాపరిపాలనంబునన్.—ఆ. ౧.

ఉ. ఈశ గిరీశ నేరమి సహింపుము డింపుము రోష మప్రతీ
కాశము నీమహాత్మ్య మెఱుఁగం దగువారము కాము సత్కృపా
పేశలదృష్టిఁ గన్గొను మపేతకళంకులఁ జేయుము మ్ము లో
కేశశరణ్య దీనులను హీనుల మెంతటివార మల్కకున్.—ఆ. ౨.

ఉ. అమ్మునివర్యుభార్య వినయమ్ము భయమ్ముఁ బ్రియమ్ము నెప్పుడున్
నెమ్మది సందడింప మగనిం బరిచర్యలఁ దృప్తుఁ జేయుచున్
సమ్మద మారఁగా నతిథిసంఘముఁ దన్పుచు దేవతావితా
నమ్ముల భక్తిఁ గొల్చుచు గుణమ్ములు సాధుగణమ్ము లెన్నఁగన్.—ఆ. 3.

దామరాజు-లక్ష్మీనారాయణ.

ఇతఁడు బృందావనవిహార మనెడి మూఁడాశ్వాసముల పద్యకావ్యమును రచియించెను. ఇతఁ డారువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; శ్రీవత్సగోత్రుఁడు; శివరామామాత్యపుత్రుఁడు ఇతఁడు తనబృందావనవిహారమును మల్కాపురములోని సీతారామస్వామి కంకితమొనర్చెను. ఇతఁడు తరువాత గోదావరిమండలములోని యేలూరునకువచ్చి యచ్చట నివాస మేర్పఱుచుకొన్నట్టు తెలియవచ్చుచున్నది. ఈతనిసంతతివారు మూఁడుతరములనుండి యేలూరునం దున్నారు. ఇతఁ డఱువదిసంవత్సరముల క్రిందట నుండినవాఁడు. ఈతనికవిత్వమునందు వ్యాకరణదోషము లనేకములు గానవచ్చుచున్నను, మొత్తముమీఁదఁ గవిత్వము మృదువుగాను మనోహరముగానునున్నది. బృందావనవిహారములోని రెండుమూఁడుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను.—

ఉ. ధారుణిలోనఁ జూచి విశదంబుగ నెంచిన స్త్రీల కందముల్
చారుగుణప్రధానములు చక్కఁదనంబున కేమిలెక్క యా
సారసగంధికిన్ మిగులఁ జక్కఁదనంబుకు భూషణంబుగా
మీఱె లసద్గుణావళియు మించుగ సొంపుగ నెన్నిభంగులన్.—ఆ. ౧.

మ. కులగోత్రంబులు లేక నిర్మలముగా గూఢీకృతాధిక్యని
స్తులమాధుర్యనిరూపదీపకలితస్థూలైకతానిర్గుణో
జ్జ్వలులై జన్మములంచుఁ బూనుకొని కృష్ణస్వామి రాముండు గో
ల్లలకుం జేతురు చేయరానిపనులన్ లజ్జించెదం జెప్పఁగన్.—ఆ. ౨.

చ. మొఱ లిడువారిమొత్తు లవి ముందుగ విందుచు వెంటనుండు సా
క్షులమఱలేదు వారియెడ న్యాయముగా విహరింతు నెంతుఁ ద
త్తఱమున వారియాపదలు దాటఁగఁజేయుదుఁ దక్షణంబునన్
మఱవక నన్నుఁ గొల్చుటకు మాటుగనుండెద నింతె చూడఁగే.—ఆ. 3.

త్యాగరాజమొదలి.

ఇతఁడు శుద్ధద్రావిడుఁడయ్యును దెనుఁగుభాషయం దత్యంతాభిమానము గలవాఁడయి యాంధ్రభాషయందుఁ జక్కనిపాండిత్యము సంపాదించి పెక్కుగ్రంథములను జేసినవాఁడు. ఇతఁడు చేసినగ్రంథములలో విద్వత్కర్ణామృతమను నామాంతరముగల సుబ్రహ్మణ్యవిజయమనెడి యైదాశ్వాసముల ప్రబంధము ప్రధానమయినది. ఈకవిచే రచియింపఁబడిన పుస్తకములలో ఛందోరత్నాకరమను చిన్నఛందస్సుకూడ ముద్రింపఁబడియున్నది. ఇతఁడు ౧౮30 వ సంవత్సరప్రాంతమునందు జననమొంది యిర్వదియైదు సంవత్సరములక్రిందటఁ గాలధర్మము నొందెను. ఇతఁడు నారాయణస్వామిమొదలారి కుమారుఁడు. ఈగ్రంథరచనకాలమునం దితఁడు ఇంజనీరింగు డిపార్టుమెంటులో అసిస్టాంటు ఓవరుసీయరుగా నుండెను. ఇతఁడు తాను మొట్టమొదట నాంధ్రభాషాభ్యాసము జేయుటనుగూర్చి యిట్లు వ్రాసికొనియున్నాఁడు.—

„బాల్యంబున ప్రథమం బాంధ్రభాష నభ్యసించుట మనోదర్పణపారదంబుగదా! నాలుగేఁడులు నిండినతోడనే లసదుచ్చారణ సస్యవృద్ధిగోరు మానవపాలికులు జిహ్వావలజంబునకు హలంబుగా నెంచు నాంధ్రభాష నాకు ప్రథమమం దభ్యాసమయ్యె. సమధికోచ్చారణ లేద్రవిడదేశస్థులలో నొకండ నయ్యు నాకల వాఁకిఁ గల లేమి లేమియయ్యె. సంస్కృత ద్రావిడ హూణ ప్రముఖభాషలనాయాసలభ్యంబు లయ్యె."

ఇతఁడు తన చిన్నపాత్రములకు సహితము పెద్దపేరులు పెట్టి యాత్మస్తుతిం గొంతయధికముగాఁ జేసికొన్నను, మొత్తముమీఁద నీతనికవిత్వము సలక్షణమయి హృద్యముగా నున్నది. కవితారచనను జూపుటకయి సుబ్రహ్మణ్యవిజయములోని కొన్ని పద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

మ. భువనంబు ల్జనమయ్యె భంగతతులం బొందెం బురద్రాత మెం
దవనత్వంబులు లేక చిక్కుముని ముఖ్యావాసముల్ జంతుసం
ఘనిభ ల్వారిత మయ్యె లోకరమణీక న్వంక రయ్యె న్నదైం
దవభూషా యికనైనఁ గర్బగకులోద్భూతిమాయించవే.—ఆ ౧.

ఉ. నెమ్మది యల్కఁ గాంత భయనీతిని వల్దనిపల్కు మేనిపైఁ
గ్రమ్మెడిపుల్కు లొల్కు భయరాగము చిల్కు మరుండు దైవతా
ర్యమ్ము దలంచి మోహనశరంబు కరంబునఁ బూని యిక్షుచా
పమ్మున నుంచి వైవఁ దగువం దివియంగఁ బూరుండు వేడుకన్.—ఆ. ౨

చ. తన కపరాధసంచయము తాఁ బొనరించిన నోర్చుఁగాని తాఁ
దనకతపాళి నేర్చినమదస్త్రయయుక్తుని నాశ్రితుఁడైనఁ దు
ష్మనతఁడు గాన దేవతలు పొందినవా రతనిం దదీయులన్
పనయుతఁ గూడి తన్వినతిసల్పి సుఖింపుము దానవేశ్వరా.—ఆ. ౩.

ఉ. తారల నెన్నవచ్చు నలదైత్యబలేశుల నెన్నరాదు కాం
తారతృణాళి నెన్ననగుఁ దచ్చతురంగబలంబు నెన్నరా
దార పయోధియం దిసుక నారసి యెన్నఁగవచ్చుఁ దద్బలో
దారమహాయుధాంబకకదంబము నెన్నఁగరాదు బ్రహ్మకున్.—ఆ. ౪.

మ. ఘనమాయావులు నిత్యచంచలులు నిష్కాముల్ స్వకార్యానుకూ
లనవోపాయవిధిజ్ఞు లస్థిగమ్యపాలాపుల్ కృపాశూన్యు లెం
దనుఁ బుంపన్యులు దేవదేవు లెపుడున్ దుర్వారసంపత్సమా
శ్రితాంతాంధులు పల్క నేల మగవారి న్నమ్మఁగా వచ్చునే.—ఆ. ౫

ఓగిరాల-జగన్నాథకవి.

ఈకవి సుమనోమనోరంజన మనుపేర నైదుల్లాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఈతఁ డారువేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; గోదావరీమండలములోని నీలపల్లె గ్రామ నివాసుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు; వేంకటేశ్వరామాత్యపుత్రుఁడు. ఇతఁడు తనచరమదశయందు కాకినాడపురమునుండి సుధీరంజని యను మాసపత్రిక కధిపతియయి సుమారు పదునేనుసంవత్సరముల క్రిందట లోకాంతరగతుఁ డయ్యెను. ఈతఁడు నీతని పెదతండ్రికుమారుఁడైన రంగనాథకవియు మతికొండయందు సుప్రసిద్ధులైన శ్రీమంత్రిప్రెగడ వేంకటరామపంతులవారియొద్ద లక్షణగ్రంథములను జదివి మంచికవీశ్వరులైరి. శ్రీమదోగిరాల రంగనాథకవినిగూర్చి యీజగన్నాథకవి తన సుమనోమనోభిరంజనమునం దిట్లు వ్రాసియున్నాఁడు—

గీ. వారిలో రంగనాథుండు పండితోప
లాల్యమానవవీనకల్యాణకల్ప
వల్లికాముఖ్యరసవత్ప్రబంధరాజ
కల్పనాదక్షుఁడై ఘనఖ్యాతి మెఱసె.

ఈరంగనాథకవి జగన్నాథకవికంటెను సమర్థతరుఁడనియు నధికలక్షణవేత్తయనియుఁ బేరువడసినను, ఇతఁడు చేసినగ్రంథము లేవియు ముద్రింపఁబడకుండుట

శోచనీయముగా నున్నది. ఏతత్కవికృతమయిన ద్విరేఫదర్పణ మిప్పు డముద్రితగ్రంథ చింతామణియందు ప్రకటింపఁబడుచున్నది.

జగన్నాథకవి తనప్రబంధమును ౧౮౭౫ వ సంవత్సరమునందు ముద్రింపించినను ఆవఱకతఁడు ముప్పదియైదుసంవత్సరముల క్రిందటనే దానిని ముగించియుండెను. ౧౮౬౪ వ సంవత్సరమున నేను పాఠశాలలోఁ జదువుకొనుచుండినకాలములో సుమనోమనోభిరంజనములోని మొదటిమూఁడాశ్వాసములను వ్రాసికొనియున్నాను. అయినను కవి యీముప్పదిసంవత్సరములలోను గ్రంథమునకు మెఱుఁగుపెట్టి సంస్కరించి యెక్కువ వన్నెతెచ్చెను. ఈగ్రంథమును సర్వకలాశాలాధ్యక్షులు పట్టపరీక్షకుఁ బఠనీయగ్రంథముగా ననేకపర్యాయములు నిర్ణయించి యుండుటచేతనే దాని ప్రాశస్త్యము వెల్లడి యగుచున్నది. కవిత్వము రసవంతమయి నిర్దుష్టమయి యనర్గళధార కలదిగా నున్నది. కవనరీతి తెలియుటకయి సుమనోమనోభిరంజనములోని పద్యములఁ గొన్నిటి నిందుదాహరించుచున్నాను:—

మ. నిరతానోన్యమనస్సముద్భవసపత్నీవైరమూలాపనో
దరతిన్ గొబ్బునఁ జిత్రభానుఁడు దత్రత్యాహిరాట్ప్రాయికిన్
సరసన్ స్వస్థికుల న్వచించుకొన నిచ్చెంబోవుమార్తాండజాం
బరశైవాలిములో యనంగఁ బురద్వారస్థలపీఠప్రభల్.—ఉ. ౧.

ఉ. చందురునందుఁ గల్గురుచి సంపెఁగతావియుఁ బారిజాత మా
రందమునందుఁ గూర్చి హిరణ్యపరాగచయంబు చల్లుచున్
బొందుగ మేళవించి మెఱుపుందళుకెల్ల పయింబూసి యాశతా
నందుఁడు నేర్పుమీఱ జతనంబుగఁ జేయఁగఁబోలు నాసతిన్.—ఉ. ౨.

చ. చిలుకహుమావజీరముకృషీవలుఁ దఁగినచిత్తవప్రమున్
జలజకళంబలాంగలమునన్ దళనం బొనరించి కృష్ణను
జ్జ్వలగుణబీజ మంటి యతిమ్మధురరాగరసంబునింపఁ గో
మలసుమనోరథాంకుర మమందముగా జనియించి మించెడున్ —ఉ. ౩.

చ. అరిదరపాణియానసమునం దవదాతమృదూర్ధ్వపుండ్రకాం
తరవరవర్ణినీమృదులసవ్యపరాగనిధీయమానసుం
దరతిరచిత్రకద్యుతి గనంగ మసారమణీధరాధరో
పరిగదభిత్తిమధ్యతలభాసితటిల్లతరీతి నొప్పెడున్.—ఉల్లాస. ౪.

చ. కలువలరాచరాదొనలు గార్కొనువెన్నెలచేఁ గరఁగఁగాఁ
గ్రాలెడుజలప్రవాహములు తోరపుఁగ్రొవ్విరితేనెసోనలం

గలయుచు [illegible]వ్రతో ముఖముగా నిలఁ బర్వును గాఁగ గాంగకీ
గలగుణస[illegible]ంబులకుఁ దావలమై తనర్చారు మాధవా.—౯. ౫.

నడకుదుటి-రామనకవి

ఇతఁడు ప్రభులింగలీలయు, కామిూడేస్తవము, ఆత్మానాత్మవివేకచూడామణి, అను సంస్కృతగ్రంథములను దెనుఁగున బద్యకావ్యములనుగా రచియించెను. ఇతఁడాఱు వేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; కౌశికగోత్రుఁడు; లక్ష్మీనృసింహుఁడను నామాంతరముగల బుచ్చనామాత్యునిపుత్రుఁడు. ఈకవి ౧౭౨౧ వ సంవత్సరమునందు జననమొంది ౧౭౭౪ వ సంవత్సరమున లోకాంతరగతుఁ డయ్యెను. ఇతఁడు మొట్టమొదట గోదావరీమండలమునందలి రామచంద్రపురము తాలూకాలోని శమాపుర గ్రామమునకు కరణముగానుండి, పెద్దాపురమునకుఁ జేరువ నున్న తిరుపతిగ్రామము యొక్క కరణికమును తద్గ్రామమునందలి భూములును దనయత్తవారివిరాఁగా శమాపుర కరణికమును దనజ్ఞాతులకు వదలివేసి ౧౭౩౨వ సంవత్సరమున సకుటుంబముగాఁ దిరుపతి గ్రామమునఁ బ్రవేశించెను. ఇతఁడు రచియించినగ్రంథములలోఁ బ్రభులింగలీలపాలుక్కికి సోమనాథుని ద్విపదకావ్యానుసారముగా నైదాశ్వాసములపద్యకావ్యముగా రచియింపఁబడినది. తక్కినవి రెండును శంకరాచార్యులవారి సంస్కృతగ్రంథములనుండి యాంధ్రీకరింపఁబడినవి. ఇందు వివేకచూడామణియైదాశ్వాసములగ్రంథము. ప్రభులింగలీల ౧౭౪౪వ సంవత్సరప్రాంతమునందును, కామిూడేస్తవము ౧౭౨౪వ సంవత్సరమునందును రచియింపఁబడినట్టు కవివంశమువారు చెప్పుచున్నారు. వివేకచూడామణి శాలివాహనశకము ౧౬౫౩వ సంవత్సరమునం దనఁగా హూణశకము ౧౭౩౧ వ సంవత్సరమున రచియింపఁబడినట్టు కవియే గ్రంథమునం దీపద్యమునఁ జెప్పుకొనియున్నాఁడు—

గీ. శాలివాహనశకమధ్యసాగరగ్ర । హర్షి శశిసంఖ్యవత్సరాభ్యర్హితంబు
  నగు ప్రజోత్పత్తివత్సరంబందు మాఘ । పూర్ణిమను గ్రంథకల్పనపూర్తి యయ్యె.

ఈతనికవిత్వమునం దక్కడక్కడఁ గొన్ని వ్యాకరణవిరుద్ధములైన ప్రయోగము లున్నను మొత్తముమిూఁద శైలి రసవంతమయియున్నది. ఇతనికవిత్వరీతి తెలియుటకయి యొక్కొక్కగ్రంథమునుండి రెండేసిపద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను—

ప్రభులింగలీల.

ఉ. నే నొకమాట పల్కెదను నీ వటు చేసి మదిష్ట మిచ్చి నీ
  దానిఁగఁ జేసికొ మ్మవితథప్రథవాక్యుఁడవై చెలంగు కా

దేని భవత్ప్రతిజ్ఞ జగదీశ్వర పొల్లగు దానఁ బాతకం
బే నినుఁ జెందుఁగాని వినుమీ ననుఁ బొందఁగలేవు నావుడున్.—ఆ. ౨.

శా. ఆజ్ఞాపన మాలకించి దయతో నాయయ్యవారింటికిన్
దా విచ్చేయు నమాత్యవర్యులు మహాధర్మానుషక్తుల్ శమ
ప్రావీణ్యుల్ బసవన్న చెన్నబసవప్రఖ్యాతనాముల్ దగన్
సేవ ల్సేయుచు నెంబడిం జనిరి తుష్టిం జెందుభావంబులన్,—ఆ. ౩.

హంసమిశ్రే స్తవము.

శా. దేహాదివ్యతిరిక్తుఁ డాత్మయని వేత్తృత్వంబు గైకొన్న నా
త్మేహార్థాత్మకబ్రహ్మమున్ దెలివియున్ దీపించుచున్నన్ ధరన్
దేహుల్ లోకులందఱు ముక్తిలేక చెడిరింతేకాక యాత్మత్వధీ
దేహాద్యాకృతినుండు నెండియును సందేహంబు లేకుండఁగన్.

శా. ఏవిజ్ఞానశిఖాస్వరూపు రవివహ్నీందూపలబ్ధిస్థలిన్
భావిద్యున్నిభహృద్విభాంతు నతిసత్పాత్రున్ సమస్తాధ్యసం
సేవ ల్భక్తి నొనర్చి యాత్మగతు నీజీవత్వమందే మహా
భావుల్ చొత్తురొ వాని సంసృతితమోభానన్ హంసం గొల్చెదన్.

ఆత్మానాత్మవివేకచూడామణి.

చ. నియమయమాదియోగపరినిష్ఠితహృత్పరిభావితంబు ధీం
ద్రియవిగతానుభావితము దివ్యము నింద్యపదార్థహీన మ
వ్యయ మనవద్యభూతివిషయాగమ మెయ్యది యట్టిబ్రహ్మమీ
వయిలిరి జెందమం దరియు మంచు వచించె రఘూద్వహోత్తమా.—ఆ. ౩.

మ. పుటపాకంబునఁ గాంచనం బతులమై పూర్వద్యుతిం జెందు నె
ట్లటులే ధ్యానరుచే గుణత్రయమలత్యాగంబు గాఁగం బరి
స్ఫుటసచ్చిత్సుఖనిత్యదివ్యనిజసంపూర్ణ ప్రభన్ బొందు న
త్కటుఁడై కోవిదుఁ డంచుఁ జెప్పె మతి సీతాదృక్చకోరాత్రిజా.—ఆ. ౪.



మాడభూషి-వేంకటాచార్యకవి.



ఈవిద్వత్కవి భరతాభ్యుదయ మనెడి నాలుగాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఇతఁడు శ్రీవైష్ణవబ్రాహ్మణుఁడు; నైధ్రువ కాశ్యపాన్వయుఁడు; నృసింహా

చార్యనందనుఁడు. ఇతఁడు సంస్కృతాంధ్రములయం దత్యంతపాండిత్యము గలవాఁడయి, శతలేఖినీపద్యసంధానసామర్థ్యమును అష్టావధానసైపుణియు వ్యస్తాక్షరీ కౌశలమును గలవాఁడయి యుండెను. ఈకవి గోదావరీమండలములోని పెంటపాడు గ్రామ వాసియై కృష్ణామండలములోని నూజవీడుసంస్థానమునందు చిరకాలముండి విద్వానభినవ పండితరాయాది బిరుదాంకముల నందినవాఁడు. చిన్నతనమునం దీయన ధారణాశక్తి యత్యద్భుత మైనదిగా నుండెను. అప్పు డితఁడు ద్విసహస్రగ్రాహియగుటయేకాక రెండుమాఱులు చదివిన పద్యమును తలక్రిందుగా నొప్పగించుటకును సెనిమిదిభాషలలో వ్యస్తాక్షరి చెప్పుటకును సమర్థుఁడయి యుండెను. ఈయన రెండుసంవత్సరములక్రిందట వైకుంఠపదస్థుఁ డయ్యెను. ఈయనకవిత్వము నిర్దుష్టమయి మధురమై శ్రావ్యముగానున్నది. కవిత్వరీతి భరతాభ్యుదయములోని యీక్రింది పద్యములవలనఁ గొంతవఱకు తేటపడవచ్చును.—

చ. పిలిచిన నుత్తరం బిడదు పిల్వనిదే యిదేవత్తునంచుఁ దాఁ
బలుకును బల్కరించు చెలిపై నలుగుం నలువిక్కు లాత్రితోఁ
బలుమఱుఁజూచు మస్తకము వంచు వెసం దలయూఁచు నాశకుం
తల ధరణీపురందరగతస్వకమానససర్వవృత్తియై.—ఆ. ౧.

ఉ. చానలు గాంచి రొక్కెడ ససారమసారమణిప్రణీతసో
పానపరంపరాసితవిభాపటలంబు తదంతరుల్ల స
త్సూనలతాప్రదత్తనవదోహదధూమవిలీలఁ దోఁప ను
శ్రీ నలరారు చారుసరసీరుహధామశిరోలలామమున్.—ఆ. ౨.

ఉ. కాంచితె నూత యీమృగము గంతముఁ ద్రిప్పి రథంబు సారెకుం
గాంచుచుఁ బోవుచు న్విశిఖఘాతభయంబునఁ బూర్వకాయమున్
వంచి సగంబు మేసినతృణంబు శ్రమంబునఁ గ్రాలఁగా
నించుక యుర్విఁ జాల దివి కేగను నందక గంతు వేయుచున్.—ఆ. ౩.

చ. వనితలు పుట్టినింట బహువర్షము లుండఁగరాదు భర్తతో
నునికియె యుత్తమం బని యటుండఁగనిమ్ము సమస్తరాజలో
కనమకుటార్చితాంఘ్రి యగుపార్థివశేఖరుధర్మపత్ని వ
య్యె నిటులఁ బేదరాలివలె నుండఁగ నేల సతీశిరోమణీ—ఆ. ౪.



పెనుమచ్చ-బుచ్చిరాజు.

ఈకవి పరతత్త్వప్రకాశిక యనెడి యెనిమిదాశ్వాసముల వేదాంతగ్రంథమును రచియించెను. ఇతఁడు క్షత్రియుఁడు; ధనంజయ గోత్రుఁడు; వేంకటపతిరాజకుమారుఁడు. ఈకవి తాను కర్గపాలెముగ్రామనివాసుఁ డయినట్టును, సూర్యవంశపు రాజయినట్టును వ్రాసికొనియున్నాఁడు. భాగవతములోని కపిల దేవహూతి సంవాద మాధారముగా నీగ్రంథము పెంచి వ్రాయఁబడినది. ఇతఁడు తొంబదిసంవత్సరములు జీవించి కొన్నియేండ్లక్రిందటనే కాలధర్మము నొందినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. అక్కడక్కడ లక్షణవిరుద్ధము లైనప్రయోగములు పెక్కులున్నను, కవిత్వము చక్కఁగానే యున్నదని చెప్పవచ్చును. పరతత్త్వప్రకాశికలోని రెండుపద్యము లిందు క్రిందఁ బొందుపఱుపఁబడుచున్నవి—

ఉ. కోరి భజింపఁగాఁ దగినకోవిదు నాత్మవివేకశీలసం
చారు వికారదూరు శ్రుతిశాస్త్రపరీవృతనిశ్చయార్థస
త్సారమరందబిందువిలసన్మధుపానవికాసభాసురున్
ధారుణి సర్వసంశయవిదారుని ధీరుని సద్గురూత్తమున్.—ఆ. 3.

చ. మనసు సుషుప్తి నొక్కవసి మానుగ వ్రగ్గినఁ జేయు కార్యముల్
కనఁబడ వేమియున్ మనసు క్రమ్మఱ మేల్కని యాతఁ డాతఁడున్
మన మనుచుండఁగాఁ గల సమస్తముఁ దోఁచు మనోవినాశమై
తనరినఁ జిత్తమింద్రియసదాగతులున్ లయ మౌను దానితోన్.—ఆ. ౭.

మండపాక-పార్వతీశ్వరకవి.

ఈవిద్వత్కవి శతకములు మొదలైనవి యెనుబదిగ్రంథములవఱకును రచియించినను, ఈయనచే రచియింపఁబడి ముద్రింపఁబడియున్న గ్రంథములలో శ్రీరాధాకృష్ణసంవాదమను నాలుగాశ్వాసముల ప్రబంధము ప్రధానమైనదిగానున్నది. ఈయన వైదిక బ్రాహ్మణుఁడు; పారాశరగోత్రుఁడు; కామేశ్వరపండితపుత్రుఁడు. ఈకవియొక్క తండ్రితాతలుకూడ కవీశ్వరు లయినట్టు రాధాకృష్ణసంవాదమునందు కవి యీక్రిందిపద్యమునఁ జెప్పియున్నాఁడు—

సీ. శ్రీమీఱ నుభయభాషామిశ్రసత్కృతుల్ తద్జ్ఞు లెన్న మదంకితములు చేసి
యశముఁ గాంచిన పేరయమనీషిమణికిఁ బౌత్రత్వంబుఁ గార్తికవ్రతమహాత్మ్య

శివమహాత్మ్యాద్యనేకవిధప్రబంధంబు లొనరించి సత్కవివినుతిఁ గనిన
పారాశరసగోత్రపావనుం డగుమండపాక కామేశ్వరపండితునకు
సుహితపుత్రత్వమును గాంచి బహువిచిత్ర
చిత్రశతిముఖ్యసత్కృతుల్ చెప్పి మెప్పు
వడసితివి గద కులకీర్తి వర్ధిలంగ
సరసగుణసాంద్ర పార్వతీశ్వరకవీంద్ర.

ఈకవి విశాఖపట్టణమండలములోని బొబ్బిలిసంస్థానమం దాస్థానకవీశ్వరులలో నొకఁడుగా నుండినవాఁడు. ఈపార్వతీశ్వర శాస్త్రిగారు ౧౮౩౩వ సంవత్సరమునందు జననమొంది ౧౮౯౭వ సంవత్సర మధ్యమున పరమపదమునొందిరి. ఈకవి సంస్కృతాంధ్రములయందు మంచిపాండిత్యము గలవాఁడయి మృదుమధురనిరర్గళధారతోఁ జతుర్విధకవిత్వమును జెప్పుచు వచ్చుటయేకాక వినయ సౌశీల్యాది గుణసంపత్తి గలవాఁడయియుండెను. పూర్వోక్తమయిన రాధాకృష్ణసంవాదము రావువారను నామాంతరముగల వెలుగోటివారనెడి గృహనామముచే వెలయు శ్రీవేంకటగిరిసంస్థానాధిపతుల వంశానుక్రమమును వర్ణించెడు గ్రంథము. శతకములును దండకములును గాక యీకవి రచియించిన గ్రంథములలో కాంచీపురమహాత్మ్యము, అమరుకకావ్యము, ప్రబంధసంబంధబంధనిబంధనగ్రంథము, శ్రీకృష్ణాభ్యుదయము, కొంతపెద్దవి. ఇప్పు డీయన గ్రంథములలో నొక్క రాధాకృష్ణసంవాదమునుండి మాత్రము కొన్నిపద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను—

శా. సాంగోపాంగముగా నితం డఖిలవిద్యల్ నేర్చెనాఁ డోర్చెనాఁ
డంగీకారము నింతపట్టు మృదుచర్యం బేర్చెనాఁ డేర్చెనాఁ
డంగారప్రతిమాస్త్రపంక్తి నరిసైన్యారణ్య మిట్లయ్యె నే
సాంగత్యంబునఁ నో వృథాకపటభాషం దీర్చెనాఁ డిత్తఱిన్ — ఆ. ౧

ఉ. వ్రాయఁడు లెక్క లొక్కటిగ రంగడరంగ మెఱుంగుపూఁతలన్
బూయఁడు భిత్తిభాగముల ముఖ్యవిధానములందు మందతం
బాయఁడు బాంధవాదులగువారికిఁ జేయఁగలట్టిసత్కృతుల్
చేయఁడు వేఱె మీ కిపుడు చెప్పఁగనేటికి మీ రెఱుంగరే. — ఆ. ౨

మ. తనభూలోకధురంధరత్వ మిపు డేతద్రాజగోపాలకృ
ష్ణనరేంద్రుండు వహించె నాకభర మైనం బూనుదుం గాక యుం
చు నృపానుజ్ఞను గోరవచ్చినఫణీశుండో తదేకేచ్ఛ వ
చ్చినప్రాక్కచ్ఛపమో యనం దనరెఁ దచ్ఛ్వేతాతపత్రంబటన్ — ఆ. ౩.

ఉ. తత్పురభర్త పుట్టినకతమ్మునఁ బ్రాభవ మొందినోలె నం
దుత్సవ మయ్యె నింక సుర లుండఁగ నేటికిఁ బొం డటంచు నం
చత్సుమధర్వనిం గసరుజాడ గనంబడఁ దామ్రచూడముల్
తత్సమయంబునన్ మొరసెఁ దామరసప్రతిమానలోచనా. — ఆ. ౪.

సత్యవోలు-భగవత్కవి.

ఈకవి యారువేల నియోగిబ్రాహ్మణుడు; జనార్దనామాత్యపుత్రుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు. ఈతఁడు గోదావరీమండలములో నించుమించుగా నూటయేఁబది సంవత్సరములక్రిందట నుండినవాఁడు. ఇతఁ డేనుఁగు లక్ష్మణకవి మొదలగువారితో సమకాలీనుఁ డని చెప్పుదురు. ఈకవి రచియించినగ్రంథములలో రుక్మిణీపరిణయ మనెడు నాలుగాశ్వాసములప్రబంధము ప్రధాన మయినది. తాను నూఱుశతకములను జేసినట్లు కవియే తనగ్రంథమునం దిట్లు చెప్పుకొనియున్నాఁడు—

క. ధీరత శతశతకంబులుఁ। దారావళులున్ దశావతారావళులున్
జారూదాహరణంబులు। శ్రీరాజితదండకములుఁ జెప్పినవాఁడన్.

ఇతఁడు చెప్పిన రుక్మిణీపరిణయములోని దశావతారపద్యములు తెలుఁగుదేశములోఁ బలువురచేఁ జదువఁబడుచున్నవి. కవిత్వమునం దల్పదోషములు కొన్ని యున్నను మొత్తముమీఁద నీతనికవనము మృదుమధురపదగుంభిత మయి రసవంత మయి శ్రావ్యముగా నున్నది. రుక్మిణీపరిణయములోని యీక్రిందిపద్యములు కవియొక్క సామర్థ్యమును దేటపఱచును—

ఉ. ఏసతి నాత్మలోఁ దలఁప నెల్లజగంబుల జంతుకోటి కా
యాసము లేక కల్గు సరసాన్నము లాసతి యన్విదర్భసిం
హాసనవాసియింట శిశు వౌట నొసంగిరి పాయసాన్నము
ల్లాసము మీఱ నాఱవనెలన్ నెలఁతల్ ద్విజబంధుకోటితోన్. — ఆ. ౧.

ఉ. శ్రీకరమూర్తివై ననుఁ జేరి భజింపఁ దలంపుచుండుటన్
నీకృపఁ గోరుచుండు టది నేరము గాదు సమస్తదేవతా
నీకము చూడ మున్న సిరి నీవగుపేరెదఁ జేరఁ గోరదే
నాకడనే జనించెను ఘనాఘనధామసమూహమోహముల్. — ఆ. ౨.

చ. అరయుచు రుక్మిముఖ్యనిఖిలాధిపు లాత్మపురోగతోగని
ర్భరుల తెఱంగునన్ బొరలి క్రమ్మఱ మున్మర మైనధైర్యవి

స్ఫురణ మెలర్ప దర్పయుతశూరత ఘోరతరాస్త్రశస్త్రభీ
కరకరులై సముజ్జ్వలితనిర్జితగర్జితభూతజాతులై —అ. 3.

సీ. జమదగ్నిగర్భవాసమునఁ బుట్టి వివిధవిద్యాతపోధనుర్విద్యల కధి
పతివై ప్రబలి యిదం బ్రాహ్మ్య మిదం క్షాత్ర మని మునిరాజచిహ్నముల చాప
చాపనైపుణిఁ జూపి పాపభూపతుల శతాంకకఠోరకుఠారధార
నస్రధారాప్రవాహములుగా శతధా సహస్రధా ఖండించి యాగదులను
దర్పణము భూమిభూదేవతార్పణమును ! జేసినపరశురామ వేషి వని నిను భ
జింతు వైకుంఠనాథలక్ష్మీసనాథ ! రక్షణపరాయణుండ నారాయణుండ. —అ. ౪.

గురురాజకవి.

ఈకవి శేషధర్మములను తొమ్మిదాశ్వాసములగ్రంథమును రచియించి బళ్ళారిమండలములోని జోహరాపురాధిపతి యైన సంజీవిరెడ్డిగారి కంకితము చేసెను. ఇతఁ డిరువది. ముప్పదిసంవత్సరములక్రిందట నుండినవాఁడు. కవిత్వము సగుణ మని చెప్పుటకు వలను పడకపోయినను మొత్తముమీఁదఁ బుస్తకము రసవంతముగా నున్నదని చెప్పవచ్చును. కవికృతము లయినకావ్యాదులనుగూర్చి కృతిపతి పలికినట్లుగా గ్రంథమునం దీక్రిందిపద్యములు చెప్పఁబడినవి.—

గీ. అలఘుతరభద్ర పదకంద్లకులసముద్ర ! వంశకుముదమిత్ర శుభధరద్వాజగోత్ర
విపులదాక్షిణ్య సౌజన్యవినయధన్య ! కావ్యనైపుణ్య గురురాజకవివరేణ్య.

సీ. ప్రతిపద్యయమకచిత్రశ్లేష పద్మావతీపరిణయనామదివ్యనాట
కంబు నెంతయుఁ దాదృశం బగురుక్మిణీపరిణయాభిధగద్యపద్యకృతిని
[illegible]ణయుతాలంకార[illegible]మాలికను [illegible]
[illegible]రాసహస్రం [illegible]
కంబు నొనరించి తెనిఁగించి కలితధర్మ ! హంసశతకముల మృదులకర్ణాటకృతుల
సలిపి ధారుణీపాలానిసభలలోఁ ! గరము బహుమతు లందితి ఘనుఁడ వీవు.

కవియొక్క కవనరీతి తెలియుటకై శేషధర్మములనుండి రెండుపద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను.—

శా. సత్యంబే పిత మాత భ్రాత మిగులన్ సత్యంబె సంభోక్తయున్
సత్యంబే తగుపాపహంతయు నొగిన్ సత్యంబె శ్రీధాత్రియున్

సత్యంబే జగతిన్ సుకీర్తి సుఖముల్ సత్యంబె బాంధవ్యముల్
సత్యంబే యని చెప్పుచుందు రెపుడున్ సంఖ్యావదగ్రేసరుల్.—ఆ. ౩.

ఉ. వాసవవంద్య నీ కిరవియై వందన మంబుజలోచనా చతు
ర్వాసములందు నే రతిని మానసచాపలముం ద్యజించి బ
ల్వాసిగ సద్వ్రతంబు నిక వారక మీఱి యహర్నిశం బొగిన్
జేసెద నీకృపన్ విహగశేఖరకేతన శ్రీనికేతనా.—ఆ. ౫.



అల్లమరాజు-సుబ్రహ్మణ్యకవి.



ఈకవి యల్లమరాజు రామకృష్ణకవి తమ్ముఁడు. ఈతఁడు చేసిన గ్రంథములలో శ్రీబచ్చురామేశనామక వైశ్యశిఖామణి కంకితము చేయఁబడిన శ్రీకృష్ణకల్యాణ మనెడి మూఁడాశ్వాసములప్రబంధ మొకటి యచ్చుపడి యున్నది. ఈగ్రంథములోఁ గృతిపతి కవిచేఁ జేయఁబడిన పుస్తకములు పేరొందున్న ట్లీ క్రిందిపద్యమునఁ జెప్పఁబడినది—

సీ. ప్రత్యక్షగశ్లేషపద్యాళి మాద్గుల కృష్ణభూపతిసభఁ గీర్తిఁ గంటి
రహి మణిధ్వజచరిత్ర మొనర్చి యెమ్మెల రామనదారచేత భూమిఁ గొంటి
రసవదలంకారవసతియై చతురమ ప్రబలఁ గూర్చితివి భద్రాపరిణయ
మమరంగఁ దెలిఁగించి తాత్త్వబోధము సారమగుప్రశ్నోత్తరరత్నమాల
శేషధర్మేతిహాసవిశేష మంత్ర । భాషగ నొనర్చి యదుశైల పాపయసచి
వప్రతిష్ఠితలింగమపర్తిరామ । విభుఁ గృపంచితివి పుణ్యవిభవ మెసఁగ.

ఈకవి వాసస్థలము గోదావరీమండలములోఁ బిఠాపురమునకు సమీపమున నున్న చేబ్రోలను గ్రామము. ఈతఁడు ద్రావిడ బ్రాహ్మణుఁడు; హరితసగోత్రుఁడు; రంగనామాత్యపుత్రుఁడు. ఈతఁడు [illegible] సూక్తు[illegible]లకు [illegible] ఈతని కవిత్వము [illegible] మయి మనోహరముగా నుండును. ఇతని కవిత్వప్రౌఢిమ తెలియుటకయి శ్రీకృష్ణకల్యాణములోని కొన్ని పద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను—

చ. చెలిమిని గాదె క్రొత్తలు వచించెద వో యదువంశనాథ నీ
యలఘుభుజాబలస్థితులమా మముబోటుల మీవు లేనిచోఁ
దెలుపుఁడు లేరియింతులటు చింతిలుచుందుము నీవు చెంగటన్
నిలసిన నింద్రుతోడఁ దగుపేల్పులరీతి సుఖింతు మెంతయున్.—ఆ. ౧.

మ. చనునే కృష్ణ భయప్రకంపితులమై శస్త్రాదుల న్వీడి యా
తనితో సంధికి నేగుటల్ మనకు శుద్ధక్షత్రవంశంబునన్
జననం బందియు నాత్మబాహుబలమున్ శౌర్యంబుఁ గోల్పుచ్చి భీ
తి నొరుం గూడుట రాజధర్మ మగునే ధీరుల్వినన్ నవ్వరే. — ఆ. ౨.

ఉ. ముద్దులమూటఁగట్టు నగుమోముఁ హారంగు తరంగపాళికిన్
హద్దులఁదిద్దు మొత్తరులయందము కుందమిళిందబృందమున్
సద్దడఁగించిమించు రదనంబులచక్కఁదనంబు వేణిడా
లద్దిర యుద్దిదీని కిదియా నిధియా గుణరత్నరాజికిన్. — ఆ. 3.

గోపీనాథము — వేంకటకవి.

ఈకవి వైదికబ్రాహ్మణుఁడు; నెల్లూరిమండలములోని కావలితాలూకాలోని లక్ష్మీపురగ్రామవాసి ఇతఁడు శ్రీవేంకటగిరిసంస్థానమునం దాస్థానకవీశ్వరుఁడుగా నుండి ప్రసిద్ధి కెక్కినవాఁడు. ఈకాలపుఁగవులలో నితఁడు బహుమహాగ్రంథములను రచించినవాఁడు. భాస్కరరామాయణాదులు వాల్మీకివిరచిత మూలగ్రంథానుసారముగా నుండలేదని మూలగ్రంథములో నున్నదానికంటె నెక్కువకాని తక్కువకాని లేకుండునట్లు సరిగా వాల్మీకిరామాయణ మంతయు నితఁడు పద్యకావ్యముగాఁ జేసెను. మఱియు నితఁడు బ్రహ్మకైవర్త పురాణములోని కృష్ణజన్మఖండము నెనిమిదాశ్వాసములపద్యకావ్యముగాను, మాఘకవికృత మయినశిశుపాలవధను నాలుగాశ్వాసములపద్యకావ్యముగాను, శ్రీభగవద్గీతాశాస్త్రమును, దెనుఁగున రచియించి మెప్పించి వేంకటగిరిసంస్థానాధీశ్వరులచే నొకయగ్రహారమును బడసెను. ఇతఁడు మిక్కిలి వృద్ధుఁడయి కొన్నియేండ్లక్రిందటఁ బరమపదము నొందెను. ఈతని కవిత్వము మొత్తముమీఁద సలక్షణ మయి నాతికఠిన మయి హృద్యముగా నున్నది ఈయన గ్రంథములలోని కొన్నిపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి.—

రామాయణము.

చ. ఘనగుణశాలి ప్రాణమునకంటెఁ బ్రియుం డగురామచంద్రునిన్
జననుతు నొంటిఁ బంపి నిమిషం బయినన్ మనఁజాల వంశవ
ర్ధనుఁ డగునట్టియాతలిరుఁబ్రాయపుముద్దులపట్టిఁ జేల నీ
యనుమతి నేన వచ్చెద సురారులఁ జంపి మఖంబు గావఁగన్, — బాలకాం.

ఉ. చందురువంటి నెమ్మొగము చాఁగెడుకన్నులు వృత్తదంష్ట్రముల్
సుందరపల్లవాధరము సోగకురు ల్మణికుండలప్రభా
బంధురకర్ణయుగ్మమును బాఱెడుచేతులుఁ గల్గు రాము నిం
గాంచఁగఁ జూచుచున్న నిలుపోపఁ దరంబె సుమంత్ర యుత్తతిన్. — అయో.

చ. ఇనకిరణాళికిం జొరవ యీక సదాగతిరాక కైనఁ బ
ల్చనపడ కర్క సైకతముఁ జల్లిక రాలఁగనీక దట్టమై
దనుజవిముక్తకాండములఁ దట్టుచు దిక్కుల రామకాండముల్
నునిసితభంగి నిండుటయుఁ జూచి సుర ల్వెఱఁగంది రయ్యెడన్. — అరణ్య.

ఉ. భూవరవర్య యెవ్వని సముద్ధతిఁ జంపుటకై కడంగి సు
గ్రీవునితోడ నెయ్య మొనరించి తదీప్సితసిద్ధిఁ గోరి స
న్నీవిధిఁ జంపి తట్టిదనుజేంద్రుని రావణుఁ గీటడంచి నీ
దేవిని నెందు డాఁచినను దెచ్చియొసంగనె యొక్కవ్రేల్మిడిన్. — కిష్కింధా.

ఉ. ఓరిదురాత్మ యీఁదు బుధు లుండరొ యుండిన నీవు వారలం
జేరవొ సాధువాక్యములు చేకొన నొల్లవొ శిక్షలేమి నా
చారవిహీనమై సకలసజ్జనగర్హిత మయ్యె నీమతం
బారయ నీకతంబున నిశాటకులంబు చెడు న్నిజంబుగన్. — సుందరకాం.

మ. మఱియున్ రావణి సాయకంబులు ధనుర్మార్గంబు దగం గూర్చి బ
ల్గురులాడం దెగనిండఁదీసి వెస వక్షం బుచ్చిపో నేసినన్
గురుబాణక్షతజాతరక్తకలితాంగుండై సుమిత్రాసుతుం
డరయం బొల్చె విధూమవహ్నిగతిఁ బుష్పాఢ్యద్రుమప్రక్రియన్. యుద్ధకాం.

కృష్ణజన్మఖండము.

చ. సలలితశుద్ధతోయములు చారుమణీదళపద్మకైరవో
త్పలములు గంధలుబ్ధకసుతానమధువ్రతగీతనాదముల్
కలరవచక్రకుక్కుటమరాళమనోహరమంజుళధ్వనుల్
గలిగి మనోజ్ఞసంపదలఁ గ్రాలు విశాలసరోవరం బొగిన్. — అ. ౩.

మ. పరికింపం గడు దుర్లభం బవనిలోఁ బ్రాణేశకాంతామణీ
పురుషప్రేమగుణాతిరిక్త మనిశంబుల్ బూతచారిత్రయున్
స్వరసారజ్ఞయు సాధ్వియున్ రసికయున్ జాతుర్యసంయుక్తయౌ
తరుణీరత్న మెఱుంగ సత్పురుషుఁడున్ దథ్యంబు చింతింపఁగన్. — ఆ. ప్ర.

శిశుపాల వధము.

శా. సామర్థ్యంబున మాఱులేనిబల మన్యం బవ్విధి న్నీతివి
ద్యామర్యాద నెఱింగి పోవుబల మన్యం బిట్టు లీరెంటికిన్
నేమం బేర్పడ భూరితేజమునకుం జీఁకట్లకుంబోలె బ
ల్సామానాధికరణ్య మెట్లు గలుగున్ జర్చింప లోకంబునన్.—ఆ. ౧.

చ. అలఘుధనుష్ప్రభావము గుణాతిమహత్త్వము ముష్టిశక్తియో
యిలయు దిగంతముల్ గగన మీనుచు నున్నవొ యేమిచిత్రమో
తెలియఁగరాదు శౌరిసముదీర్ణశరంబులు చిత్రజల్లుల
ట్లలవడ నొక్కరీతిఁ గురియం దొడఁగెన్ ధ్వనిపూర్వకంబుగన్.—ఆ. ౪.

భగవద్గీత.

ఉ. మెండుగ వృష్టికాలమున మిన్నక పాఱునదీప్రవాహముల్
నిండి చలింపకున్న యలనీరధిఁ జేరినమాడ్కి దివ్యసం
దండిగ సర్వకామములు తప్పక చేరు నతండు శాంతుఁడై
యుండు సకాముఁడైనరుఁ డొందఁడు శాంతిని బాండునందనా.

చ. అలయక యోగు లీతనిఁ బ్రయత్నము సేయుచు నాత్మయందు ని
శ్చలముగ నున్నవానిఁగ నిజంబు నెఱుంగుదు రజ్ఞులైన ని
శ్చలమతిహీనులొక్కమొగిఁ జాలఁ బ్రయత్నము చేసియున్ సము
జ్జ్వలుఁ దగునీశ్వరుం దెలియఁజాలరు భారత నిక్క మింతయున్.

